iwaszkiewicz

DIN CATALOGUL
«BIBLIOTECII PENTRU TOŢI»
(iulie — septembrie 1974)

800. SHAKESPEARE – *Sonete şi poeme*, tălmăcire integrală.
801. MARIN PREDA – *Intrusul*, roman.
802. *** – *Povestea lui Aladdin şi a lămpii fermecate. Cartea celor O mie şi una de nopţi*, vol. 10, *Nopţile* 732–794.
803–805. ARNOLD BENNETT – *Două vieţi*, roman, 3 vol.
806. GABRIEL GARCIA MÁRQUEZ – *Un veac de singurătate*, roman.
807–808. PIETRO ARETINO – *Scrieri alese*, 2 vol. (I. *Cărţile de joc vorbitoare*, II. *Comedia Curţilor* ● *Scrisori)*.

În «Biblioteca pentru toţi» — cea mai populară colecţie românească de literatură — apar cele mai de seamă opere ale literaturii române şi universale, clasice şi contemporane.



Vol. I–IV, lei 20

editura minerva

IV

iwaszkiewicz





iwaszkiewicz

slavă şi falǎ

****

Ilustrația copertei : *Dumitru Ionescu*

jarosław iwaszkiewicz

slavă și fală

ROMAN

★ ★ ★ ★

IN ROMANEȘTE DE TELEMAC DAN
și VASILE M. THEODORESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1974
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

L'homme faustien invente la gloire du malheur comme tout à l'heure l'homme marxien et l'homme freudien, chacun de son côté, veut tenter de réinventer le bonheur. [1]

JEAN-JACQUES MAYOUX

---

[1] Omul faustian născocește slava suferinței, așa cum omul marxist și cel freudian doresc, fiecare în parte, să încerce redescoperirea fericirii (fr.).

«CAVALCADA»

I

Pe nesimțite, vara se preschimba-n toamnă. Verdeața deasă a tufelor se chircea din ce în ce mai mult, apărîndu-se de iureșul vînturilor, iar în lumină plină frunzișul lor apărea îngălbenit, ba chiar ramuri întregi căpătau culoarea chihlimbarului. De unde se-așternuseră pe cărările și potecile parcului din Puste Łąki străvezìile frunze de tei — ușor îngălbenite ca niște aripi de fluturi — nu știa nimeni ! Ziua, copacii aveau un aer sărbătoresc, solemn, dar cînd amurgul se lăsa mai de timpuriu, adierile fremătînde din văzduh grăiau limpede despre semnele vremii, despre toamnă.

Peste zi, parcul era aproape părăsit, puțini oameni strecurîndu-se printre răzoarele ori sub răcoarea tulpinilor impunătoare ; de-abia pe înserat se furișau pe aleile lui umbre de oameni, perechi-perechi, în grupuri mici sau singuratice. Erau refugiații din Varșovia și din ținuturile apusene, care găsiseră adăpost la fermă, în corpul acareturilor, sau în căsuțele din dosul porții. Prinși de treburile lor cît era ziua de lungă — căutînd vreascuri pentru foc, pregătindu-și fiertura sărăcăcioasă, ori hoinărind spre miezul satelor și chiar al orășelului învecinat, — de cum cobora întunericul se întîlneau în parc : să mai

schimbe o vorbă. Unii, doar se tînguiau ; alţii — căznindu-se să se dumirească asupra cauzelor neaşteptatului dezastru — căutau pe vinovaţi sau pe nepăsători ; mai erau şi dintre cei care scorneau primele clevetiri, dîndu-le dintru început proporţii gigantice, neverosimile. Povesteau chiar cine şi unde a pierit „pe drumuri", istorisind amănunte fantastice despre moartea unor oameni de seamă, care — după cum s-a aflat mai tîrziu — erau zdraveni, sănătoşi. Printre veştile cele mai puţin reale figura şi fuga guvernului şi a marelui stat major în România. Nimeni nu voia însă să le dea crezare.

Parcul se înviora astfel în fiecare seară, se umplea de un susur ce aducea cu clipocitul pîraielor de munte, în timp ce paşii şi capetele oamenilor rămaşi pe drumuri se contopeau ca într-un singur tot, cu freamătul înfricoşat al coroanelor copacilor ce se pregăteau să înfrunte vîntul toamnei.

Curtea de la Puste Łąki era flancată de două turnuri mici, împodobite cu nişte cupole de proporţii modeste. Erau acoperite cu şindrilă şi peste tot cu muşchi. Pe partea dreaptă era turnul în care se afla încăperea unde murise mătuşa Michasia ; la stînga, sus, sub cupolă se afla camera lui Andrzej, în prezent plină de oaspeţi din Varşovia ; jos la parter — cu o intrare separată dinspre parc — era capela, deschisă în trecut numai cu prilejul unor ceremonii speciale, al unui botez sau al unei căsătorii, iar acum, din momentul izbucnirii războiului, deschisă toată ziulica. Veneau aici şi refugiaţi şi oameni de-ai casei, iar după-amiază se oficiau liturghii întregi sub conducerea celor mai energice şi mai pioase matroane. În fiecare seară capela se umplea — întunericul cobora de pe la orele şase — de o mulţime de făpturi cu aparenţă modestă, şterse, şi care în tremurul luminărilor făceau chiar impresia că-şi pierd contururile reale.

Aici luase naştere — şi din primul moment se popularizase, în mare măsură — litania consacrată războiului ; care cuprindea o serie de chemări adaptate strict la împrejurările tragice ale momentului. Se părea chiar că bătrînele matroane simţeau o anumită satisfacţie atunci cînd repetau — după fiecare invocare — cuvintele : „Doamne, redă-ne patria şi libertatea !", cuvinte ce le reaminteau atît de tinereţe, cît şi de zilele de robie. Pentru tineri însă litania asta era de nesuportat. Andrzej, care îndată, în chiar prima zi de după sosire se rătăcise prin locurile astea, nu se putuse stăpîni şi, spre mîhnirea pioaselor bătrîne, părăsise locul de rugăciune în chip ostentativ, la mijlocul liturghiei.

Totuşi adunările din umbra capelei — care începeau devreme — îl nelinişteau ; acum el nu mai intra înăuntru, ci se plimba prin apropiere, sub răcoarea copacilor înalţi. Stejarii şi bătrînii tei pe care-i cunoscuse încă din copilărie îşi schimbaseră înfăţişarea, reamintindu-i frasinii văzuţi la Rabka şi la ultima excursie din cursul verii. Avea impresia că ani mulţi îl despart de acele timpuri, deşi în realitate nu trecuseră decît abia cîteva săptămîni. Îşi simţea din plin singurătatea. O ocolea pe Helenka fiindcă ea îi aducea aminte atît de zilele fericite de astă-vară, cît şi de dispariţia tatălui său, lucru despre care — nu se ştie de ce — o învinovăţea doar pe ea.

Se temea chiar să se aşeze pe prispa casei, ceea ce i-ar fi împrospătat unele nedefinite re-

verii, pe care-și dădea bine seama că nu era oportun să le evoce tocmai azi. Se ascundea așa doar sub umbrarul arborilor bătrîni și privea ușa luminată a capelei, hotărît să nu-și îngăduie nici măcar gîndul că asta era tot ce le mai rămăsese. Nu era în stare să-și rostească gîndurile toate cîte îi vuiau prin minte, confuze încă, dar fără a se ciocni prea tare între ele și fără a nesocoti nici realitatea. Nu-și dădea seama, pur și simplu, de cele întîmplate și, firește, nu putea să ia vreo atitudine. Știa doar că nu poate asculta cu indiferență vorbele tînguitoare, pasive, ale rugăciunii și că-l preocupă altceva, cu totul altceva ! Dar ce ?

Chestiunea asta găsise o soluție limpede — deși poate tot atît de copilărească — în mintea lui Romek, care se pregătea „de drum", ca și cum o atare pregătire ar fi fost cel mai ușor și cel mai luminos lucru sub soare.

— Unde te vei duce ? îl întrebă Andrzej, cînd se întîlniră în fața ușii deschise a capelei, într-o seară de toamnă caldă, cum erau atunci, obișnuit, toate serile ce coborau peste parcul din Puste Łąki, ca și peste țara întreagă.

— Încă nu știu, grăi Romek, dar în Puste Łąki nu pot găsi o dezlegare întrebării ăștia.

— Puste Łąki a încetat, în general, să mai dea răspunsuri, mărturisi Andrzej și, crezînd că Romek, fiindcă tăcea, nu-l înțelege, vorbi mai departe : Cîndva, am șezut pe prispa asta o noapte întreagă și mi-am spus în gînd că am găsit răspuns tuturor întrebărilor puse. N-a fost de mult, ba a fost chiar de curînd și totuși am impresia că viața toată s-a scurs în răstimpul ăsta. Eram atît de copil !

Tăcu. Era sigur că Romek tot nu-l înțelege.

— Părerea mea, zise Romek tușind înăbușit, este că nu-i cu putință să stăm așa, cu brațele încrucișate.

— La fel socot și eu, zise Andrzej, deși nu era sincer. Aprobîndu-i spusele ce-l îndemnau „la drum", simțea un puternic sentiment de jale pentru tot ce urma să părăsească aici. Înțelegea bine că ar trebui să-și facă alte rosturi, deși copacii aceștia înalți, casa asta înclinată și cu două turnulețe, freamătul ramurilor arțarului din dreptul ferestrei și chiar convorbirile astea din umbra parcului, ca și tînguitoarea litanie ce se strecura ca un fîlfîit de aripi dinspre capela luminată de lumînările de ceară — într-un cuvînt toată ambianța blajină și caldă, o considerase, pînă atunci, drept lumea lui. Ar fi fost așa de ideal să rămîi aici, să supraviețuiești, cu capul afundat în nisipul satului polonez.

Firește, se gîndea și la Kasia. Dragostea aceea caldă și oarecum inconștientă era deopotrivă legată de casa asta, de parcul ei, de plimbările pînă la biserică. Își reamintea și de paraclis. Frunzele ce picaseră jos își răspîndeau mireasma, iar în întunecimea lui era o tăcere atît de adîncă încît nimeni n-ar fi putut bănui că în apropiere oamenii trag unii într-alții cu pușca.

— Aceste ultime tăceri, se adresă el mai mult către sine însuși decît către Romek, aceste ultime tăceri, repetă el...

Romek tuși din nou, ca și cum ar fi vrut să-i reamintească prezența lui acolo or, mai degrabă, ca să-și mai sperie puțin teama, fiindcă se cam temea de judecata lui Andrzej.

— Toate aceste clipe trecute le-ai trăit din plin, zise el, făcîndu-și din umbră curaj.

Ar fi vrut să atingă și chestiunea „cea mai importantă", dar își dădea seama, în același timp, că Andrzej nu este deloc dispus la așa ceva.

De-abia după o mai îndelungată tăcere, Andrzej zise :

— Uite, să știi, am impresia că am ajuns să fiu ca o muiere temătoare. Așa de mult m-au zguduit toate astea. În plus, povestea cu tata...

Romek căzu pe gînduri :

— Cum de s-a putut întîmpla ?

Andrzej adăugă în pripă :

— Ai auzit ce-au spus ele...

— Da, așa-i, șovăi Romek, totuși e ceva greu de crezut. De ce nu s-a întors tata ?

— Încotro o fi plecat ?

— Care erau relațiile dintre părinții tăi ? întrebă Romek pe un ton firesc.

Andrzej tăcu din nou. Îl indispunea amestecul lui Romek în astfel de lucruri, dar, pe de altă parte, vroia și să-și descarce cuiva sufletul. Noroc că era beznă și convorbirea toată devenea astfel oarecum impersonală.

— Mai știu și eu ? răspunse el. În aparență totul mergea cît se poate de bine. Dar, nu poți ști niciodată. Nicicînd n-au fost ei potriviți. Iar familia mamei nu-l prea suferea — și, corectîndu-se — adică nu-l prea suferă... După cum știi, au fost întotdeauna treburi neplăcute cu unchiul Walery. Îmi amintesc de pățaniile prin care am trecut, cînd eram mic. Walerek făcea totul fățiș și am impresia că toți cei din Puste Łąki se comportau aproape la fel față de tata. Numai bunica ținea la el, și, de asemenea, el îi purta respect. Socot însă că tata a iubit-o pe mama. Numai că mama... S-ar părea că a fost

ceva acolo, la Odesa, ceva ce eu nu pot înțelege. Mama însăși nu știe, pe cît se pare, de ce a consimțit să se mărite. Mama iubea pe altcineva...

Evident, Andrzej știa pe cine, amănunt însă ce nu-i putea ieși din gură, fiind o chestie mult prea intimă. Și, pe deasupra Spychała fusese nu demult pe-aici, așa că Romek ar fi putut trage unele concluzii ce nu-i conveneau lui Andrzej în clipa aceea. Îi venea greu chiar să pronunțe numele ăsta. I se părea că ar fi tulburat tăcerea ce domnea în clipa aceea, ca și puțina liniște ce-i era atît de prețioasă. Din clipa pronunțării cuvîntului „Spychała" ar fi trebuit, poate, să treacă la fapte. Și ar fi vrut să mai rămînă încă puțin, pe loc, în umbra răcoroasă și înmiresmată.

— Dar tu te-ai avut bine cu tatăl tău, întrebă Romek, nu-i așa ?

Andrzej dădu din umeri. Cuvîntul „bine" i se părea ciudat de nepotrivit pentru definirea raporturilor cu taică-su. În ultimul timp, mai ales, nu putea fi vorba de „bine", ba ar fi putut spune chiar că ele fuseseră „rele" de tot. Ținea mult la taică-su, dar tare ar fi vrut să fi fost altfel. Nu putea suporta purtarea lui din magazin, modul prea sprinten cum se mișca, zîmbetele lui, sărutatul mîinilor... toate îi produceau dezgust. Îl făceau să-i fie rușine. Acum însă ar fi vrut să șteargă impresia asta, s-o îndrepte.

— Ce mai întrebare !, izbucni el într-un tîrziu. E doar tatăl meu.

Romek se mișcă din loc și zise pe un ton de filozof practic :

— Cu tații nu se prea întîmplă la fel peste tot.

Andrzej își reaminti că domnul Kozłowski privea cu antipatie vioara lui Romek.

— Cum așa ? grăi el pe un ton voit brutal, deși știa bine despre ce era vorba.

— Uite, uneori am impresia, făcu Romek, că sînt o piedică pentru tata ; în general... o povară. Fără mine, după moartea mamei, s-ar fi putut însura. Așa însă... Tata umblă îndrăgostit mereu — ba după una, ba după alta. Și-i e rușine de mine... Se rușinează să se arate așa cum e... Cu fetele, se întîlnește undeva, departe de casa lui.

Andrzej prefera să trateze totul pe șleau, mai ales cînd era vorba de treburi străine :

— Iar tu ai vrea să-i spui tatălui tău cam așa : „Asta-i albă, asta-i neagră, știu bine cum stau lucrurile, nu te jena, tăticule..."

Romek se revoltă :

— Tu așa vorbești cu taică-tu ?

În întuneric, Andrzej zîmbi.

— Acum, poate că aș vorbi așa. Fiecare dintre noi e doar om.

Spunînd fraza asta banală, simți deodată că fiecare este un om, dar în felul lui. De aceea grăi din nou, mai mult pentru sine decît pentru Romek :

— Dumnezeu îl face pe fiecare om într-un singur exemplar...

Și se avîntă pe un ton vulgar, ce-i era străin, continuînd nespus de artificial, conștient, dar fără a se putea stăpîni și gîndind că numai așa trebuie să-i vorbească lui Romek :

— Așa i-aș fi spus tatălui meu. Dacă aș ști că se ține cu vreo fată, l-aș sfătui : La ce bun să te jenezi, de ce să te rușinezi — și eu și tu sîntem doar bărbați..."

— Tu, însă, ai vreo fată ? întrebă Romek curios.

Andrzej fu năpădit din nou de același gînd. Schimbă tonul și — mirîndu-se el însuși de treaba asta — întrebă pe un ton ce părea indiferent :

— Ce se întîmplă cu Kasia ?

— Mi-au spus oamenii că Alunio s-a întors la ea, după închisoare. La Siedlce.

— S-a măritat cu el ?

— Cum să-ți spun ? Unii susțin că s-au căsătorit. Alunio are undeva altă soție... Acum a locuit însă la Kasia.

— Se iubesc ?

Romek chicoti.

— Pui și tu niște întrebări ! De unde să știu eu dacă se iubesc sau nu ? Desigur că se iubesc, dacă locuiesc împreună de bună-voie, fără pirostii și într-un fel se împacă. Socot că se și iubesc... Dar ce-i cu tine de-ntrebi ?

— Iaca așa, nimic.

— Ți-ai adus aminte de Kasia ?

— S-a purtat bine cu bunica.

Romek chicoti ceva mai tare.

— Cu bunica ? făcu el.

Andrzej se irită.

— Ești cam nerod, băiete, lucrurile astea nu-s de șagă.

— Vai de mine ! zise Romek devenind pe neașteptate grav și continuînd apoi, îngîndurat :

— Pentru mine treburile astea cu fetele îmi provoacă întotdeauna rîsul. Toată chestia este atît de ridicolă ! Oare ai văzut vreodată cum se face ?

Andrzej mormăi, nedefinit. Regretă că se lăsase antrenat în conversația asta.

— Eu am văzut. Am văzut adesea, chiar cînd eram mai mic ; pentru mine era un fel de sport să-l descopăr pe flăcău cu drăguța lui. Primăvara îi puteai descoperi pretutindeni : prin fîn, după șură, pe iarbă... unde-ți poftea inima. Nici n-ai idee ce ridicolă e toată povestea. Și îndată adăugă, pe un ton nespus de serios : Și nici măcar nu-i ridicolă. E chiar ca la necuvîntătoare... Ceva animalic...

Andrzej tresări.

— N-ai dreptate, zise el, e ceva cît se poate de omenesc. Uite, îți spun, mi-a fost într-adevăr dor de Kasia.

Tonul glasului lui Andrzej se schimbă încă o dată ; răsună sincer.

— Atunci de ce n-ai venit aici anul trecut ?

— N-am vrut să-i fiu piedică. Alunio e Alunio.

— Alunio era la închisoare.

Andrzej tăcu o clipă. Întunericul se intețise, iar luminile din capelă se stinseseră. Bătrînele ieșiseră grave și impunătoare și se putea vedea cum umbrele lor se încrucișau în întunecimea nopții : unele se îndreptau spre conac, altele spre ogradă și spre sat. În pașii bătrînelor, în mersul lor domol și plin de demnitate se putea simți că sînt mulțumite că și-au făcut datoria. Andrzej le urmări cîteva clipe cum se îndepărtau și apoi șopti :

— Îngăduie-ne, Doamne, să ne întoarcem..."

— Dacă m-ar fi preferat pe mine — se întoarse el, din nou, la convorbirea întreruptă — iar nu pe Alunio, cum mi-aș fi putut soluționa toate problemele mele vitale ?

— Nu te-ai fi căsătorit ?

— La așa ceva nici nu m-am gîndit.

Spuse din nou o minciună, pe un ton fals, cu o voce indiferentă, gîndul celălalt aparținînd lumii „tainice", sfîrșite. Acum putea face impresia că gîndul acesta nu-i trecuse niciodată prin cap. Dar, dacă-i vorba să găsească o ieșire, momentul era foarte propice.

— Ascultă, Romek, zise el, trebuie să plecăm la Varșovia.

— O, asta e, se bucură Romek, așa gîndesc și eu.

Lungul drumului de la Puste Łąki pînă la Varșovia i se părea lui Andrzej nu o sumă de kilometri, ci suma transformărilor unei vieți întregi. La Varșovia se dă acum bătălia, se trag focuri de armă. Casele ard ; vuiește.

— Cum să plecăm ? se întreba Romek.

— Simplu, călare, răspunse Andrzej și simți, în clipa aceea, un flux de forțe. Hotărîrea era simplă.

— Acolo vom afla tot ce avem de făcut, raționă Romek în continuare.

O umbră înaltă se strecura tocmai atunci dinspre curte. Un om zvelt, cu pas milităresc, trecu nu departe de trunchiul arțarului sub care ședeau Andrzej și Romek. Fiind întuneric nu-i zărise.

Andrzej îl strînse pe Romek de mînă, ca și cum ar fi vrut să-l rețină de la un gest pripit. Tăcură cîteva clipe.

Umbra se îndreptă spre casă. Pe verandă, silueta se profilă mai clar.

— S-a întors Spychała, grăi Andrzej.

— Unde a fost ? întrebă Romek.

— Dracu știe. A plecat dincolo de Bug, acum o săptămînă. Sînt curios să știu de ce s-a întors. Alții nu se mai întorc.

— Noi trebuie să ne întoarcem, zise Romek, voind să spună, în realitate, că trebuie să plece la Varșovia.

Andrzej rămase cîteva clipe nemișcat. În planurile lui de întoarcere se schițară acum unele șovăieli. Gîndea că poate se pripise. Pînă la urmă făcu însă un gest nedefinit și spuse :

— N-avem ce face, nu trebuie să mai stăm pe gînduri. Nu există altă ieșire.

— Dar de ce ai vrut să cauți altă ieșire ?

Andrzej se ridică de sub arțar și își scutură pantalonii.

— Știi ceva ? Eu încă mă gîndesc la tata.

Romek protestă :

— Încă ! Nu-s decît vreo cîteva zile de cînd doamnele l-au pierdut pe șosea. De ce trebuie să spui „încă" ? Ce este ciudat în faptul că te gîndești mereu la tatăl tău ?

— Tocmai asta e. Tu nu te miri. Iar eu mă mir și de mine însumi. Se petrec atîtea lucruri, dintre cele mai groaznice, iar eu mă gîndesc la tata. Sînt un egoist. Ce părere ai ?

— Ești un măgar, nu un egoist, zise Romek sincer.

— Nu știu dacă-i bine să plecăm imediat la Varșovia.

— I se va spune tatălui tău că te-ai înapoiat acolo.

— Nu-i atît de simplu. Și în primul rînd, dacă tata se întoarce, aș vrea să-l văd imediat. Nu sînt superstițios, dar nici nu-ți închipui cît sînt de neliniștit de soarta lui.

Un moment se gîndi că vorbește poate prea sincer cu Romek. Își dădu însă seama că tot ce simțise și vorbise aici izvorîse din neliniștea asta.

— Unde a putut să se ducă ? întrebă el, în sfîrșit, cu disperare.

Vrînd-nevrînd Romek fu silit să-și asume rolul de consolator cuminte pe care i-l impunea Andrzej.

— El ca el, dar automobilul ? Nu-i doar un simplu ac.

— N-ai văzut ce se petrece pe șosea, făcu Andrzej ; acolo chiar automobilul cel mai mare se poate pierde ca un simplu ac.

— Dă-ți seama de un lucru : în cazul de față nu-i nimic de făcut.

Andrzej suspină, pierzîndu-și răbdarea.

— Tocmai asta e ; chiar din primul moment, nu facem nimic. Încercăm doar să ne convingem că nu-i nimic de făcut... Te-apucă nebunia.

Își reaminti ce visase astăzi. Ședea în odaia lui din Varșovia, cînd, repede, intră mamă-sa, căruntă de tot, cu părul ca laptele. Țipă cît îl ținu gura și se trezi, asudat.

— Dacă ar fi trăit bunica Michasia, șopti el mergînd spre casă, i-aș fi povestit visul.

Romek izbucni în hohote de rîs.

— Tu, într-adevăr, reacționezi ciudat.

Se opriră în fața ușii capelei. Luminile erau stinse și ușa închisă. Apoi porniră mai departe. Andrzej îl opri însă pe Romek.

— Așteaptă puțin, mă întorc îndată.

Revenit la ușa capelei îngenunche și-și sprijini capul de clanța veche, rece. Nu se rugă ; își reaminti doar de vizitele făcute în copilărie la Puste Łąki, de vechiul sentiment de încredere cu care-și punea mîna în palma mare a tăticului, ca și de cuvîntul ce rostea :

— Tăticule.

Era un cuvînt magic ; el crea pentru o clipă, pentru o clipă foarte scurtă, atmosfera de atunci, complexul acela de sentimente lipsite de complicații și atît de prețioase. Totodată, prin cuvîntul acesta își tăia parcă în două cărarea vieții, cu un fel de cazma, dînd la o parte o mare halcă de pămînt pe care o răsturna peste un furnicar vechi.

— S-a făcut frig, spuse el revenind lîngă Romek, serile devin răcoroase.

— La drum trebuie să luăm cojoacele, constată Romek, le vom cumpăra în orășel.

Și intrară în casă.

II

Pe șoseaua de lîngă Siedlce lucrurile s-au petrecut astfel :

Domnul Gołąbek nu se îndepărtase prea mult de automobil, îl durea încă un rinichi și locul unde Ola îi făcuse o injecție cu mîna tremurîndă. Se culcă deci într-un șanț, nu departe de mașină, dar fără s-o piardă din ochi. După ce avioanele trecură, înainte de a ajunge la automobil, văzu cum doi oameni se apropie de „Buick" și încercau să forțeze ușa. Era închisă. Cu toată panica și graba, domnul Franciszek nu neglijase să ia cheile.

Cînd se apropie de automobil, cei doi domni dădură alarma. Recunoscu pe unul din ei : faimosul avocat Cherubin Kołyszko. Era unul din obișnuiții casei, dar mai mult venea în vizită la Ola, care cînta niște lieduri scrise pe versurile lui. Domnul Franciszek nu prea era la curent cu îndeletnicirea asta iar întreaga lor cunoștință se

reducea la faptul că îi întinsese o dată sau de două ori mîna. Acum Cherubin îl trata ca pe cea mai intimă cunoștință.

— Domnule Gołąbek, rosti el grăbit, vă rog să mergeți cu mașina aici, aproape, la cîțiva pași, unde zace o femeie rănită ; trebuie s-o luăm și s-o ducem la Siedlce. E vorba de doamna Wyczerówna, marea actriță.

Celălalt domn — un actor tînăr — se mărgini să repete ultimele cuvinte spuse de Kołyszko.

— O mare actriță, zise el de cîteva ori.

Era înspăimîntat, aproape înnebunit. Ochii lui mari, albaștri, îi ieșiră din orbite.

Domnul Franio își dădea silința să se stăpînească.

— Domnule, sînt cu soția și fiica, trebuie să le aștept.

— Vai de mine, domnule Franciszek, zise Cherubin, aici e vorba de urgență, doamna Wyczerówna a suferit o pierdere mare de sînge. O vom conduce pînă la primul post de salvare și îndată vă veți întoarce. Pînă să vină soția și fiica dumneavoastră veți fi înapoi.

— Veți fi înapoi, repetă actorul cu ochii albaștri.

— Priviți, pe șosea nu-i circulație prea mare.

Într-adevăr, în clipa aceea pe șosea nu prea era mișcare. Refugiații, alungați de avioane, nu pridideseră să se înapoieze încă pe fîșia albă a asfaltului, iar automobilele o apucaseră în direcții diferite, care încotro (tînărul actor spusese „care încotro", răspunzînd vreunui gînd de-al lui) ; în depărtare, la locul unde brîul șoselei cotea pe după deal, se puteau vedeau cîteva vehicule răsturnate și un cal lovit de proiectile

zăcînd cu picioarele în sus. Automobilele fumegînde arătau că acolo lovitura fusese serioasă.

Domnul Gołąbek nu apucă măcar să-și adune gîndurile, căci Kołyszko îl sili, pur și simplu, să-și ocupe locul la volan. Urcîndu-se în automobil. domnul Franciszek își întoarse capul, căutîndu-și cu ochii soția și fiica. Pe Ola n-o zări. Stătea oare încă ascunsă pe cîmpul cu cartofi, sau poate că se refugiase undeva mai departe? Se uită repede, dar n-o văzu. Zări în schimb pe Helenka; cu mult mai aproape, ea se oprise mirată, văzînd cum tată-su se urcă în mașină însoțit de doi străini.

Domnul Gołąbek izbuti să-i facă doar semn cu mîna. Mișcarea ce făcuse cu micuța lui palmă grăsună însemna „așteptați". Tot așa de bine ea putea să însemneze „la revedere" și propriu-zis ea însemna — dar lucrul ăsta nimeni nu-l putea ști atunci „adio."

Porniră. La o distanță de un kilometru și jumătate — domnul Gołąbek nici nu-și dădu seama cît de repede trecu timpul — lîngă șosea, sub o tufă de sălcii, zăcea Wyczerówna. Era palidă și foarte înspăimîntată. Ochii ei mari păreau de o sută de ori mai mari decît pe scenă. Un tînăr actor, ce semăna ca două picături de apă cu actorul care-l însoțea pe Kołyszko, o ținea de mînă pe actriță și strîngea puternic o batistă albă, ce-i înfășura palma.

— Urcă, urcă, zise repede Kołyszko, mergem la Siedlce!

— Cum, la Siedlce? încercă Gołąbek să protesteze.

— Da, la Siedlce, punctul sanitar cel mai apropiat este desigur acolo.

— Și unde-i rana? întrebă brutarul pe un ton și mai nesigur, uitîndu-se la persoanele care se urcau în mașină.

Wyczerówna nu răspunse. Arăta doar mîna înfășurată.

— O clipă, o clipă, zise Gołąbek, sînteți rănită numai la mînă?

— Numai!

Cei doi tineri actori păreau că sînt foarte indignați pe domnul Gołąbek.

— Domnule, zise unul din ei. Vă rog să mergeți repede, doamna Wyczerówna a pierdut foarte mult sînge.

— O schijă a lovit-o în palmă.

— Dragă domnule Franio, vorbi Kołyszko fără întrerupere, pe tonul lui rugător și pripit, dragă domnule Franio, porniți, vă rog, porniți îndată. Dumneavoastră doriți doar să vă întoarceți aici cît mai repede. Îndată, nu-i așa? Vă implor, porniți, domnule Franio!

Gołąbek gîndi că într-adevăr cu cît va scăpa mai repede de actrița rănită, cu atît mai degrabă se va întoarce la Ola și Helenka. Apăsă deci pe accelerator.

În viteză mare, ocolind calul ucis și automobile răsturnate, ieșiră din mulțimea pietonilor și urcară dealul din față. De acolo se întindea priveliștea periferiilor orașului Siedlce, mistuite de flăcări pe o mare întindere, în timp ce trîmbe înalte de fum negru se ridicau drept în sus, spre cerul albastru și curat al dimineții de septembrie.

Lîngă șosea ardeau niște depozite ale căilor ferate; fumul gros arăta că acolo era petrol sau benzină. Înaintea liniei ferate se îngrămădiseră numeroase căruțe și automobile, autocamioane și ostași călare. Înghesuiala era atît de puternică

încît nimeni nu se mai putea mișca din clipa în care pătrundea în mulțimea asta. Gołąbek, socotind că se va putea descurca într-un fel, pătrunse în mijlocul aglomerației ăsteia uriașe de căruțe și autovehicule, speriind caii ce se ridicau în două picioare, amenințîndu-i cu primejdioasa răsturnare a mașinii. Ținînd volanul ca în vis — cu atît mai mult cu cît nu dormise toată noaptea — Gołąbek nu prea știa ce se petrece cu el.

Cum stăteau așa în mijlocul mulțimii, își reaminti deodată de Andrzej. Ce-o fi cu el, unde s-o fi aflînd acum ? Crezuse că-l va ajunge din urmă la bunica, dar nu-l găsise acolo. Desigur, o apucase spre Puste Łąki.

În aceeași clipă își reaminti că, spre a ajunge la Puste Łąki, tocmai aici, înainte de calea ferată, se cotește la stînga. Și... Orice s-a întîmpla, vor merge la Puste Łąki.

Încercă să iasă din încurcătură dar, nefiind un automobilist cu experiență, produse o învălmășeală mare. Intră cu botul mașinii într-o căruță cu doi cai — sau poate căruța intrase în el — de-ajuns că în dreptul ferestrei apăru fața înfuriată a unui sergent, care călătorea cu căruța, sărind probabil în ea, undeva între Varșovia și Siedlce.

— Ieșiți din automobil îndată, ordonă sergentul aspru, coborîți imediat. S-a înțeles ?

Domnul Gołąbek nu știa ce să facă. De ce-i poruncește lui, sergentul, să se dea jos din mașină ?

— Coborîți îndată, repetă sergentul înfuriat, fără să bage de seamă că în înghesuiala aia nici ușița automobilului nu putea fi deschisă, darmi-te să mai și cobori. De altfel, chiar dacă domnul Gołąbek s-ar fi dat jos, încă situația căruței, cu care călătorea sergentul, nu s-ar fi îmbunătățit cu nimic. El ar fi putut, cel mult, să se urce în limuzină, lucru ce nu-i trecuse prin cap, fiind un ins cu mințile rătăcite.

Cei doi actori, mici de statură și înspăimîntați, amuțiră. Kołyszko încercă să intervină, mereu prin gogorița umflării gradului.

— Domnule major, grăi el cu toate că se orienta perfect de bine în privința fireturilor și a steluțelor, domnule major, de ce-i porunciți conducătorului să coboare ? La ce vă poate folosi lucrul acesta ?

— Dați-vă jos, îndată, urlă sergentul făcînd spume la gură, să vedeți ce ispravă ați făcut ! Mi-ați schilodit piciorul calului.

Dar calul, ca și cum ar fi vrut să evidențieze că-i stăpîn pe toate facultățile lui fizice și pe picioare, sări deodată într-o parte rupînd funia. Sergentul îl apucă de bot, dar calul i se smulse din mînă, începu să se agite zgîlțîind hamurile și scara căruței, se ridică în două picioare, amenințînd cu cele din față capota mașinii.

Wyczerówna țipă ca o nebună ; sergentul, chiar și el, se înspăimîntă de țipătul ăsta care nu fusese cîtuși de puțin teatral și nici prefăcut, ci un țipăt cît se poate de firesc fără să semene nici pe departe cu strigătele Elektrei sau ale Balladynei.

Apucînd calul de frunte sergentul îl aplecă la pămînt. Acesta izbi încă de cîteva ori cu picioarele în partea din față a căruței și apoi se liniști.

— Sergent, strigă actrița, care se pricepea la grade, sergent, îți faci de cap ? Eu sînt rănită, mă duc la spital, lasă-mă să trec !

Sergentul se schimbă ca prin farmec. Zărind femeia care țipase se uită mai bine la ea prin geam și pe loc deveni respectuos.

— Mergeți la Siedlce, grăi el, mergeți la spital. Nu se poate lăsa așa în drum o femeie.

— Ușor de spus ! zise Kołyszko, liniștit. Să vedem cum vom răzbi...

Între timp sergentul sări pe treaptă și începu să vocifereze :

— Faceți loc, domnilor, faceți loc, transportăm o femeie rănită...

Ca prin minune căruța dispăru din fața celor din mașină ; se dădură la o parte — nu se știe cum — și cei ce înconjuraseră mașina, la intervențiile energice ale sergentului.

— Dă mașina îndărăt, îndărăt, strigă el adresîndu-se lui Gołąbek, dați-vă în lături, în lături, stop !

Și tot comandîndu-i așa domnului Franciszek, care-l privea înspăimîntat și asudat ca un șoarece roșcat, izbuti cu încetul să dea mașina înapoi pînă la locul de unde putea să apuce pe un drum lateral.

„Și acum, spre Puste Łąki, își zise în gînd domnul Franciszek, Ola cu Helenka vor ajunge și ele acolo într-un fel sau altul. Totul e să putem ajunge pînă la Puste Łąki".

În clipa aceea însă unul din actorii cei tineri se aplecă spre umărul actriței.

— Vai, doamnă Janina, ce s-a întîmplat ?

— A țîșnit sîngele din nou, zise actrița cu o voce deloc teatrală.

— Nu-i semn bun, exclamă Cherubin, atît din cauza țipătului actriței, cît și din cauză că Gołąbek oprise în mod hotărît mașina pe drumul lateral.

— Acum vă rog să vă decideți, zise el, veți coborî aici sau veți merge cu mine spre nord

Înmărmuriră cu toții.

Unul din actori încercă să protesteze :

— Ascultă, omule, doamna Wyczerówna a avut din nou o hemoragie.

— Nu mă interesează deloc chestia asta, exclamă Franciszek cu o energie neașteptată și aproape inconștientă, eu pornesc spre nord. Acolo sînt copiii mei.

Călătorii tăcură. Wyczerówna se făcu palidă și era cît pe-aci să leșine cu adevărat. Actorii se uitară unul la altul cu coada ochiului ; pînă și Cherubin rămase mut.

Sergentul de pe treapta automobilului se aplecă însă prin geamul deschis, spre interiorul mașinii și, privind tulburat femeia străvezie, se năpusti pe loc cu toată puterea glasului lui de subofițer asupra sărmanului Franciszek.

— Ce-i cu dumneata, domnule ? Ai căpiat ? Și ce-ți închipui dumneata ? Spre nord, spre nord !... Nu știi că din direcția aia înaintează blestemații de hitleriști ?... Unde ? ! Unde ? Unde te mai bagi ? strigă el către o căruță, ce voia să-și facă loc tot spre nord. Dar căruța hurui și o zbughi înainte.

— Vezi, domnule, zise Franciszek cu glasul înăbușit.

— Nu văd nimic, căci nu vreau să văd cum au să tragă nemții în căruța asta. Dumneata n-ai văzut nimic, adăugă el cu subînțeles, eu am văzut... Lîngă Lodz, am stat culcați pe cîmp, iar din avioane ăia începură să tragă... Ascultă, domnule, păcat de-atîtea vorbe : întoarce mașina spre sud...

Kołyszko nu se mai putu stăpîni.

— De-aici spre sud nu se poate. Trebuie să înaintăm spre Brześć.

— Bine, dă-i drumul spre Brześć, conveni sergentul și deschise ușa automobilului. Mai e puțin loc și pentru mine, zise el, lăsîndu-se în partea stîngă, la picioarele actriței. Și-acum, dă-i drumul în jurul orașului, spre a ocoli incendiile și — direct spre Brześć.

— Domnule, zise Franciszek cu glas tremurător, mi-am lăsat soția pe șosea.

— Să nu-ți fie teamă, domnule, vorbi sergentul, cu vădită batjocură în glas, cambia și soția nu se rătăcesc niciodată. Iar dacă nu pornești, pui de cățea ce ești, vei vedea cu cine ai de-a face.

Ușa din partea dreaptă se deschise și unul din actorii cei tineri sări în drum. După o clipă dispăru în mulțime.

— Poftim, ce mai cavaler ! rîse sergentul și adăugă pe un ton mai blajin, atingîndu-l pe Gołąbek la ceafă, cu țeava revolverului : Dă-i drumul, frumosule, dă-i drumul, pînă la ultima picătură de benzină.

— Pentru numele lui Dumnezeu, pornește, domnule, zise Wyczerówna, cu un glas speriat.

Și domnul Gołąbek porni, așa cum îi poruncea sergentul cel înarmat.

III

Cînd Andrzej și Romek intrară în sufragerie, văzură șezînd la masă pe doamna Royska și pe Spychała. Liniștea luminii albe a lămpii îl impresionă pe Andrzej. Odaia obișnuită, locuită, masa pe care se mai aflau încă farfuriile de un

albastru închis și resturile de pîine pe fața de masă — toate astea făceau parte din lumea „molcomă“, de care se despărțise acolo, sub arțar. Clipi din ochi și, fără să-și arate mirarea, salută pe domnul Kazimierz. Luciul lămpii cădea drept pe fața doamnei Royska, luminîndu-i atît zbîrciturile feței — începea să îmbătrînească — precum și ochii, de culoarea chihlimbarului deschis. Cu o nespusă atenție asculta ea ceea ce-i spunea Spychała, vorbind nespus de domol și explicîndu-i cu oarecare greutate de ce s-a întors. Era limpede că totodată își explica și lui însuși. Era foarte obosit.

Andrzej, fără să ia loc la masă, se amestecă în convorbire și încă destul de violent.

— E cît se poate de firesc, spuse el, adresîndu-se lui Kazimierz, că ați venit îndărăt. Desigur, vreți să vă întoarceți la Varșovia. Și noi la fel.

Doamna Royska se uită la Andrzej. Era mirată de comportarea nervoasă a băiatului.

— Vrei lapte bătut ? întrebă ea. Noi am cinat, dar laptele e pe bufet. Serviți-vă, și tu, și Romek.

Andrzej găsi într-adevăr pe bufet o oală cu lapte bătut, turnă în pahare pentru el și pentru Romek, se așezară la masă și băură.

— Ascultați ce spune domnul Spychała, adăugă apoi doamna Ewelina.

Spychała îi aruncă o privire nesigură. Se vedea bine că ceea ce relata el era destinat numai doamnei Royska. Nu voia să continue în fața băieților.

În schimb asculta atent spusele lui Andrzej.

— E singura soluție, vorbi tînărul Gołąbek, aici nu mai avem ce face. Ne-am hotărît, cu Romek, să plecăm la Varșovia.

Doamna Royska, uitîndu-se la Andrzej, continua să se impacienteze. I se adresă lui Spychała :

— Şoferul, care s-a întors, ne-a povestit despre dumneata lucruri ciudate...

Spychała îşi aplecă privirile spre faţa de masă, învîrtind cu un deget suportul de tacîmuri. Nu-i prea surîdea mersul conversaţiei. Andrzej tăcu şi-l cercetă pe vechiul „preceptor." Făcea impresia că s-ar ruşina de ceva.

— Lucrurile astea ciudate, grăi Spychała învingîndu-şi oarecum starea de spirit, n-au durat mult. Poate că în literatură ar fi putut să fie ceva frumos, acum însă trebuie să constatăm că în astfel de momente de încordare literatura nu foloseşte la nimic. Aratul e bun în opera lui Reymont.

Andrzej nu pricepea la ce se referă Spychała ; înţelese doar că-i un lucru important.

Kazimierz îşi ridică cu hotărîre privirea şi, de data aceasta, se adresă direct lui Andrzej :

— Ţăranul acela bătrîn, pe ogorul căruia am arat, mi-a spus : „Niciodată, domnule, nu vei izbuti nimic, dacă nu vei fi chiar în mijlocul lucrului..."

—„În mijlocul" ? Ce înseamnă „în mijlocul ?" întrebă Andrzej cu naivitate.

Romek puse palma pe mîna lui Andrzej, ca şi cum ar fi vrut să sprijine întrebarea.

Spychała nu răspunse. În schimb doamna Royska zîmbi şi, bîlbîindu-se uşor, după obiceiul ei, grăi :

— Ţăranul acela a avut dreptate, domnule Kazimierz.

Spychała continua să tacă. Nu era sigur de intenţiile lui Andrzej. Uneori se temea de tînărul ăsta care ştia despre el mai mult decît ar fi trebuit. L-ar fi putut compromite în ochii doamnei Royska, şi poate chiar şi în faţa altor ochi.

— Impresia mea este, de asemenea, continuă doamna Royska, că nu poţi face nimic din afară. Trebuie să fii „în mijlocul lucrului", dacă vrei să faci ceva.

— Situaţia noastră este atît de complicată, continuă Spychała pe un ton grav, încît în clipa de faţă nu putem încă să spunem ce trebuie să facem şi unde trebuie să fim. În general ar fi o nebunie să vorbeşti că trebuie făcut ceva. Toate încercările de a găsi raţiunea unui gest au fost anihilate. Sîntem lipsiţi de orice posibilitate...

— Dar nu sîntem lipsiţi de putinţa de a raţiona, sublinie deodată doamna Royska, cu o profundă convingere în glas.

Spychała o privi cu atenţie. Poate chiar cu uimire.

— Acum este cu totul altfel decît în „celălalt război", mărturisi el, căzînd pe gînduri, se surprinse reamintindu-şi, sentimental, convorbirile de odinioară. Dar... îşi impuse, pe loc, să revină la realitate. „Uimitor e faptul că nici măcar o singură dată nu m-am gîndit la Marysia, în tot timpul cît am stat cu plugarul", îşi mai notă el în memorie.

Şi se adresă lui Andrzej, ca şi cum abia atunci l-ar fi observat şi s-ar fi pregătit să-i pună o serie de întrebări.

— De la tata n-ai primit vreo ştire ?

Andrzej se înroşi pînă-n albul ochilor.

— Nu, bîigui el.

Spychała ar fi vrut să-l mai întrebe ceva, dar se reţinu.

— Aşadar, mergem sau nu la Varşovia ? interveni Romek, nerăbdător.

— Nici nu-ţi poţi închipui cît de mîhnită este Ola de toate aceste întîmplări, spuse doamna Royska pe un ton cam prea de salon.

Spychała îşi dădu seama că-i ghicise întrebarea pe care n-o exprimase şi, tulburat, adăugă :

— Doamna Ola este încă aici ? Sper că n-a plecat nicăieri ?

Doamna Royska se miră.

— Fireşte că-i aici. Unde să plece ? Nu ştie unde să-şi caute bărbatul, iar acum orice drum e nespus de primejdios. Andrzej n-ar lăsa-o de altfel pe mama lui să plece singură.

— E de-ajuns că l-am pierdut pe tata, mărturisi Andrzej, cu o voce joasă, în care răsuna o disperare profundă.

Spychała îl privi cu simpatie şi, adresîndu-i-se direct, spuse :

— Părerea mea este că nici şederea aici nu prea are sens. Nu-i departe ziua cînd nemţii vor veni şi la doamna Royska. La Varşovia poate ar fi mai multă siguranţă. Mai ales pentru oamenii tineri.

— Deocamdată este încă armata, care se comportă relativ corect. Am fost în oraş, continuă doamna Royska, am văzut că totul merge, cît de cît. Dar, în curînd, vor veni autorităţile civile ; desigur că nu va fi ceva idilic.

— De aceea socot că va trebui s-o pornim spre Varşovia, spuse Spychała pe un ton nou, cuprinzînd oarecum, în vorbele lui, pe amîndoi băieţii şi răspunzînd astfel iniţiativelor nerăbdătoare ale lui Romek.

— Varşovia încă se apără, zise doamna Royska, cu o voce deplin indiferentă.

— Îmi închipui ce trebuie să fie acolo, şopti Andrzej, încleştîndu-şi fălcile.

— E ceva ce nu se poate nici închipui, observă Romek. Ceva îngrozitor.

— Dumneata ai experienţă, domnule Kazimierz, continuă doamna Royska şi-l apucă pe Spychała de mînă, dumneata ştii ce înseamnă războiul...

— Nu există comparaţie între aceste două războaie, răspunse Spychała. În decurs de douăzeci de ani tehnica a făcut progrese uriaşe. Totul se desfăşoară la dimensiuni neprevăzute. Tancurile au determinat victoria americanilor în anul 1918. Astăzi tancurile sînt un lucru obişnuit. Iar gazele, pînă în prezent, n-au fost folosite.

— Măştile pot fi aruncate, zise Romek cu oarecare satisfacţie, n-avem ce face cu ele. Şi nu-s decît o povară de prisos pentru soldaţi.

— Cine ar fi putut bănui ? observă doamna Royska.

— Sînt oameni care ar fi trebuit să ştie, grăi Andrzej apăsat.

— Socot, zise Spychała rar, ca şi cum ar fi urmărit mersul lent al propriilor lui raţionamente, socot că tocmai acum ar fi nimerit de mers pînă în apropiere de Varşovia, cîtă vreme oraşul n-a căzut încă în mîinile nemţilor şi abia apoi de pătruns în Varşovia, îndată după capitulare.

— Direct nu-i chip, zise Romek.

— Da, chiar aşa, de-a dreptul nu-i calea cea mai indicată. Vom merge pe ocolite, de la codrul Kampinoski, spre Sochaczew. Unde mai pui că acolo putem trece pe la domnul Janusz. Doamnă, nu aveţi o hartă ? Rutieră, automobilistică ?

— În maşina noastră aveam o astfel de hartă, admirabilă, zise Andrzej, oftînd.

— Vă voi aduce una, îndată, făgădui doamna Royska și ieși din odaie.

Andrzej se ridică și își mai turnă lapte. Puse un pahar și în fața lui Romek.

— Bea, vei ajunge mai înțelept.

Spychała căută mirat la Andrzej, în glasul căruia răsunară niște accente de bucurie, de ceva nou, de început de speranță. „Vreo punere la cale, vreo aventură...", își spuse el în gînd.

Nu voia să se arate indignat. El însuși era atras de posibilitățile care creaseră noua situație: posibilitățile aventurii, ale acelui ceva ce mai rămăsese încă și după prăbușirea vieții normale. Totul putea fi statornicit din nou — chiar și viața.

Se aplecară deasupra hărții aduse de doamna Royska. Era harta Poloniei, a unei țări ce nu mai exista. Priviră la frunza de arțar legată de mare printr-un peduncul plăpînd, la lebăda cu pieptul îndoit într-un arc mare.

Andrzej asculta distrat proiectele traseului și itinerariul stabilit pe drumurile pe care tocmai atunci huruiau tancurile germane. Privea profilul țării și linia Vistulei, înclinată ca o harfă, gîndind: „Iată patria mea, cea care nu mai există".

— Pe aici vom trece spre Codrul Kampinoski, spuse Spychała arătînd cu degetul.

— Și peste Vistula la Wyszogrod, remarcă Romek.

— Cît timp poate dura un astfel de drum? întrebă doamna Royska.

— În cazul nostru nu este posibil nici un calcul. Nu se știe ce ne poate aștepta la prima cotitură.

Andrzej se îndepărtă de hartă. Se opri în fața ferestrei și se uită la parcul cufundat în întuneric. „Nici un calcul nu este posibil", repetă el în minte.

Și, totuși, trebuie să existe un calcul, o socoteală, fie și cu aproximație. Cu condiția ca acesta să fie făcut de la temelie și de la început. Totul se poate desfășura și altfel, planul trebuie să fie însă concret.

„Nici un fel de vise, Andrzej, se admonestă el. Trebuie mers așa ca și cum totul ar fi normal, ca și cum rezultatul ar fi normal." Și adăugă: „Fiecare rezultat trebuie să fie «normal»".

Tocmai atunci, lîngă fereastră, îi veni în cap gîndul concret despre moarte, pe care acum și-o putea închipui. Căută din nou la oamenii adunați în jurul hărții. Pe chipul lui Romek citi ceva, ce cu o secundă mai înainte simțise și el: o înflăcărare spre aventură.

„Poate fi oare omul atît de copilăros? se întrebă el în gînd. Acum? Dar poate tocmai în asta constă salvarea? În definitiv nu toată viața trebuie să fie un dezastru."

În clipa aceea se deschise ușa și apăru Ola. Andrzej își îndreptă privirile spre mamă-sa, ca și cum de la ea ar fi așteptat hotărîrea decisivă. Se vedea bine că Ola șezuse pînă atunci într-o cameră întunecoasă, deoarece la lumină clipise din ochi și nu știa, în primul moment, cine se află în încăpere. Spychała se ridică și zise:

— Bună ziua, doamnă.

Andrzej căută la chipul maică-si cu încordare, ca și cum ar fi văzut-o pentru întîia oară. În expresia feței ei citi puritatea unei copile; și nu

era efect de lumină ci, dimpotrivă, lampa puternică scotea la iveală tot ceea ce era oboseală și neliniște pe fața ei. Și Andrzej constată, cu uimire, că niciodată nu se uitase așa la mama lui. În zîmbetul cu care-l salută pe Kazimierz, în gestul mîinii întinse, observă unele nuanțe ce scăpaseră anterior atenției lui. Ola i se păru nespus de frumoasă.

Fie sub influența celor spuse de Romek acolo sub arțar, fie sub influența altor elemente, își puse — sie însuși — întrebarea : „Mama a fost oare fericită ?" Îl interesa, în clipa aceea, nu soarta mamei, ci soarta femeii acesteia. Pînă în prezent nu se gîndise dacă-și iubește mama. Ea exista și atîta tot. Acum însă, cînd o văzu sub vălul unei lumini liniștite, cînd înțelese putința existenței ei doar în această liniște, simți că îl leagă de ea fire cu adevărat indestructibile. Intrase în conștiința lui, așa cum intrase și în odaia asta.

— Unde ai umblat, Andrzej, se adresă Ola fiului ei ? Am fost neliniștită de soarta ta. Fii bun și să nu mai dispari timp îndelungat. Nici nu mai știu la ce să mă gîndesc.

— Am fost tot timpul în fața casei, răspunse Andrzej.

— N-ai venit la cină.

— Ce mai cină ! observă doamna Royska. Și, adresîndu-se lui Kazimierz, adăugă : Aș vrea atît de mult să fie totul ca întotdeauna, dar unele lucruri nu mai pot fi restabilite.

— Întîmpinați, doamnă, unele dificultăți ? se interesa Spychała, doar pentru a întreține conversația, fiindcă nu-l interesa deloc chestiunea.

— Oamenii s-au mai adaptat puțin la situație, la evenimente, suspină doamna Royska ; deja încep să fie capricioși și eu doar n-am nici un fel de posibilități, nu le pot face pe plac...

— Mamă, se opri Andrzej în mijlocul odăii, să ne întoarcem la Varșovia.

Observă privirea fulgerătoare a mamei, care vreme de o clipă se oprise pe fața lui Kazimierz și apoi, pe loc, se stinse.

— Dar caii îi trimiteți înapoi ? întrebă doamna Royska.

— Îi vom lăsa la Janusz, rosti Spychała.

— Da ! făcu Romek satisfăcut.

Andrzej, umblînd prin odaie, începu să peroreze :

— Varșovia ne poate da totul. În primul rînd, trebuie să aflăm ce avem de făcut, acolo trebuie să existe o conducere. Trebuie să știm ce fac oamenii...

— Ați fi putut — îl întrerupse doamna Royska cu cîteva vorbe, din traista rațiunii — să mai așteptați. Desigur că se vor restabili comunicațiile.

— Presupun că pentru așa ceva va trebui așteptat mult și bine. Nemții nu au interes s-o facă, întrucît ei întrețin legăturile cu ajutorul autovehiculelor.

— Și cît timp poate dura călătoria pînă la Varșovia ? zise Ola, ceea ce, din partea ei, era ceva de-a dreptul surprinzător.

Andrzej se opri și se uită la mamă-sa cu un oarecare triumf.

— Așadar vii și tu ?

— Ți-ai închipuit că am să te las să pleci singur ? făcu Ola ; acum trebuie să știu ce ai de gînd să faci, să cunosc fiecare pas al tău.

— Desigur că și Antek va apărea la Varșovia, adăugă Andrzej, pe un ton de lămurire.

Romek se amestecă în conversație :

— Dumneavoastră, doamnă, n-ar trebui să plecați. Pentru o femeie nu-i chiar atît de ușor. Noi vom avea grijă de Andrzej, eu și domnul Spychała.

Spychała căzu pe gînduri.

— Eu însă cred că va fi mai sigur pentru noi să pornim la drum cu o femeie. Vom face mai mult impresia unor refugiați care se întorc în oraș, sau în împrejurimile Varșoviei. Căci așa, numai bărbați, vom putea face impresia unor militari travestiți la repezeală. Cu atît mai mult, cu cît băieții sînt atît de tineri...

— Chiar prea tineri pentru a fi soldați, zîmbi doamna Royska. Eu, de asemenea socotesc, adăugă ea, că veți fi mai în siguranță dacă veți călători cu femei, sau cu o femeie. Pe Helenka o veți mai lăsa la mine.

Ola consimți.

— Așa va fi cel mai bine. Helenka va rămîne la mătușa ei și vom aștepta desfășurarea evenimentelor. Dacă Franio sau Antek vor putea ajunge pînă la Puste Łąki, o vor găsi aici pe Helenka

— Vom putea să plecăm — își repetă Romek întrebarea — chiar mîine ?

— Pînă mîine cred că nu vom fi gata. Trebuie să aveți o căruță solidă și să fiți pregătiți pentru un drum mai lung, roțile trebuiesc unse, totul revizuit și pus la punct. Trebuie să aveți adunate și merindele trebuincioase... Vreți să luați cu voi un căruțaș ?

— La ce bun ? făcu Romek. Eu mă pricep la cai. Andrzej mă va ajuta.

— Eu sînt de la artileria călare, zise Spychała zîmbind. Caii m-au ascultat întotdeauna... Și lucrul ăsta poate fi de folos la drum.

— Dumneata vei fi comandantul expediției, zîmbi din nou doamna Ewelina.

În odaie intră atunci Helenka, clipind din ochi ; nu făcea deloc impresia că are doar cincisprezece ani, părînd mai degrabă o femeie matură și cuminte.

— Ce-i cu consfătuirea asta ? întrebă ea.

— Plecăm la Varșovia ! exclamă Andrzej aproape voios. Pleacă mama, domnul Spychała, Romek și eu.

— Dar eu ? întrebă Helenka. Cum ți-ai permis să dispui de persoana mea ?

— Vei rămîne aici, Helenka, zise doamna Royska. Nici nu prea știu acum cum vor decurge toate treburile astea.

Helenka se gîndi cîteva clipe.

— Într-adevăr, zise ea, poate că asta e cea mai bună soluție.

Cu o privire nesigură, se uită la mama ei ; Ola însă stătea cu trupul drept, chiar zîmbitoare și făcea impresia că-i sigură de sine.

Văzîndu-i calmul, Helenka zîmbi indulgent, chiar disprețuitor. Era ciudat lucru cum zîmbetul ăsta schimbase fața Helenkăi. Îi înlăturase asprimea neplăcută, care o urîțea, și-i dăduse o expresie ce-l reamintea pe domnul Franciszek. Helenka devenea atunci simpatică, chiar dacă nu atît de frumoasă. Fata știa asta și își dădea silința să nu zîmbească.

— Așa va fi cel mai bine, repetă ea, nu voi bate drumurile cu voi.

— Bine, zise doamna Royska, îngîndurată, acum sînt foarte stingheră. Evident, este domnul

Kozłowski, adăugă repede, uitîndu-se la Romek, dar, oricum, voi resimţi singurătatea după plecarea voastră.

— Da, făcu prelung Ola, dar ce se petrece cu Walerek ?

Doamna Royska nu răspunse la întrebarea asta. Se ridică şi îi zise lui Andrzej :

— Mai vrei poate puţin lapte bătut ?

— Nu, nu, se grăbi Andrzej să răspundă, sînt sătul de-a binelea.

IV

Odaia în care răposase bunica Michasia se golise treptat de refugiaţii aciuiaţi acolo. Unii îşi găsiseră locuinţe în orăşelul apropiat, alţii se mutaseră la Siedlce, iar cîţiva porniseră ceva mai spre răsărit, de unde puteau trece în Lituania şi în Uniune. Odaia fusese readusă chiar la o oarecare rînduială şi în ea urma să se instaleze, după plecarea mame-si, Helenka.

Aceasta voise să intre aici încă de dimineaţă, dar şovăise în prag fiindcă, în faţa oglinzii de modă veche, lunguieţe şi puţin înceţoşată de umbre verzui, stătea Ola, care, fără să o observe, se privea în luciul oglinzii ca într-o apă, cu o vizibilă expresie de efort, cu sprîncenele încreţite şi făcînd impresia c-ar fi vrut parcă să-şi amintească ceva. Vechea pieptănătură ? Sau poate rochia la care nu se mai gîndise de nu ştiu cînd ?

Helenka tuşi uşor, iar Ola îşi întoarse capul.

— Mamă, eşti o femeiuşcă şi jumătate, zise Helenka pornind să puie ordine în dulapul de

lîngă peretele opus. Faci pe cocheta la oglindă, adăugă ea.

— Ce vorbe sînt astea, se indignă Ola ! Ştii doar bine că niciodată nu „fac pe cocheta“ la oglindă.

— Evident. Acum însă erai cu ochii pironiţi adînc undeva...

— Da ! Mă uitam aşa într-o doară.

— Şi ce-ai văzut ?

— Helenka, se întoarse brusc Ola spre fiică-sa, nicicînd oare nu-ţi trece prin minte că şi mama ta este om ?

— Nu, răspunse Helenka, întorcîndu-şi capul de la dulap, niciodată. Aşa cum nici ţie nu-ţi trece prin minte că fiică-ta, şi ea, este tot un om !

— Helenka, rosti Ola blajin, mai întîi tu nu ştii ce şi cînd îmi trece ceva prin cap. Lucrul ăsta nu te prea interesează.

— Fiindcă eşti atît de sentimentală !

— Prefer să fiu sentimentală decît rigidă, răspunse Ola ieşind din odaie.

Era deja amiază. Ola coborî în hol ; din partea opusă venea Spychała. Deodată se auzi un ţipăt :

— Vin nemţii ! Vin nemţii !

Andrzej şi doamna Royska se repeziră la ferestrele sufrageriei. Prin aleia de la intrare înainta o maşină uşoară germană. Nu se putea vedea cine e în automobil.

— Rămîneţi cu toţii sus, grăi doamna Royska şi porni spre uşa de la intrare. În hol stăteau consternaţi Ola şi Kazimierz.

— Mergeţi sus şi să nu ieşiţi nicăieri, continuă Royska. Nemţii...

Andrzej nu se îndepărtă de la fereastră. Mica maşină se opri în faţa cerdacului şi din ea cobo-

rîră doi oameni. Un aviator german se mișca degajat și elegant; celălalt, un civil cu caschetă semimilitară, în cizme și cu o scurtă îmblănită, se mișca și el ca un militar. („Hai să zicem ca un fost militar", se corecta Andrzej în gînd). De-abia după o clipă îl recunoscu: era Walerek.

Se repezi după doamna Royska în antreu; nu voia s-o lase pe mătușa lui singură. Era doar primul german în uniformă pe care-l vedea de aproape, iar apariția lui Walerek nu trezea amintiri plăcute. Simți cum se face palid și mîinile i se răcesc.

Walerek intrase deja în antreu împreună cu tînărul aviator, unde mamă-sa, de asemenea foarte palidă, avea buzele crispate, lucru pe care Walerek se făcea că nu-l observă.

— L-am rugat pe prietenul meu, domnul von Behm, să mă aducă pînă la mama. Eram neliniștit de soarta ei, dar văd că totul e-n ordine.

Doamna Royska păstră tăcerea.

Walerek încerca să salveze situația.

— Este noul meu prieten, locotenentul von Behm. În prezent își are reședința la Siedlce.

Tînărul ofițer se înclină, doamna Royska făcu o mișcare scurtă din cap, dar nu-i întinse mîna, ceea ce Walerek nu voia să observe.

— Vă rog, poftiți, se adresă el neamțului fără a aștepta ca mamă-sa să-l invite, temîndu-se, desigur, că invitația nu va avea loc, poftiți mai înlăuntrul casei.

Și, aruncînd cojocelul, îl conduse pe ofițer în salon. De-abia acum îl văzu pe Andrzej.

— A, ești și tu aici? spuse el fără a-i întinde mîna și fără a-l prezenta ofițerului.

Trecuți direct în salon, se așezară pe fotolii și doamna Royska îi urmă, cînd își dădu seama că

nu există altă soluție. Andrzej continuă să-și încleșteze mîinile reci, dar de asemenea îi urmă. Vorbea doar Walerek și încă mult de tot. Povestea „noului său prieten" într-o nemțească destul de șchioapă, care fusese soarta moșiei Puste Łąki, oprindu-se ceva mai îndelung asupra episodului din anul 1920, și manifestîndu-și admirația pentru modul cum mama lui gospodărește. Se vedea bine că ținea ca neamțul să aibă o bună opinie despre gospodăria ei. La fel înțelese și tînărul ofițer intenția celor spuse de Walerek, deoarece zise (erau primele lui vorbe rostite din clipa intrării într-o casă poloneză):

— E foarte bine că gospodăria e exemplară. Socot că nu vom lăsa la fața locului oameni care să nu fie specialiști. Cred că înțelegi, domnule, cît de mult ținem la hrana populației. Dar... acesta nefiind sectorul meu, adăugă el zîmbind și înclinîndu-și capul spre doamna Royska, n-aș putea face nimic, dacă treburile ar lua o altă întorsătură.

— Vai, domnule baron, exclamă Walerek pe un ton exagerat de natural, nimeni nu are vreo bănuială față de dumneavoastră în privința asta. Desigur că dacă mama mea ar fi amenințată de vreo primejdie, ne-ați preveni imediat.

Germanul mormăi ceva neînțeles. Rezulta de aici, desigur, că nu i-ar fi prevenit.

Walerek clămpăni însă mai departe:

— Eram foarte neliniștit de tine. Și, amestecînd cuvinte nemțești cu cuvinte poloneze, adăugă:

— Grozav de neliniștit deși, din fericire, pe aici, prin împrejurimi, n-au fost nici un fel de lupte.

— Au fost incendiate destule sate, observă doamna Royska, în perfecta ei nemțească.

Aviatorul căuta la ea atent. Era un tînăr foarte blond, puţin cam roşcat şi pistruiat, iar faţa lui lunguiaţă, cu trăsături nobile, avea o expresie degenerată. Ochii-i erau albaştri deschişi, străvezii. Cuvintele doamnei Royska rostite într-o frumoasă germană îl interesară vizibil, dar... nu spuse nimic.

— Undeva, în Prusia Orientală, au fost lupte, continuă Walerek, sărind, fără întrerupere, de la limba germană la cea polonă. Ce lucru fără sens ; de altfel, tot războiul ăsta este un nonsens. Cine s-ar fi putut gîndi măcar că sîntem în stare să ne împotrivim unei atît de mari puteri ?

— Oamenii, se auzi vocea lui Andrzej, n-au prea crezut că puterea asta ar fi atît de mare.

Walerek se uită la el dispreţuitor.

— Depinde cine n-a crezut.

— Comandanţii noştri, ca şi conducătorii noştri.

— Da, desigur, asta aşa e.

Auzind frazele acestea în limba polonă, neamţul privea atent, cînd la Andrzej, cînd la Walerek, ca şi cum i-ar fi comparat. De altfel, nu era nimic ciudat în toată treaba asta, asemănarea dintre cei doi oameni fiind pentru oricine izbitoare. Numai că ochii lui Andrzej erau mai deschişi la culoare şi uneori aveau o nuanţă nu gri, ci albastră de tot. Ochii lui Walerek în schimb erau de culoare închisă şi înouraţi, iar astăzi erau deosebit de neliniştiţi.

Andrzej se uită şi el la frumoasa lui rudă. Îl izbise neliniştea ochilor lui, sclipirea aceea a pupilelor ori de cîte ori îşi muta privirea de la maică-sa la neamţul acela indiferent şi antipatic.

Doamna Royska, observînd, se vede, şi ea, acea nelinişte, spuse :

— Nu trebuia să te temi, ştii bine că întotdeauna reuşesc să mă descurc şi singură.

— Dar, mamă, ai aici prea mulţi oameni.

— Ce să le fac, sînt „pribegi". nu-i pot goni.

— Sînt mulţi oamenii ăştia ?

Doamna Royska nu răspunse.

— În curte sînt foarte mulţi ?

— Mulţi. Poţi să vezi şi singur.

— Dar în casă sînt tot aşa de mulţi ?

Doamna Royska nu răspunse nici la întrebarea asta.

Ferestrele salonului dădeau spre parc şi de aici se putea vedea poarta şi răzoarele din faţa casei, dar nu prea bine, din cauza tufelor şi copacilor ce împiedicau vederea. Totuşi, la un moment dat, doamna Royska zări o cabrioletă cu un singur cal intrînd pe poartă. Se sperie şi se ridică în picioare. Dar, era prea tîrziu. Walerek îi urmărise privirile şi observase atît atelajul, cît şi persoana ce cobora în faţa cerdacului.

— Măi, măi, măi, zise el sculîndu-se în picioare. Pardon, adăugă, adresîndu-se ofiţerului, dar a sosit o persoană ce mă interesează nespus de mult. Vă rog să mă scuzaţi — şi se repezi spre antreu.

Acolo, lîngă cuier, desfăcîndu-şi şalul şi pardesiul stătea Krystyna.

— Krysia, pentru Dumnezeu, ce te aduce aici ? rosti Walerek, pe un ton curtenitor.

Krystyna amuţi şi înţepeni lîngă cuier cu mîna ridicată în sus.

— Dar unde se află stimatul tău soţ ? întrebă Walerek pe un ton ironic.

Şi, pe neaşteptate, se apropie, o îmbrăţişă violent şi, mai înainte ca ea să fie în stare să ţipe, o sărută pe gură. Apoi se retrase rîzînd

din toată inima, ca și cum ar fi făcut cea mai bună glumă din lume.

— Cum îndrăznești ? grăi Krystyna. Își reveni însă și-și dezbrăcă pardesiul, întrebînd calmă :

— Unde-i mătușa ?

— Primește în salon un ofițer german, răspunse Walery.

— Vorbești prostii, făcu Krystyna intrînd în salon, unde într-adevăr găsi pe doamna Royska în societatea lui Andrzej și a ofițerului neamț.

— Mătușă, am venit pentru o clipă la dumneata, zise ea fără să salute pe nimeni.

Royska se ridică repede și ieși după Krystyna. Speriată, Krystyna fugise pînă dincolo de sufragerie, în cămară, și de-abia acolo o prinse de mînă doamna Royska, privindu-i fața cu spaimă în suflet, o spaimă cu mult mai mare decît i-ar fi putut-o produce neașteptata întîlnire cu fostul ei soț.

— Ascultă-mă, te rog, mătușă, începu ea, soțul meu s-a întors de la bătălia din Prusia. Acum e la mine și nu știe ce să facă ; am venit să-ți cer, mătușă, un sfat.

— A fost ofițer ?

— Da, căpitan.

— Nu-i bine, zise doamna Royska. De altfel nu știu, atîtea felurite lucruri povestesc aici refugiații, că-i greu să le dai crezare tuturor.

— Aici l-am întîlnit însă pe Walerek. E semn rău.

— Uite, Krystyna..., începu doamna Royska.

— Te rog să mă ierți, mătușă, dar am fost cuprinsă cu adevărat de o mare spaimă. El poate că va vrea ceva de la mine.

— În primul rînd n-ar trebui să știe că soțul tău e acasă.

— Oare... el cu nemții... Krystyna, ca de obicei, nu-și spuse gîndul pînă la capăt.

— Nu știu nimic. Îl văd pentru întîia oară din ziua izbucnirii războiului. A venit însă cu neamțul ăla.

— Cum așa ? El a venit cu ofițerul acela german ?

— Da.

— El a și venit cu un ofițer german ? De unde ?

Doamna Royska dădu din umeri.

— Desigur din Siedlce. Doar acolo locuiește.

— El e deja în cîrdășie... Krystyna se cutremură. Apoi adăugă, trăgîndu-și mănușile pe care le tot strînsese în palme.

— Atunci, plec imediat.

— Așteaptă măcar o clipă, făcu doamna Royska, ai călătorit atît prin lume.

— Nu, nu, nu aștept. Și așa m-am speriat văzîndu-l. El, el, însă...

Și, repede, ieși în sufragerie și în antreu. Dar acolo o aștepta deja Walery.

— De ce te grăbești așa ? spuse el pe un ton serios. Așteaptă o clipă.

— Nu pot.

— De ce nu poți ? A izbucnit vreun foc ?

— Trebuie să mă întorc imediat.

— Cred că stimatul tău soț nu te așteaptă ?

Krystyna își îmbrăcă pardesiul și își înfășură șalul, fără să răspundă.

— Soțul tău este în armată ? Nu-i așa ? continuă Walery întrebările.

— Da, desigur, confirmă doamna Royska, care ieși după ei. Apoi zise încet, adresîndu-se lui Walery : Ce vrea ofițerul ăsta aici ? De ce l-ai adus aici ?

— Aha, de ce? Vei vedea, mamă, de ce. Ne va fi de folos. De altfel este un om foarte cumsecade.
— Ai văzut cum s-a interesat cînd am vorbit de bombardament.
— Lasă, mamă, e o copilărie, fiecare militar e obligat să execute ordinele superiorilor lui.
— Du-l de-aici și cît mai grabnic, grăi doamna Royska amenințător.
Puțin uimit, Walerek privi pe maică-sa. Nu mai auzise de mult tonul ăsta.
— Să nu regreți, mamă, șopti el.
— Indiferent dacă voi regreta sau nu, plecați de-aici.
Se uită prin hol, dar Krystyna dispăruse: fugise repede la cabrioletă.
Doamna Royska îl apucă pe Walerek de mînecă, îl trase în colțul antreului și începu să-i vorbească în șoaptă, violent și dramatic, bîlbîindu-se mult din cauza enervării:
— Vino-ți în fire, vezi doar cum se tem oamenii de tine. Ți-ai pierdut mințile? Ani întregi n-ai venit la mine și acum, deodată, sosești cu un neamț. Unde te-ai cîrdășit cu el? Tu oare nu mai ai conștiință? Să apari așa în fața mea? Krystyna a luat-o la goană, ca opărită, îndată ce te-a văzut. Andrzej tremură din tot trupul...
Fața frumoasă a lui Walery se strîmbă într-o crispare dezagreabilă.
— Pe cățelușul ăsta n-am să-l uit, amenință el.
Doamna Ewelina nu acordă însă vreo atenție mutrei lui fiu-su.
— Hai, cară-te imediat și să nu te mai văd pe-aici. Casa este încă a mea și pot face ce-mi place cu ea. Mi-e rușine de tine.
Walerek zîmbi fugar și, deodată, apucînd-o de mînă pe mamă-sa, o sărută.

Doamna Royska înmărmuri.
— Mama mă consideră un monstru. Fie, sînt un monstru. Dar, mamă, nu poți măcar să crezi că am fost cu adevărat neliniștit de situația ta? Că într-adevăr mi-am zis în gînd: „E mai bine să viu aici cu vreun neamț, pentru cazul cînd s-ar fi petrecut lucruri neplăcute?“ Înțelegi, mamă? Am vrut să te apăr, mamă.
— Îți sînt foarte recunoscătoare, zise doamna Royska pe un ton cu mult mai blajin, dar știi bine că sînt în stare să mă apăr singură. Am încetat de mult să mai fiu o gîscă sentimentală.
— Cred că mama n-a fost niciodată o gîscă sentimentală, rosti Walery cu convingere.
— Nu mă cunoști, spuse ea pe un ton și mai blînd, blînd de tot, nu mă cunoști și niciodată n-ai vrut să mă cunoști. Dar... în orice caz, să-l iei de-aici pe neamțul ăsta. Hai, plecați, plecați odată...
— Bine, făcu Walerek și se aplecă din nou deasupra mîinii maică-si, plecăm îndată. Dar dacă, mamă, vei avea nevoie de ceva, dacă te vei afla în primejdie... Cu anturajul tău, mamă, nu se poate ști niciodată nimic. Nu poți ști ce le poate trece prin cap nebunilor ălora. Doar e știut: s-a sfîrșit totul. Acum depindem în întregime de ei. Fii atentă, mamă. Și îndată ce se întîmplă ceva... dă-mi de știre la Siedlce.
— Bine, bine, răspunse doamna Royska într-o doară, ca să scape de el, vom mai vedea noi cum se vor desfășura lucrurile.
— S-au și desfășurat. Nu mai există nici un pic de îndoială, grăi Walery pe un ton categoric, dar, într-adevăr, e cazul să plecăm. Pe cine mai ai, mamă, aici?
— N-am pe nimeni, fii sigur. Ola și Andrzej. Pe nimeni altul.

În clipa aceea, parcă ar fi chemat-o cineva, ca o dovadă a neadevărului rostit de doamna Ewelina, intră buzna în antreu Helenka. Era îmbujorată de aerul proaspăt de septembrie și avea părul despletit. Văzîndu-l pe Walery, se opri.

— Este și Helenka cu mama ei, adăugă doamna Royska, ca și cum ar fi continuat fraza de mai înainte, dar înroșindu-se.

Walerek îi întinse mîna Helenkăi, care i-o primi fără prea multă grabă.

— Văd, văd, zise Walery, ea este Helenka, deși s-a schimbat atît de mult. Acum e o adevărată domnișoară, adăugă adresîndu-se mamei, și încă o domnișoară foarte frumoasă.

— Seamănă cu tatăl ei, zise doamna Royska, așa ca să spună ceva.

— Poate, puțin, zîmbi Walery, dar e cu mult mai frumoasă.

Și acum privi fata direct, în ochi, fără să simtă vreo jenă.

— N-am știut că „duduia" este aici, adăugă el după o clipă.

— Da, am sosit, zise Helenka, și voi mai rămîne, desigur, cîtva timp.

Se opri însă, deoarece văzuse pe fața doamnei Royska ceva ce-i poruncea să tacă.

În ușa salonului apăru atunci ofițerul german, iar în urma lui venea Andrzej, cu o expresie nesigură pe față. Ofițerul vorbea acum franțuzește, cu un accent nespus de dur.

— *La guerre est finie* [1], conchise el îndemnîndu-l să învețe limba germană. Ce puțini oameni cunosc în Polonia limba germană, adăugă uitîndu-se la Walery. E timpul să plecăm, nu-i așa? îl întrebă el în nemțește.

— Da, da, îl asigură Walerek, uitîndu-se demonstrativ în ochii Helenkăi.

— Să mergem.

— Mi-a făcut o deosebită plăcere, vorbi ofițerul adresîndu-se doamnei Royska, sper să nu aveți nevoie de ajutorul nostru. Dar dacă... De altfel, nu știu cît timp voi mai rămîne la Siedlce...

Doamna Royska nu răspunse nimic. Întinse în tăcere mîna, căci acum trebuia să facă acest lucru. Walerek își luă rămas bun de la toți cu mare volubilitate, fiind, de data asta, foarte cordial. Lucrul trezi un sentiment de neliniște în cugetul lui Andrzej, care-și aduse aminte de toate vechile sale vacanțe. Dar... Walerek îl bătu ușor pe umăr și-i zise pe un ton amical:

— Măi Andrzej, rămîi cu bine. Și nu lăsa să-ți intre gărgăunii în cap.

Conducîndu-i pe oaspeți pe cerdac — de obiceiul ăsta nu se putuse dezbăra nici în astfel de clipe — Andrzej își mărturisi în gînd:

„Dacă mă previne el să nu mă gîndesc la nici un fel de gărgăuni, înseamnează că undeva există oameni care au în cap gărgăuni".

— *La guerre est finie*, repetă aviatorul german urcîndu-se în mașină și făcînd semne prietenești cu mîna lui Andrzej, rămas pe cerdac.

— *Vous le croyez, monsieur?* [1] răspunse băiatul, care nu se putu stăpîni și în glasul căruia răsuna o mare îndoială.

Walerek ar fi vrut să răspundă ceva, dar mica mașină se urni brusc și Walerek plecă cu gura deschisă.

---

[1] Războiul s-a terminat (fr.).

[1] Credeți, domnule? (fr.).

„Vizita asta nu prevestește nimic bun“, filozofă Andrzej, fără să-i spună ceva doamnei Royska.

— Despre ce ați discutat în salon? întrebă doamna Ewelina, cînd Andrzej reveni din cerdac.

— M-a sfătuit să învăț nemțește, asta-i tot! răspunse Andrzej, deși doamna Ewelina avu impresia că acesta ascunde ceva.

V

Dimineața de septembrie, deși timpuriu tomnatică, se anunța senină. În fața cerdacului se afla o căruță bine căptușită cu paie și așternută cu saci. O pereche de cai murgi puternici înhămați la căruță făcea o impresie impunătoare, chiar prea impunătoare, după părerea scepticului Andrzej. Numărul celor ce se întorceau la Varșovia nu era încă mare și Spychała îi asigura că nu-i amenință primejdia de a li se lua caii și nici chiar de a fi siliți să transporte refugiați.

Nu aveau nici un fel de bagaje. Toate valizele Olei și Helenkăi rămăseseră în automobilul pierdut, Andrzej nu luase fiindcă pornise pe jos, iar Spychała urcase în mașina doamnei Royska așa cum se afla în clipa aceea. Numai Romek avea ceva lucruri și, firește, împachetaseră două coșulețe cu „provizii“, calculate nu numai pentru drum, dar și pentru primele cîteva zile de ședere la Varșovia. Cine putea ști cum era acolo; cu mîncarea desigur lucrurile nu stăteau prea bine.

— Totul pare foarte romantic, șopti Helenka stînd în cerdac de unde privea pregătirile de plecare, dar n-ar fi fost mai bine oare să fi împrumutat automobilul mătușii și să fi călătorit la Varșovia în mașină? Ați fi ajuns în două ore.

Îndreptînd sub banchetă sacii cu provizii și cu ovăz pentru cai Andrzej răspunse:

— Ușor de spus automobil, automobil. Dar automobilul are nevoie de benzină și mătușa nu mai are, iar pe drum nu găsești nici un strop. De unde? Ce s-a salvat, au luat desigur nemții.

— Ai dreptate, făcu Helenka fără să zîmbească. Uneori ești în stare să judeci chiar logic.

— Hai, Helenka, vino cu noi, o invită Romek, el așezîndu-se deja pe capra de paie.

— Să-ți spun drept, nu prea am chef, grăi Helenka, va fi o călătorie nespus de plictisitoare.

— Mă tem că o să avem și unele surprize, adause Andrzej.

Helenka dădu din umeri.

— A insistat să plec și mătușa, preciză ea brusc și oarecum semnificativ, dar mama n-a fost de acord. Vrea neapărat să rămîn aici.

Băieții nu acordară atenție acestor cuvinte; Helenka oftă însă ca „oamenii mari“ și Andrzej, întorcîndu-și capul de la coșuri, o privi atent și o întrebă, încrețind sprîncenele:

— Ce-i cu tine de ești atît de sentimentală?

— Ascultă, te comporți de parcă ai pleca la un întîi de Mai, în pădure, răspunse Helenka pe un ton acru, sînteți atît de copilăroși.

— Tot ce se poate, interveni Romek, dar nu-i exclus să mergem pînă la urmă „în codru“.

Andrzej căzu pe gînduri. Vechea expresie, cu iz de romantism, luată din proza lui Zeromski — expresie pentru care avea însă o aversiune profundă — căpăta acum o nouă semnificație.

— „În codru“? zise el. Așa de puțin s-au schimbat lucrurile?

Helenka neînțelegînd — nu sesizase încă sensul expresiei — întrebă : „Ce înseamnă : «în codru» ?“ Apoi îi fu rușine de întrebarea pusă, deși continua să nu-și dea seama de semnificația ei reală.

În adevăr toată plecarea asta făcea impresia unei excursii de luna mai. Doamna Royska, simulînd buna dispoziție, băieții fîțîindu-se pe capră, în timp ce Ola, acoperită cu un voal gri, era nespus de frumoasă. Spychała doar ședea palid, cu buzele crispate și poate numai el înțelegea ciudățenia, nebunia expediției ăsteia, potrivită parcă vechiului mod de a concepe lucrurile, de a porni la drum într-o lume necivilizată.

Romek atinse cu biciul caii, care o rupseră iute la fugă, așa că doamna Royska și Helenka nici nu băgară de seamă cînd căruța ieși pe poartă, trecînd printre casele satului. Pulberea stîrnită deasupra drumului acoperi în curînd căruța ce dispărea din fața ochilor celor rămași pe cerdac.

Dincolo de sat se întindeau larg lanurile arate și lăstărișul de nuanță roz, iar cerul — de un albastru deschis — începea să fie pătat de nourași rari, foarte albi.

În adevăr, vremea era și ea, ca întotdeauna, neschimbată.

Se apropiară de orășel. Spre uimirea tuturor zăriră departe pe primăria orașului un steag roșu și nu înțelegeau cum de răsărise aici, în partea asta a Bugului. În piața orașului staționau tancuri și autovehicule sovietice, dar, de asemenea, nu lipseau nici cele germane. La primărie aveau loc niște pertractări. Fără să se oprească, porniră mai departe.

Îndată, dincolo de linia ferată și de drumul ce ducea la o fabrică de zahăr zidită din cărămidă și cu coșurile ei gotice vizibile de departe, începea pădurea. La început se întindea numai pe dreapta drumului, apoi și pe stînga. O luară pe șoseaua pe care se retrăgea armata polonă ; în șanțurile ei și de o parte și de alta, erau mari cantități de material de război și tot mai des se vedeau chesoane de artilerie, al căror număr deveni și mai mare, de cum ieșiră din pădure. Ele ocupau în întregime șanțurile.

Călătorii amuțiseră. Simțiră o senzație oarecum ciudată la vederea armatei — și nu numai a celei germane — cantonată în orășel. De-abia acum își dădu seama Ola ce riscase pornind la drum. Îi era tare frică, pur și simplu, și i se părea un act de nebunie consimțămîntul dat pentru „excursia“ asta — căci, desigur, considerase călătoria drept o excursie — învoindu-se să se expună la o primejdie atît de mare nu numai pentru ea, dar și pentru fiul ei. Se aștepta să o încurajeze în vreun fel Spychała. Dar Kazimierz era bosumflat, posomorît și îngîndurat, nescoțînd nici o vorbă. Olei, nu-i trecuse nici măcar o clipă prin cap că se află alături de fostul ei logodnic. Întîmplările de odinioară erau atît de definitiv sfîrșite, încît nici nu se mai gîndea la ele. Trecuse atîta vreme de cînd pusese cruce întregii povești. Atîția ani scurși, grija de copii, ca și pentru soțul rătăcit, nu-i dădeau răgaz să-și amintească de vremea de odinioară, de melodia pe care o cîntase cîndva la Odesa.

Ceața se ridica încet printre copaci și șoseaua se deschidea în fața lor pustie. Panglica asfaltului era pătată pe alocurea de urmele proiectilelor ; cu cîteva zile mai înainte drumul fusese

bombardat, unii copaci fiind retezați de la jumătatea tulpinei, iar crengile proaspăt smulse zăcînd încă între desele tulpini de pini și carpeni. Văzură chiar cadavrul unui iepure zvîrlit sus pe o ramură, labele lui sfîrtecate atîrnînd ca niște podoabe pe un pom de Crăciun.

Oameni uciși nu văzură, doar într-un loc zăriră o moviliță. Nisipul ei luat din șanțul de lîngă drum era proaspăt și umed. Pe movilița cafenie zăcea o cască ostășească. Nu mai era nici un alt semn.

Trecînd pe lîngă ridicătura asta nu-și spuseseră nici un cuvînt, doar Romek își mută hățurile în mîna stîngă și își scoase pentru o clipă de pe cap cascheta. Apoi mai întîlniră și alte multe movilițe de același fel.

Ajunseră la marginea pădurii. De ambele laturi ale drumului se întindeau ogoare arate și nearate, dar nici o urmă de plugar. Nu era încă liniște și le era încă greu oamenilor să se apuce de însămînțat sau de arat, deși lîngă Puste Łąki țăranii ieșiseră la cîmp și lucraseră chiar pe timpul bombardamentelor și în cursul acțiunilor militare.

Pe măsură ce caii înaintau domol pe șosea, iar liniștea ogoarelor — de cîte ori se opreau — îi cuprindea și pe ei, pe măsură ce Romek tot mai liniștit își îndemna telegarii, se reinstala atmosfera încercată dis-de-dimineață, de aventură, de excursie.

Pe șosea nu era nimeni. Nu circulau nici căruțe, nici oameni, nici autovehicule.

Caii înaintau mereu la pas și nu dădeau semne de oboseală nici chiar după două ore. Andrzej și Spychała coborîră și străbătură cîmpul pe jos, spre a-și dezmorți picioarele. Nu-și spuseseră

nici un cuvînt, în căruță și nici acum, deși erau singuri.

Pe sîrmele din lungul șoselei, ce nu erau — peste tot — rupte, ședeau rîndunici. Andrzej se miră că încă mai sînt aici, că n-au fugit din fața războiului.

De-abia se urniră, după popasul făcut, cînd Andrzej, uitîndu-se în jur, anunță :

— Atenție, un camion.

Romek se cam sperie și trase cam tare hățurile.

— Ajunge, ajunge, îl liniști Andrzej, sînt încă departe ; nu le strînge așa tare să nu se sperie caii.

Și, uitîndu-se mereu în direcția indicată, Romek înaintă mai spre dreapta, ca să se poată da în lături din calea camionului.

După cîteva clipe o mașină mare, cenușie, îi ajunse din urmă. Se puteau vedea soldații germani stînd în picioare și înarmați cu carabine. Șoferul avea și el un chipiu nemțesc, lucios.

Cînd camionul trecu pe lîngă ei văzură că soldații — care stăteau în picioare — păzeau niște oameni îmbrăcați în haine negre, bărboși și care umpleau interiorul camionului : mașina era plină de evrei.

— Încotro or fi mergînd ei așa ? întrebă Ola. Întrebarea era pur formală, deoarece nimeni n-ar fi fost în stare să dea un răspuns.

În locul acela șoseaua se întindea dreaptă și se putea vedea pînă foarte departe întregul ei traseu, urcînd ușor. Într-un loc, camionul se opri, iar călătorii săriră pe marginea șoselei. Cei din căruță nu puteau înțelege ce se petrece în jurul camionului. Deodată auziră o salvă de ca-

rabine, caii ciulîră urechile și se smuciră în hamuri. Romek izbuti însă să-i domolească.

— Ce fac acolo? întrebă Ola.

— N-am idee, zise Andrzej. Uitați-vă, domnule, se adresă el lui Spychała, nu-i împușcă. Evreii se mișcă pe marginea șoselei și încă destul de iute.

După cîteva clipe dădură de un post de santinele. Unul din soldații germani opri căruța cu un gest făcut cu mîna. Romek struni caii, iar Spychała și Andrzej se apropiară liniștiți de neamț în timp ce Ola avea o senzație nespus de neplăcută.

— Se poate trece? întrebă Spychała, fără a aștepta cuvîntul santinelei.

— Da, treceți, hotărî el după o clipă de gîndire. Dar încotro mergeți? adăugă el.

— La Varșovia, zise Andrzej cu un oarecare ton triumfal, *nach Warschau.*

— Trebuie să vă grăbiți, făcu neamțul, s-ar putea să nu poposim prea mult timp pe-aici.

Părea un om de treabă, așa că Spychała riscă întrebarea:

— Dar ei, ce fac acolo?

Neamțul rîse:

— Ah, nimic, Polonezii au irosit pe aici prea multe proiectile. Trebuie să le strîngem acum. Evreii le strîng.

— Dar se aud împușcături acolo, mai încercă Spychała.

— Nu vă temeți — și neamțul rîse din nou, dar destul de neplăcut — sînt împușcături în vînt. Trag, ca să se miște mai repede.

Cînd căruța se apropie de locul unde se oprise camionul, văzură o grămadă de evrei strîngînd lăzile de proiectile din șanțuri. Din timp în timp

un caporal neamț dădea comanda și atunci soldații ridicau carabinele în sus. Împușcară chiar cînd trecu căruța lor. Caii se smuciră. Andrzej se uită în jur; văzu cum soldații traseră o salvă chiar pe deasupra capetelor nenorociților de locuitori din orășelul prin care trecuseră.

— Deocamdată trag deasupra capetelor, grăi Spychała.

Deși această primă întîlnire cu isprăvile războiului era un lucru nevinovat, Ola nu putea totuși să scape de amintirea ei. Înspăimîntați, evreii priveau pe furiș cînd căruța trecu pe lîngă ei, încercînd chiar să zîmbească, ba unul mai tînăr clipi din ochi uitîndu-se la Ola, ca și cum ar fi vrut să-i spună: „De data asta nu-i nimic, n-au decît să tragă". Privirea tînărului n-o părăsi pînă la sfîrșitul drumului, nici cînd se opriră, la un popas de noapte, într-o căsuță de lîngă drum, dincolo de Wegrów, la niște țărani săraci și înfricoșați. În bezna nopții se așeză pe un scăunel în fața focului din bucătărie, fără să scoată o vorbă.

Spychała se apropie de ea.

— Sînteți obosită, doamnă? întrebă el.

Nu răspunse nimic. De-abia după cîteva clipe întrebă:

— Unde sînt băieții?

— Deshamă caii. Trebuie să-i adape și să le dea nutreț. Altfel, mîine nu vor fi buni de nimic.

— Am făcut drum lung?

— Nu prea, răspunse Spychala, cred că vreo patruzeci de kilometri. Dar ce-i cu dumneavoastră, doamnă? întrebă el observînd cît este de palidă.

— Cred că n-am nimic. Mă gîndesc doar dacă, mai tîrziu, pe evreii aceia i-au împușcat cumva?

— Poate că nu, zise Spychała, mai au încă nevoie de ei la strîngerea chesoanelor abandonate.

— De ce le-au aruncat ai noștri ? În tonul ei, de altfel, nu era nici urmă de curiozitate.

— Pentru că le era o povară grea, și se retrăgeau în grabă mare.

— În mare grabă, pretutindeni tot în grabă mare, repetă Ola, de altfel am văzut lucrul acesta pe șosea, plecînd din Varșovia.

— Nu trebuie să vă mirați, doamnă, spuse Spychała pe un ton oarecum duios.

Țăranca sărăcită — care servise desigur cîndva pe la curți și știa cum obișnuiesc „domnii" să mănînce — fiersese apă într-un ceainic. Fu foarte mișcată cînd Spychała pregăti esența din ceaiul scos dintr-o lădiță, primită la Puste Łąki și cînd îi servi fierbintele lichid cafeniu. Au stat apoi în „odaia mare" pe care le-o oferiseră țăranii pentru popasul de noapte. Aici erau două paturi. Hotărîră ca Romek să doarmă deasupra grajdului, pe fîn, să fie aproape de cai în cursul nopții. Spychała cu Andrei urmau să doarmă pe același pat, iar Ola dispunea de un pat larg, deși cam tare, așezat sub o serie de tablouri vechi și noi, printre care fotografia militară a gazdei — care și acum își apăra undeva patria, căci nu era acasă, iar la toate întrebările despre el gospodina ofta doar din greu și nu răspundea nimic.

În „odaia mare", la masă, șezură cîtva timp la ceai, așteptîndu-i pe băieți, spre a pregăti omleta. Gospodina mai avea cîteva ouă în cămară.

Între timp băieții, după ce dădură nutreț cailor și-i adăpară, ieșiră la poartă. În umbra serii neguroase de septembrie șoseaua din fața casei

părea argintată ; iar din parcul apropiat se auzeau ecouri surde. Romek află îndată, de la fiul gospodinei — un băiat de vreo paisprezece ani — că în parc se află cantonamentul nemților.

— Desigur că acolo este statul lor major, zise băiatul, care se pricepea la termeni militari, căci au venit aici atîția. Automobile și ofițeri de tot felul ; mergeți și-i vedeți, domnilor.

— Crezi că o să ne lase să intrăm ?

— Eh, ei n-au pus nici sentinele, zise băiatul, eu am fost acolo de trei ori. Mi-au dat supă nemțească. Ei gătesc la un foc de tabără. Acolo e conacul, adăugă el ca lămurire.

— Vino — îl trase Romek pe Andrei, care nu prea voia — îi vom vedea mai de-aproape.

Și, într-adevăr, nu erau nici un fel de santinele, se putea intra pe terenul taberei fără nici un fel de dificultate și nimeni nu-i băgă în seamă măcar. De altfel mai erau acolo cîțiva băieți din sat, care circulau nestingheriți printre focurile din tabără.

Poarta de intrare în parc era răsturnată. Se vede că era prea îngustă pentru automobile sau tancuri. De la poartă ducea în sus, spre casă, o veche alee de carpeni. De-a lungul aleii staționau — mai în fund — automobile și camioane. Printre copaci sclipeau din cînd în cînd focurile taberei. Soldații, în poziții neglijente, ședeau întinși lîngă focuri sau circulau de colo pînă colo cu gamelele în mînă.

Andrzej și Romek traversară aleea pînă la conac. Cu toate focurile din tabără și becurile electrice puternice din casă, aleea era destul de slab luminată. Pe cerdacul clasic al conacului fuseseră puse reflectoare alimentate cu baterii.

Băieţii traversară aleea de la un capăt la celălalt, înainte şi înapoi şi nimeni nu le observă prezenţa. În faţa lor, şi trecînd din cînd în cînd pe lîngă, ei se plimbau pe aleea de carpeni doi tineri ofiţeri nemţi, care în lumina slabă făceau impresia unor tineri frumoşi şi manieraţi, amintind pe studenţii ce se mişcă prin curţile interioare ale universităţilor. Se ţineau de mînă ca doi tineri elevi, sau mergeau ţinîndu-se cu braţele de umeri şi povestindu-şi ceva cu foarte mare însufleţire. Din cînd în cînd izbucneau în hohote de rîs. Nu-i zăriră deloc pe cei doi polonezi ce tot treceau pe lîngă ei.

Andrzej scrîşnea din dinţi de cîte ori îi vedea.

— Priveşte, spuse el în sfîrşit, adresîndu-se lui Romek, cît sînt de fericiţi. Imaginează-ţi, o campanie reuşită, ne-au bătut, totul s-a destrămat, iar ei umblă triumfători şi voioşi, se bucură că sînt tineri şi că au învins.

Romek nu prea înţelegea la ce se referă Andrzej.

— De-am avea un mic revolver, făcu el, i-am pune cu botul pe labe.

— Şi ce-am cîştiga ? întrebă Andrzej.

— Fireşte, nimic ! Eu ştiu chiar că Spychała are un pistolet. Dar fireşte că n-am să i-l iau şi nici nu voi trage în filfizonii ăştia.

— Uite, vezi, şi ăsta-i cel mai îngrozitor lucru : ăştia nici aici nu fac impresia unor filfizoni. Seamănă leit cu ai noştri !

— Te înşeli, făcu Romek, ai văzut cum au tras în evreii ăia ? Acela care stătea pe şosea semăna şi el cu unul de-ai noştri. Dar...

— Tocmai asta-i ; aici e şi un dar. Aş vrea însă să stau de vorbă cu unul dintr-ăştia. Cînd celălalt a venit la Puste Łąki cu Walerek, m-am zăpăcit în aşa fel încît n-am mai fost în stare să-i spun nimic.

— Cred că doamna Royska i-a spus destule prin tăcerea ei, observă Romek.

Şi din nou trecură prin aleea de carpeni.

Noaptea era foarte întunecată şi mirosea a toamnă şi a ciuperci, dar era foarte, foarte caldă. Focurile aruncau sclipirile lor roşii asupra tinerilor ofiţeri care se plimbau. În sfîrşit i-au observat pe polonezi. Cînd Andrzej şi Romek se apropiară, ei se întoarseră pe neaşteptate şi rămaseră faţă în faţă.

— *Was machen sie hier ?* [1] întrebă unul din ei cu o voce cu totul alta, guturală şi fără nici o urmă de rîs. *Sind sie Polen ?* [2]

— Aici oare nu-i permis ? răspunse Romek pe ton nespus de naiv.

— *Raus !* [3] exclamă celălalt neamţ arătînd poarta.

Băieţii se întoarseră calm şi porniră.

Ajunşi la ieşire, Romek întoarse capul, ofiţerii nemţi rămaseră pe loc urmărindu-i. Romek strigă : „Adio" şi le făcu semn cu mîna. Unul din ofiţeri făcu un gest, ca şi cum ar fi vrut să scoată revolverul, dar băieţii erau deja dincolo de poartă, în umbra groasă a nopţii negre. Rîseră cu glas tare. Le răspunse însă rîsul celor doi ofiţeri, încă tineri şi fără experienţă.

— În pofida celor spuse de ăla, grăi Andrzej, cînd porniră spre căsuţa unde urmau să înnopteze, războiul nu s-a terminat, războiul de-abia începe. Cei doi tineri au tot timpul să afle lucrul acesta.

---

[1] Ce faceţi aici ? (germ.).
[2] Sînteţi polonezi ? (germ.).
[3] Ieşi ! (germ.).

— De-ar da Dumnezeu ! zise Romek.

Intrară în casă. În „odaia mare“ mama și Kazimierz beau ceaiul fierbinte. Agățată de perete ardea o lampă mică cu petrol. Ola zîmbea, ascultînd cele ce-i spunea Kazimierz.

— Pe unde umblați ? se impacientă Spychała. Vă așteptam ! Omletă vreți ?

— Sigur că da, răspunse Romek, și încă din vreo duzină de ouă fiecare.

— Iartă-mă, mamă, zise Andrzej sărutîndu-i mîna, ne-am plimbat prin parc. Închipuiește-ți mamă, am făcut o vizită nemților la ștabul lor. Și vizita asta ne-a răpit din timp. Ai fost neliniștită, mamă ?

— Cred că înțelegi, răspunse Ola, am fost foarte neliniștită.

Și în clipa aceea inima ei se strînse dureros. Își dădea seama că nici nu observase absența feciorului.

VI

Căruța cu Ola și Spychała de-abia trecuse de poarta parcului, cînd apăru din nou, din partea opusă, automobilul de campanie și, făcînd un viraj, se opri în fața cerdacului. De data aceasta, Walery venise singur.

Doamna Royska îl primi rece.

— Dă-mi, mamă, ceva de mîncare, zise el, am o foame de lup.

Royska își conduse fiul în sufragerie. Fu servit repede din rămășițele proviziilor pregătite pentru cei plecați la drum.

Cînd luară loc la masă, doamna Royska îi aminti.

— Te-am rugat să nu mai vii.

Walery căută la maică-sa cu un fel de duioșie.

— Mi-am întipărit în memorie cuvintele astea, mamă, răspunse el, și n-aș fi venit dacă n-aș fi avut o chestiune importantă de discutat.

— Ce chestiune ? grăi Royska.

— O, îndată, îndată... Spune-mi, Ola cu ai ei a plecat ? Nu-i văd pe-aici.

— Chestiunea îi privește ? întreabă doamna Ewelina.

— Nu. Întreb ca de niște rude. Mi s-a părut că am zărit-o pe Helenka în cerdac.

— Da, așa-i, Helenka a rămas aici.

— Dar Ola ? A zburat cu domnul Spychała ?

— Încetează, făcu doamna Royska. Cît ești de insuportabil ! și mereu același. Dar care-i chestiunea ?

— „Mereu același“, oftă Walery. Îți amintești, mamă, cînd n-ai vrut să mă iei la Odesa ? Ce amintiri înduioșătoare !

Doamna Royska se uită mai blînd la fiul ei.

— Îți amintești, mamă ? Atunci nu eram „mereu același“. Eram altul. Atunci, mamă, mă socoteai drept fiu.

— Și acum, nu te socotesc tot drept fiu ?

— Mai știu și eu ? S-ar putea spune că față de mine ți-ai schimbat total poziția.

— Cred că te-ai schimbat și tu.

— Față de tine, mamă, aș putea spune că, mai degrabă, nu m-am schimbat. Dar ce rost are să vorbim despre lucrul acesta... E așa cum este.

— Ar fi putut să fie altfel, spuse doamna Royska, cu regret.

— Poate. Dar nu-i ! Și cea mai mare înțelepciune în viață este să te împaci cu faptele

așa cum sînt. Mamă, mai taie-mi cîteva felii din mușchiul ăsta.

— Într-adevăr, faci impresia că n-ai mai mîncat de vreo două zile.

— Sînt flămînd. Dimineața de septembrie mi-a ațîțat pofta de mîncare. Ah, de-aș putea merge la vreo vînătoare...

— Bagă de seamă, să nu vii cumva la vînătoare cu ceva nemți !

— Nu, n-ai nici o grijă... Nu voi fi aici. Tocmai am venit să-mi iau rămas-bun de la mama...

— Să-ți iei rămas bun ? De la mine ? Pentru ce ?

— Am căpătat un post, destul de departe. În Puławy. Să administrez cîteva moșii.

— În Puławy ?

— Da, acolo, în apropiere.

— Din împuternicirea nemților ?

— Cum îți închipui altfel, mamă ? Ei nu pot tolera moșii lăsate în paragină. Trebuie să aibă pe cineva, om de răspundere...

— Și de încredere, adăugă doamna Royska ironic.

— Tocmai, tocmai... Ai găsit, mamă, cuvîntul potrivit. Și de încredere. Care trezește încrederea. De altfel, lucrul ăsta e important și din punct de vedere polonez, ca să fie sprijinită agricultura, pe alocurea în decădere...

— Oricum, tu nu te prea pricepi la agricultură.

— Cum așa, mamă ? Doar asta-i profesiunea mea.

— Vezi, asta-i ! N-am știut.

Vru să ia farfuria din fața lui Walerek, dar el o reținu cu amîndouă mîinile, spunînd :

— Încă nu.

— Vreau s-o schimb. Ai aici fructe. Prune, bune de tot — și-i întinse fructiera.

— Mamă, ești mîndră de livada ta.

— Livada este într-adevăr bună, zîmbi doamna Royska. Și deveni, pe loc, mai blajină, punîndu-și palma pe mîna feciorului. Hai, spune-mi, de ce fugi din Siedlce ?

Walery se dădu înapoi :

— Fug ? De ce aș fugi ? Ți-am spus doar, mamă, mi-au propus un post foarte bun. Faptul că este în Puławy... Nici nu-i chiar atît de departe.

— Ți-e frică ? Sîntem în împrejurimile astea prea cunoscuți ! rosti fără voie și în șoaptă doamna Royska.

Walery amuți și căută la ea fără să scoată un cuvînt. Cîteva clipe de tăcere, apoi se repezi la prune.

— Într-adevăr, sînt delicioase, recunoscu el, dulci ca mierea. Spune-le, mamă, să-mi dea ceva prune dintr-astea pentru copilița mea.

— Da, firește, le voi spune îndată.

— Sper, mamă, că vei avea grijă de ele. Fiindcă nu iau cu mine în Puławy nici soția, nici fata.

— De ce ?

— Mai știu și eu ? Aici, în Siedlce, vor avea poate mai multă liniște.

— Mai multă liniște sau... vor fi mai în siguranță ? întrebă doamna Ewelina.

Walerek mai mîncă o prună.

— Ar fi așa de bine dacă ai lua pe Ziunia aici. Cred, mamă, că nu ar deranja pe nimeni...

— Vai de mine, firește, pot s-o iau. E doar singura mea nepoată.

— Tocmai. Dacă intervine ceva, soția mea ți-o poate aduce. Și, mamă, vei avea grijă de ea ?

— Pui niște întrebări atît de ciudate.

— Viața însăși a devenit nespus de ciudată. Pînă ce autoritățile germane se vor statornici...

— Crezi că se vor statornici ?

— Cum adică, ar fi posibil și altfel ? Nemții au biruit. Mamă, nu trebuie uitat lucrul ăsta. Cînd are cineva o așa bază organizatorică precum partidul lor, iese învingător.

— Nu vreau să discutăm pe tema asta.

— Nu vrei, n-am ce-ți face. Pînă la urmă, mamă, te vei convinge.

— Tot ce se poate. Și doamna Royska sună servitoarea și-i porunci să pregătească un coș cu prune pentru domnul Walery.

— Mamă, văd că mă și expediezi, rîse Walery. Dar ceva produse din aceste fructe nu ai cumva, mamă ?

— Din anul ăsta încă nu. Dar dacă vrei vodcă, pot să-ți dau, rosti doamna Royska, cu resemnare.

— Oh, nu. Dacă-i un lucru greu, nu te deranja. De altfel, mamă, conduc automobilul și e mai bine să nu beau.

— E mașina ta ?

— Fiind a administrației agricole, e ca și a mea.

Doamna Royska ridică din umeri.

— Mamă, era cît pe aci să uit, zise Walerek, ca și cum atunci și-ar fi amintit de ceva. Mamă, dă-mi fotografia tatălui tău.

— Fotografia tatălui meu ? De ce-ți trebuie ?

— Ce păgubești dacă mi-o dai ? Ai două, mamă. Una pe cămin, a doua în album. Te rog, mamă...

Doamna Royska se uită atentă la fiul ei.

— Spune-mi, au și început bîrfelile ?

— Da de unde ! Aș vrea numai să am fotografia asta. Bunicul arată atît de frumos în ea.

Doamna Royska se duse în odaia ei și veni cu o ramă de catifea verde. Un domn înalt, zvelt, cu favoriți, privea impunător din fotografie. Mai înainte de a o oferi fiului, doamna Royska o mai privi odată, cu atenție.

— Ține, zise ea, dîndu-i rama.

— Bunicul a fost un bărbat foarte frumos, șopti Walery, cu favoriți minunați. Leit Alexandru al II-lea. Nu-i așa că seamănă cu Alexandru al II-lea ?

— Nu știu. La asta nu m-am gîndit.

Doamna Ewelina nu se așeză la masă. Era limpede că bucuros s-ar fi debarasat de vizita fiului ei.

— Bunicul a fost blond ?

— Firește, blond deschis, îl asigură doamna Royska.

— Un adevărat tip nordic, spuse Walery sentențios fără să-și ia ochii de la fotografie.

Doamna Royska zîmbi, cu ironie :

— Helenka îi seamănă.

Walery sări în sus.

— Helenka ? De ce Helenka ? Da, ai dreptate, e strănepoata lui. Asemănarea de rudenie nu merge atît de departe.

— Helenka și ea este un tip nordic, adăugă doamna Royska.

Walerek oftă.

— Din păcate nu-i și Ziunia, ea e atît de oacheșă !

— Așadar, întrebă el, îndreptîndu-se spre ușă, pe Helenka n-am s-o văd ?

— E, poate, în fața casei. Îți va spune adio de pe cerdac.

Resemnat, Walery porni într-acolo. Dar nici aici n-o întîlni.

— Păcat, rosti el luîndu-și rămas bun de la mamă-sa, e o fetiță foarte frumoasă și prin frumusețea ei îmi amintește de o actriță din Varșovia.

VII

A doua zi spre seară cotiră de pe șoseaua principală, dincolo de Węgrów, îndreptîndu-se pe un drum mai îngust, dar bine întreținut, care ducea drept la așezarea unde viețuia „bunica". Pur și simplu Andrzej o silise pe maică-sa să se hotărască pentru drumul acesta lateral, deoarece avea speranța că acolo va afla vreo veste despre tatăl său. Nu-și putea închipui cum de pornise automobilul fără să se mai întoarcă la soția și copila lui. Ola văzuse toată întîmplarea și intuitiv înțelesese că plecarea era definitivă.

Dacă lui Spychała nu-i prea surîdea o oprire la mama lui Gołąbek, Olei îi era rușine de bătrînă, dîndu-și perfect de bine seama că nu-i va putea explica cum de s-a rătăcit Franciszek pe șosea. Bătrîna Gołąbkowa locuia chiar lîngă drumul ăsta lateral, nu se mișca din casă și în general nu-și prea imagina cum arătau acum șoselele. Olei îi era frică de această primă convorbire cu ea.

Între timp, totul se desfășurase cît se poate de liniștit. Bătrîna, încă în pat, mereu gripată, era preocupată de boala ei, iar faptul că Franek se rătăcise undeva pe șosea îl primi cu cea mai mare înțelegere. Avea acea deprindere a oamenilor de la țară care o făcea să admită cele mai neobișnuite fapte, fără să opună destinului atotputernic voința măruntă și plăpîndă a omului. Așa i-a fost scris și basta! A plecat Franek? Se vede că așa trebuia să se întîmple.

Antek nu putea fi însă tot atît de înțelegător. Întîlnirea cu el a fost o mare surpriză. Ola, ca și Andrzej nu știau că-i la bunica și zărindu-i în curte silueta zveltă se bucurară enorm. Antek îmbrățișă din inimă pe maică-sa dar, apoi, fu nespus de uimit văzîndu-l și pe Kazimierz Spychała în căruța ce provenea, în mod cert, din Puste Łąki (Antek, la fel de bine ca și Andrzej, cunoștea caii și trăsurile de acolo). Îi dădu mîna fără prea mare entuziasm, iar Anielcia începu îndată să pregătească cina. Ola trebui să povestească bătrînei toate întîmplările prin care trecuse, despre cele petrecute la Varșovia și în Puste Łąki și tot de odată să-i asculte toate văicărelile.

Spychała rămăsese pe prispa casei. Antek îl luă imediat pe Andrzej și-l duse în grajd, unde se treierau cereale (niște vecini lucrau la batoza bătrînei Gołąbkowa) și, ajunși în spatele șurei, chiar după stogul de paie strîns acolo, îl întrebă direct:

— Ascultă, ce înseamnă toate astea? De unde a răsărit fantele ăsta? De ce călătorește cu voi?

— Ce mare ispravă? zise Andrzej, încercînd să bagatelizeze lucrurile. Era la Puste Łąki și vroia să meargă la Varșovia; l-am luat cu noi.

— Oricum, adăugă Antek bănuitor, nu-mi place treaba asta. Ce? Începe din nou să dea tîrcoale mamei?

— Ce-s vorbele astea, măi, ai căpiat ? îi ripostă Andrzej, iritat.

— Da, asta e, pe tata l-aţi pierdut — acum Antek amestecă şi pe Andrzej în întîmplarea asta — iar pe mama o lăsaţi în mîinile vechiului ei pehlivan...

Lui Andrzej nu-i plăceau astfel de discuţii.

— Nu vorbi prostii, zise el, încetează. Nu-i decît un fost logodnic de demult...

— Dar bătrîna Bilińska, ce-i cu ea ?

— A plecat cu maşina lui. Desigur, în România.

— Şi el a rămas ? De ce ?

— Mai ştiu şi eu ? A vrut şi el să plece, dar s-a întors din drum.

Antek era foarte nemulţumit.

— Nu-mi place toată povestea asta, repetă el insistent.

— Vei veni şi tu cu noi la Varşovia, făcu Andrzej, o să fie straşnic împreună...

— Nici nu mă gîndesc, grăi Antek. Ce să fac acum la Varşovia ? Tu crezi că nemţii vor permite deschiderea Universităţii ?

— Vom vedea, răspunse Andrzej îngîndurat. Vom găsi o soluţie.

— Da, pînă este armata, raţionă Antek, dar apoi ? Cînd va veni poliţia ?...

— Socot că într-un oraş omul e mai puţin vizibil, adăugă Andrzej.

— Prefer să rămîn aici. În definitiv, mă simt bine la bunica. Aici acum n-a rămas nici un bărbat. Trebuie să fie cineva de ajutor. Anielcia singură nu poate face faţă la toate.

— Bine, dar cum este Anielcia asta ? întrebă Andrzej fără nici un gînd ascuns. De-abia după ce-i pusese întrebarea observă că frate-su s-a

înroşit subit şi muşcă dintr-un pai ca să-şi ascundă emoţia. Andrzej era întotdeauna nespus de delicat, niciodată nu-l chestiona despre astfel de lucruri şi cu atît mai puţin nu insista, dacă Antek nu voia să vorbească. El însuşi nu-i vorbise niciodată despre Kasia, deşi îşi dădea seama că la Varşovia, ca şi la Puste Łąki, despre Kasia şuşoteau toţi. Îi păru rău că l-a făcut să se emoţioneze. N-ar fi vrut nici să asculte confesiunile ; nu-i plăceau deloc conversaţiile despre femei. Le putea încă suporta cînd pălăvrăgea Romek, dar cu Anton n-ar fi atins chestiunile astea pentru nimic în lume.

Văzînd că Antek mormăi doar, fără să răspundă ceva, adăugă :

— Mie mi-a făcut impresia că-i o fată foarte drăguţă.

De data asta, Antek trebui să vorbească.

— Şi-i foarte harnică, preciză el cu convingere.

Deşi îl amuză vorba asta, Andrzej nu lăsă să se observe nimic, dar nici nu se putu reţine să-şi arate superioritatea, zicîndu-i fratelui său :

— Ah, tu, cuget naiv !

Antek, prefăcîndu-se că nu-l aude, reveni la conversaţia despre Spychała. De data asta însă Andrzej nu mai fu dispus să discute. Moştenise şi el ceva din trăsăturile ţărăneşti ale bunicii.

„Ce-o fi să fie", îşi spuse în gînd şi nu-l lăsă pe Anton să bată apa-n piuă.

— Ştii ceva ? Uită-te, ce fel sînt pantalonii mei ?

Andrzej îl privi cu indiferenţă.

— Pantalonii-s ca toţi pantalonii. Apoi îşi dădu seama : Măi, dar tu ai fost în uniformă militară ! Cum ai făcut de te-ai travestit aşa ?

— Ehe! Uniforma am îngropat-o, mărturisi Antek, iar pantalonii mi i-a dat Anielcia din cămară. Sînt pantalonii lui Wladek Gołąbek, pricepi?

— Wladek Gołąbek? făcu Andrzej, gîndindu-se la numele ăsta. Cine-i ăsta?

— Nu știi? Nu-ți amintești? E fratele tatii. Acum e în Rusia Sovietică.

— Este? dădu Andrzej din umeri. Desigur că i-au făcut de mult de petrecanie...

— Nu, zise Antek, cu convingere. Bunica a avut vești de la el. Au căutat-o încă la Vartodzieje. Vești transmise prin viu grai, firește. Dar, e sigur că trăiește. A trimis salutări tuturor și a spus omului cu veștile că în curînd ne vom revedea.

— Cine poate ști? Te pomenești, spuse Andrzej.

— Ei crezi că vor veni curînd?

— Curînd sau nu, dar vor veni.

— Hai să mergem, poate că au pregătit ceva de mîncare.

Cum se întoarseră în casă, începu îndată cina, cu tot ritul ei. Bunica se ridicase din pat, se îmbrăcase într-o rochie neagră și chiar își împodobise capul cu un șal special „de la Odesa", pe care-l primise în dar de la mătușa Michasia. Lung, de dantelă și denumit „kasînka", era la modă în sudul Rusiei în timpurile mai vechi. În straiul ăsta, scos rar din dulap, bunica avea un aer impunător, mod în care voise desigur să cinstească vizita norei și a nepoților.

Dar cina nu fu voioasă și nici solemnă, ci pur și simplu tristă, semănînd puțin cu o masă de sufletul unui mort. Pentru cine, sau după ce era masa asta funebră... greu de ghicit. În orice caz,

bunica nu voia să ia la cunoștință că fiul ei — și încă al doilea — „s-a rătăcit undeva" și chiar așa îi și spuse Olei, cînd trecură prin coridor spre „odaia mare", la masă.

— Ola, nu fi neliniștită, îl vor găsi.

— Pentru mine, mamă, glăsui Ola, e un lucru îngrozitor.

— Niciodată nu s-a întîmplat să nu fie găsit, rosti băbuța pe un ton sentențios, iar băieții nu putură să se abțină și zîmbiră auzind o atît de categorică afirmație.

Se așezară cu toții la masă în odaia joasă dar foarte curată și Anielcia servi cina. Antek se simți dator să-i ajute. Andrzej se uită la el mirat. Acasă niciodată Anton nu manifestase dorința de a lua parte la vreo îndeletnicire gospodărească.

Tăcerea la masă ținu destul de mult. Cina nu era complicată: lapte prins cu cartofi, salată de roșii, omletă...

Bunica insistă să guste puțină vodcă. Ola pretextă că este obosită, că au parcurs în ziua aceea douăzeci de kilometri și că nu departe de Węgrów avuseseră o întîmplare neplăcută. Nemții, povesti ea, în cursul percheziționării căruței găsiseră revolverul lui Spychała care, de altfel, întrebat dacă are armă, recunoscuse pe loc, de aceea nu l-au împușcat. Neamțul, cel ce luase revolverul, spusese Olei, ținînd revolverul în mînă: „Știți, doamnă, că-l pot împușca pe dumnealui fără sentință? Cine ascunde arme este împușcat imediat."

— Desigur, neamțul și-a închipuit că Spychała e soțul tău, nu-i așa? zise bunica.

— Probabil, se amestecă Romek; toți ceilalți amuțiseră.

— În adevăr, l-ar fi putut ucide? întrebă bunica, nesigură și tulburată.

— Firește că ar fi putut, răspunse Spychała, așa-i la război.

Pînă la urmă băură cîteva păhărele de vodcă. Tinerii deveniră îndată veseli — și Anielcia și Antek și Andrzej. Lui Romek, căruia de oboseală i se închideau pleoapele de la sine, vodca i se urcase cel mai repede la cap. Începură să povestească întîmplări amuzante și mai puțin amuzante din săptămînile trecute. Vești din Varșovia, propriu-zis, nu aveau; zvonurile doar pătrundeau ca și mai înainte, și glasul răgușit al lui Starzynski. Toate aceste lucruri, nefiind cunoscute direct, nimeni nu și le putea imagina. De pildă: asediul și apărarea Varșoviei (Varșovia — oraș deschis), posibilitatea uciderii lui Spychała, pur și simplu, lîngă drum, pe un podeț deasupra unui șanț — chiar în locul unde sărise în flăcări un automobil german în mers, unde zburaseră în aer alți trei tineri soldați, unde fusese ucis un evreu ce tocmai trecea în căruță... Și doar nu de mult aici se desfășurase secerișul, crescuse iarba calului înaltă și voioasă și alergaseră iepurii...

Antek, se vede treaba, voind să se fălească în fața Anielcei, povesti nu știu a cîta oară întreaga întîmplare, cînd rămăsese singur în pădure cu doi soldați. Acum, după ce repetase istoria de mai multe ori față de Anielcia, precum și sie însuși, începu s-o împodobească cu floricele. Maică-sa însă, care-l asculta cu încordare și-l observa, nu-și putea găsi liniște, atîta îi părea de deosebit de fiul ei cel obișnuit. Nu putea, în general, să-i intre în cap că el este feciorul ei — micul Antek, iubitul nepot al doamnei Koszekowa, atît de ciudat, de închis în sine, de făcea impresia că-i mai puțin dezvoltat decît Andrzej — el care acum i se părea atît de matur, fumînd foarte multe țigări și povestind destul de liber aventurile lui din război. „Oare a devenit un luptător?, gîndi Ola. Ce fel de castă sînt luptătorii ăștia? Și de ce trebuie să existe ei în lume? Care le e soarta? Oare războiul să fie destinul omenirii?“ se tot întrebă ea în șir, fără întrerupere. Simți chiar că vodca acționează și asupra ei; dovadă, întrebările filozofice pe care și le punea. Kołyszko spunea uneori că după vodcă, ea este dispusă să filozofeze. Și pe loc, aducîndu-și aminte de Kołyszko, își dădu seama că pe acesta îl văzuse ea, de departe, cum se apropiase de automobilul lui Franio și intrase cu el în vorbă.

La întrebările lui Spychała, Antek răspundea fără tragere de inimă, ba, se poate spune, chiar nepoliticos. Ola se tulbură, credea că vodca bunicii îl făcuse să fie așa. Firește, vodca era tare, de fapt era un rachiu de mure negre, vechi de mai mulți ani și Ola nu se îndoia că plăcuse băieților care băuseră ceva cam mult.

Romek, de altfel, plecat îndată la cai se și culcase într-o mică încăpere la spatele șurii, unde Anielcia găzduise pe Anton în primul moment, la sosire. Bunica nu se simțea bine și imediat după cină se retrase iarăși în patul ei. Ola urma să se culce în aceeași cameră, pe canapea. Pentru Spychała și băieți, Anielcia pregătise așternuturile în „odaia mare.“

Ola mai rămase cîteva clipe cu fiii ei.

— Ai auzit, mamă? Antek nu vrea să plece cu noi la Varșovia, zise Andrzej. E de părere că va fi mai în siguranță aici.

— Antek, nu vrei să înveți ? întrebă Ola.

— Crezi, mamă, că nemții ne vor lăsa să învățăm ?

— Antek, află și tu, spuse Andrzej zîmbind ironic, că mama este de aceeași părere cu neamțul ăla care a stat de vorbă cu noi : *„La guerre est finie !“* Mama își închipuie că, întorși acasă, vom începe viața normală.

— Și cînd te gîndești, dădu Antek din umeri, că acolo nu mai există nimic, nici casă, nici treburi, nici lucruri și poate că Varșovia însăși nu mai există. Ai auzit ? se adresă Antek abia acum lui Andrzej, cu cea mai senzațională veste — ieri a fost semnată capitularea. Comunicatul a fost dat la radio. Varșovia s-a predat.

— Dar Starzyński ?

— Starzyński continuă să funcționeze în postul lui de președinte al Municipiului.

— Uite, vezi, constată Ola, totul revine la normal.

— Vai, mamă, cum îți poți închipui așa ceva ? grăi Andrzej, nervos. Crezi, mamă, că totul va fi într-adevăr așa ? Că devenind slugile lui Hitler totul va decurge normal ?

— Tocmai de asta n-am să vin cu voi, rosti Antek serios, n-aș mai putea asculta vorbe asemănătoare celor spuse de mama. Totul revine la normal, auzi dumneata ! Cum e posibil, vă întreb eu, ca totul să revină la normal ? După toate cele întîmplate ? Cum putem, în fond, să fim de acord cu toate astea ?

Andrzej adăugă :

— Și-i mai mult ca sigur că nu vom fi de acord.

Ola oftă.

— Eu înțeleg bine, zise ea, dar nu-i oare necesar să ne mai facem încă unele iluzii. Despre toate astea vom vorbi la Varșovia. E greu să judeci lucrurile de la distanță. Într-adevăr, nu vii cu noi ?

— Mamă, ți-am spus deja. De altfel, după ce vă veți orienta acolo asupra situației, Andrzej îmi va scrie. Poate că va fi posibil să întreprindem ceva și la Varșovia.

— Crezi că va mai fi ceva de făcut ? întrebă Ola neliniștită.

— Cred că lucrurile nu se vor liniști așa dintr-o dată. Am impresia că prin păduri se mai află destule trupe împrăștiate...

— Oastea asta oare va putea ține piept armatei regulate germane ?

— Dar nu sîntem singuri, spuse Andrzej. Ai auzit doar, mamă, c-avem aliați.

— Grozav ne-au ajutat, rîse Antek.

— Forțele proprii sînt cam puține.

— Așa că la naiba cu toate astea. Cel mai nimerit lucru este să punem fitilul, așa cum a făcut Odon sub redută și să azvîrlim totul în aer. Altă soluție nu există. Gata.

Ola se ridică.

— Nu-i chip să stea omul de vorbă cu voi, făcu ea. Mă duc la mama și mă culc. Sînteți atît de pesimiști, încît e ceva de speriat să vă asculte cineva vorbele. Mai bine să închizi ochii, măcar pentru o clipă.

— Mîine va trebui să plecăm devreme, anunță Andrzej.

— Duceți-vă și voi la culcare, pesimiștii mei, îi îmbie Ola, sărutîndu-l pe Antek de noapte bună.

— Numai pesimismul ne poate salva, răspunse Andrzej, rîzînd.

Antek căzu pe gînduri.

— Poate că ai dreptate. Ba, pot spune că ai sigur dreptate. Trebuie să fim pregătiți pentru tot ce e mai rău.

— Dar eu, eu ce să fac? întrebă Ola, din mijlocul încăperii.

Băieții, care erau lîngă ea, o strînseră de mînă și o îmbrățișară din amîndouă părțile.

— Mamă, doar tu singură ne-ai mai rămas, zise Andrzej.

— Ține-te bine, mamă, să nu ne faci cumva vreo poznă, adăugă Antek, prudent. Ola căută la el, atentă, și-l întrebă:

— Ce vrei să spui?

Andrzej însă răspunse în locul lui.

— E așa de plăcut, Antek, cînd părinții fac pozne. Nu-i așa? Dar Antek nu făcea impresia că-i de aceeași părere.

Se despărțiră devreme, a doua zi trebuind în adevăr să pornească în zori. Deși Varșovia fusese ocupată, nu-și schimbară planul inițial și se hotărîră să „intre" în ea pe la apus. Mai aveau deci un drum lung de făcut.

VIII

Traversarea Vistulei la Wyszogrod a fost nespus de grea. Podul zăcea ca un acordeon dezumflat și doar cei mai curajoși dintre tineri puteau să se furișeze pe marginea brațelor lui rupte, de la un capăt la celălalt. În răstimp locuitorii mai descurcăreți ai orașului improvizaseră o traversare cu bacul, chestiune ce prezenta însă o oarecare dificultate, în fața localității, aflîndu-se, după cum se știe, o insulă, care, deși prielnică reconstruirii podului, îngreuia totuși

trecerea bacului. În realitate, aici ar fi fost necesare două bacuri.

Fiind zi de tîrg, bacul era așteptat de o sumedenie de căruțe, căci puterea deprinderii este atît de mare la oameni, încît, cu tot războiul, multă lume — bărbați, femei, copii — pornise la tîrg. De altfel, învingătorii considerau războiul ca terminat, iar Comandamentul german afișase chiar cîteva ordonanțe, dintre care unele păreau cu totul stranii în împrejurările date. Pe o casă din apropierea pieței, Andrzej descoperi o publicație care interzicea legarea într-un chip chinuitor a păsărilor de curte.

Rîse și-i atrase atenția lui Romek asupra anunțului.

— Mă tem că față de oameni nu vor avea aceleași scrupule, rosti Romek devenind îndată foarte grav.

Băieții nu-și dădeau propriu-zis seama pe deplin de faptul că trec prin mahalalele mărginașe ale unui oraș ocupat de dușman. Nu se simțea nici panică, nici vreo încordare deosebită. Femeile vindeau ouă; farmacistul, în pragul prăvăliei holba ochii la trecători, deși în farmacie era îngrămădită multă lume, ca de obicei în zilele de tîrg, iar ajutorul lui de-abia pridideа să servească numeroșii mușterii ce-l asaltau. Doar în căruțele ce se îndreptau spre bac în număr destul de mare se observa o încordare specială. Lumea trecea apa în direcția localității Sochaczew, închipuindu-și că acolo-i mai sigur, cu toate că pînă nu de mult dinspre acea parte se tot auziseră tunurile.

Spițerul îi spuse lui Romek:

— Dragă domnule, nici nu-ți poți închipui ce

învălmășeală a fost aici acum o săptămînă! Am crezut că se scufundă pămîntul... Iar vîlvătaia...

Flăcările, ei le văzuseră chiar de la Puste Łąki, unde Romek încercase să și le imagineze cum arătau mai de-aproape.

Acesta, demonstrînd încă o dată ce strălucit vizitiu era, izbutise să-și întoarcă în așa fel caii, încît se strecurase printre căruțele îngrămădite strîns, ocupînd locul al treilea în fața bacului. Într-un cuvînt, ajunsese foarte repede la punctul de trecere; restul, nu mai era treaba lui. Depindea. în oarecare măsură, de caii înșiși, deoarece bacul, de-abia încropit, ridicîndu-se prea puțin deasupra nivelului insulei, caii trebuiau să sară de pe bac și să tragă după ei căruțele. Celor ce refuzau să sară, trebuiau să li se aștearnă în față scînduri late, lipite una de alta. Caii de la Puste Łąki însă nu se supuseră și săriră ușor, lucru de care Romek fu foarte încîntat.

— Ia privește ce iepe deștepte, exclamă el, pretinzîndu-i parcă lui Andrzej să-i împărtășească entuziasmul. Andrzej însă trata caii ca la oraș, cu o infinită indiferență, mormăind doar ceva pe sub nas, drept răspuns.

Cînd ajunseră pe malul celălalt, peisajul se schimbă pe neașteptate și, odată cu el, și starea lor de spirit.

La început, deși nu avea aspectul unei șosele, drumul era bun. Vremea statornicită în ultimul timp îl nivelase, netezindu-i hîrtoapele. Dar, după cîțiva kilometri apăru un strat de nisip și caii începură să tragă căruța pas cu pas. Roțile se afundau adînc în nisipul drumului, iar din cînd în cînd se auzea ceva scrîșnind sub roți. Caii călcau cu mare băgare de seamă, ca la un dans.

— Privește, grăi Romek și arătă cu biciul în fața picioarelor cailor.

Andrzej rîse. Nu-i venea să creadă ochilor: din pulberea cenușie, pe care o răscoleau caii, se iveau niște baionete late, care se ridicau, sub apăsarea roților, deodată cu pulberea, precum clapele unui pian uzat și apoi cădeau la loc. De-a lungul cîtorva sute de metri înaintară tot prin pulberea asta amestecată cu baionete, lucru pe care băieții nu-l puteau înțelege. Andrzej își îndreptă privirea spre maică-sa și spre Spychała, căruia — stînd în poziție de drepți — fața i se făcuse ca ceara.

„Arată întocmai ca la înmormîntarea lui Edgar", gîndi Andrzej.

Imediat dincolo de șanț se întindeau mormintele, grămezi de nisip, strînse în pripă, oarecum nivelate, iar pe fiecare din ele cîte două bețe prinse cu sîrmă, în formă de cruce. La unele sîrma era ghimpată. O astfel de cruce făcută din niște bețe legate cu sîrmă ghimpată făcea impresia unui mormînt straniu. Pe unele morminte erau flori de cîmp, ruginii, chircite.

Înaintînd mai departe, ajunseră în fața unei miriști întinse, nearate, cîmp ce era împestrițat tot cu movile nu prea mari, ridicate de lopețile unităților de geniu, după fiecare din ele văzîndu-se bine un șanț plat și destul de lung.

Spychała ceru să oprească și merse printre movilițe urmat de Andrzej. Spychała se apleca deasupra șanțurilor și la un moment dat vîrî chiar mîna într-unul din ele, ca și cum ar fi vrut să se convingă că în groapa aceea nu era nimic altceva decît urma lăsată de trupul unui om.

— Ce-i aici? întrebă Andrzej.

— E un cîmp de bătălie. Aici, soldații au stat sub tirul inamicului.

Andrzej își vîrî și el mîna într-unul din șanțuri. Pămîntul era rece, vremea fiind mohorîtă, iar soarele apărînd rar. Andrzej fu decepționat. Cînd Spychała îi spuse că aici au stat soldații, i se păruse că pămîntul trebuie să fie cald încă, în căldura asta păstrîndu-se urmele sentimentelor omenești : frica, spaima, groaza, dorința victoriei. Tranșeele erau însă reci. Oamenii le părăsiseră de mult. Cum le-au părăsit ? Cum s-au petrecut lucrurile ? S-au sculat ei oare în picioare și au început să alerge ? Sau au ridicat mîinile și au căzut în robie ?

În robie ? Sau poate nu s-a ridicat nimeni, iar camarazii sau învingătorii lor i-au luat pe brațe și i-au așezat nu departe, în pămînt, în același pămînt, îmbibat pînă în adînc de sîngele și de sudoarea lor ?

Andrzej se aplecă încă o dată, luă un pumn de pămînt din movilița ridicată de geniști și, drept amintire, îl ascunse. Dar, mai înainte de a ajunge la căruță, pumnul ăsta de pămînt se fărîmiță în buzunar, transformîndu-se într-o grămăjoară de pulbere. Întoarse buzunarul pe dos și risipi pulberea în vînt.

Romek se uită mirat, îi scăpa înțelesul tuturor acestor lucruri, iar Andrzej nu-i spuse nici un cuvînt.

Înainte de a se urni căruța din loc, o femeie se apropie de ei. De unde se ivi nu observase nimeni. Apăruse pe neașteptate și apucase, brusc, cu mîinile, o margine a căruței.

— Încotro mergeți ? întrebă ea.

Romek se enervă.

— Dragă doamnă, omul merge unde are treabă. Și gata.

Ola protestă.

— Romek, dragul meu, nu se poate așa. Și ce doriți, doamnă ? se adresă ea femeii.

Femeia se uită atent la Ola. În ochii ei mici și negri se putea citi spaima. Se uita mașinal în jur, iar șuvițe negre de păr murdar și răvășit îi cădeau pe ochi. Le dădu la o parte, neglijent, cu palma, dar ele cădeau din nou.

Femeia apăsă de cîteva ori marginea căruței, cu mîna, ca și cum ar fi vrut s-o împingă sau s-o răstoarne.

— Doamnă, suspină ea, satul nostru a căzut în întregime pradă flăcărilor. Copiii s-au adăpostit într-un șanț... într-un șanț de cartofi. Toți copiii. Ai mei însă nu-s acolo. Nu sînt nicăieri. Aici s-a dat o bătălie îngrozitoare. Focul a pîrjolit satul nostru, tot...

— De-a lungul drumului se pot vedea numeroase sate arse, răspunse Ola, calmă, voind să influențeze prin calmul ei femeia ce-și pierdea tot mai mult stăpînirea de sine.

Dar ea nu dădea nici o atenție acestor cuvinte liniștitoare.

— Și cîți oameni au mai ucis aici ! strigă ea deodată cu glas ascuțit. Cîți oameni ! Doamnă, cum e posibil așa ceva ? Satul nostru întreg a pierit în flăcări ! Toate șurile. Ce vom mai mînca ? Dragă doamnă... Iar copiii mei nu mai sînt...

— Dragă doamnă, răspunse Romek, care continua să fie enervat, nu sînteți singura. Așa-i la război. Luați mîna de pe căruță, trebuie să plecăm....

Femeia, cu o mișcare bruscă, neașteptată, se

îndepărtă de căruţă. Dîndu-şi părul la spate, se uită atentă la Romek şi la Andrzej.

— Aşa de tineri, grăi ea, şi toţi tinerii au pierit.

Romek trase de hăţuri. Caii se urniră în silă. Oarecum, puţin cam greoi şi mişcînd din urechi de parcă ar fi simţit ce se petrecuse aici nu de mult.

Ola se uită în jurul ei. Femeia îi privea cu un vădit efort.

— Dumnezeu fie cu voi! exclamă Ola, artificial.

Femeia alergă după ei, anevoie, ca şi cum i s-ar fi împleticit picioarele. Era limpede că voia să le mai spună ceva. Pentru o clipă ajunse în dreptul căruţei, dar se opri brusc. Ola îi auzi cu mare greutate cuvintele, pe care le repeta neîncetat:

— Atît de tineri! Şi, cu un geamăt, adăugă: Şi toţi vor pieri.

Ola simţi că-i vine rău. Se prăbuşi înainte, avînd senzaţia că îşi va pierde cunoştinţa pe loc. Dar Spychała o cuprinse cu braţul şi o susţinu.

— Va fi aşa cum va da dumnezeu, zise el.

Ola, cu un uriaş efort de voinţă, îşi înălţă trupul şi se stăpîni. Strînse mîna lui Kazimierz.

— Scuză-mă, rosti ea.

Obosiţi, caii mergeau la pas. Romek se aplecă spre Andrzej, care se uita tot înainte fără vreun sens.

— Ai văzut gropile acelea? întrebă el.

— Da.

— Ai văzut în ce direcţie erau îndreptate? Spre Varşovia...

— Şi ce-i cu asta? zise Andrzej aşa într-o doară.

— Însemnează că nemţii au atacat dinspre Varşovia. Armata era înconjurată dinspre răsărit...

Se apropiau de Bzura. Pămîntul era mai umed, locurile erau mai joase. La orizont apărură pădurile.

Ajunseră la un sat sărăcăcios. Dincolo de sat era un cimitir.

— Priveşte, grăi din nou Romek; dintre toţi, el era cel mai perspicace.

Andrzej era prea abătut. Cufundat în gîndurile lui, nu se uita în nici o parte.

Prin cimitir forfoteau nişte soldaţi germani. Puneau ordine în trofeele cucerite, atît în cele dobîndite cu arma în mînă, cît şi în cele din depozite. Unii aşezau în rînduri drepte raniţele ostăşeşti, în timp ce alţii aşezau în şiruri aliniate grămezile de căşti. Căştile sclipeau în soarele de toamnă, care apăruse din nou spre seară. Puţin mai departe, sub un zid, erau înşiruite una lîngă alta sute de şei nou-nouţe, strălucitoare.

— De unde atîtea şei? zise Andrzej oftînd.

— Aici au fost desigur unităţi de cavalerie.

Trecură pe lîngă cimitir şi pătrunseră în interiorul pădurii. Se lăsă întunericul. Ziua era pe sfîrşite; trebuiau să se grăbească, să nu-i apuce noaptea în Codrul Kampinoski. Uneori drumul îi ducea prin poieni unde soarele mai sclipea încă, în amurg. Dintr-o poiană zăriră, în depărtare, dincolo de rîu, o biserică înaltă, ce-şi ridica cele trei turnuri rotunde spre nori, inundate în întregime de purpura apusului. Pe unul din turnuri se putea vedea urma proaspătă a unui proiectil.

— Priviţi, aici e Brochów, rosti Ola.

Andrzej, de pe banca din faţă, se întoarse spre ea:

— Brochów? Ce-i asta? întrebă el.

— E biserica în care s-au cununat părinţii lui Chopin. Tot aici a fost botezat micuţul Frederic...

Romek opri caii...

— Aşa ceva merită să fie văzut, spuse el.

Spychała dădu din umeri.

— Ce poate însemna lucrul acesta faţă de tot ceea ce am văzut în drumul nostru ?

Andrzej, indispus, se întoarse spre Spychała.

— N-ar trebui să vorbiţi aşa, domnule, începu el oarecum indiferent. Apoi se învioră : Într-adevăr, pe lumea asta niciodată nu poţi şti ce este mai important. Una trece şi — ca în munţi — dezvăluie pe alta. De departe nu poţi şti niciodată care pisc e mai înalt... N-ar trebui, domnule, să ne descurajaţi.

Ola întinse mîna spre Andrzej.

— Iendruş spuse ea, nu te mai recunosc. Devii violent. Ce se-ntîmplă cu tine ?

Romek rîse.

— Cum, nu ştiţi, doamnă, ce se întîmplă ? Nu ştiţi că ne aflăm în război ? Andrzej a văzut războiul.

— Toţi am văzut războiul, făcu Spychała.

— Aşa nu se poate vorbi acum, continuă Andrzej, cînd toţi tăcură, acum nu se poate vorbi aşa, chiar dacă ar fi adevărat.

Şi din nou îşi întoarse faţa spre cai. Romek pocni din bici. Caii, de-abia mişcîndu-şi picioarele, traseră totuşi căruţa grea, prin nisipul drumului din pădure.

Popasul de noapte îl făcură de data asta în direcţia Lazy, la un paznic silvic. Aici, în pădure, domnea acum liniştea ; nu mai erau refugiaţi. Casa era curată şi pustie. Paznicul îşi procurase deja de undeva — desigur de la vreun soldat german — manifestul generalului von Blaskowitz

despre „bătălia de la Kutno". Spychała nu prea înţelegea de ce bătălia aceasta fusese denumită „de la Kutno". Manifestul elogia cu mult patos soldatul german — ca tot ce făcea atunci — pentru postura lui. Era o lectură groaznică.

Romek găsise însă şi aici ceva de şagă.

— Uitaţi-vă cu ce respect se vorbeşte despre armata polonă şi despre soldatul polon. Dovadă că bătălia asta n-a fost ca oricare alta.

Pădurarul era un om destul de posac, dar odaia pe care o pusese la dispoziţia drumeţilor era bine spălată pe jos şi avea un puternic miros de esenţă de brad. Spychała mărturisi că se simte ca într-o excursie. Uitîndu-se însă la Ola regretă pe loc cuvintele lui atît de uşuratice. Ola stătea în mijlocul odăii, palidă ; nu-şi putuse reveni după întîlnirea cu femeia nebună de pe cîmpul de bătălie.

— Ce-i cu dumneata ? o întrebă Spychała, curmîndu-şi cuvintele voioase şi-şi repetă întrebarea : Ce ai ?

Ola se uită la el înspăimîntată.

— Să nu mai vorbiţi aşa, răspunse ea, să nu mai vorbiţi aşa.

Şi îşi întoarse faţa spre fereastră.

Spychała, fără să mai stea pe gînduri, se apropie pe la spate şi o îmbrăţişă. Ola nu se opuse. Se întoarse de la fereastră şi îşi ascunse faţa la pieptul lui Kazimierz :

— Cum a spus ? îngăimă ea. „Atît de tineri şi toţi vor pieri ?"

— Nu repeta astfel de cuvinte, ripostă Kazimierz.

Ola nu se putu totuşi abţine de la un plîns îndelung şi adînc. Era primul ei plînset de la începutul războiului.

Pădurarul cedase drumeților „odaia albă". Cum însă băieții voiau să fie aproape de cai, sub acoperișul șurii — unde era adăpostită căruța — Spychała se duse în podul cu fîn, luînd cu sine toate păturile. Astfel că Ola, rămasă singură în odaie, se pregătea de culcare. Era obosită și într-o stare de semitrezie ca urmare a tuturor întîmplărilor din ziua aceea și din cele precedente. Pe deasupra, impresiile astea nu alcătuiau un tot rațional, nu-și ocupau locurile lor „la rînd", ci constituiau, în capul ei, toate laolaltă, un imens haos. Nu pricepea ce se petrece cu ea.

Fu foarte uimită cînd, destul de tîrziu — se întunecase deja și ardea doar luminarea din cameră — auzi un ciocănit în ușă. La „intră" al ei, pronunțat pe un ton nesigur, apăru pădurarul cu o mină destul de misterioasă. Ola se sperie.

Între timp pădurarul se apropie de ea întrebînd-o :

— Vă rog să mă iertați, doamnă, nu aveți cumva un „cocoșel" ?

În primul moment Ola nu înțelese despre ce este vorba și, crezînd că pădurarul s-a țicnit, se înspăimîntă.

— Ce doriți, domnule ? întrebă ea.

— Un praf pentru dureri de cap, un „cocoșel"[1]. Nu cumva aveți dumneavoastră, doamnă ?

Ola își reaminti că Helenka îi pusese în trusă o adevărată farmacie de cîmp, cu numeroase medicamente. Nu voise să le ia, dar Helenka o silise. Acum deschise trusa și mica „farmacie". În ea se aflau multe prafuri denumtie „kogutek".

La vederea lor, ochii pădurarului sclipiră.

[1] În original : *„kogutek"*, adică cocoșel.

— De o săptămînă nu mai am prafurile astea, mărturisi el. Vă rog, doamnă, puteți să-mi dați cîteva... vreo zece-cinsprezece ? se corectă el.

— Puteți să le luați pe toate, domnule, zise Ola, scoțîndu-le pe masă, eu n-am nevoie de ele.

— Nu vă doare capul, doamnă ? o întrebă pădurarul, cu oarecare îndoială în glas.

— Nu, niciodată. Și chiar dacă mă doare, nu folosesc medicamentul ăsta.

— Eu n-aș putea trăi fără el.

— Adevărat ? Așa de des vă doare capul ?

Pădurarul se fîstîci.

— Nu, de fapt, nu. Dar eu nu pot adormi dacă nu iau un „kogutek".

Și, fără a o întreba pe Ola, luă un praf din grămada de pe masă. Își turnă apă din carafă și, cu o mișcare abilă desfăcu cașeta cu un cap de cocoș pe ea și-și vărsă în gură conținutul. Ola observă dexteritatea acestei mișcări, gest de maniac, la drept vorbind gestul unui om care abuzează de narcotice.

— În chip nefolositor v-ați obișnuit cu prafurile astea, zise Ola puțin cam perplexă din cauza ușuraticei sincerități a pădurarului, deprinderea asta nu e bună.

Pădurarul nu-i auzi cuvintele sau se prefăcu a nu le auzi. Deodată își întoarse capul spre ea.

— Dumnezeu să vă binecuvinteze, doamnă, făcu el pe un ton neplăcut, patetic.

— Aici nu e vorba de o faptă bună, răspunse Ola pe un ton serios, pentru astfel de lucruri Dumnezeu nu binecuvintează.

— Ce spuneți, doamnă ? întrebă pădurarul uimit și puțin cam înfricoșat. Adevărat ?

În clipa aceea intră fără să bată la ușă soția pădurarului.

— Desigur că vă necăjește, doamnă, cu prafurile lui, apoi adresîndu-se bărbatului adăugă : Nu o supăra pe doamna, dînsa e obosită, vrea să doarmă.

— Privește, rosti pădurarul arătînd soției grămada de cașete de pe masă.

— O, Doamne, ai milă de mine, spuse ea oftînd, de unde aveți, doamnă, atîtea prafuri ? Pentru el sînt mai rele decît țigările. S-a obișnuit și n-ai ce-i face.

— Pentru mîine veți avea nevoie de cai, doamnă ? întrebă pe neașteptate pădurarul, foarte amabil, cu mult mai amabil decît înainte. Vă pot procura, doamnă.

— Nu, nu, interveni soția lui, nu vei pleca la Sochaczew...

Ola se tulbură.

— Nu, zise ea, nu voi avea nevoie de cai pentru Sochaczew. Socot că ai noștri ne vor putea duce cu bine pînă acolo. De altfel, în apropiere de Sochaczew avem un văr, vom trage la el. Dacă vom avea nevoie de cai, ni-i va da el.

Pădurarul se înclină într-un chip stîngaci.

— Cum veți dori, doamnă ; vă rog însă să ne spuneți, repetă el ca un maniac.

Soția îl luă de braț.

— Vino, grăi ea, acum nu mai sînt prafuri. Acum e război.

Pădurarul vîrî însă în buzunar grămada de cașete de pe masă.

— Să-ți fie rușine, îl apostrofă soția.

— Ce-ai spus ? încercă să-i explice pădurarul. Doamna a fost atît de bună și mi le-a dat pe toate.

Pentru domolirea situației Ola luă și ea un praf, ce mai rămăsese pe masă, îi vărsă conținutul în palmă și-l înghiți, după care bău apă din paharul de lîngă pat.

În sfîrșit, cei doi ieșiră.

Ola răsuflă ușurată.

„Pasiunile sînt felurite“, își zise ea în gînd. La început, cînd se lungi în pat, somnul nu se prinse de ea. Nu se dezbrăcase de tot și de aceea, poate, nu-și găsea liniștea în pat ; în plus, era mult prea obosită ca să poată adormi îndată, iar gîndurile, ca nebune, i se învălmășeau în cap.

Și iată, fără să știe de ce, gîndurile astea i se opriră la pădurea prin care trecuseră chiar în ziua aceea înainte de amiază. Nu se gîndi nici la întîmplarea din Węgrów, nici la trecerea Vistulei și nici la femeia care zgîlțîise căruța cu mîinile ; nu, ci numai la pădurea aceea, deși era o pădure obișnuită, de pini, deloc frumoasă. Doar atît că majoritatea arborilor ei erau pe jumătate frînți. Ola nu-și putea explica cu ce fuseseră retezați. Oare cu vreun proiectil, poate suflul puternic, sau vreo altă armă fusese folosită în pădurea asta ? Despre toate astea nu-l întrebase pe Spychała. De fapt, nici nu se uitase mai îndeaproape la pădure. Acum însă îi răsărise în fața ochilor imaginea arborilor rupți la jumătatea lor, ca și a crengilor de pini aruncate în jur. Tulpinile lor erau în interior albe, ca un trup omenesc, iar scoarța le era cenușie și pe alocurea sîngerie. Mereu se tot gîndea la pădurea aceea. Și așa, gîndindu-se, ațipise. Ațipise adînc — se vede că praful își făcuse efectul.

Se făcea că se rătăcise în pădure, deși de fapt nu se rătăcise, ci căutase pe cineva sau ceva, nici

ea nu știa ce anume. Helenka umbla alături de ea și o întreba :

— Pe cine cauți, mamă ?

Iar ea avea senzația ciudată că voia să caute pe cineva și în același timp nu voia să-l găsească.

— Pentru Dumnezeau, se adresă ea Helenkăi, dacă-l vezi, prefă-te că nu l-ai zărit.

— Dar... pe cine ? întrebă Helenka.

Ola nu voia să-i spună. De altfel, nici ea nu știa.

Și deodată, pădurea întreagă i se păru doar un șir mărunt de crengi subțiri ca bățul de chibrit, crengi rupte și negre, iar ele, amîndouă, în pădurea asta, erau de asemenea tot atît de mici. Uriaș era doar omul ce stătea deasupra pădurii, deși nici el nu era un om întreg, ci doar jumătatea lui de jos, o burtă uriașă și niște picioare, toate însă într-o culoare ștearsă, de migdale. Pe fondul ăsta se oglindea pădurea, în care erau întinse sîrmele, cîteva obișnuite, iar restul ghimpate — care începură să-i înfășoare picioarele pînă ce o siliră să se așeze. Se așeză ; și era întuneric ; și omul acela groaznic dispăruse undeva fără să le observe, lui neputîndu-i-se vedea decît urma pașilor și pantalonii de nuanța migdalei, ce-i cădeau în vine.

Alături de ea Helenka-i spunea :

— Știi ceva ? Voi avea un copil.

Și Helenka avea chiar copilul ăsta, îl ținea în brațe, iar el plîngea cu botișorul larg deschis și încrețindu-și fruntea, pînă ce i se coloră ca ceara. Ola se înclină deasupra copilului, îi acoperi gura cu mîna și, simțind cum își contractă buzele, deodată luă mîna de pe copil și-și ascunse fața în palme. Atunci, încet, îi apăru înaintea ochilor. obrazul femeii din pădure, aceea care

zgîlțîise marginea căruței și-i spuse că are copiii în pivnița de cartofi. Cu fața ei lată privea direct spre Ola, ochii devenindu-i tot mai mari și tot mai larg deschiși. Ola vru să fugă, se agită violent, dar nu se putu smulge din sîrma care-i înfășura trupul. Țipă, dar nu se trezi.

După o clipă încercă s-o convingă pe mama copiilor :

— E clar că v-ați înșelat, nu-i posibil ca toți copiii dumneavoastră să fi pierit, Dumnezeu lasă întotdeauna unul drept consolare ; puteți să mă credeți. Ei au pierit în pivnița de cartofi ; poate au devenit și ei cartofi. Știți, desigur, cum adesea copiii, în glumă, la joc, se transformă în cartofi. Trebuie să-i căutați bine...

Și femeia lăsă căruța și începu să-și caute copiii pe cîmp, tot aplecîndu-se, ca și cum ar fi strîns niște snopi. Dar de fiecare dată cînd se apleca și ridica ceva din miriște, în mîinile ei apărea o baionetă lată, lucioasă.

— Puneți-le jos, puneți-le jos...

Și femeia punea baionetele la loc. Din ele se croi o cărare lungă, pînă la ușa unei capele mici, scunde și albe, cărare pe care înainta o doamnă bătrînă, cu spatele încovrigat și purtînd un voal de culoare deschisă, însoțită de un domn bătrîn, cu jobenul în mînă.

— Sînt părinții lui Chopin, îi spuse Helenka, se întorc de la cununie.

Femeia cealaltă începu însă s-o zgîlțîie pe Ola din nou. Voia să afle neapărat unde sînt copiii ei, și deveni din ce în ce mai violentă, pînă cînd apăru Spychała care, apucînd-o pe Ola de mîini, o scoase din brațele femeii aceleia, arțăgoase. Deasupra ei, aproape, Ola zări fața lui splendidă — mai frumoasă decît în realitate — ca a unui

împărat roman. Şi aplecîndu-se spre ea din ce în ce mai mult, deodată un zîmbet rece îi dezlipi buzele şi i se iviră dinţii lucioşi ca nişte baionete. Şi stînd aşa, aplecat cu totul deasupra ei, îi spuse zîmbitor:

— Şi de ce nu s-ar mărita domnişoara Ola cu domnul Gołąbek?

Ola se trezi scăldată de o sudoare rece.

IX

A doua zi plecară din pădure, pe şoseaua spre Sochaczew, la un punct de lîngă Paprotnia. Lipsiţi de orice fel de informaţii — pădurarul nu avea radio şi, de altfel, probabil că nici nu mai emitea — nu ştiau ce se petrece. Dar... vederea şoselei, mulţimile de soldaţi ce mărşăluiau pe jos în rînduri neregulate, puţinii civili şi din cînd în cînd cîte o căruţă ce încerca să se strecoare pe marginea drumului în direcţia Sochaczew — le dezvălui întreaga situaţie.

Soldaţii, înaintînd pe şosea, nu păreau prea obosiţi, în schimb civilii, fie că mergeau pe jos sau călare, erau speriaţi şi arătau nespus de prost. Se vedea bine că apărarea Varşoviei lăsase urme asupra lor.

— Priveşte, făcu Romek adresîndu-se lui Andrzej care şedea lîngă el pe banca din faţă, toţi soldaţii au cingători. Capitulare onorabilă...

Andrzej dădu din umeri.

— Grozavă diferenţă! constată el.

— Fireşte că e o diferenţă. Germanii vor să păstreze aparenţele unui război onorabil...

— Am văzut deja lucrul acesta, interveni Spychała.

— Cît e pînă la Komorów? întrebă Ola, dornică să iasă cît mai repede din învălmăşeala de pe şosea, fiindcă, înaintînd împotriva valului, oamenii se uitau la ei pieziş.

— Mai sînt doar cîţiva kilometri, spuse Romek, pe ultima bornă era scris „pînă la Bieniewice nouă" şi cotitura e chiar în locul acela.

Tocmai atunci le răsări în drum, făcînd un zgomot destul de uşor, un autocamion uriaş. Toţi se fereau în lături, de parcă ar fi stropit cu noroi.

În autocamion şedeau nişte ostaşi nemţi care, cu larmă mare, împrăştiau mulţimea. Lîngă şofer un soldat rotofei (cînd se apropiară Ola observă că era foarte chipeş) avea un bici mare şi lung, luat se vede din mîna vreunui căruţaş întîlnit în drum. Biciul putea lovi departe. Cu capătul lui ascuţit, lung şi alb, atingea pe orice trecător întîlnit în cale.

— Romek, Romek, coteşte spre dreapta! exclamă Ola.

Dar... era deja prea tîrziu; nu se putea coti spre dreapta, căci acolo era un şanţ adînc. Autocamionul trecu în viteză şi soldatul îl atinse cu biciul pe Andrzej. Pentru o clipă capătul ascuţit îi înfăşură capul şi faţa, dar cînd Andrzej se întoarse spre mamă-sa, avea faţa tăiată ca şi cu briciul şi sîngele-i ţîşnea pe haine...

Romek opri caii. În jurul căruţei se îngrămădiră soldaţii. Unul din ei — era se vede felcer, căci avea în raniţă bandaje şi iod — i le dădu Olei, care pansă repede rana lui Andrzej, încă puţin sîngerîndă, cu iod.

Ola îşi privea feciorul plină de spaimă şi incapabilă să scoată un cuvînt. În schimb Romek

înjura ca un surugiu, în timp ce Andrzej ședea palid și tăcut.

— Începe frumos, constată Spychała.

Andrzej își ținea cu amîndouă mîinile bandajul pe față, cu fălcile încleștate.

— Dă-i drumul, Romek, dă-i drumul, grăi Spychała, trebuie să ieșim cît mai repede din șoseaua asta blestemată.

Dar... drumul nu se mai termina. Dimineața de toamnă era minunată și totuși Olei i se părea că n-o să ajungă niciodată la cotitura cu pricina.

În sfîrșit, apăru aleea castanilor. Pînă cînd sosiră în fața casei din Komorów, nu mai scoaseră un cuvînt, în afara lui Romek care înjura spurcat, dar numai cu jumătate de glas.

Îi întîmpină Jadwiga. Se vede că erau numeroase astfel de vizite, căci nu numai că nu arăta nici cea mai mică uimire, dar nu le puse nici măcar o întrebare. Ola îi spuse din capul locului că merg de la Puste Łąki spre Varșovia. iar Jadzia — poate că nu se pricepea chiar atît de bine la geografia Poloniei — nu se miră cîtuși de puțin că din Podlasie pînă la Varșovia s-ar călători prin Sochaczew. Astfel de lucruri se petreceau acum pretutindeni.

Janusz era bolnav, avea un fel de gripă sau ceva asemănător. Era culcat nu în odaia sa — se vede că aceasta fusese transformată într-un azil pentru refugiați — ci într-una din încăperile de sus, unde Ola se duse deocamdată singură.

Mai înainte li se servise ceva de mîncare, lapte cald și ouă; ceaiul și zahărul lipseau. Băieții mîncau ca lupii. Jadwiga, fără să întrebe ce însemnează fața bandajată a lui Andrzej, zise doar :

— Ce-i cu tine de ești atît de palid? Hai, mănîncă. Ai auzit? — adăugă ea — pe unchiul l-au împușcat aici, în alee.

Andrzej nu prea știa cine-i unchiul Jadwigăi, așa că nu răspunse nimic. Cînd Ola se duse sus, la Janusz, ieșiră cu Romek în grădină. Aici dădură de o groapă proaspătă lîngă un stejar mare, pe care era înfiptă o cruce simplă, nelustruită.

— Pe cine au înmormîntat aici, fir-ar să fie? întrebă Romek.

— Dracu știe! Andrzej era mînios. Fața îl ardea și simțea cum se umflă.

Pe lîngă mormînt se tot învîrtea un băiat tînăr și negricios. Nici Andrzej — și cu atît mai puțin Romek, care nu fusese aici niciodată — nu-l cunoșteau. Romek îl întrebă :

— Cine-i îngropat aici?

Băiatul negricios — era într-adevăr negru ca un țigan, doar cu o nuanță liliachie a feței — se uită atent la omul care întreba și rosti rar și neîncrezător :

— Dar voi cine sînteți?

Romek își pierdu răbdarea :

— Nu vezi? Am venit doar de la curte.

— Ce mai curte și asta! zise disprețuitor băiatul negricios.

— Firește că nu-i palat. Dar cum să-i spun?

— Spuneți-i pur și simplu casă, zise băiatul și începu să netezească mormîntul cu lopata.

— Au ucis nemții aici pe cineva? continuă Romek, impasibil, cercetarea.

— Mi-a spus Jadzia, interveni Andrzej, că aici a fost ucis unchiul ei. El e, desigur. Dar n-am idee cine-i unchiul Jadwigăi.

— Tovarășul Jan Wiewiórski, zise, cu o voce

gravă de bas, băiatul negricios, fără a înceta să netezească mormîntul.

Andrzej auzise cîte ceva despre Jan Wiewiórski.

— Şi cum s-a întîmplat ? întrebă el.

Băiatul negricios încetă lucrul şi se uită cu simpatie la Andrzej.

— Noi am evadat împreună din închisoare, zise el şi scoase din buzunar o ţigare. Romek i-o aprinse.

— Aţi evadat din închisoare ? Din care ? întrebă Andrzej fascinat.

— De la Wronki.

— Şi apoi ? Ce s-a întîmplat apoi ? întrebă Romek.

— Ce să se întîmple ? Nimic. Tovarăşul Wiewiórski îi organiza aici în drum pe soldaţii în retragere. Am vrut să pătrundem pînă la Varşovia. Varşovia opunea rezistenţă.

— Da, fireşte, ştim asta.

— Da, dar aţi venit dinspre Sochaczew.

— De unde ştii ? întrebă Romek, iritat.

— Nu degeaba am ochi în cap, zise negriciosul.

— Şi-apoi, şi-apoi ?

— De, nu ne-a reuşit. Pe tovarăşul Jan l-au ucis. Iar eu am rămas aici. Am stat cîtva timp în pădure. Aici sînt păduri minunate, adăugă el oarecum într-o doară, dar nopţile sînt nespus de reci. M-am întors. Doamna Jadzia este o fată crescută de tovarăşul Janek şi-i este nepoată.

Andrzej îşi reaminti acum.

— Da, mi-a vorbit cîndva Janusz, sau mi-a spus mama. Ei au crescut-o la Paris.

— Aha, la Paris, zise băiatul negricios.

— Dar dumneata cum te numeşti ? întrebă Romek.

Negriciosul se uită atent la Romek. Neîncrederea se trezi din nou în el.

— Mă numesc Lilek, zise rar. Cred că atîta vă este de-ajuns.

Andrzej încercă să repare situaţia.

— Fireşte, e de-ajuns, zise el întinzînd mîna băiatului negricios. Iar eu mă numesc Andrzej Gołąbek.

Lilek se uită la Andrei cu interes.

— Tatăl dumitale a fost patronul firmei la care a lucrat Jadzia ?

— Nu numai că a fost, dar este şi acum, îl corectă Andrzej.

— Cine poate şti ? bîigui Lilek. Spun unii că toată Varşovia e răvăşită. Au cotropit-o şi dinspre cartierul Praga. Se povestesc astfel de lucruri de nici nu-ţi vine să le dai crezare.

— Trebuie mers acolo, spre a te convinge, zise Andrzej.

— Asta-i chiar aşa, îi dădu Lilek dreptate, dar fără entuziasm.

— Să vă spun ceva, începu Andrzej, o vom lăsa aici pe mama cu Spychała — el este prea bătător la ochi — şi vom merge tustrei în recunoaştere pînă la Varşovia.

— Vom merge, dar cum ? zise Lilek. Trenurile nu circulă.

— Vom merge cu caii ! exclamă Romek.

Pentru el totul continua să rămînă o aventură.

— De acord, consimţi Lilek, vom merge. Eu am la Varşovia cunoscuţi.

— Am şi eu casă, zise Andrzej. Dar va fi cel mai bine, cred, dacă vom merge pînă la cartierul Wola. Aici va trebui să lăsăm caii un-

deva, iar apoi vom merge pe jos pînă la Varșovia.

— Bine, repetă. Lilek, eu am la Wola o ascunzătoare, poate că a scăpat neatinsă, acolo vom lăsa caii. Și adăugă: Haideți la domnul Fibich, să ne dea nutreț pentru drum.

Romek încearcă să tempereze puțin înflăcărarea colegilor:

— Nu putem pleca chiar așa, îndată.

Andrzej deveni mai moderat.

— Îndată nu. Dar trebuie să plecăm cît mai repede. Cu cît vom pleca mai degrabă, cu atît va fi mai bine; înainte ca nemții să se cuibărească la Varșovia.

— Se spune că Hitler va veni la Varșovia, zise Lilek.

— Tocmai, cu atît mai mult, trebuie să ne grăbim.

Andrzej se îndreptă spre casă.

— Îi vom spune îndată mamei, vom vedea ce părere are ea.

Iar Ola se afla în clipa aceea la Janusz.

Janusz nu era prea bolnav; îl mîhnise însă atît de mult dezastrul suferit — pe care de altfel îl prevăzuse — încît nu mai avea putere să se scoale și să se apuce de vreo treabă.

Ola îi făcea reproșuri.

— Dar... Janusz, șederea asta în pat și îngîndurarea nu au nici un sens. Nu faci decît să zgîndărești și mai mult toate îngrozitoarele tale simțăminte.

— Totu-i atît de cumplit, zise Janusz.

Nu putea pricepe cum de a putut Ola pierde legătura cu bărbatul ei și de ce lucrul ăsta n-a putut fi evitat.

— Dar băieții?

— Ei nu erau cu noi. Erau în armată. Pe

Antek l-am văzut pe drum, la bunica, iar Andrzej este cu mine...

— Nu-mi pot imagina ce s-a întîmplat cu Franio? Și cum de s-a putut întîmpla așa ceva? Și ești atît de calmă, draga mea Ola!

— Sînt calmă aparent. Căci ce am de făcut? Înțelegi doar că în clipa asta nu există altă soluție. Nu mai funcționează nimic, nici poșta, nici presa. Într-un cuvînt, e război. Înțelegi tu?

Se rușină de iritarea ei.

— Vezi, tu n-ai trecut prin astfel de clipe. Ai stat aici la adăpost și nu știi ce s-a petrecut pe șosele. Lucruri îngrozitoare... Dar desigur că ți-au povestit oamenii.

Janusz rîse.

— La adăpost, zici. Frumos adăpost, n-am ce spune! Știi cine a murit împușcat în camera mea, jos? Janek Wiewiórski.

— Janek? întrebă Ola. Dar el era închis...

— A fost. Dar cine poate sta acum închis? A luptat împotriva nemților, pe șoseaua Sochaszew. Și a fost împușcat. L-au adus aici. Gîndește-te ce coincidență: acolo unde se află și fata pe care a crescut-o.

— Da, așa-i, zise Ola, destul de indiferent (folosea tonul ăsta, de cîte ori venea vorba de Jadwiga) știu că „Jermena" ta este fata pe care a crescut-o el.

— E o rudă apropiată a soției lui.

— Da, da, știu.

Ola părea mai afectată de prezența Jadwigăi în casa lui Janusz decît de moartea lui Janek Wiewiórski.

— Uimitor, zise ea, cît de ușor se obișnuiește omul cu moartea.

Janusz se uită la ea cu oarecare uimire.

— Se obișnuiește cu moartea? Ce prostii spui, Ola? Doar tocmai acest lucru este îngrozitor. Moartea, care presează din toate părțile și devine ceva ce seamănă cu pîinea și untul. Și doar înțelegi că noi, cei vii, trebuie să nu-i uităm pe toți acești morți. Eu, de pildă, trebuie să-mi reamintesc acum de tot ceea ce mi-a vorbit Janek... Am sporovăit de atîtea ori cu el și întotdeauna mi-a spus lucruri ce nu pot fi uitate. Și doar nu el singur...

— Dragul meu, făcu Ola, dacă vom începe să ne ocupăm de tot ceea ce trebuie să nu uităm, atunci ne va rămîne prea puțin loc în capul nostru pentru propriile noastre gînduri.

— Și tu ai acum ceva gînduri proprii? zise Janusz, ridicîndu-se pe pat. E uimitor. Eu nu am nici un gînd propriu, sînt atît de amețit, încît pur și simplu nu pot gîndi, mai ales la niște lucruri vechi de-ale noastre. Noi, am gîndit doar întotdeauna că războiul ăsta n-ar fi trebuit să fie niciodată. Iar cel mai important lucru este că gîndurile noastre, de dinainte de război, nu mai sînt bune la nimic, nu-și mai găsesc nici o aplicare. Totul trebuie gîndit de la început.

Ola se opuse.

— Nu sînt de părerea asta. Trebuie să avem gîndurile noastre proprii și pe deasupra cît se poate de obișnuite. Omul nu poate rezista într-un patos atît de groaznic. Războiul, el însuși, este îndeajuns de zguduitor — iar noi trebuie să ne mai luăm la întrecere și cu altfel de gînduri extraordinare? Trebuie să ne gîndim zilnic, la masa de a doua zi și la ceea ce este de făcut pentru ca fiecare să aibă cît îi trebuie

și să-și poată soluționa chestiunile cele mai puțin importante...

Janusz se uită la Ola mirat.

— Poate că e posibil și așa, conveni el.

În clipa aceea nu voia o discuție în contradictoriu. De altfel, își dădu seama că se petrece ceva neobișnuit cu ea, ceva ce nu era legat de condițiile groaznice ale războiului și dezastrului. Avea unele chestiuni personale complicate și dorea să procedeze la rezolvarea lor cît mai repede. Nu-i trebuia balastul nefericirilor generale. Lucrul acesta îl înțelese clar din chiar cuvintele ei.

— Spune-mi, ce-i cu băieții tăi? întrebă el ca să schimbe tema convorbirii.

— Andrzej e într-o formă excelentă, zise Ola, deși astăzi pe șosea a primit o lovitură cu biciul peste ochi.

— Cu biciul peste ochi? întrebă Janusz uimit. Din partea cui?

Ola zîmbi.

— Janusz, zise ea, sîntem doar în război.

— Da, dar socot că nemții nu luptă cu biciul.

— Tocmai asta-i, că și cu biciul. Un soldat german care se afla într-un autocamion l-a lovit pe Andrzej cu biciul. Era un bici pentru patru cai. Alb ca zăpada. Acum, desigur că este roșu.

Janusz se miră și mai mult.

— Și tu vorbești atît de calm despre toate astea!

— Sărmanul Andrzej! continuă Ola, și el fu silit să primească tot calm, lovitura. Dar... asta nu-l va face să-i privească cu ochi buni pe învingătorii noștri... De altfel, i-am văzut în Puste Łąki. S-au apucat destul de politicos să gospodărească.

— Ai stat de vorbă cu ei? întrebă Janusz mîhnit.
— Ce era să fac? Am fost silită s-o ajut pe mătușa Royska.
— Eu voi evita astfel de conversații.
— Nici eu n-am să mă grăbesc să le am; poți fi sigur de asta.
— Și-acum ce-ai de gînd? întrebă Janusz.
— Nu prea știu. Trebuie să-l caut pe Franio, dar nu știu cum să procedez. Nu cunoaștem deloc condițiile care s-au creat la Varșovia.
— Varșovia e ocupată?
— Tu nu știi? Capitularea a fost semnată ieri. Mi-a spus aici domnul Fibich.
— Ei nu-mi spun astfel de lucruri, tocmai ca să nu mă tulbure. Cum e posibil să fii delicat într-un grad atît de stupid?...
— Deci, va trebui să văd care-i situația la Varșovia. Dacă permiți, mă voi odihni aici la tine vreo două zile.
În clipa aceea intră, după ce bătu la ușă, Jadwiga.
— Domnule, zise ea, băieții ar vrea să plece încă azi după-amiază la Varșovia.
— Cum asta „băieții"? Dar eu? întrebă Ola.
— Ei spun că dumneavoastră veți rămîne aici și veți aștepta, iar ei vor pleca. În recunoaștere. Căci nu știm nimic ce-i acolo, nici chiar dacă locuința dumneavoastră a scăpat teafără. Se spune că pe strada Czacki au căzut bombe. Poate că acolo nici nu mai aveți unde să mergeți.
Ola se opuse.
— Și cum e posibil să plece ei singuri?
— Vor pleca, doamnă, vor pleca, încercă „Jermena" s-o liniștească, ei au luat legătura cu un băiat care a sosit aici cu unchiul meu. Se numește Lilek. Doresc să plece împreună la Varșovia. E bine să plece, să vadă ce-i acolo...
Janusz se tulbură.
— Nu prea știu dacă domnul Lilek va fi o bună recomandație pentru băieții noștri.
Jadwiga se revoltă:
— Ce vorbe sînt astea, domnule! E un băiat de aur. Pe unchiu l-a iubit ca pe tatăl lui. Desigur că-i va călăuzi foarte bine pe băieți. Trebuie să le faceți pe plac.
Ola încercă încă să se opună.
— Iar dumneavoastră, zise Jadwiga adresîndu-se lui Janusz, trebuie să vă hotărîți și să vă sculați. Din clipa în care au sosit dumnealor, n-are nici un rost să mai stați culcat în pat.
Janusz recunoscu că Jadwiga are dreptate.
— Bine, vă rog ieșiți, doamnele mele, zise el, am să mă îmbrac îndată.
Cele două femei ieșiră din odaie.
— Și vă rog, domnule, să vă mutați de-aici de tot, mai adăugă Jadwiga din ușă, să vă întoarceți în odaia dumneavoastră, căci îmi va fi mai ușor să le fac loc aici oaspeților. Vreau să-l găzduiesc în odaia aceasta pe domnul Spychała...
Janusz se ridică într-un cot.
— Pe cine?
— Pe domnul Spychała. A sosit doar cu doamna Gołąbkowa.
Janusz rămase tablou.
— Ola, zise el cu glas mirat, tu ai sosit aici cu Spychała?
Dar Ola nu auzi întrebarea. Coborîse repede jos să stea de vorbă cu băieții privitor la continuarea drumului pînă la Varșovia.
Din îndemnul ei, au amînat plecarea pînă a doua zi.

X

De cîtva timp Janusz își luase deprinderea ca spre seară, care se lăsa tot mai de timpuriu, să iasă în grădină și, îngîndurat, să se oprească sub stejarul sub care se vedea huma galbenă a noului mormînt. Cu trecerea anilor, Janusz devenea tot mai pedant, ținînd ca programul zilei să se desfășoare după tipicul stabilit. Cerințele de punctualitate în ce privește prînzul și cina provocau disperarea Jadwigăi. Aceeași punctualitate o aplica și la plimbările zilnice. Evenimentele politice întru nimic nu-i schimbaseră programul, iar moartea tragică a lui Janek crease doar un nou obiectiv al plimbării lui „de dinaintea cinei". Nu se poate spune că mormîntul ăsta nu trezea în Janusz simțăminte violente, însumînd tot ceea ce simțise și trăise în agitata lui viață. Moartea ce trecuse pe lîngă el în repetate rînduri nu-l oțelise cîtuși de puțin. Orice om care l-ar fi văzut stînd lîngă groapa lui Wiewiórski, nu și-ar fi putut închipui ce se petrecea înlăuntrul lui. Myszyński stătea calm, zvelt și nemișcat, cu capul ușor înclinat pe umărul stîng — ca de obicei cînd asculta muzică sau cădea pe gînduri. În tăcerea serii de toamnă omul ăsta grav și tăcut, în pardesiul lui lung cu pelerină, se contopea oarecum cu natura înconjurătoare. Frunzele stejarului se chirciseră, dar nu căzuseră și aveau aceeași culoare, cenușie, ca și pardesiul lui Myszyński. Și pe Andrzej îl preocupa, de asemenea, mormîntul ăsta, despre care nu putuse afla cine știe ce de la negriciosul Lilek. Văzînd că Janusz se îndreaptă într-acolo porni pe urmele lui și, după cîteva clipe se opri, de asemenea, la cîțiva pași în spatele lui.

— Unchiule, rosti el în amurgul care se lăsa (Andrzej îi spunea lui Janusz „unchiule" deși nu exista între ei nici un fel de rudenie), unchiule, ce-i cu mormîntul ăsta?

Janusz tresări și, ca și cum s-ar fi trezit, ridică fruntea.

— Janek Wiewiórski a fost ucis pe șosea. Știi? zise el.

— Știu, mi-a vorbit Jadwiga. El e îngropat aici?

— Da.

— Și dumneata unchiule vii... aici?

— Da, vin zilnic.

— Pentru ce?

— Ciudată întrebare.

— De fapt, pentru ce? Doar nu ai obiceiul să faci rugăciuni.

— Aș fi putut să mă rog pentru sufletul lui în cameră la mine.

— Oare, unchiule, îl simți aici... mai aproape de dumneata?

— Poate că-i tocmai asta. Îl simt mai aproape. A fost marele meu prieten. Am fost printre atîția oameni, am cutreierat lumea. El a fost însă prietenul meu adevărat. Îmi spunea: „Iubite..."

— Era comunist.

— Nu știu. Era un om adevărat...

— Dar oricum... era comunist.

— Nu și-a manifestat ura față de mine.

— ...Și dumneata, unchiule, ești tot un om, ca el.

Tăcură pentru o clipă. Dinspre casă se auzeau ecouri liniștite de toamnă, chemarea adresată unui cîine. În boschetul acela cald, întunecos, nimeni n-ar fi spus că războiul e în toi.

— Ce știi tu, Andrzej, făcu Janusz cu tristețe în glas.

Andrzej se așeză pe banca de sub stejar.

— Am considerat întotdeauna că dumneata, unchiule, ești un astfel de om, în toată puterea cuvîntului. Un om întreg, care a văzut atîtea lucruri...

— Am văzut poate multe, recunoscu Janusz obiectiv, dar am simțit puțin.

— Oh, depinde...

— Firește, zise Janusz și se așeză lîngă Andrzej, firește că depinde. Dar, vezi, vina mea cea mai mare este că am făcut prea puțin.

— Mai e timp, grăi pe neașteptate Andrzej pe un ton foarte grav, tocmai acum a sosit timpul.

— Pentru ce ?

— Pentru a face ceva.

— Nu mă ispiti, Andrzej. Am tocmai impresia că toate posibilitățile s-au spulberat.

— Unchiule, nu crezi în victorie ?

— Victorie ? Cum îți închipui tu victoria ? Hai să zicem că nemții vor fi învinși de Anglia sau Franța. Poate de bolșevici. Lucrul acesta nu va schimba întru nimic faptele esențiale.

— Cum înțelegi asta, unchiule ?

— Nu va schimba faptul, unic, că un astfel de război a putut avea loc. E ceva similar cu păcatul originar care a pătat omenirea. Nimic nu va putea șterge de pe filele istoriei că barbaria asta monstruoasă a putut triumfa.

— Va fi poate și mai rău.

— Desigur. Dar lucrul ăsta va rămîne pe trupul pămîntului ca o pată : victoria celui mai rău instinct din om.

— Poate instinctul uciderii nu este cel mai rău lucru din om.

— Da. Însă instinctul disprețului este cel mai rău lucru. Victoria acestui dispreț, iată ce m-a ucis. Nu mai sînt viu. Sînt la fel cu acela din groapă.

— Nu ! El a crezut că toate păcatele astea pot fi șterse de pe fața omenirii.

— Credință naivă. Știi doar ce s-a întîmplat acolo cu cei ce i-au semănat lui. Au pierit, deși credeau ! Și au pierit groaznic. E groaznic să pieri, cu toată credința în acela care ucide.

— Cum poți vorbi așa, unchiule ? Nu trebuie.

— De ce nu trebuie ? A ști să te uiți direct în ochii stihiei nu este un lucru amoral. E un lucru absolut necesar.

— Nu trebuie să-mi vorbești așa. Nu se poate să-mi micșorezi forțele. Căci, unchiule, dumneata îmi mișcorezi forțele, subminîndu-le. Iar eu am nevoie de aceste forțe...

— În ce scop ?

— Căci eu trebuie să merg. Eu trebuie să mă duc. Pentru mine... și pentru dumneata, unchiule. Dacă îmi îngădui, unchiule.

— Ce înseamnează asta ?

— Un lucru foarte simplu. Și așa va fi cel mai bine : să-mi dai, unchiule, pe seama mea, tot ceea ce n-ai înfăptuit. Eu le voi realiza, toate astea, pentru dumneata.

— Dar, Andrzej — Janusz îl apucă de mînă — eu nu știu ce n-am înfăptuit. Cum pot eu să-ți transmit ceva ce nu cunosc eu însumi ?

— Spune-mi, unchiule, doar atît : „Andrzej, du-te". Și eu mă voi duce. Vezi dumneata, unchiule, nici eu nu prea vreau să fac lucrul ăsta. Nici eu nu vreau să aleg ! Eu nu vreau să re-

nunț la ceea ce mi se pare bun, frumos, antrenant în viață. Iar acum — am luat această hotărîre împreună cu Romek — acum a trebuit să aleg ceea ce este respingător și în contradicție cu întreaga mea natură.

— Lucrul e în contradicție cu întreaga natură umană.

— Nu, unchiule. Omul este o ființă extrem de complexă. Lucrul ăsta îl cunoști cel mai bine. Poate că el nici nu este în contradicție cu natura umană. A lupta pentru ce-i al tău, a lupta pentru vatră, cu dinții, cu ghearele. A lupta.

— Aș fi preferat ca în locul acesta să fi pronunțat cuvîntul : umanitate.

Andrzej rîse.

— Asta te caracterizează deplin, unchiule. Umanitatea este o noțiune foarte nedefinită. La umanitate se ajunge prin națiune. Cel puțin așa se pare.

— În cazul ăsta, sînt de acord, Andrzej. Îți vei asuma sarcina asta. Și ce va rezulta de-aici ?

— Să nu te mai gîndești la mine, unchiule. Mă descurc eu. Pentru mine și pentru dumneata, unchiule. Te rog să nu te gîndești la ceea ce n-ai îndeplinit. Iau totul ca o sarcină a mea.

— Andrzej, iubite ; întrucîtva te compătimesc. Eu, am gîndit întotdeauna cu mult mai larg, mult mai profund. Iar tu, prin forța lucrurilor, va trebui să te limitezi. Să zicem, deci, că vei ucide un neamț. Ce însemnătate poate avea lucrul acesta față de imensitatea evenimentelor pe care le cuprinde timpul ?

— Dar dumneata, unchiule, nu te gîndești, că lucrul ăsta poate avea și o însemnătate oarecum

metafizică ? Uciderea unui neamț poate declanșa forțe nemaivăzute...

— Unde ?

— În mine. În mine, pur și simplu. Atingerea a tot ceea ce este în fața noastră, ascuns de desfășurarea zilnică a lucrurilor. Ceva ce-i tăinuit, dar există. Ceva ca în dezagregarea atomilor despre care ți-a vorbit cîndva profesorul Marrès-Chouart. Poate că fapta asta va dezvălui pe neașteptate forțele tăinuite.

— Omul nu este atom.

— Dar în fiecare om există forțe despre care n-are cunoștință. Poate că am eu o astfel de forță ? Nu, nu, șovăi el, nu o am, deloc. Dar o voi trezi în mine. Printr-o uriașă luptă împotriva a tot ce se opune. Trebuie mai întîi să mă creez pe mine, iar apoi să mă dezagreg...

— Ce să dezagregi ?

— Da, pe mine. Nici nu trebuie s-o fac eu. Mă vor dezagrega alții.

Janusz strînse din nou mîna lui Andrzej.

— Despre un singur lucru nu trebuie să-ți faci iluzii. Că va fi ceva mare. Nu, va fi ceva mărunt, mic, cotidian. Nu va avea nimic patetic și nici o măreție. Va fi numai spaimă, umilință, clănțănit de dinți. Nu aștepta să-ți dea ceva ; astăzi nu-ți va aduce nimic.

— Nici o victorie ? întrebă pe neașteptate Andrzej, decepționat.

— Nici una. Învingătorii nu au niciodată cunoștință de victoria lor, ea are loc în afara sacrificiului lor.

— E ceva îngrozitor, unchiule, zise Andrzej, cutremurîndu-se.

— Nu, nu-i nici măcar îngrozitor. E ceva obișnuit, de rînd. Ești — și eu sînt — numai

unul din numere, una din cifre. Şi nu noi adunăm cifrele astea. Ele se adună singure.

— Şi care va fi rezultatul?

— Eh, dacă am şti! Nici Janek n-a ştiut. Şi poate că suma lor va fi cea mai mare.

— N-are importanţă, zise din nou Andrzej, cu o voce dură, îmi este totuna. Omul trebuie să fie credincios faţă de el însuşi.

— Iubite, zîmbi Janusz reamintindu-şi de Wiewiórski, însă totul să fie fără patos, fără nici un fel de patos. Totul să fie obişnuit.

Andrzej tăcea.

— Totul să fie cotidian, nu de zile mari. Căci aici nu poate fi vorba de un spectacol teatral. Trebuie să fie ceva ca un program zilnic. La măreţie nu se ajunge prin gesturi mari.

— Dar mie nu-mi trebuie cîtuşi de puţin măreţie. Şi, în definitiv, ce este măreţia?

— Nu, nu, se opuse brusc Janusz, să nu pronunţăm astfel de cuvinte. Şi ştii ce vreau să-ţi spun, ce vreau să te rog?

— Spune.

— Să nu mai vorbim niciodată astfel despre aceste cuvinte, care înseamnă puţin cînd sînt pronunţate şi enorm cînd te gîndeşti la ele.

— Cred, unchiule, că nu mă consideri un romantic?

— Consider, sau nu consider e cu totul altceva. Dar... nu vreau să vorbesc despre asta.

— Bine unchiule, făcu Andrzej, blajin.

— Şi acum, hai la cină. Fie ce-o fi.

Se ridicară şi porniră spre casă.

ŞESUL

„...un şes pustiu, deschis şi sălbatic..."
ADAM MICKIEWICZ

I

În toamna anului 1942 totul se stabilizase, în aparenţă. Cel puţin în viaţa familiei Gołąbek. Antek încă nu se întorsese acasă, Andrzej şi Helenka mergeau însă la şcoală aproape regulat. Domnişoara Tekla (avea şi ea legăturile ei) făcuse rost lui Andrzej de o *„arbeitskarte"*[1] şi chiar un angajament de formă la un legător de cărţi. În vară, Andrzej împlinise douăzeci şi doi de ani. Era suplu, înalt, dar nu tot atît de tînăr ca la înmormîntarea lui Edgar. El reţinea întotdeauna privirea uimită a Olei, care, examinîndu-şi mezinul, era cuprinsă de un soi de spaimă. „Ciudat băiat", îl definise domnişoara Tekla. „Frumos, dar fără inimă", adăugase odinioară doamna Szuszkiewiczowa. Începuse bătălia de la Stalingrad. Tocmai atunci se hotărîră să-l cheme acasă pe Antek. Dacă, în ultimul timp, Andrzej meditase adesea asupra locului unde se afla, la drept vorbind, viaţa cea „adevărată", apoi cu atît mai mult avea acum — pe vaporaşul ce-l ducea spre Puławy — prilejul şi timpul necesar să facă lucrul acesta. Pentru a ajunge pînă la Antek, mijlocul ăsta de comunicaţie era cel mai sigur. Pe calea ferată spre Lublin raziile fiind

[1] Carte de muncă (germ.).

numeroase, trebuia să găsească altă cale pentru a ajunge la destinație, așa că au preferat nava „M. Fajans“, care pornea pe înserate de la debarcaderul varșovian.

Seara de toamnă se lăsa călduroasă. Deocamdată, Andrzej își alese un colțișor în sala cea mare, unde-și puse rucsacul și cînd vaporașul, tot poticnindu-se și luptînd împotriva curentului destul de puternic în acest anotimp, ajunse în afara Varșoviei, ieși pe punte și se așeză pe una din băncile laterale. Întunericul cădea încet. Fluviul — cenușiu, iar pe alocurea înspumat — își întindea malurile lui lungi, netede și pline de păpuriș ruginiu, pe amîndouă laturile. În depărtare se zăreau arbori — pe alocurea cîte un plop uriaș — nu însă și case, aflate la o distanță atît de mare de apă încît nu li se puteau vedea nici măcar acoperișurile.

Întrebarea : care viață este cea adevărată ? se referea, desigur, nu la malurile astea fără țipenie de om, părînd că dormitează molcom de la facerea lumii, ci la cele ce se petreceau pe debarcader și înlăuntrul vaporașului. De altfel, aci, toți cei ce se îngrămădiseră și se umflaseră în pene pe debarcader se furișau acum într-un fel de ascunzători, ferite de ochii pasagerilor de rînd.

Apoi, totul se liniști, se rîndui în așa măsură încît și călătorii și echipajul și chiar femeia de la bufet — asemenea celei descrise de Boguszewska [1] — se pitulară prin toate ungherele navei. Pustiul din jur îl făcu pe Andrzej să se simtă stingher, senzație pe care n-o mai avusese de foarte mult timp. Tot ce simțise după întoarcerea de la Puste Łąki, după pogrom, trecuse

[1] Boguszewska, cunoscută scriitoare poloneză.

ca un veritabil iureș, de parcă s-ar fi tot învîrtit — de aproape trei ani — ca o biată veveriță. Mirat, se uită îndărăt : trecuseră trei ani și totul atît de rapid, de febril, ca și cum și-ar fi irosit tot timpul în jocuri de societate („inelul“, ori „pisica și șoarecele“) în care miza era însăși viața lui — ceea ce însă îl ajuta să-și simtă existența, jocul ăsta fiind legat și de împușcăturile pistoletelor.

Iar acum, pe măsură ce vasul înainta în susul apei, în timp ce întunericul de toamnă cădea, timpuriu și cețos, toate celelalte preocupări i se risipeau, întocmai precum cădeau frunzele copacilor, de altfel nici ele dintr-o dată.

Deși-l cuprinsese frigul, nu voia totuși să coboare în cabină ; îi plăceau oarecum tocmai gîndurile astea, pe care voia să le rețină cît mai îndelung, să se îmbibe cu ele. Voia de asemenea să se îmbibe de plăcerea, constatată acum în modul cel mai ciudat, dar și cel mai limpede. De-abia acum se convinse cît de mult s-a schimbat în cursul ultimilor trei ani, cît de mult se maturizase.

Uitîndu-se de aici, de pe fluviu, la el, cel din Puste Łąki, zîmbea înduioșat, resimțind însă și un oarecare regret. Ca un naiv mucos își închipuise că era în stare să-și orienteze viața, dar s-a putut convinge că nu fusese decît o iluzie dintre cele mai primejdioase.

Tot ce se întîmplase în decursul celor trei ani — socotiți întotdeauna de la dispariția tatălui său pe șosea, deși „totul“ începuse cu mult mai devreme — fuseseră lovituri primite în cap, care nu-i lăsaseră măcar răgazul să-și vină în fire. Zilnic i se părea că lovitura trasă cu biciul, pe față, acolo pe șoseaua de lîngă Sochaczew, îl

frige tocmai ca în prima zi și că — asemeni unui bondar ce se tot rotește — așa și biciul ăsta îl tot alungă din urmă, silindu-l să se rotească și el, să se rotească neîncetat, fără să-i îngăduie să se mai gîndească la propriile lui senzații și sentimente. Și acum, cînd își amintea cum fusese el la Puste Łąki, îi venea să pufnească în hohote de rîs de credința lui naivă că va putea să aibă un fel de viață „proprie."

De ambele laturi ale fluviului se întindeau dese tufișuri de răchită. Frunzele înghesuite ale trestiei căpătau, în anotimpul acela, o culoare galbenă închisă, iar în umbră, cafenie. Copacii și arbuștii ciopliți parcă din tinichea ori din metal acopereau pămîntul malurilor aproape în întregime, iar aburul ce se ridica de pe luncile din jurul fluviului sporea îndată după tufișurile de răchită, alcătuind un înveliș subțire și albăstrui deasupra întregului cuprins.

Întinderea asta albastră, cețoasă și aurie, cufundată în tăcerea absolută a toamnei — subliniată parcă într-adins de plescăitul ritmic al zbaterilor vaporașului — făcea impresia unei întinderi lipsite de orice suflet omenesc. Chiar dacă nu fusese părăsită de locuitori și nici, în vreun mod oarecare, lipsită de ei, părea totuși cufundată într-un somn atît de adînc și atît de puternic, încît nici o funcție vitală n-ar mai fi putut avea loc acolo. Nu se vedeau nici coșurile caselor, nici chiar fumurile nu puteau fi bănuite, printre fîșiile largi de păduri, că ar exista dincolo de învelișul siniliu.

Și tocmai tăcerea asta somnoroasă îl legăna, alene, pe Andrzej, fără să-l adoarmă. Îl calma, reliefîndu-i îngrozitoarea inutilitate a neliniștilor, a agitațiilor și temerilor lui; totodată însă

trezea în el gînduri... reflecții... și încet-încet văzu toate clipele, trăite în ultimul timp, într-o perspectivă mai îndepărtată și mai largă, începînd cu cea dintîi preocupare a lui (unde este viața cea adevărată?), întrebare care capătă acum unele ramificații ce se statorniceau în el. Și pricepu că visul nu e viață! Dar este el oare în adevăr un vis?

Înțelegea că nu-i decît o iluzie. Se uita la tufișurile de răchită, dar nu izbutea să le străpungă, cu privirea, interiorul lor de aramă. Ceva se petrecea acolo; acolo — în primul rînd — se ascundea ceva. Dar... ce anume? — nu era în stare să vadă! În clipa aceea i se părea că tot ce făcuse pînă atunci la Varșovia fusese mai degrabă un lucru fără importanță; un fel de sport, de altfel de proporții destul de reduse. Îl vor prinde sau nu — lucrul nu prezenta nici un interes. Ca și studiile universitare clandestine (cursuri în case particulare), ca și „filozofia" despre care vorbeau profesorii și care era într-o contradicție atît de izbitoare cu învățătura pe care i-o preda strada varșoviană, tîrgul varșovian sau cartierele lui mărginașe. Timpul, împărțit între aceste ocupații, i se părea un timp pierdut. Totodată însă un timp umplut cu un material înlocuitor — un fel de pîslă sau așa ceva — ce nu avea nici o valoare în raport cu faptele concrete.

Și un astfel de fapt concret era înaintarea armatei germane. Kievul ocupat și Niprul trecut. Nu victorii, ci triumfuri! De ce aceste triumfuri, se întreba el, îl lăsau atît de rece, chiar față de singura soluție previzibilă în momentul acela: nimicirea nu numai a statului, ci și a poporului. În clipa aceea, țelul german era lim-

pede. Trebuia dar să se aștepte consacrarea lui definitivă pe cîmpul de bătălie.

Și, cine știe? Poate că în tăcerea celor două maluri netede era cuprinsă chiar resemnarea, așteptarea ultimei înfruntări, a celei din urmă pierzanii ce avea să se împlinească doar în cîteva zile sau săptămîni?

Ceața și întunericul se înteţeau. Bezna se făcea tot mai de nepătruns, iar Andrzej se consola așteptînd să răsară luna.

Din ceața asta, din tăcerea monotonă răsări un om scund, slab și se așeză pe bancă lîngă el. Nu era încă bătrîn, dar era uzat și mizer. Andrzej oftă, nu era dispus să stea de vorbă. Dar omul, mărunt, tăcu o clipă, apoi începu hotărît:

— Plecați la Dęblin?

— Nu, la Puławy.

— Aha, la Puławy!

Omul aștepta, desigur, ca Andrzej să-l întrebe: „Dar dumneavoastră?“ Andrzej însă tăcea, așa că adăugă în continuare:

— Eu merg mai departe, dincolo de Kazimierz, pînă la Piotrawin.

Andrei socoti că-i obligat să întreţină conversaţia.

— Piotrawin e departe?

— Cu strachina asta, încă vreo patru ore de la Kazimierz.

— E undeva dincolo de Zawichost?

— Da, încă o bucată de drum. Așa s-ar părea... pe un fluviu ca ăsta e greu să calculezi exact lungimea parcursului.

Necunoscutul avea o voce plăcută, calmă. Vrînd să-l mai asculte, Andrzej îl întrebă:

— Călătoriţi pentru întîia oară în părţile acelea?

— Oho, răspunse omulețul, plec acolo la fiecare două săptămîni, uneori și în fiecare săptămînă...

— Atunci, cunoașteți drumul?

— Îl cunosc, îl cunosc bine.

— Și cum este pe-acolo?

— Cum să fie? Ca pretutindeni. Nicăieri nu-i altfel. În Puławy, pe pod, nu de mult au spînzurat un preot.

Andrzej, socotind că nu-i potrivit să discute temele astea cu un necunoscut îl întrebă:

— Nu vă cuprinde plictiseala să tot călătoriți așa?

— Domnule, mare plictiseală. Astăzi, încă, e vremea bună, va răsări luna. Dar cînd e noaptea întunecată și plouă, vaporașul se oprește și rămîne nemișcat pînă-n zori. Căci pe aici apar mereu noi bancuri de nisip și nimeni nu pune indicatoare pentru cursul apei. De așa ceva n-are cine să se ocupe...

— Lucrul ăsta este rentabil pentru dumneavoastră?

— Ce altceva am de făcut, domnule? — și omulețul își încrucișează brațele, dureros. De profesiune sînt flautist. Sînt flautistul Operei din Varșovia. Dar unde să cînt? Să umblu prin curțile oamenilor... Nu-i mai bine să umbli după carne...

— Dumneavoastră? După carne? se miră Andrzej.

— Am patru copii. Cer mîncare, soția se ocupă puțin cu comerțul, puțin cu coptul colacilor... Și așa o ducem de azi pe mîine. Pînă acum — și ciocăni în banca pe care ședea — nu m-au prins încă cu nimic.

— Ştiţi să ascundeţi bine marfa..., spuse Andrzej.

— Nici nu vă daţi seama cîte ascunzişuri au marinarii ăştia de apă dulce. Într-una din zile, la Dęblin, ce mai percheziţie!... Au scotocit centimetru cu centimetru, se vede că fusese un denunţ. Şi, uite, domnule, puteţi să mă credeţi, n-au găsit nimic.

— Era ceva de găsit?

— Oho! Atunci transportam un porc întreg. Destul de mare. O sută patruzeci de kilograme.

— Pentru aşa ceva trebuie într-adevăr curaj, rosti Andrzej.

— Nu-i vorba aici de curaj, ci mai ales de nevoie, făcu flautistul cel pitic.

Vaporaşul nu avu însă parte de lună şi fu silit să se oprească lîngă ţărm. De-abia acum domni o linişte desăvîrşită. La lumina slabă a lămpilor de la mijlocul vaporaşului (lampa frontală fusese stinsă pe tot timpul staţionării), se putea vedea unduirea lipsită de foşnete a trestiilor şi răchitelor lungi, alburii. Liniştea era atît de profundă, încît pînă şi flautistul amuţi, lăsîndu-şi capul în jos şi ascultînd ceva ce venea dinspre malurile netede şi nesfîrşite.

Deodată scoase de la subţioară un flaut mic — o piculină — şi, lipindu-şi buzele de el, începu să şuiere ca o păsărică. Andrzej tresări.

Pentru o clipă omuleţul îşi luă flautul de la gură şi, zîmbind, îi zise lui Andrzej (zîmbetul ăsta putea fi chiar şi el auzit în glasul lui):

— La Skriabin, în simfonia a doua, există astfel de păsărele; eu cînt ca ele; de fiecare dată cînd apare o astfel de păsărică — fie în *Pastorala,* fie altundeva — nu flautul prim cîntă, ci eu. Nimeni nu se pricepe mai bine...

Cîteva clipe fu linişte. Flautistul ridică însă flautul la gură şi instrumentul răsună din nou. Dar de data asta nu mai era o păsărică, ci o melodie cunoscută şi întotdeauna extrem de emoţionantă. Andrzej fredonă în surdină:

Luna a răsărit, cîinii dorm,
Cineva, dinspre codru a bătut din palme,
Desigur, vai, e Filon, iubitul meu,
E sub paltin, aşa cum ne-am înţeles...

Cîntecul ăsta îl cînta întotdeauna maică-sa lui Edgar, iar Andrzej asculta de după uşă, necutezînd să intre în odaie; de altfel Olei nu-i plăcea cînd fiii ei o ascultau cîntînd. Era pe vremea cînd locuiau încă în strada Czacki; acum maică-sa nu mai cîntă... niciodată.

Andrzej simţi cum i se strînge inima. Mamă-sa exista încă, doar ea l-a trimis la Antek, să-l aducă acasă, dorind să-i strîngă pe toţi, la un loc, în casa din Bracka...

Simpla pomenire a casei din Bracka îl făcea să tresară. Se simţea îngrozitor de străin în casa aceea aristocratică, urîtă, incomodă. (Casa era şi frumoasă şi confortabilă, ştia bine lucrul ăsta, dar pentru el era urîtă şi incomodă.) Nu-l va îndemna pe Antek să se întoarcă...

Flautistul îşi închise ochii pe jumătate şi Andrzej văzu cum îşi leagănă tot trupul în tactul cîntecului. Se apropie un marinar. Se aplecă deasupra lor — puţea a sudoare şi a fum de cărbune — şi zise:

— Vă rog să nu mai cîntaţi. Nu trebuie să atragem atenţia asupra vasului care staţionează. Deja, e după ora legală...

Adresîndu-se apoi lui Andrzej, adăugă:

— Bagajul dumneavoastră l-am dus în cabina numărul doi. Este o cabină pentru două persoane. Acolo va fi mai comod pentru dumneavoastră.

Andrzej se uită atent la marinar. Stătea aplecat asupra lui. În bezna nopții îi văzu doar albul argintiu al ochilor lui enormi. Nu era însă în stare să spună ceva.

— Mulțumesc, bîlbîi el.

Era foarte uimit. Dar fu și mai uimit cînd marinarul îi zise mai înainte de a pleca :

— De-acum puteți merge. Acolo mai este un domn. Veți fi împreună. Și, salutînd militărește, plecă. Flautistul amuți. Andrzej simți în întuneric privirea lui iscoditoare. Dînd din umeri, bătu pe flautist pe genunchi și-i zise :

— Într-adevăr, nu înțeleg nimic.

Flautistul îl apucă de umăr și-i șopti :

— Mergeți în cabină. Trebuie să fie ceva important.

În cabină însă nu era nimic important. Pe măsuță, o luminare într-un vas rotund de sticlă. Celălalt „domn" se culcase pe una din bănci, dar fața o avea în umbră, astfel încît Andrzej nu-i vedea trăsăturile. Zise „bună seara" cu o voce calmă, serioasă. Se așeză pe cealaltă bancă, unde se afla deja rucsacul și cîteva pături de culoare închisă. Scoase o țigară.

— Fumul nu vă supără ? întrebă.

Celălalt mormăi ceva. Apoi adăugă :

— Și eu fumez.

Andrzej vru să-i întindă tabachera, dar se răzgîndi. Ar fi făcut impresia că vrea să-i vadă chipul, dar necunoscutul evita vizibil să-și arate fața la lumină.

— Dumneavoastră vă numiți Gołąbek ? întrebă necunoscutul, cu o voce grea.

— Așa-i scris în „*Kennkarte*", rîse Andrzej.

— Și e adevărat ?

— În adevăr, mă numesc Gołąbek, răspunse Andrzej calm, de unde știți ?

— Am citit, cînd ați înfățișat „*Kennkarte*" la casa de bilete.

— Aha ! Erați lîngă mine.

— Da, lîngă dumneavoastră.

Andrzej încercă să-și reamintească vecinii de coadă din fața casei de bilete, dar nu reuși.

— Sînteți fiul lui Franciszek Gołąbek ? întrebă necunoscutul după cîtva timp.

— Fiul lui Franciszek, răspunse Andrzej, care nu se miră de întrebările astea și nici nu se neliniști din cauza lor. Necunoscutul trase o gură de aer, adînc, în piept. Tăcu vreme îndelungată. Andrzej, vrînd să se culce, apropie rucsacul de el.

— Ce-i cu tatăl dumneavoastră ?

Andrzej protestă calm.

— Nu-i timpul acum, domnule, să te poți destăinui oricui în privința treburilor familiare, și se întinse pe cealaltă bancă.

Necunoscutul tăcu.

— Aveți dreptate, zise el în cele din urmă, aveți dreptate. Nu trebuie să vă destăinuiți.

Andrzej căzu pe gînduri.

— De altfel, pot să vă spun că tata nu se află în țară.

— Aha, înțelese celălalt, a fost ostaș.

— Ostaș, neostaș, sigur e că nu-i aici, adăugă Andrzej pregătindu-se să doarmă. Se întoarse cu spatele la necunoscut și se acoperi cu pătura, trăgînd-o pînă sub bărbie.

— Dumneavoastră sînteți cel mai vîrstnic ? întrebă el tocmai cînd Andrzej începea să ațipească.

— Nu. Am un frate mai vîrstnic. Tocmai la el mă duc acum.

— La Puławy ?

— Lîngă Lublin. Fratele meu este învățător acolo.

— La o școală ?

— Nu. La un particular.

Urmă o pauză.

— Văd că dumneavoastră cunoașteți bine relațiile mele de familie, întrerupse Andrzej tăcerea, folosind un ton ironic.

— Nu încă deplin, oftă necunoscutul. Dar bunica dumneavoastră, doamna Gołabkowa, trăiește ?

— Trăiește încă. Locuiește în sat.

— La Bartodzieje ? spuse, pe neașteptate, străinul.

— De unde ! Lîngă Siedlce.

— Lîngă Siedlce, făcu străinul, insistent și cu o oarecare uimire.

„Oho, îi năzări lui Andrzej în minte“ tipul ăsta știe că bunica a locuit la Bartodzieje. Înseamnă că el este Wladek Gołąbek, el, da, el este !“

Cîteva momente domni în cabină tăcerea.

Celălalt propuse să se stingă lumînarea. Fu stinsă.

Firește, Andrzej nu putea adormi, deși cu cîteva clipe mai înainte îi fusese somn. Căscă ; rămase însă cu ochii deschiși. Bănuiala îl făcu să se cutremure. Ce să facă ? Să joace cu cărțile pe față ? Nu-i cu putință. Omul va nega totul.

Dar... din moment ce el a apărut aici venind din Moscova...

Se întoarse pe partea cealaltă.

— Nu dormiți ? întrebă străinul.

„Unchiul !“ gîndi Andrei, mormăind un fel de „nu.“ Acum observă un ușor accent — dar clar — rusesc. Poate nu chiar în cuvîntul *„śpi“*[1], unde acest „ś“ răsună atît de aspru, ci în melodia frazei, în inflexiunea vocii interogative se ascundeau unele sonorități nepoloneze. Totul era acum pentru el cît se poate de limpede.

„Fir-ar să fie de treabă“, își zise el în gînd.

— Ce se spune la voi, la Varșovia, despre toată chestiunea asta ?

Lui Andrzej nu-i plăceau întrebările formulate în felul acesta. Nu înțelegea cum se pot face raționamente atît de generale. „Se spune !“ Depinde cum spune și unde spune, depinde dacă vorbește, dacă gîndește...

— Depinde, răspunse el indispus.

„Unchiul“ înțelese în oarecare măsură îndoielile lui Andrzej. Ridică puțin vocea, accentul străin devenind și mai vizibil. „De altfel nu constituie nici o primejdie, își mărturisi Andrzej în sinea lui, liniștindu-se, acum se învîrtesc pe aici o mulțime de cetățeni din Vilna și din Lvov, așa că nimeni nu va acorda lucrului ăstuia vreo atenție. Oricum, va trebui să facă ceva eforturi să-și corecteze pronunțarea.“

— Firește că depinde, răspunse necunoscutul destul de violent. Depinde de mediu, de clasă, de vîrstă. E știut însă că toate aceste păreri trebuie să se îmbine într-un fel, să se integreze, să creeze atmosfera.

[1] *„Śpi“* de la *„spać“* = a dormi, în limba polonă.

— N-ați fost la Varșovia? făcu Andrzej cu o oarecare nuanță de dispreț.

Necunoscutul se bîlbîi.

— Am fost..., zise el, dar se vedea bine că nu spune adevărul.

— În cazul ăsta, de ce mai întrebați? se indignă Andrzej.

— Cine a fost la Varșovia, acela simte perfect de bine — și încă imediat, atmosfera ce domnește acolo.

— Da, așa-i, se resimte imediat, zise el fără convingere, cu glasul parcă cufundat în umbră.

Cîteva clipe... tăcere.

— Dar... care? întrebă străinul.

Andrzej se mișcă pe așternut.

— Nu vă simțiți comod? zise celălalt.

— Ba da, comod; mă cam jenează rucsacul. Iar după o clipă adăugă: Vă voi repeta cuvintele lui Florian Szary: nu atît rana, cît vecinul rău.

— La ce vecin vă gîndiți?

Andrzej tăcu din nou o clipă.

— La amîndoi, răspunse el cu o hotărîre subită.

Simți cum vecinul se ridică în cot. În lumina slabă ce venea de la luminator — un reflex ușor al Vistulei — îi zări trăsăturile. Se încruntă înlăuntrul lui, bănuindu-i răspunsul.

Știa precis, cunoștea fiecare cuvînt și asta nu pentru că le-ar fi auzit cîndva. Și nici pentru că le cîntărise sau le pregătise în sinea lui. De cuvintele astea — chiar de le-ar fi potrivit cîndva în sinea lui — se temea, nu voia să le audă. Cu atît mai mult nu voia să le asculte, cu cît ele puteau fi chiar cuvintele unchiului, ale fratelui tatălui său.

Andrzej nu voia să se gîndească la tatăl său, se străduia să nu se gîndească la el; dorul lui era mare, dar socotea acest sentiment atît de irațional, încît conștiința lui nu voia să-l admită. De ce trebuia să-i fie dor de tatăl său? Era doar un burjui de rînd, un burghez.! Să creadă oare în legătura de sînge? Nu voia ca legătura de sînge să atîrne asupra cuvintelor pe care urma să le audă.

Se pregătise să spună: „Mai bine, domnule, să nu mai vorbiți“, dar... se reținu.

— Gîndește-te puțin, omule, îi zise străinul, nu poți trăi avînd drept vecini doi dușmani; trebuie ales unul. E știut, de altfel, pe cine. Cine-i cu adevărat dușmanul nostru.

Andrzej nu se mai putu stăpîni și izbucni. Celălalt îl întrerupse de la primul cuvînt cu un lung „tssss“, ce-i fu de ajutor doar cîteva clipe.

— Căci dumneavoastră știți totul, continua Andrzej pătimaș, dumneavoastră înțelegeți totul, știți cum se va rezolva totul și cum se vor statornici granițele după război. Pentru dumneavoastră totu-i rezolvat. Vă invidiez, deși... poate n-ar trebui să vă invidiez. Toată învățătura dumneavoastră este luată de undeva. Tot ceea ce soluționați, este după modele primite de-a gata. Nimic nu vă aparține. N-ați avut timp să deduceți toate astea dinlăuntrul dumneavoastră. Ați fost umplut cu învățătură, acolo. Știu de unde veniți. Nu voi spune nimic nimănui, dar nici nu voi crede nimic din tot ce spuneți, nici un cuvînt... Totul e neadevăr.

Se miră el însuși de explozia asta și, înțelegînd că explozia asta, toată, fusese stupidă, amuți pe loc și se lăsă să cadă pe rucsac. Fața străinului dispăruse și ea din fîșia de lumină, se ascun-

sese în umbră. Şi nici glasul lui nu se mai auzea.
Andrzej răsufla mai tare. Fireşte, acum nu mai putea fi vorba de somn. Aştepta cuvintele celuilalt şi îşi zicea în gînd : „De ce n-o fi spunînd nimic ?“

Străinul însă — după cîteva clipe mai lungi de tăcere — grăi :

— Înţeleg, zise el, înţeleg ce resimţi tu. (Îi zisese „tu“, Andrzej înmărmuri). Dar dacă gîndeşti că n-am avut timp să meditez asupra acestor lucruri, te înşeli amarnic. Am avut foarte mult timp.

— Pricep, mormăi Andrzej.

— Şi mă bucur că tu n-ai avut nici atîta timp şi nici astfel de gînduri. Iar dacă omul îşi însuşeşte astfel de gînduri şi astfel de convingeri „acolo“, poţi să mă crezi că şi le însuşeşte pentru toată viaţa şi că nici ulterior omul nu mai este cuprins de nici un fel de îndoieli...

— Nu este cuprins de nici un fel de îndoieli ? Chiar *ulterior ?*

Străinul tăcea.

Cu o uriaşă convingere lăuntrică Andrzej se porni din nou :

— Căci mie nu-mi place dispreţul acela facil al tuturor celor ce cred, faţă de cei ce nu cred, zîmbetul acela cu care întîmpină pe toţi cei ce se îndoiesc...

— În întuneric nu poţi vedea însă zîmbetul meu.

— O ! dar sînt convins că zîmbetul ăsta există. Chiar dacă nu există acum pe buzele dumneavoastră, el este acolo, în inimă... Dumneavoastră rîdeţi de mine, fiindcă ştiţi şi credeţi, în timp ce eu mă chinuiesc...

— Şi eu m-am chinuit !

— Dar dumneavoastră vă aflaţi sub conducerea unor oameni care — ca şi dumneavoastră — cunoşteau totul şi cărora nici nu le putea trece prin cap, că un om poate fi chinuit de îndoială.

— Vorbeşti de parcă aş fi un preot.

— Oh, nu. Dar comparaţia poate fi uşor făcută.

Apoi, sprijinindu-se în cot, vorbi mai departe.

— Dumneavoastră oare v-aţi gîndit vreodată ce a însemnat pentru mine septembrie ? Oare înţelegeţi, puteţi oare dumneavoastră concepe, măcar pentru o clipă, ce a fost pentru mine prăbuşirea Poloniei ? Ştiu ce-mi veţi răspunde : Polonia burgheză, aşa cum şi scrieţi dvs. V-am citit doar micuţele gazete din Lvov — „Polonia moşierilor şi a capitaliştilor“ ! Eu însă n-am cunoscut altă Polonie, n-am văzut altă Polonie, era Polonia mea, cea mai importantă şi cea mai esenţială. N-are importanţă cu ce ni se asurzeau urechile despre Polonia lui Pilsudski şi despre Legiuni ; n-are importanţă nici c-am învăţat pe de rost cum gruparea aceea legionară, puţin numeroasă, a traversat de-a curmezişul Galiţia toată — ci faptul că o simţeam în fiecare por al fiinţei mele. Iar voi vreţi să mi-o luaţi. Şi dacă nu chiar pe ea, patria mea — căci pămîntul nimeni nu ni-l poate lua — atunci măcar simţămîntul ce ea ni-l trezise. Fiecare reflex al ei este reflexul meu. Iar voi numiţi asta : naţionalism.

— Nu, noi numim asta patriotism.

— N-are importanţă cum, dar îl numiţi. Iar acest lucru nu poate fi numit. Fiecare formulare înseamnă o micşorare. Voi puneţi etichete, clasificaţi şi puneţi totul sub ordinea paragrafelor... Mie însă toate astea nu-mi plac !

— Tot timpul, protestă din nou străinul, vorbești cu glasul ridicat. Ce imprudență !

— Da, așa-i, scuzați, se liniști Andrzej, nu voi mai vorbi atît de tare.

— Adică așa impetuos, ca torentul, răbufni deodată străinul, care nu dorea, se vede treaba, cîtuși de puțin o întrerupere a conversației.

— Ce altceva aș putea face ? întrebă Andrzej.

— Ai dreptate, poți fi numai torent, oftă celălalt din colțul lui întunecos.

Deodată, Andrzej își pierdu iarăși cumpătul.

— Nu. Aici nu-i vorba de torent. Mă consider, adică m-am considerat înainte de război, destinat să fac altceva. Voiam pur și simplu să trăiesc. Nu sînt doar un simbol matematic. Eu exist. Cred că-i lucrul cel mai important. Lucrul cel mai important este a trăi... iar apoi, iar apoi... M-am gîndit, adică am vrut să mă gîndesc, că menirea mea este să cunosc lumea.

— S-o cunoști ? Dar cum ?

— S-o cunosc, da, s-o cunosc. Aici nu este vorba numai de mine, ca individ. E vorba de toată generația mea. Menirea noastră era să cunoaștem lumea.

— În ce mod ?

— În mod științific.

— Sînt curios să știu ce socotești tu că este modul acesta științific.

Andrzej ocoli întrebarea.

— Acum însă lumea s-a prăbușit. Lumea întreagă s-a prăbușit. Și nu numai că nu există mod pentru cunoașterea ei, dar nici chiar pentru reconstrucție.

— Nu s-a prăbușit însă lumea întreagă, făcu străinul pe un ton foarte serios. Și din nou se mișcă pe locul lui.

— Lumea mea s-a prăbușit, repetă Andrzej cu dîrzenie.

— Alege-ți altă lume.

— Nu-i cu putință ! Cum aș putea să-mi aleg în clipa asta o altă lume ? Lumea mea a încetat să mai existe, înțeleg lucrul acesta perfect de bine, deși....

— Deși ce ?

— Deși nu voi înceta să simulez în fața mea, ca și în fața altora, că lumea asta poate fi reconstruită.

— În fața cui simulezi ?

— În fața tuturor. Față de toți aceia pe care îi întîlnesc.

— Lupți ?

— Da, asta-i. Patetic, așa se cheamă. De fapt, este vorba de o serie de întîlniri, convorbiri, chiar acțiuni, care nu au nici o noimă. Din care va ieși desigur cu totul altceva decît li se pare oamenilor, oamenilor mei, zise el subliniind cuvintele prin gesturi făcute în întuneric. Unele lucruri nu pot fi reconstruite.

— Dar... poate că nici nu merită ?

— Nu m-am gîndit la asta. Am hotărît să nu mă mai gîndesc. La ce bun ? Omul trebuie să-și fie credincios lui însuși.

Străinul ridică glasul, șoapta sa deveni mai puternică.

— Aiurezi. Te contrazici. Cum poți fi credincios unei cauze în care nu crezi ? Asta te-ar duce pe căi greșite. Într-o astfel de dedublare pierzi simțul realității.

— Lumea nu este întru totul reală. Într-adevăr, uneori am impresia că visez.

— Aici te duce catastrofismul tău. Nu poți

vorbi nepedepsit despre fidelitate, dacă nu crezi în nimic.

— Dar tu crezi ? întrebă Andrzej violent, folosind fără să-și dea seama expresia „tu" și avînd impresia că, învăluit cum era de întuneric, își vorbește lui însuși.

— Dacă n-aș crede, n-aș fi aici, rosti străinul pe un ton serios.

— Uite, vezi. Ne-am întîlnit pe același drum, deși eu nu cred, iar tu crezi, zise Andrzej și rîse încet.

Mai trecură cîteva secunde.

— Ai spus că ai vrut să cunoști lumea. Oare nu ți-a venit niciodată în minte că lumea poate fi schimbată ?

— Evident. Oamenii schimbă lumea.

— Da, astea sînt schimbări involuntare ; dar n-ai simțit și atracția unei acțiuni conștiente, care să schimbe lumea ? Ca lumea să devină mai bună, mai frumoasă, datorită chiar activității tale și izbind în tot ce-i împiedică transformarea, izbind cu toată puterea convingerii ?

Andrzej își aprinse o țigară.

— Uite, zise el și în lumina chibritului zări fața concentrată a vecinului, care cu ochii lui mari, albaștri îl privea atent (ciudat, dar ochii ăștia, atît de diferiți ca expresie, semănau cu ochii tatălui lui, lucru ce-l zgudui pînă într-atît că-i substitui realității coșmarul unei convorbiri de vis, cu cineva mort de demult) ; uite, vezi, eu nu pot crede că lumea se schimbă. Evident, înțeleg, am vrut eu însumi : știința. Mi-a vorbit despre lucrul acesta prietenul meu Janusz Myszyński. Știința acționează asupra lumii, o schimbă în exterior. Firește că astăzi arată cu totul altfel orașul, agricultura, industria, decît în urmă

cu o sută de ani. Evident că la Moscova astăzi este altfel decît pe timpul țarismului. Înțeleg perfect de bine. Dar...

— Ce fel de „dar" mai poate încăpea aici ?

— Foarte simplu. Toate astea sînt lucruri exterioare : accidente. În fond ele rămîn întotdeauna aceleași, eternul duet Tristan și Isolda...

— Te gîndești la dragoste ?

— Doamne, ce-ți trece prin minte ? Te poți oare gîndi serios, în clipa asta, la dragoste ?

— Atunci ce ?

— Am denumit duet etern — și poate de aceea mi-a venit în gînd Wagner și *„das Ewige"* — duet etern am denumit, repet, cele două elemente invariabile care stau față în față. Pînă la sfîrșitul lumii, pînă la sfîrșitul oricărei lumi, ele vor rămîne față în față : omul, limitat, întotdeauna limitat în posibilitățile lui și natura, uriașă, nelimitată, de necuprins.

— Filozofie romantică...

Andrzej pufni.

— Aș, de unde ! Filozofia romantică vedea în natură o făptură, un gînd, o idee, ceva nedefinit și incoerent. Noi vedem în ea, sau cel puțin trebuie să vedem, forța.

— Forța ! Ce înseamnează forța ?

— Forța înseamnează distrugere.

— Înseamnează posibilități constructive.

— Sfîrșitul vieții pe pămînt.

— Frumosul.

— Știi tu însuți prea bine. Știi cum este în Rusia, cum este pretutindeni : omul rămîne robul forțelor pe care el însuși le-a dezlănțuit. Nu am simpatie pentru revoluția voastră, ea nu l-a eliberat pe om.

Străinul se indignă.

— E straniu cum voi aici, deși nu știți nimic despre revoluția rusă, cutezați să o judecați.

Andrzej, fără să acorde vreo atenție cuvintelor acestora, zise :

— La Paris există un profesor, Marrès Chouart. Ai auzit de el ?

— Nu.

— Niciodată ?

— Niciodată.

— Vezi, asta-i. E uimitor cum voi, „acolo", nu știți nimic din ceea ce se întîmplă pe pămînt. Într-adevăr, e ceva cu neputință.

— Eh, ce știi tu !

— Din nou formulele tale de bigot popesc. Oare asta se cheamă eliberarea omului ?

— Și ce-i cu savantul tău francez ?

— Știința burgheză nu are pentru tine nici o însemnătate, deci poate că nici nu merită să-i repet spusele ?

Nici nu băgase de seamă cum în disputa asta se egalizase cu omul acela în vîrstă. Personalitatea acestuia, în întunericul din cabină, se destrămase, trecuse oarecum în umbră și Andrzej continua să discute ca și cum ar fi vorbit cu el însuși. (Sau poate vorbea cu un înger ?) Oricum, îl va înfrunta pînă-n zori.

— Mi-a vorbit despre el Myszyński. Dezagregarea atomului, afirma Marrès Chouart a dezlănțuit forțe atît de uriașe încît nu numai că nu vor putea fi stăpînite, dar vor aduce chiar pieirea omului.

Străinul se ridică din nou în cot și, în lumina slabă a luminatorului, își arăta fața crispată de grimasa disprețului.

— Deci scopul urmărit este ca forța asta să ajungă în mîinile unor oameni capabili să o folosească spre binele omenirii.

Din nou Andrzej pufni într-un rîs scurt.

— Ești sigur de acest lucru ? Ești sigur că forța uriașă aflată în mîna unui om, chiar a celui mai bun om, nu va deveni cea mai irezistibilă ispită ?

— Tocmai despre lucrul acesta e vorba și anume ca forța asta să se afle în mîna unui colectiv.

— Colectiv, colectiv ! În politică nu există colective. Oare Stalin este un colectiv ?

— Pe Stalin l-a ridicat revoluția.

— Tot așa și pe Napoleon.

Chipul străinului dispăru din lumină.

— Într-adevăr, e greu de discutat cu tine. Ești plin de prejudecăți inexplicabile.

— Am impresia că și tu gîndești tot ca mine. Nu ți-a venit oare nicicînd în minte că toți gîndim prin prizma unor prejudecăți ? Și tocmai menirea noastră, a mea și a ta, ar fi să răsturnăm prejudecățile gîndirii. Numai că eu, firește, numesc prejudecată altceva decît tine. Eu numesc prejudecată orice piedică pusă între om și natură. Orice lucru care ne împiedică să cunoaștem.

— Să cunoaștem adevărul ?

— Să-l cunoaștem. Să cunoaștem o serie de adevăruri care ar duce la o adevărată eliberare a omului. Ascultă, eu știu cine ești tu și nu e rostul meu să-ți dau învățături. Dar pot să-ți spun un cuvînt înspăimîntător, spus de Engels al tău, care anihilează toate strădaniile care ar urma să se nască în lumea voastră și care ar urma să-l „salveze" pe om pe pămînt, așa cum

creștinismul a vrut să-l „salveze“ în cer. Dar omul nu poate fi salvat. Undeva, cîndva, a făcut un pas pe o cale greșită, undeva, cîndva, n-a înțeles că politica nu-i unul și același lucru cu știința. Undeva a încurcat ițele puterii lui... Și totul s-a dat peste cap. Socot că nu există salvare.

— Și ce-i cu Engels „al tău“? întrebă străinul oftînd adînc.

Andrzej tăcu o clipă.

— Uite, încerc un sentiment de rușine, zise el pe neașteptate și pe un alt ton, cu un alt glas ce ar fi venit parcă din afara lui, ca și cum n-ar fi fost al lui. Mi-e cam rușine să citez un cuvînt pe care ar trebui să-l cunoști. Să nu gîndești că l-am citit pe Engels. Nu sînt chiar atît de bine instruit. L-aș fi citit, poate, dacă totul ar fi mers normal, dar acum nu-mi stă capul la cititul filozofilor.

— Păcat, se auzi glasul din colț.

— Da, păcat. E păcat, în general, de toată viața. Poate plesni în fiece clipă, ca o bășică de săpun. Dar... nici la asta nu mă gîndesc. „A gîndit, curcanul... a tot gîndit și... s-a prăpădit...“

— Dar ce-i cu Engels?

— Cineva mi-a repetat vorbele lui. Am un coleg evreu, plin de marxism pînă-n gît. Desigur, se va prăpădi și el, asemenea curcanului. Îi vor tăia capul...

— Hai, spune!

— Așadar, cîndva el mi le-a repetat. Mi le repeta contrar firii lui, deoarece îl dădeau gata și pe el. El era „credincios“. Dar, e ciudat cum omul credincios cunoaște adevărul care-i subminează total credința și cu toate astea... crede. E o dovadă pentru tine că și credința nu are nimic comun cu raționamentul.

— Cred că știi legile dialecticii.

— Nu le știu. Nu pricep nimic din ele.

— Deci, ce a spus Engels?

— Îndată, îndată... ceva cam așa: dacă omul a subjugat forțele naturii, ele se vor răzbuna împotriva-i, impunîndu-i despotismul lor propriu, despotism ce nu depinde de nici o organizație socială... Înțelegi? Despotismul forțelor naturii care cresc pe măsura subjugării lor. Vezi oare în fața omenirii un astfel de viitor?

— Da, îl văd. Îl văd cît se poate de bine. Aici nu au însă nici o aplicație citatele din Engels. Duetul tău dintre om și natură îmi reamintește de Tristan ori de Wagner. Mă tem că ești fascist.

— Dacă vom discuta astfel, zise Andrzej după o clipă de tăcere, nu poate fi vorba, în general, despre vreo discuție. Voi aveți, întotdeauna, un singur argument: cine nu-i cu noi, acela-i fascist. Și nu acela care nu gîndește ca voi, ci acela care nu face ca voi. Iar fapta asta este uneori un lucru nedemn.

— Tocmai asta-i. Dar, să stai cu brațele încrucișate?

— Uite, pot să-ți spun. Nici eu, nici colegii mei nu stăm cu brațele încrucișate. Dacă lucrul ăsta valorează ceva, vom vedea. Adică, nu vom vedea, căci puțini dintre noi vor mai apuca să-l vadă. Viitorul însă va arăta.

— Așadar, cum rămîne? De ambele părți?

— Nu știu. Eu nu cuget. Fac ce mi se poruncește și gata.

— Analizezi atît de mult lucrurile, și totuși nu cugeți, *cine*-ți poruncește?

— Acum mi-e totuna. Nu prea cred în victorie. În orice caz, nu în victoria în care cred cei de la conducere. Cei ce-mi poruncesc. Ei cred în ceva...

— În ce?

— Că mareșalul[1] se va ridica de sub turnul clopotelor de argint, unde a fost aruncat de cardinalul Sapieha. Eu însă știu pe-ale mele.

— Ce știi?

— Știu sigur un lucru: că mareșalul nu se va ridica, clopotele de argint nu vor răsuna și calul alb nu va apărea.

— Puțini dintre voi văd lucrurile așa.

— Puțini. Dar poate că-i mai bine.

— De ce mai bine?

— De ce să știe că luptă pentru o cauză pierdută? Voi veți veni aici...

— Așa gîndești?

— Sînt sigur.

— Și ce?

— Cred că n-am să apuc să văd asta.

— Ceilalți însă vor vedea...

Și, deodată, Andrzej fu cuprins de regret după viața asta, care în clipa aceea — grea, era oricum pipăibilă, putînd fi atinsă așa cum atingi trupul unei femei. Într-adevăr, oare, nu-l aștepta nimic mîine, poimîine? Putea, firește, socoti viața grea, împovărătoare, dar în același timp îl atrăgea basmul vieții, precum intriga unui roman captivant. Simțea cum i se strînge inima — inimă de om tînăr — care, oricum ar fi, trebuie păzită, trebuie îndrumată printre toate primejdiile zilei de azi.

---

[1] Aluzie la mareșalul Jozef Pilsudski, conducător al statului polonez între cele două războaie mondiale, mort în 1935.

— De ce-ai amuțit? Dormi? întrebă străinul cu o neașteptată cordialitate în glas.

Andrzej, reținu — plin de recunoștință — tonul acesta.

— Trebuie să dormim, zise el, vorbăria nu ne poate folosi la nimic.

— Dar... oricum, e bine să te răcorești așa vorbind, continuă străinul cu căldură. Mai ales cînd ești tînăr.

— Da, asta-i cam așa, șopti Andrzej cu o oarecare resemnare. Noapte bună.

— Noapte bună.

II

A doua zi, destul de tîrziu, vaporașul adormit atinse malul, la Puławy. Tovarășul lui Andrzej se sculase devreme și ieșise. La drept vorbind, Andrzej nu reținuse chipul, nu se putuse uita la trăsăturile lui cufundate în umbră. Îi rămăsese în minte doar glasul, puțin răgușit și în surdină, rostindu-se cu oarecare efort, ca și cum cuvintele i-ar fi venit anevoie. Cînd trebui să coboare, Andrzej se ridică repede de pe banca tare, își netezi părul și ieși pe bord. Tocmai atunci marinarii înghețați fixau, în mod primitiv, cablurile de stîlpii de pe mal. Tovarășul de cabină era lîngă bord. Schimbară priviri oarecum rușinate. Convorbirea intimă din timpul nopții părea, la lumina albă a zilei, o aiureală infantilă ce-i dădea lui Andrzej un ușor sentiment de rușine. Totodată se întreba, în gînd, dacă n-a vorbit cumva „prea mult".

Și-au strîns mîinile în tăcere. Andrzej evita cu grijă să privească mai atent trăsăturile străinului.

La debarcader erau doi jandarmi care începură imediat să verifice conținutul coșulețelor și sacilor femeilor mai vîrstnice, în număr destul de mare, coborîte de pe vaporaș. Lui Andrzej nu i-au dat nici o atenție. Făcuse cîțiva pași, cînd i se aruncă la gît o fată tînără.

— Ce bine că ai sosit! exclamă ea tare și, apropiindu-se de fața tînărului, îi șopti la ureche: Nu-i nimic, să nu vă mirați, am spus că îl aștept pe fratele meu. Cred că aveți actele în regulă.

Andrzej răspunse printr-o strîngere de mînă și un zîmbet, căruia își dădu silința să-i dea aparența unei fericiri familiale.

— Caii sînt în orășel, nu departe de aici, continuă domnișoara apucîndu-l de mînă și adăugînd apoi încet: De ce purtați rucsacul acela? Bate la ochi.

Mai făcură cîțiva pași și, cînd în jur rămaseră mai puțini oameni, Andrzej o întrebă:

— Sînteți urmărită?

Ea îl privi atent. Avea ochi mari și lucioși. Nu răspunse la întrebare.

— Trebuie să-mi spuneți pe nume. Mă numesc Krystyna.

— Iar eu Andrzej.

— Știu asta, făcu ea rîzînd. Antek a preferat să viu eu după dumneata. În orășelul nostru domnește azi o stare de neliniște.

Merseră destul de multă vreme.

Îl conduse prin străzi laterale, pe caldarîm și trotuare umede, pe care se puteau vedea frunze mari de arțari, îngălbenite și cu nervurile verzi, ca niște palme. Andrzej nu se simțea în apele lui și nu scotea o vorbă, ca și Krystyna. Pînă la urmă ajunseră dincolo de periferia orașului.

Pe un loc neted, într-un colț, sub niște castani roșcați, se afla un mic bric galben, la care erau înhămați doi telegari puternici. Vizitiul — lui Andrzej i se păru ciudat de tînăr și de robust — se înclină fără să zică o vorbă.

Se urcară și porniră.

— E departe? întrebă el după ce făcură o bună bucată de drum.

— Vreo zece kilometri.

— Spre Kazimierz?

— Nu, în direcția opusă.

În cursul drumului, micul vizitiu își întoarse capul o singură dată spre Andrzej, uitîndu-se atent la el, lucru ce nu-i prea plăcu acestuia.

După o oră, poate chiar mai mult, trecură printr-un sat mare, pătrunseră pe poarta laterală a unui parc — deschisă de un paznic cu hainele cam jerpelite — și o apucară pe o cărare.

Parcul era nespus de frumos. Înainte însă ca Andrzej să-l poată admira, ajunseră în fața unei clădiri lungi și spațioase, ce părea a fi foarte veche, deși poate aspectul ăsta se datora luminii de toamnă și acoperișului ei cenușiu și înalt. Caii se opriră în fața unei intrări laterale, în spatele clădirii.

Pe cerdac... Antek. Andrzej, mai-mai să nu-și recunoască fratele — nu-l văzuse de peste doi ani — iar anii ăștia lăsaseră desigur urme în înfățișarea lui.

Fără să examineze schimbările de pe fața fratelui, Andrei reținu dintr-o singură privire liniile căzute ale colțurilor gurii, ceea ce dădea o și mai disprețuitoare expresie trăsăturilor lui frumoase, dar reci. Pe neașteptate, el îi descoperi firea cu totul ciudată și care — deplin în-

tipărită pe chipul lui — îi justifica impresia că se află în fața unei uși zăvorîte.

Nu-și dăduse seama pînă acum că-l leagă de Antek doar o simplă obișnuință. Mamei, e drept că-i spunea, întotdeauna, că-l iubește pe Antoni și îl iubea, firește, dar pe celălalt Antoni, pe cel de acum trei ani, pe acela pe care îl condusese la gară.

— Știi cine-i aici, la conac ? îl întrebă Antek, fără vreo altă introducere — Marysia.

— Dar Krystyna ? întrebă Andrzej, căutînd la el cu o privire uimită.

Antek îl conduse printr-un coridor pe scări, în sus, unde era odaia lui. Îi turnă apă în lighean și, curios, se uită cum își spală mîinile.

— Întotdeauna ai avut lăbuțe ca de fată, zise el.

Andrzej rîse și, scoțîndu-și mîinile din apă, le scutură în aer ca un medic care și le usucă înainte de operație.

— Dar nu-s deloc ca de fată. Arată-mi, dacă poți, o fată cu labe atît de mari.

— Desigur, nu pot. Dar, oricum, sînt subțiri.

— Mai degrabă seamănă cu ale unui schelet, spuse Andrzej, scufundîndu-le din nou în lighean.

— Ce bine că ai sosit azi ! Tocmai vom avea o petrecere. Este onomastica amfitrioanei.

— Onomastica ? Și cum o cheamă ?

— Onomastica sau ziua de naștere ? Dracu' mai știe. Parcă-i zice Filomena, fiindcă azi, după calendar, e Filomena.

— Ce fel de petrecere ?

— Vor veni cîțiva vecini. Vei cunoaște cîteva figuri interesante.

Accentuînd semnificativ vorbele astea, Andrzej îl examină din nou, cu băgare de seamă. Crisparea — în jos — a colțurilor gurii lui Antek mărturisea ceva cinic.

— Ce fel de figuri ?

— Așa și-așa. De tot felul. Vei vedea singur.

— Asta nu-mi convine, făcu Andrzej, voiam să stau de vorbă cu tine, în chip serios.

— Vom sta de vorbă mîine.

— Mîine aș fi vrut să plec.

— Mîine nu circulă „vaporul".

— Aș fi plecat cu trenul.

— Și despre ce vroiai să discuți cu mine ?

— Mama mi-a spus să vorbesc cu tine amănunțit despre tot. Vrea să te reîntorci la Varșovia.

— Ce vorbești ? răbufni Antek. Și ce-am să fac eu la Varșovia ? Aici m-am aciuat, ca un șoarece sub mătură, nimeni nu mă știe. Dar la Varșovia ?

— Poate că ai avea acolo ceva de făcut.

— Crezi că aici nu-i nimic de făcut ? Vei vedea. Ești flămînd ?

— Recunosc că aș ciuguili și eu „din toate cîte puțin", cum spunea domnul Kozłowski.

— Dar Romek, ce-i cu el ?

— E la Varșovia.

— Lucrează ?

— Împreună cu mine.

— Îmi închipui cît sînteți de harnici.

— Munca în atelier nu-i cine știe ce. Dar trebuie să fim prezenți, atelierul trebuie să producă. Romek e nelipsit, cît e ziua de lungă.

— Acum hai să mergem în sufragerie, să vedem ce-i acolo „din toate cîte puțin".

Coborîră într-o sufragerie uriașă ce ocupa jumătate din parter. La o masă imensă ședeau Krystyna și Marysia Tatarska. Andrzej se simți intimidat. Antek deveni foarte vorbăreț, era limpede că-i în relații de strînsă prietenie cu cele două domnișoare. La drept vorbind, Andrzej nu pricepea ce-i cu persoanele astea, cum de-au ajuns ele acolo și nici nu știa cum să-și explice atmosfera lipsită de griji ce domnea aici.

Un tînăr înalt și cu încălțăminte de lac intră și se prezentă :

— Sînt Skrzetuski.

„Ești tu Skrzetuski cum sînt eu Zagloba", își spuse Andrzej în gînd, căutînd cu atenție la noua cunoștință, care și începuse să glumească cu domnișoarele. S-a servit „malinówka" — un excelent rachiu de zmeură — băutură de la care s-a pornit totul. Andrzej fu cuprins de cea mai mare uimire cînd văzu că băutura și gustările sînt servite de Anielcia, care nu se uita însă la el ; la rîndu-i, își luă și el o astfel de mutră de parcă lucrul ar fi fost cel mai firesc din lume. Îndată, însă, încetă să mai fie uimit. Era nespus de flămînd — pe vapor nu mîncase nimic —, iar rachiul i se suise imediat în cap. Evident, își dădu seama și se sili să nu vorbească nimic, căci desigur ar fi spus o nerozie.

Nu observă nici cît de repede se umplu sufrageria de oameni. De fiecare dată cînd intra cineva, Andrzej se ridica în picioare. Antek spunea solemn : „fratele meu", iar Andrzej se înclina ori întindea mîna și apoi se așeza la locul lui.

Într-un tîrziu — cînd Anielcia, fără să țină seama de persoanele ce ședeau la masă, începu

să așeze tacîmurile pentru prînz — se uită el în jurul lui și încercă să-i numere pe cei prezenți. Ajungînd însă la numărul 12, se încurcă și luă numărătoarea de la capăt. Deși era sigur că numără în gînd, totuși peste o clipă Marysia îi spune :

— Ce tot numeri așa, domnule Andrzej ?

Andrzej n-o observase cînd se așezase lîngă el, la masă și-i fu recunoscător pentru întrebare care, deși n-avea o importanță prea mare, i se păruse totuși deosebit de amabilă, de politicoasă.

— M-am îmbătat, grăi el uitîndu-se la tînăra actriță și părîndu-i-se chiar că o privește duios. în timp ce ea gîndea că o privește doar nedumerit.

Numai cînd începu prînzul obișnuit, sătesc, putu el să-i numere pe toți cei așezați la masă. Pînă și „malinówka" i se evaporase din cap. Putu chiar să urmărească conversația cu mai multă ușurință. Numărul comesenilor era însă tot treisprezece. În afară de Antek și Skrzetuski. încă patru tineri, cele două domnișoare, în total opt, gazdele, un om mai vîrstnic cu mustăți, după aparență administratorul, precum și un copil de doisprezece ani, Jacek, elevul lui Antek. Andrzej era al treisprezecelea și chiar ședea la masă, oarecum la un colț, ca un nepoftit. Firește, lîngă Marysia.

Afară de Anielcia servea și un tînăr cam de douăzeci de ani ; între acesta și Anielcia. observă Andrzej, exista o oarecare înțelegere. Băiatul era zvelt și chipeș, cu o privire extrem de vioaie, cum se cade s-o aibă un aghiotant. De-abia după o clipă Andrzej își dădu seama că era chiar vizitiul care-l transportase de la Puławy.

Prînzul, după cum observă Andrzej chiar din primul moment, nu era o masă obișnuită, de la țară. Purta toate semnele unui „festin", ca de lăsata secului la un preot. La început fură servite numeroase gustări reci, udate din nou cu vodcă, dar de data asta Andrzej se feri și bău puțin sau mai deloc. Marysia nu-i mai turna, iar o dată chiar îi opri mîna care ridica păhărelul (mai degrabă un păhăroi gros, zdravăn) la gură.

— Nu bea, îi spuse ea.

— De ce ?

— Vei vedea.

Serviră apoi „ciorbă de burtă" în mici castroane de lut. Era foarte gustoasă, deși îi lipsea boiaua. În schimb maghiranul inundase toată încăperea.

Masa, la început, nu se distingea printr-o conversație prea vie. Andrzej avea timp să se uite la comeseni. Îl intimida doar privirea cercetătoare a lui Antoni, care din cînd în cînd se oprea asupra lui. Privirea asta — era gravă și pătrunzătoare — îl convinse pe deplin că fratele lui se schimbase enorm.

Se putea vedea limpede că cei trei tineri din societatea adunată la masă „aparțineau" lui Skrzetuski. De altfel, unul dintre ei — cel mai puțin elegant, într-o uniformă militară simplă, ponosită și pătată — nu făcea impresia unui subaltern. Era cocoșat, umărul drept îi ieșea vizibil din vestonul de dril, iar capul i se înfunda între umeri. În schimb, avea o astfel de față, încît Andrzej își zise în gînd : „Dacă aș fi neamț și l-aș fi întîlnit pe stradă, aș trage în el fără milă." Cocoșatul mînca puțin, nu vorbea deloc și bea multă vodcă.

Întreaga povară a conversației și în general a conducerii adunării și-o asumase domnul Targowski, amfitrionul. Făcea eforturi vizibile să dea discuției un caracter cît mai degajat. La început a tot vorbit cu administratorul, domnul Zaorski, despre treburile gospodăriei, despre livrările de cartofi și despre recoltarea sfeclei. Discuția consta de altfel din lungi monoloage distincte ale domnului Targowski, la care domnul Zaorski — roșu la față — răspundea prin două cuvinte invariabile : „așa-i, așa-i", sau, uneori, doar printr-o variantă : „așa-i cum ați spus, conașule."

Doamna Targowska tăcea, se uita în farfurie și părea uneori că-și reține cu greu lacrimile. Își masca nervozitatea ce-o stăpînea prin impecabila ei purtare, îndemnînd tinerii ce ședeau alături de ea să mănînce, lucru ce-l făcea doar din considerente de politeță, aceștia neavînd nevoie de nici un îndemn. Ei mîncau cît patru iar castronașele cu măruntaie erau servite chiar de două ori. Se vedea buna aprovizionare, pentru ziua aceea, a bucătăriei.

În orice caz societatea întrunită nu făcea impresia unor oaspeți de onomastică. De asemenea, nici epitetul de „vecini" nu li s-ar fi potrivit, decît doar într-un anume sens. Se putea vedea limpede că erau pur și simplu „vecini de codru." Nu se simțeau deloc jenați și se comportau la familia Targowski ca la ei acasă. Krystyna îi trata și ea ca pe niște colegi.

Unul doar dintre acești oameni „de-ai casei" avea un aspect mai serios, deși lui Andrzej i se păru antipatic. Vorbea cu o voce nespus de frumoasă, dar spunea niște banalități atît de enor-

me, încît Andrzej simțea că-i vine rău. Lăsînd impresia că ar avea unele drepturi față de Krystyna, i se adresa într-un chip destul de intim, încît doamna Targowski însăși își ridică de cîteva ori ochii ei mari și negri asupra lui, cu un fel de neliniște.

Se vedea bine că toți vorbesc despre totul altceva decît gîndesc, lucru ce era cît se poate de enervant, mai ales că masa, servită cam stîngaci, se prelungea la infinit.

După „flaki“ [1] fu servită supă de carne cu pateuri de creier, apoi urmă peștele și friptura. Belșugul era aproape necuviincios. La un moment dat Andrzej lăsă furculița din mînă și încetă să mai mănînce.

N-avea nevoie să-și mai reamintească discuția de ieri, de pe „vapor“ ; o purta în el. Cuvintele lui și ale interlocutorului îi răsunau în urechi, ca și cum toată atmosfera de deasupra mesei era plină de ele. Problemele și evenimentele ce răsunau în cuvintele astea erau străine și, desigur, chiar de neînțeles pentru toată societatea întrunită la festinul ăsta. Dacă ar fi început să le vorbească acum, să dea alarma, ori să-i stimuleze pe cei întruniți, nu i s-ar fi răspuns decît prin tăcere sau prin uimire. Peisajul de toamnă de-afară începuse să se învăluie într-o negură subțire, care-i paraliza reflexele. Știa de altfel, că nimic nu-l putea ajuta.

În clipa aceea întreaga încăpere, tot conacul i se păru — băuse totuși prea mult — un fel de corabie, de vapor, ce se legăna în negura alburie, plutind într-o direcție cu desăvîrșire necunoscută și, cert, nu spre Cytera, cu toată

[1] Un fel de ciorbă de burtă, scăzută, cu mirodenii.

frumusețea radiantă a Marysiei, ce se tot apropia din ce în ce mai mult de el.

Un astfel de festin putuse să aibă oricînd loc în țara asta, unde la fel benchetuise șleahta din jurul lui Lubomirski [1] pe timpul răzmeriței, după cum la fel trebuie că se petrecuse la Grodno, ca și la mesele servite în casa familiei Czartoryski [2] din Varșovia, în timpul insurecției. „Puławy își reaminti el, nu-i departe de aici.“

Nu încăpea îndoială că în jurul mesei se întruniseră două grupe reprezentînd organizații diferite, ce trebuiau să cadă de acord în unele chestiuni foarte importante. De asemenea, era limpede pentru Andrzej că Antek joacă în adunarea asta rolul unei verigi de legătură. Skrzetuski avea față de el o atitudine cordială, dar rezervată. Discutau fără a se feri de prezența altor terțe persoane, sau a oamenilor de serviciu, despre viitoarea sosire a lui Antoni „în pădure.“ Ieși la iveală că Antoni predă băieților... literatura polonă. Din clipa aceea conversația căpătă un caracter mai puțin rigid.

— Și ce predai tu acolo ? întrebă Andrzej uimit.

— Ceva... predau. Eu însumi învăț. Căci reacția lor este întru totul specifică. Pun întrebări cît se poate de fundamentale.

— De exemplu ? întrebă doamna Targowska, ridicîndu-și ochii umezi spre Antoni. Presimțise — se vedea bine — o vădită ușurare cînd invitații începură să vorbească normal despre băieții din pădure.

[1], [2] Cunoscute familii de magnați polonezi, renumiți pentru fastul de care se înconjurau.

— Întreabă, de exemplu, la ce poate fi de folos literatura, în general.

— Este o întrebare caracteristică mentalității acestor cavaleri, zise, indispus, domnul Targowski.

Skrzetuski îl privea atent, fără a spune ceva. Avea însă o căutătură foarte rece și rea.

— Nu, nu, exclamă Marysia cînd își făcu apariția un platou imens cu legume, este imposibil ; cine va mai putea să mănînce toate astea ?

— Eu, grăi Antoni rîzînd.

— Eu nu mai pot, zise Marysia, punîndu-și șervețelul pe masă.

— Va urma și ceva dulce, spuse Krystyna.

— Și cafea neagră, adăugă doamna Targowska. Nu se putură hotărî — în ce privește cafeaua — dacă o vor bea în salon sau la masă. Andrzej se uită la fereastră. Se făcuse întuneric de-a binelea. Aprinseră lămpile și lumînările aduse de băiatul robust. Cu luminile astea atmosfera deveni și mai solemnă.

— Așadar, domnilor, zise la un moment dat domnul Targowski și vru să se scoale în picioare.

Dar în clipa aceea pătrunse în încăpere, cu pași repezi, Wladek. Pe față i se citea o tulburare atît de mare, încît toți se înspăimîntară. I se împleticea limba.

— Nemții ? întrebă unul din tineri.

— Nu, făcu Wladek, a sosit domnul Royski.

— Doar v-am spus..., începu doamna Targowska. Dar... amuți pe loc. Imediat chiar după Wladek intră domnul Walery Royski. Domnul Targowski se sculă să-l salute, ceilalți însă nu se clintiră din loc. Andrzej simți cum îl strînge ceva de gît.

— Sînteți încă la masă ? zise Walerek oarecum uimit. Eu am sosit din Puławy. Caii i-am lăsat în curte, căci n-avea rost să opresc trăsura în fața cerdacului, ca un episcop. De altfel n-am vizitiu ; desigur, va avea cineva grijă de cai...

— Evident, răspunse foarte amabil domnul Targowski. Poftiți, luați loc.

— Nu dau mîna cu nimeni, ca să nu deranjez.

Walerek se așeză lîngă domnul Targowski și își roti privirile în jur spre cei de față. În ochii lor nu se putea citi nici uimire, nici neliniște. Mai degrabă un fel de satisfacție că totul decurgea așa cum se așteptaseră.

— O, ce mai faci ? zise el, observînd la un moment dat pe Andrzej. Ești de mult aici ? Ai venit la fratele tău ?

Andrzej tăcea. De altfel Walery nu aștepta vreun răspuns.

— Desigur că n-ați mîncat încă nimic, întrebă doamna Targowska, și cum răspunsul fu afirmativ, porunci să i se servească masa și oaspetelui neașteptat. În tot timpul cît au fost aduse tacîmurile, paharele și toate felurile de mîncare, de la început pînă la sfîrșit, Walery vorbi într-una, repetînd atît știrile de pe front, cît și bîrfelile locale. Printre informații indiferente amesteca și știri privind arestările din vecinătate, execuțiile din Puławy, deportarea oamenilor la Lublin. Vorbi și despre Majdanek.

Andrzej îl privea neîncetat. Fața lui Walery se schimbase mult ; cînd se uita în farfurie ori la paharul ce-l ținea în mînă, se vedea bine cum îi căzuseră obrajii, ca și cum ar fi fost puțin inflamați, în timp ce urma sinilie a bărbieritu-

lui proaspăt avea o nuanță maladivă. Dar... cînd își ridica ochii și-i fixa asupra cuiva din cei de față (de cîteva ori îi oprise și asupra lui Andrzej), pupilele lui mari apăreau sclipitoare și tot chipul îi întinerea, devenind din nou frumosul Walery.

— Ce mai face mama ? întrebă el pe Andrzej.

Antek, simțind că s-ar putea să iasă rău dacă, și de data asta, Andrzej nu-i va răspunde, grăi pentru el :

— Mulțumesc, e foarte bine. Andrzej a adus vești bune.

— Știri bune ? O ! e foarte bine pentru timpurile astea grele, făcu Walery, ciugulind ceva din farfurie. Acum, de cele mai multe ori veștile sînt rele.

Fraza asta, pronunțată pe un ton normal, cu toată banalitatea cuvintelor pe care le puteai auzi pretutindeni, cutremură pe cei de față. Ea răspîndea un suflu amenințător. Comesenii simțiră un fior rece. Andrzej era torturat de o infinită furie. Ura pe omul ăsta, iar primejdia ascunsă în niște cuvinte obișnuite îl făcu să simtă o pornire atît de nestăpînită, încît îndoi furculița ce o ținea în mînă. Simți atunci privirea pătrunzătoare și liniștitoare a lui Antoni.

— Ce de lucruri se mai petrec astăzi ! continua Walery. Polonezii ăștia sînt într-adevăr ca niște copii. Desigur, la o astfel de comportare nemții trebuie să reacționeze. Norocul meu că vorbesc nemțește. E de-ajuns să vorbești cu ei în limba lor și atunci comportarea le e cu totul alta. Nemții sînt oameni nespus de bine educați.

— De ! eu n-aș zice asta, grăi, destul de cumpătat, amfitrionul casei.

— Cel puțin cei cu care am eu de-a face, la Puławy.

Walerek își aruncă privirea spre cei de față, ca și cum ar fi așteptat o negare și — în aparență pe neașteptate — își opri privirea asupra cocoșatului.

— O ! zise el încet către sine ; și din nou lăsîndu-și ochii în jos, spre farfurie, deveni un om bătrîn, obosit.

„Cîți ani să aibă ? se întrebă Andrzej în gînd. E încă un om în puterea vîrstei : patruzeci și ceva, e doar mai tînăr ca mama. Dar... Ce viață duce..."

— Să trecem în salon, rosti doamna Targowska pe un ton distins. Vom lua acolo cafeaua. Băieți — se adresă ea apoi lui Antoni — poate că veți bea și voi cafea ? Ori doriți poate ceai ?

— Cu plăcere, doamnă, răspunse, spre uimirea lui Andrzej, Skrzetuski. Eu prefer ceai.

În clipa aceea Andrzej simți privirile lui Walery asupra lui. Îl examina atent.

— Ce păr negru aveți voi, făcu Royski. De unde pînă unde sînteți atît de oacheși ? Doar ambii voștri părinți sînt blonzi.

— De la unchiul nostru, răspunse Antek, ironic.

— O ! eu sînt deja cărunt, grăi Walery trecîndu-și degetele prin păr.

Într-adevăr, părul îi era împestrițat în mare parte cu fire cărunte.

Acum abia observă Andrzej că degetele lui erau nespus de lungi și de subțiri, mîna lui Walery fiind nu numai frumoasă, dar și delicată.

— Nu mi-am închipuit că vă voi întîlni aici, mărturisi el cînd toți se sculară de la masă. Se

apropie de băieți, ca și cum ar fi vrut să le spună ceva. Dar... șovăi.

— Hai, spune-mi adevărul, făcu el, adresîndu-se lui Andrzej, ce-i cu mama? Cînd vorbești tu așa, oficial, totul pare-n regulă. Dar maică-mea mi-a spus că acolo la voi s-au cam complicat lucrurile.

— Locuința noastră de pe strada Czacki nu mai există — răspunse Andrzej, acum locuim la Bilińska, pe strada Bracka.

— Știu, știu, confirmă Walery distrat și frecîndu-și nervos ochii. Iar de la Bilińska nu sînt știri? Se pare că Alo a fost militar?

— Despre asta nu știu nimic, zise Andrzej, urmărind din nou, cu atenție, cuvintele lui Walerek, după care adăugă cu oarecare răutate: Amîndoi sîntem oacheși, dar avem ochi albaștri, iar dumneata, unchiule, ai ochii negri ca huila! Nu-i așa?

Walery zîmbi.

— Cu ei însă văd foarte trandafiriu.

— Poți fi într-adevăr invidiat în această privință, rosti doamna Targowska.

Trecerea spre salon se făcea printr-un hol, mai exact printr-o prispă în stil vechi polonez. Tocmai cînd Skrzetuski o amuza pe doamna Targowska cu obișnuitele fraze pe tema ceaiului — urmați fiind de Royski, căruia domnul Targowski îi exprima regretul că nu se mai poate merge acum la vînătoare — Krystyna îl trase de mînecă pe Andrzej, zicîndu-i:

— Vino!

Și se strecurară într-o odaie mică din vecinătatea prispei. Era întuneric. Andrzej abia distingea trăsăturile Krystynei. Cocoșatul și Antoni răsăriră lîngă ei.

— E groaznic, grăi Krystyna, Walery a adulmecat totul.

— Ce face aici?

— Ce face? Spionează! Krystyna, pronunțînd cuvîntul ăsta prea tare, își acoperi gura cu mîna.

— A mirosit totul, sublinie Antoni, încruntat.

— N-avem ce-i face, spuse cocoșatul cu subînțeles. Și-a pronunțat singur sentința. Nu mai poate pleca de-aici.

— E fără vizitiu, observă Antoni.

— Prin asta și-a pus și pecetea.

Tăcură o clipă.

— Așadar, cum vom proceda? întrebă Antek.

— Nimeni altul decît mine, zise Andrzej, surprins el însuși de vorbele lui.

— De ce? făcu Krystyna, neliniștită.

— Nimeni nu știe că sînt aici. Walery va pieri în drum spre Puławy. Iar toți din casă vor rămîne nemișcați, pe loc.

Urma o clipă de tăcere.

— Ai armă? întrebă Antek pe neașteptate.

— Aș, de unde? răspunse Andrzej dînd din umeri.

— Vei primi, hotărî cocoșatul și prin cuvîntul acesta lăsă impresia că a preluat comanda.

— Deci, cum va fi? mai întrebă o dată Andrzej.

— Du-te sus la Antek, continuă cocoșatul, vei primi acolo, pe loc, totul — și instrucțiuni și armă. Voi mergeți în salon, să nu observe ceva.

— Dar nu va merge la Puławy, interveni Krystyna, va merge la Golebia, la Gestapo.

— Vom vedea, îi răspunse cocoșatul, oarecum nemulțumit, lucrul ăsta nu poate fi prevăzut.

— Du-te și așteaptă-mă, se adresă Antek fratelui său. Voi veni îndată. Nimerești ?

— Nimeresc. Și fără să mai spună ceva se duse sus, în odaia lui Antek, în care în dimineața aceleiași zile își spălase mîinile. Nu aprinse lumina și, nespus de obosit, se întinse pe pat.

— Trebuie să mă odihnesc nițel, gîndi el, în starea în care mă aflu, nu-s bun de nimic.

Aprinse o țigară și observă cu oarecare uimire că-i cam tremură mîna.

„Andrzej, își zise el, fii liniștit. Nu-i chiar atît de cumplit".

Închise ochii, încercînd să ațipească, însă vodca și cafeaua acționau din plin. „Nu-i deloc agreabil, continuă el în gînd, așa deodată și fără nici o noimă să trebuiască să-l izbești pe propriul tău unchi pe care-l urăști." Plecînd din Varșovia — în scopul pașnic de a-l readuce pe Antek acasă — nu se așteptase la așa ceva. Și în pofida gîndurilor ce-l bîntuiau, i se făcea mereu un gol în minte. E posibil să se scurgă aceste douăzeci și patru de ore fără nici o pedeapsă ?

Deschise ochii. Prin fereastră pătrundea un strop de lumină și nici nu era complect întuneric. Examina cuprinsul odăii și... uimire. Totul fusese, poate, un vis ? Aproape de el stătea Marysia.

— De ce te-ai ascuns aici ? îl întrebă ea după o lungă clipă de tăcere.

Andrzej își concentră anevoie gîndurile.

— Sînt obosit și sătul de toată societatea asta.

— Nu vrei să-l vezi pe Walery ?

— Ce-mi pasă mie de el ! Nu mă interesează absolut deloc.

— Dar de ce ești obosit ? insistă actrița. Ai luat parte la vreo acțiune ?

— Aș, de unde ! Ce idei îți trec prin cap ! zise Andrzej trăgînd de cîteva ori din țigară. Cred că nu mă bănuiești de astfel de nerozii ?

Nega din instinct. Nu-i plăcea nici vizita asta pe întuneric. Dar știa, știa de mult, din momentul acela de la gară, că este o femeie foarte frumoasă și că va fi a lui.

— Ai avut de-a face cu vreo femeie ? întrebă Marysia, înaintînd un pas spre pat.

— N-am avut încă niciodată o femeie, grăi Andrzej, rostind cuvintele foarte răspicat și stingînd țigara în scrumieră.

— Oho, zise Marysia rîzînd, Antek a povestit cu totul altceva despre tine !

— Ce știe el ! Nu l-am văzut de la începutul războiului.

— Spunea că de dinaintea războiului...

— Ați avut conversații atît de intime ? De ce ? Ai vreo combinație cu Antoni ?

— El este atît de îndrăgostit...

— De cine ?

— Firește, de Krystyna.

— De Krystyna ? se miră Andrzej. N-am știut.

— Tu nu știi, în general, nimic.

— Ba știu și eu cîte ceva. Vino — și o trase de mînă spre pat —, vino, căci nu prea avem timp...

Marysia, culcată lîngă el, îl întrebă :

— De ce n-avem timp ? Noaptea întreagă-i în fața noastră.

Andrzej înmărmuri.

„De unde știe ea ?" îi fulgeră prin cap.

— Da, zise el cu glas tare, avem toată noaptea în fața noastră. Dar la Varșovia cînd te întorci ?

— În curînd. Trebuie să mă întorc la prăvălie. Știi, am o cafenea pe Kredytowa și-mi merge destul de bine.

— Eu nu frecventez cafenelele, răspunse Andrzej.

— Dar ce faci ?

— Ce fac ? Învăț. Evident, învăț. Se sărutară.

— Hai, și acum șterge-o, făcu Andrzej împingînd-o ușor din pat, căci îndată va veni Antek.

— Adevărat ? De ce ?

— Vrei să știi prea multe. N-ai să trăiești mult.

— De n-ai vorbi într-un ceas rău. Și, nemulțumită, Marysia se sculă din pat, pornind spre ușă. Apoi, pe neașteptate, se întoarse.

— Cred că voi nu-i veți face nimic rău lui Walery ?

Andrzej tăcu, poate cam prea mult.

— „Voi“ — adică cine ?

Glasul i se păru nefiresc de îngroșat. Scoase a doua țigaretă.

— Mai știu și eu ? Voi, voi toți, oftă Marysia.

— Cred că ești orientată ; așa cum s-au adunat aici „toți“, fiecare face parte din altă piesă. Altceva e cocoșatul, altceva Skrzetuski, altceva idiotul acela dulceag ce-i face curte Krystynei.

— Da, șovăi fata, fiecare este altfel, dar fiecare are „pulverizatorul“ [1] lui.

— Nu fi proastă, spuse Andrzej supărat, dacă aș putea să am și eu un „pulverizator“...

— Dacă ai vrea cu orice preț, ai putea să ai și tu, răspunse Marysia semnificativ.

— Ar trebui să ucid un neamț.

— Sau pe Walery.

[1] Pistolet automat.

— El are ?

— Ar trebui să aibă.

— Pe mine nu mă interesează deloc.

— Păcat.

— Ești îndrăgostită de Walery ?

— Nu, nu sînt — Marysia ajunsese din nou la ușă, iar glasul ei răsuna în întuneric — dar aș vrea să devin amanta lui.

Andrzej sîsîi prelung.

— Te felicit, zise el după o clipă.

— Mulțumesc.

— Este un bărbat foarte frumos, adăugă el.

— Îi semeni, mărturisi Marysia, oarecum ca un reproș.

— Sînt numai ceva mai înalt. Altă construcție. Amîndoi semănăm cu el, numai că avem ochii albaștri. E doar unchiul nostru.

— Tu ai ochi albaștri ? N-am observat.

— Se vede că nu te-ai uitat la mine prea atentă — Andrzej se bucură de alunecușul conversației pe alt făgaș — și totuși... te culci în patul meu.

— Nu fi ordinar, răspunse Marysia. Vei coborî ?

— Pentru ce să cobor ?

— Dacă nu pentru altceva, măcar ca să mai stăm de vorbă.

— Vom sta de vorbă la Varșovia.

— Pleci ?

— Peste cîteva ore. Termin treaba și plec.

— Ce treabă ?

— M-a rugat mama ceva. Vrea ca Antoni să se întoarcă acasă. Trebuie să stau de vorbă cu el. De aceea te gonesc. Pa.

— Dar vei coborî ?

— Voi cobor îndată. Voi sta de vorbă cu Antoni și cobor.
— Atunci, la revedere.
— La revedere. Și salută-l pe adoratul tău.
— Ești un porc ! spuse Marysia după ce închise ușa. Se auziră apoi pașii ei repezi pe scări.
— Fir-ai să fii, înjură Andrzej. Îl contrariase foarte mult vizita asta neașteptată. Ptiu..., adaugă el cu glas tare, complicații inutile. Dar ce femeie frumoasă !
Apoi ațipi. Îl trezi intrarea lui Antoni.
— Ține — și-i vîrî în mînă pistoletul automat. Știi să-l mînuiești ?
— Ce, ai căpiat ? Războiul durează de trei ani.
— Atunci, gata. Vei pleca călare cu Wladek. Wladek singur s-a oferit să ia parte.
— Cum asta : „Wladek singur" ?
— Wladek este superiorul cocoșatului.
— Nu mai spune...
— Acum nu-mi arde de glume. Cred că-ți dai seama.
— Da. Dar ăsta ce-i ?
— Garda populară.
— Habar n-am avut. Iar tu ?
— Eu sînt A.K.[1] Skrzetuski nu știe nimic despre asta.
— Îmi închipui. Se va ajunge la o înțelegere ?
— Cînd Walery va pleca, vom sta de vorbă.
— Dar Wladek are armă ?
— Are. Dar vei trage tu.
— Unde ?

[1] AK = Armia Krajowa : Armata internă, alcătuită din unități ale fostei armate poloneze risipite.

— Îți va spune el. La kilometrul opt este o cotitură spre Golebia. O troiță și cîțiva copaci. Veți aștepta acolo.
— Noaptea-i întunecoasă ?
— Nu prea. Dar se va mai întuneca. El n-o să vă observe. Acolo, sub copaci, e întuneric.
— Walery are pistolet automat.
— Cine ți-a spus ?
— Marysia.
— O !
— Asta complică lucrurile. Și încă mult. Ea va ști cine a lucrat.
— Fir-ar să fie !
— Dar... nu se poate altfel.
Andrzej sări din pat, plin de energie. Se simți din nou vioi.
— Din păcate, trebuie să-mi iau rucsacul. Nu-l pot lăsa aici.
— Ia-l, că nu strică.
— Mă va împovăra puțin.
Andrzej își așeză rucsacul pe umeri.
— Deci, ești ferm hotărît să nu vii la Varșovia ? își întrebă el fratele. Mama ține mult să vii.
— Eu însă nu vreau. Spune-i mamei...
— N-am să-i spun nimic.
— Cum vrei.
— Aș vrea să știu de unde a răsărit aici Anielcia. M-am prefăcut că n-o cunosc. Dar faptul m-a mirat.
— E bine așa. Doamna Targowska nu știe că e ruda noastră. Wladek nu știe nici el.
— Dar de unde a venit ?
— S-a ținut scai. A venit aici cu mine. A căpătat de lucru, dă-i pace.
— Iar tu ai o combinație cu... Krystyna ?
— Tot Marysia ți-a spus ?

— Da.

— De, se poate vorbi și așa!

— E o fată foarte frumoasă. Și-acum, pornim, da?

— Da, pornim.

Pe același drum, ieșiră pe prispa laterală. În interior ardeau lumini puternice și afară părea că-i foarte întuneric. Dar, după cîteva clipe ochii li se obișnuiră cu bezna.

— Vino aici, zise Antek.

Lîngă poartă erau doi cai. Wladek îi ținea pe amîndoi de căpăstru. Zăbalele sunau ușor.

— Numai să nu faceți prea mult zgomot, adăugă Antoni.

— Roțile au cercuri de fier, vor face ele zgomot, constată Wladek.

Andrzej îi auzi pentru întîia oară glasul. Dens, bărbătesc, cu un admirabil accent polonez, ca glasul unui actor. Nu mai simțea nici o teamă, glasul ăsta îl îmbărbătă.

— Să trag de pe cal? întrebă el.

— E de preferat, răspunse Wladek, calul e obișnuit. Nu se va speria. Așa o s-o poți lua imediat la goană.

— Încotro?

— Spre Puławy. Adică spre gară, nu spre oraș. Eu voi lua apoi calul și dumneata vei merge la gară. Spre Varșovia. Trenurile nu umblă acum regulat dar, oricum, te vei putea strecura în vreunul din ele.

— Numai că va trebui să treceți pe lîngă casă.

— Doar doi kilometri. Nu ne va observa nimeni.

Pe neașteptate Antek îl îmbrățișă pe Andrzej

și-l sărută pe obraz. Îmbrățișarea fu nespus de puternică.

— Cu bine, Andrzeiaș, zise Antoni, în șoaptă.

Încălecară și porniră. Andrzej se simțea destul de ciudat în șa, cu pantalonii lui lungi și rucsacul pe umeri; calul însă mergea bine, drept. Simțea cum se liniștește.

De îndată ce ieșiră pe cîmp, fu cuprins de mireasma de toamnă ce se întindea peste șes, concentrînd în ea mirosul sudorii de cal, aroma de piele a șeii și a căpăstrului, ca și respirația ținutului întins, plin de cartofi scoși din pămînt cu sapa. Mai era și mirosul reavăn al pămîntului răscolit, fumul ușor al frunzelor de cartofi arse și chiar duhoarea ce emana uneori din silozuri, atunci cînd se aduceau aici grăunțe de secară și grîu încă nu îndeajuns de uscate. Toate mirosurile amestecate dovedeau că ogoarele încă nu adormiseră, că pe ele munca era în plin freamăt, cu tot războiul și întîmplările funeste ce parcă paralizau orice mișcare. După ce înaintară încă un kilometru sau doi, iar drumul pornise să coboare spre vale (cîndva aci fusese un pîrîu) adierea aerului începu să aducă — în afara tuturor emanațiilor cîmpului — și parfumul fînului cosit și pus la uscat. Se vede că aici otava fusese cosită peste tot. Întîmpinarea asta nocturnă, pe care șesul harnic și gata-gata să ațipească în faptul serii de toamnă o dăruia nărilor lui Andrzej, avea în sine nu numai ceva din farmecul liniștii, dar chiar și ceva dintr-o dragoste calmă, ca și cum l-ar fi invitat să-și culce capul pe paie, pe uscatele frunze de cartofi ori de sfeclă, lipindu-se strîns de pămînt ca de trupul unei femei.

Era cald — o căldură alinătoare de octombrie, așa cum ea este cunoscută în întreaga lume numai pe șesul ăsta, iar ca o completare a acestei călduri suna glasul frumos al lui Wladek, care — neintimidat de noapte, de taina și de aspectul impresionant al misiunii lui dramatice, îi spuse tare și limpede :

— Peste o clipă vom ajunge la troiță, unde va trebui să așteptăm.

Totul decurse simplu. Așteptară firește îndelung și timpul li se părea că se întinde la infinit, pînă ce auziră huruitul brecului. Wladek se înclină confidențial la urechea lui Andrzej și-i spuse de data aceasta încet.

— Așteaptă pînă trece.

Andrzej se indignă.

— Nu trag de la spate, zise el, chiar prea tare.

Și totuși fură siliți să tragă de la spate. În noaptea aceea cerul se luminase într-o parte — probabil că era luna după nori. La lumina asta cenușie văzură — nu numai că auziră — cum brecul se apropia. Dar, în locul unde era troița și copacii, Walerek coti. Coti spre dreapta, îndepărtîndu-se destul de repede ; Andrzej îi văzu doar spinarea. Zori calul, mai făcu cîțiva metri și trase o serie de gloanțe, cu răsunet destul de slab. Avu impresia că-l izbise în spate pe omul ce ședea în brec și care purta un pardesiu de culoare deschisă. Era îmbrăcat ușor, vremea fiind mereu călduroasă.

Calul lui Andrzej bătea pămîntul pe loc, fără să se urnească, în vreme ce caii brecului se năpustiră înainte, iar Wladek trecu în galop. Se auzea încă huruitul brecului ce se îndepărta. La un moment dat încetă și acesta. Andrzej strînse cît putu de tare căpăstrul calului care, mușcînd zăbala, se ridică în picioare.

— Bravo, călușule, bravo, îl mîngîie Andrzej bătîndu-l de cîteva ori pe grumaz.

În depărtare, pe drum, zări o lumină. Era Wladek cu o lanternă. Porni într-acolo și, cînd ajunse, Wladek examina ceva în marginea drumului.

Andrzej descălecă și, ținînd calul de căpăstru, se apropie de Wladek, care-i lumina obrazul lui Walery zăcînd pe șosea. Era mort.

— A căzut din brec, fir-ar să fie, grăi Wladek. Cotise spre Golebia, la Gestapo. Vroia să le dea de știre !

Lui Andrzej i se păru ciudat că Wladek constata abia acum faptul ăsta. Se uită la fața fără viață a lui Walery — așa cum se uitase la ea de atîtea ori cînd era viu — cu ură. Marii lui ochi negri erau deschiși, dar sticloși și fără expresie.

— Trebuie împins în șanț, spuse Wladek.

— Nu-l atinge ! strigă Andrzej. Să zacă !

— Dar... Așa va fi mai ușor de văzut.

— N-are importanță ; oricum, ei vor prinde caii și vor veni aici în goană. Mai bine să nu-l mișcăm.

— Bine. Atunci, dă-i drumul. Încălecară și se îndreptară spre casă. Înaintau la trap, fără să se grăbească, în tăcere. Deodată, Wladek întoarse capul

— Galop... direct peste cîmp, strigă el și sări șanțul. Andrzej îl urmă. Galopară prin locurile de unde fuseseră recoltați cartofii. Pe drumul dinspre Golebia apărură lumini. Trei automobile se îndreptau în mare viteză spre conacul Targowski.

Băieții se opriră într-o mică poiană dincolo de cîmpul cu cartofi. Caii stăteau unul lîngă altul și scările călăreților se atingeau.

— Au venit la noi, zise Wladek.

— Ce te-a apucat? de-abia mai tîrziu înțelese Andrzej. S-au dus la conac?

— Da, la conac.

— Atunci, trebuie să mă duc acolo.

— De ce?

— Acolo-i fratele meu.

— Ai înnebuit? La ce bun?

— Trebuie.

Andrzej strînse zăbala calului și porni în galop pe cîmp de-a lungul drumului. Wladek porni după el. Îl ajunse în apropierea conacului. Apucă bidiviul de căpăstru și-l opri. Andrzej vru să scape, dar se răsturnă la pămînt. Wladek sări de asemenea și-l apucă de mijloc. Andrzej se zbătu.

— Nu vei merge nicăieri — mormăi Wladek printre dinți — nu vei merge nicăieri. Dă-mi pistoletul.

Andrzej simți în jurul trupului brațele puternice ale lui Wladek. Îl strînse așa de tare, încît aproape că-și pierduse răsuflarea. De-abia putu spune:

— Lasă-mă!

În clipa aceea însă răsunară dinspre conac împușcături surde. Împușcăturile erau în serie, se auzeau țipete și undeva în apropiere urla un cîine.

Wladek îi dădu drumul lui Andrzej, rămaseră amîndoi pe loc și își încordară auzul. Din nou răsunară împușcături și mai puternice.

— Fugi, grăi Wladek, luînd arma din mîna lui Andrzej, care-l privea zăpăcit. Nu mai avem ce face acolo. Fugi pe drumul ăsta, ocolește orașul, du-te direct la gară. Ai pentru tren?

— Am, răspunse Andrzej crispîndu-și gura.

— Fugi, repede. Eu pornesc în direcția contrară.

— Dar caii?

— Cailor le dăm drumul. Se vor întoarce singuri. Acum n-am nevoie de cal.

— Spune, ce să fac?

— Fugi repede. La revedere.

Își strînseră mîinile. Andrzej porni îndată în direcția gării, situată la cîțiva kilometri departe de orașul Puławy. Nu prea își dădea seama ce se petrecea cu el. Mergea însă cu toată viteza.

III

Trenul spre Varșovia urma să plece de-abia la șase dimineața, dar toate încăperile gării gemeau de lume. Ședeau pe bănci, pe saci, pe valize legate cu sfoară și curele. Despre conținutul bagajelor nimeni nu se putea îndoi. De asemenea, la toaletă era arhiplin, încăperea asta fusese transformată într-o sală de așteptare mai elegantă, iar geamantanele pe care ședeau oamenii aveau semnele unei proveniențe „mai bune." Cîteva persoane din toaletă căutau locuri întunecoase. Andrzej îi recunoscu cu ușurință: erau evrei. În trecere, se privi în oglindă și se înspăimîntă.

„Și eu, gîndi el, trebuie să-mi caut un loc mai întunecos."

Arăta îngrozitor. Trăsăturile feței i se lăsaseră în jos, iar ochii îi luceau.

— Desigur, am febră.

Obrajii nebărbieriţi se trăseseră prea sus într-o umbră vînătă. Era murdar pînă la genunchi de nisip şi pămînt. Scoase din rucsac o perie — meticulosul Andrzej purta întotdeauna cu el asemenea obiecte — şi îşi curăţă pantalonii. Oamenii, înghesuiţi pe pardosea, protestară.

— Nu puteţi să vă curăţaţi afară ? se răsti la el un om mai vîrstnic.

Andrzej recunoscu în sinea lui că omul are dreptate. Dar, după cele de azi noapte căuta numai locuri închise şi se simţea sigur numai sub un acoperiş. De altfel încerca şi ciudata senzaţie că n-ar avea deloc cap. Simţea un vid deplin, ceea ce nu însemna însă că nu l-ar fi apăsat pe frunte şi pe creştetul capului o dureroasă strînsoare.

„E sigur că nu-s bun pentru astfel de treburi."

Nu se gîndi deloc la întîmplările de la conac. Nici măcar nu „alungă" gîndul despre Antek, fiindcă nici nu-i venise în minte. În schimb, pupilele deschise ale lui Walerek la lumina lanternei lui Wladek îi reveneau mereu în faţa ochilor.

— Trebuie să dorm puţin, cugetă el.

Găsi un colţ în sala principală, care printr-o minune rămăsese neocupat. Puse acolo rucsacul, se aşeză pe pardosea şi, sprijinit pe boccea, adormi. De fapt nici nu era somn, ci o neaşteptată scufundare — grea şi neagră — în beznă şi inconştient.

Se trezi pe la trei. Luminile ardeau mai slab, aşa încît toată sala de aşteptare era cufundată în umbră. Oamenii dormeau de-a valma, unul lîngă altul şi respirau greu. În sală domnea zăduful şi aerul acela cenuşiu ce stăruie întotdeauna deasupra mulţimii adormite. Capul continua să-i atîrne greu şi totodată gol. Era o senzaţie insuportabilă ; mereu îşi scutura capul, ca şi cum în fiecare clipă s-ar fi trezit din somn, lucru însă ce nu-i fu de nici un ajutor în groaznica apatie ce-l cuprinsese. Din cauza poziţiei incomode şi a pardoselei tari îl dureau toate mădularele. Îşi frecă ochii.

Şi-i frecă o dată, şi încă o dată, uimit, voind să verifice dacă nu doarme, ori dacă n-are vreun coşmar. Chiar lîngă el, atingîndu-i cu cotul legătura pe care şedea, se afla interlocutorul lui din noaptea precedentă. Avea doar pe cap un fel de beretă neagră, pe care Andrzej n-o observase pe vaporaş. „Unchiul" avea ochii deschişi şi se uita la el cercetător şi foarte prost dispus. Fireşte, Andrzej pricepu că avea cunoştinţă de toate cele întîmplate şi lucrul ăsta, în starea lui de semisomn, i se părea întru totul firesc.

— Nu dormi ? zise Wladek Gołąbek. De-abia acum îşi dădu seama Andrzej că el seamănă ca două picături de apă cu Gorbal.

— Nu dormi ? repetă omul ce şedea pe un sac, deasupra lui Andrzej şi poate tocmai lucrul ăsta era cel mai neplăcut, fiindcă i se adresa de sus. Hai, spune, cum îţi plac toate astea ?

Andrzej, deşi hotărît să nu mai stea de vorbă cu pisălogul ăsta, răspunse însă fără voie la ultima lui întrebare :

— Ce ?

— Spune, cum îţi plac toate astea ?

Din nou vorbiră domol de la gură la ureche, şoapte foarte încete, ca să nu deranjeze pe cei ce dormeau şi nici să nu-i audă nimeni.

— Ce întrebare! se revoltă Andrzej. Nu-mi place nimic. Nu știu, domnule, despre ce vrei să vorbești.

— Spune-mi „unchiule."

— Iarăși „unchiule"? Domnule, eu nu știu cine ești dumneata.

— Indiferent cine sînt, spune-mi „unchiule."

— Bine, fie și „unchiule."

— Poate că te-am trezit, zise omul și își mototoli bereta neagră pe cap; desigur, ai avut un vis plăcut.

— N-am visat nimic.

— Mi-am închipuit.

— Păcat.

— Mi-am închipuit că l-ai vizat pe Kmicic ori pe vreun alt șleahtic. Ambuscada a fost aidoma ca la Sienkiewicz. Numai că pe timpul lui Zagloba nu se cunoșteau încă pistoletele automate. Trăgeau cu pușca... Din ce se trăgea în vremurile acelea, Andreiaș?

Deși întrebarea îl miră, Andrzej răspunse:

— Trăgeau din flinte și bandolete.

— Da, ai dreptate, trăgeau din flinte și bandolete, dar tragerea nu era prea ușoară. Trebuia să ținteşti ca lumea și în plus să cunoști bine arma: trage mai sus, trage mai jos. Era un lucru destul de anevoios.

Trăgătorii însă erau excelenți.

— Firește. Făceau adevărate măceluri, sau cum scrie Sienkiewicz: au ucis zece ostași. Au ucis... și atît.

— Pe vremurile acelea... — mai mult gîndi decît spuse Andrzej.

— Da, așa-i. Pe vremurile acelea... Azi, e pistoletul automat. Ce invenție excelentă. Trrr — tragi seria și chiar fără să ținteşti omul se prăbușește.

— Eu am țintit, zise Andrzej.

— Ai avut o țintă ușoară. Walery era într-un pardesiu de culoare deschisă, iar acum, noaptea nu-i întunecată de tot.

— E o noapte frumoasă, spuse Andrzej îngîndurat.

— Frumoasă și caldă, cum e aici de regulă în octombrie. O lună frumoasă. Pe cer stelele ard intens.

— Pe ogoare se înalță miresmele...

— Ai mers de-a curmezișul peste cîmp. Te-ai furișat prin noroi ca o lighioană.

— Da, m-am grăbit. N-am avut timp nici să văd cum e vremea. Acum de-abia văd cît de frumoasă-i noaptea asta.

— Și tăcută. Se întinde deasupra șesului polonez. E o țară foarte frumoasă. Andrzej, ai făcut o treabă bună.

— Dar dumneata, unchiule, de unde știi?...

— Mi-a spus Wladek. Aici, noi sîntem cu toții împreună. Și-apoi, am văzut cu ochii mei. Din păcate.

— I-au ucis?

— I-au ucis. Pe toți.

— Și pe Antek?

— Da, din păcate și pe Antek. Lucrul ăsta va fi îngrozitor pentru mama voastră.

Andrzej începu să se agite.

— Totul e atît de îngrozitor.

— Așa ți se pare, și unchiul își întinse brațele; așa doar ți se pare. În toate astea există un sens.

— Ce sens poate exista în ucidere?

— Tu însuți ai ucis.

— A fost un om nespus de rău.
— Poate ţi s-a părut. Un om ca oricare altul.
— Un mizerabil.
— Fiecare din noi îşi are ticăloşia lui. Da, şi el a ucis destui. Mai de mult, dar a ucis.
— Şi ce ? Acolo, în casa Targowski...
— Ceva obişnuit. E ceva atît de polonez, atît de în stil de şleahtă... Îi vor îngropa pe toţi într-un singur mormînt şi aşa s-au împăcat, au căzut de acord între ei.
— Nu trebuia chiar să fie ucişi ca să se ajungă la o înţelegere. Avem un duşman comun.
— Tot ce se poate. Unii consideră că avem un singur duşman, alţii că avem doi duşmani. Opinii felurite. Dar... se luptă, se luptă bine, ca pe timpurile lui Kmicic. Nu-i aşa ?
— Ce altceva pot face ?
— O, Doamne, îşi reaminti el apoi ! L-au împuşcat pe Antek !
— Eşti mîhnit ?
— Nu. Aşa ceva nici nu-mi pot imagina. A fost întotdeauna lîngă mine, de atîţia ani, frate mai mare. Nu, nu cred. De unde poţi şti dumneata, unchiule ?
— Mi-a spus Wladek. El a văzut totul.
— L-au îngropat ?
— Aş, de unde ? Aşa repede ? E doar noapte. Vor aştepta pînă dimineaţa. Trebuie să aibă timp pentru săparea gropii. Va fi o groapă mare.
— Şi Krystyna ?
— Şi Krystyna.
— Şi Marysia ?
— Despre ea, nu sînt sigur. Se spune că cineva a fugit. Poate însă că asta se spune despre tine ?
— Eu n-am fugit.

— Nu. Tu te-ai dus la o expediţie cavalerească. Ca la carte. Împotriva pieilor-roşii. Ai tras de la spate asupra unui om fără apărare.
— Avea şi el un pistolet automat.
— De unde ştii ?
— Aşa mi-au spus.
— Ai tras într-un om pe care l-ai urît toată viaţa.
— Se purta jignitor cu tata. Aveam dreptul să-l urăsc.
— Ce spui ? Pentru aşa ceva ucizi un om ?
— Nu l-am ucis pentru asta. El însă îşi bătea joc de tata.
— L-ai iubit pe tatăl tău ?
— Îl iubesc şi acum.
— Tată-tu însă nu mai există.
— E undeva. Se va întoarce.
— Şi va face iarăşi prăjituri...
— Făcea prăjituri ? Da. Cineva tot trebuie să facă prăjituri... El era însă tatăl meu.
— Şi pentru el l-ai ucis pe Walery. Te-ai răzbunat nespus de crunt.
— Nimeni altul nu putea face lucrul acesta.
— Da, fireşte. Aşa a vrut soarta. În scopul ăsta ai şi apărut în curtea aceea. Nimeni altul nu putea face lucrul acesta.
— Şi nimeni nu avea motive personale să-l împuşte.
— A fost un om.
— Îngrozitor.
— Îţi aminteşti de ochii lui ? Avea ochi foarte frumoşi. Identici cu ai lui Anton. Şi ochii lui Anton arată acum la fel. Deschişi şi orbi. Ca ochii unui iepure răpus.
— Toate cadavrele au asemenea ochi.
— Toate cadavrele celor ucişi.

— Și celor morți.

— Celor morți în familie li se închid pleoapele. Îți amintești de bunica Michasia ?

Andrzej se năpusti brusc.

— De unde știi despre bunica Michasia ? strigă el deodată, tare.

— Tăcere ! Lăsați-ne să dormim ! Cine strigă acolo ? se auziră protestele celor ce dormeau în jur.

Andrzej coborî glasul.

— Tu vrei să regret ceea ce am făcut, să spun „să nu ucizi", eu însă n-am să spun „să nu ucizi." M-am învățat să ucid încă de pe băncile școlii, mi s-a spus că-i o datorie a omului, că-i un meșteșug al bărbatului ; m-au învățat cum să folosesc arma, mi s-a cerut să ucid iepuri și prepelițe. Este o îndeletnicire a bărbatului, iar eu sînt un bărbat, un bărbat adevărat. Știu să ucid. Lucru pe care l-am și dovedit.

Șoptea răstit, dar încet, nu se uita la celălalt, la omul cu beretă neagră și se mira că aceasta nu reacționează la cuvintele lui. Își mișcă așadar capul greu cît un bolovan — și-și îndreptă privirea spre locul unde acela șezuse.

Acolo însă nu mai era nimeni.

IV

Andrzej fu trezit de mișcarea lumii. Era încă întuneric, dar se vedea — după freamătul mulțimii — că trenul fusese anunțat. Fiecare om se ridică în capul oaselor și, căscînd, își întinse mădularele. Totul se urni apoi spre peron. Acolo mijise de ziuă și era foarte frig. Ziua se anunța senină. Se lăsase parcă un început de îngheț.

Pe la șase trenul de la Lublin intră în gară. Era destul de plin, așa încît noii călători fură siliți să lupte pentru locuri. Trebuiră să lupte atît cu cei care erau deja în tren, cît și cu cei care voiau să se urce. Andrzej, datorită staturii lui domina pe ceilalți și putea chiar plănui cum să dobîndească un loc. Cel mai greu lucru era cu femeile. Sacii, coșurile, în sfîrșit volumul lor (erau doar căptușite cu hălci de slănină) închideau orice acces la uși și la ferestre, căci și prin ferestrele, în general sparte, oamenii pătrundeau înlăuntrul vagoanelor.

Situația era, în aparență, disperată, dar cu încetul, treptat, totul se potoli. Andrzej pătrunse relativ ușor, puse rucsacul pe podeaua culoarului și rămase alături, înconjurat de mulțimea compactă a călătorilor. Așa trebuiau să călătorească pînă la Varșovia.

Trenul staționa îndelung, pînă cînd, în sfîrșit se urni. Oamenii începură să se cunoască între ei, ca vecini. Dar, în general, erau tăcuți, nu prea aveau chef de vorbă. De altfel, nu putea ști nimeni cu cine stă de vorbă. Femeile se uitau cu spaima în suflet la boarfele lor așezate grămadă pe plase, iar bărbații — puțini la număr — își aprindeau țigările și, împrumutînd chibrituri, priveau atenți fața vecinului amabil.

Drumul nu dură mult. De-abia făcu cîțiva kilometri și trenul începu să micșoreze viteza.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă o femeie.

— Nu te speria, doamnă, am ajuns la Gołąb, o liniști un bărbat solid, care ședea lîngă ea.

Deodată cineva strigă tare :

— Văleu, Isuse, jandarmii !

Trenul își încetini mersul și se opri.

De-a lungul peronului un șir de jandarmi care nu spuneau nimic, stăteau pe loc și... totul era limpede. Femeile, speriate, începură să arunce

boccelele prin ferestre, de cealaltă parte a șinelor, iar în tren izbucniră țipete.

Cîțiva jandarmi intrară în vagoane și poruncîră oamenilor să coboare fără bagaje, lăsînd pe loc sacii și coșurile, valizele și micile cufere.

Andrzej își luă rucsacul pe umeri și ieși în urma celorlalți.

— Ei, rucsacul, rucsacul, strigă la el un jandarm ce-l privea mînios.

— Sînt efectele mele personale, răspunse Andrzej în nemțește.

Jandarmul se înmuie.

— Hai, arată-le.

Andrzej deschise rucsacul. Jandarmul îl scotoci și într-adevăr erau numai lucruri personale. Luă doar o oglinjoară rotundă, mică și luînd-o, se uită — chiar zîmbind — la Andrzej.

— Să mă rad, să mă rad, rosti el în limba polonă.

Andrzej dădu din umeri.

Jandarmul, văzînd că nu găsește înțelegere, deveni din nou amenințător.

— *Haben sie einen Ausweis?* [1]

Andrzej îi arătă hîrtiile. Totul era în cea mai perfectă ordine.

— Hai, treci la loc, strigă jandarmul și-l împinse așa de tare încît Andrzej era gata-gata să cadă. Călătorii, cu mîinile goale, stăteau de-a lungul trenului, între vagoane și șirul de jandarmi nemți. Femeile, cu o mută disperare priveau cum le cară jandarmii marfa din vagoane. Sacii erau așezați în grămezi mari la intervale de cîteva zeci de pași. Într-adevăr, cantitățile erau mari.

[1] Aveți bilet de trecere? (germ.).

Nimeni însă nu se lamenta. Din cînd în cînd se auzea doar cîte o înjurătură și atunci răsuna glasul jandarmului.

— *Ruhig!* [1]

Andrzej examina oamenii care, deși mînioși, se comportau liniștit. Toți stăteau pe un singur rînd, destul de înghesuiți, căci numărul călătorilor era mare.

Deodată, la vreo zece pași, zări o față cunoscută. Părul blond al Marysiei, neacoperit, se distingea ușor din toate baticurile de diferite culori, unele decolorate. Actrița, fără pardesiu, cu capul gol, ședea printre celelalte femei, înghețată, foarte palidă și cu buzele învinețite.

Andrzej vru să se apropie, dar jandarmul de la spatele lui îi strigă:

— *Ruhig!*

Fu silit deci să aștepte pînă ce întreaga operație luă sfîrșit. Percheziția durase mai bine de o oră. Abia după răstimpul ăsta se auzi:

— *Alles aufsteigen!* [2]

Unii nu se mai urcară în tren, neavînd la ce bun să mai călătorească. Una din femei își scoase sacul din grămada de pe peron și, calmă, explica furiosului jandarm că „acolo nu se află nimic". Spre uimirea lui Andrzej, ea izbuti chiar să-și ia sacul și să-l tragă în vagon.

De-abia în momentul urcării în vagoane, izbuti Andrzej s-o ajungă pe Marysia.

— Am un pulovăr de rezervă în rucsac, ți-l voi da îndată.

În vagoane era acum mai puțină înghesuială. Marysia se apropie tare de Andrzej. Tremura toată. Îi clănțăneau dinții.

[1] Tăcere! (germ.).
[2] Toată lumea urcă! (germ.).

Andrzej o dădu ușor la o parte, își scoase rucsacul, deși vecinii își exprimară nemulțumirea, scoase pulovărul și o ajută pe Marysia să-l îmbrace.

— Îți va fi mai cald, zise el.

Trenul porni domol.

Nu-și spuseră nici un cuvînt. Despre ce ar fi putut vorbi ? Lui Andrzej i se părea că fiecare cuvînt ar fi fost de prisos. Se vedea însă că Marysia nu renunțase la conversație.

— Pe unde ai mai fost ?

Andrzej dădu din umeri.

— A trebuit să plec, trebuie să mă înapoiez la Varșovia.

— Te-ai înțeles cu Antoni ?

— Chiar dacă m-aș fi înțeles..., spuse Andrzej.

— Și-apoi ? întrebă Marysia. Ce crezi ?

— Nu știi nimic ?

— Nimic. Am fugit cu Anielcia. Eram în cămară. Repede, mi-am luat doar sacoșa. Prin parc...

— Și unde-i Anielcia ?

— A rămas. A dat fuga în sat.

— Și-apoi ?

Marysia închise ochii pe jumătate.

— Acolo se auzeau împușcături, șopti ea.

— Da ? A izbutit deci să dea de știre ! zise Andrzej, deși simțea că afirmația lui nu părea sinceră.

Marysia îl cercetă cu atenție.

— Crezi ? întrebă ea foarte încet.

— Ăla al tău, făcu Andrzej.

— Semeni cu el.

— Încetează, ripostă Andrzej amenințător și-i strînse încheietura palmei. Încetează.

— Ești atît de nervos, zise Marysia calmă, retrăgîndu-și mîna din strînsoare.

Andrzej văzu cum Marysia se liniștește treptat și își recapătă întreaga stăpînire de sine. Nu observă cînd izbutise să-și strîngă părul și să-și potrivească pulovărul pe corp, nici cînd scoase din sacoșă șalul de lînă și și-l înfășură în jurul gîtului, transformîndu-se astfel într-o pasageră obișnuită. Redevenind din nou o femeie aproape frumoasă, cîțiva călători se uitară la ea, curioși. Trenul înainta fără grabă, se oprea în toate stațiile ; trecu și amiaza. Deși la stații se tot urcau alți călători, totuși oamenii se instalaseră atît de bine, încît în jurul lui Andrzej și Marysiei se făcuse chiar un oarecare gol. Acum puteau discuta mai în voie, fără să revină însă la întîmplările de ieri. Marysia își dădu chiar silința să nu pomenească de prietena ei Krystyna.

— Cum îți merge cafeneaua ?

— Așa și-așa. Cel puțin am din ce trăi. Mai servesc la mine vreo cîteva actrițe. Și totul... de pe-o zi pe alta. Am însă o locuință perfectă : o mică odaie deasupra cafenelei. Lucrul ăsta e foarte important, fiindcă odăița e astfel situată încît aproape nimeni nu știe de existența ei.

— Interesant, glăsui Andrzej, așa ca să spună ceva.

— Nu-i așa ? Mă vei vizita în odăița asta ?

— Eu ? se miră Andrzej. Și pentru ce ?

— Fiindcă ești amabil, zise Marysia, deja pe un ton de „flirt".

Andrzej se uită la ea cu interes. Începuse să bănuiască că ea adusese pe nemți la conac. Walery, oricum, nu putuse face asta, iar ei sosiseră tocmai la timp. Scăpase din măcel. Putea să nu știe că fusese un masacru, dar putea să-l

presupună. Avea desigur pe suflet toate vieţile astea omeneşti. Pe măsură ce însă trenul înainta şi se îndepărtau de locurile acelea îngrozitoare, Marysia, din fiinţa aceea înspăimîntată şi jalnică, devenea din nou o femeie elegantă, frumoasă, plină de farmec şi care dorea să-şi încerce darurile chiar asupra lui Andrzej.

Acesta trebuia să se stăpînească cu toată puterea voinţei pentru a discuta cu ea normal, pentru a nu se trăda prin vreo nervozitate sau chiar prin spaimă, să nu dea adică nimic de bănuit acestei frumoase femele. Îşi frînă pornirile şi prin asta deveni — în modul cel mai nefiresc — rigid.

„De fapt, ar trebui să o lichidez, ca şi pe celălalt, gîndi el, numai că n-am armă. Desigur că şi ea este o criminală."

Presimţea însă, totodată, întregul ei farmec. Avea impresia că cu cît se apropiau de Varşovia, cu atît Marysia îşi recăpăta buna dispoziţie, simţindu-se tot mai mult în propria ei atmosferă. Andrzej devenea tot mai nedumerit şi la monoloagele ei mai lungi răspundea doar cu un „da" sau „nu". La un moment dat observă că Marysia ţinea foarte mult să-l cucerească şi îşi spuse în gînd : „Nici să nu te gîndeşti, fetiţo ! Nicicînd în lume !" Marysia îi povesti despre viaţa ei teatrală de dinainte de război, despre aventura cu bătrînul Huby ; acum nu se mai jena de nimic şi vorbea aşa de tare, încît toţi oamenii din jur puteau să audă limpede fiece cuvînt. De altfel, nu era nimeni s-o asculte, femeile ce călătoreau cu marfă sau după marfă habar n-aveau desigur despre cine vorbeşte actriţa asta elegantă şi chiar dacă-i bănuiau profesiunea, îi învăluiau silueta cu priviri pline de aversiune. Urmărindu-le privirile, Andrzej observă că de sub puloverul prea larg şi din fusta scurtă răsăreau nişte picioare nespus de zvelte. Ciorapii, încălţămintea — totul era de calitate superioară.

— Ce se întîmplă cu Hub-huby ? întrebă Marysia pe neaşteptate.

Andrzej îşi încordă urechea. „Prudenţă", gîndi el şi răspunse indiferent :

— Nu ştiu, nu l-am văzut de mult.

— Se ascunde ? întrebă ea din nou.

— De ce să se ascundă ? Fabrica au ocupat-o nemţii, însă fără nici o opunere. Desigur, studiază sau poate se distrează.

— Veniţi împreună la mine, la cafenea, zise ea. Aş vrea să-l văd. E un băiat tare vesel.

— Nu prea e acum timp de veselie.

— Oh, vai — Marysia îşi etală sînii — nu fi aşa de virtuos ! La mine, în cafenea, este uneori o atmosferă plină de voie bună. Şi întotdeauna e nespus de plăcut. Uneori vine şi Elźbietka Szyller. Trebuie s-o rog să ne cînte într-o zi ceva. Ce părere ai despre un astfel de mic concert ?

— N-o să cînte într-o astfel de dugheană.

— Oh, nu-i deloc o dugheană, răspunse Marysia oarecum ofensată.

— N-am vrut să te jignesc, rîse Andrzej. Marysia îl privi cu recunoştinţă.

— Ai un zîmbet de, nu ştiu cum să-ţi spun..., adăugă ea deodată şi fără ezitare.

Andrzej socoti — fără oarecare regret — că lucrurile se desfăşoară prea repede şi se încruntă oleacă. Marysia observă lucrul acesta.

— Nu te posomorî, făcu ea, e un compliment, dar... fără nici o semnificaţie... o şoaptă în vînt.

— Ce vorbă-i asta? îi apucă Andrzej mîna. Nu m-am posomorît cîtuși de puțin.

Și tocmai atunci, pe neașteptate, îi apăru în fața ochilor imaginea drumului făcut în plină noapte, chipul mortului sub razele unei lanterne slabe și luciul sticlos al ochilor aceia stinși. Viziunea asta, toată, i se înfățișă atît de veridic, de parcă imaginea ar fi fost însăși realitatea din clipa aceea. Fără voie strînse și mai tare mîna fetei. Ea, înțelegînd gestul în felul ei, îi răspunse tot printr-o strîngere de mînă.

Erau undeva lîngă Pilawa.

Lumea se îngrămădea din nou.

Deodată, simți că-l sfredelește privirea cuiva. Prin mulțime, deasupra capetelor oamenilor înghesuiți ca sardelele, zări doi ochi negri, mari, pironiți asupra lui. Ai cui sînt ochii ăștia? Nu-și dădu seama imediat. Dar... după cîteva clipe știu. Era Czarny Lilek.

Îi zîmbi.

Lilek însă nu-i răspunse tot printr-un zîmbet, ci cu o mișcare abia vizibilă își puse degetul cel mare pe buze.

Apoi îi arătă cu ochii pe Marysia. După care-și întoarse fața în altă parte, privind pe fereastră monotonul peisaj din marginea suburbiei varșoviene, ca și cum acolo ar fi zărit ceva interesant.

„Fir-ar să fie, își spuse Andrzej în gînd, ei deja știu ceva despre ea. «Ei» — adică cine?"

Nu era prima lor întîlnire de la cea din Komorów. Îl mai văzuse — din cînd în cînd — fie singur, fie în societatea lui Roman. De cîteva ori se întîlniseră în cafeneaua „Lula" de pe strada Zabia. Andrzej înțelesese că Lilek este angajat pînă peste cap într-o serioasă muncă politică, fără să fi putut afla ceva precis în privința asta.

La drept vorbind întîlnirile — care aveau loc la cererea lui Lilek — erau dezagreabile, lăsînd impresia că el ar fi dorit să-i spună ceva lui Andrzej, dar de fiecare dată... din conversația lor nu ieșea nimic. Lilek revenea mereu la vechile treburi, fie vorbind despre moartea lui Janek, fie reamintindu-și de întîlnirea de la Janusz. Trecea apoi la chestiuni mai generale, comunicîndu-i vești autentice de pe front — în care Andrzej, de altfel, se orienta cît se poate de bine — fără să spună însă ceva despre situația internă. În general, conspiratorii tineri nu se ascundeau prea mult unul față de celălalt; chiar dacă nu se întîlneau la vreo acțiune, știau totuși destule unii despre alții, cu toate pseudonimele și „parolele" lor, ca și cu toate celelalte mijloace conspirative asemănătoare. Între timp Lilek stătuse de vorbă cu Andrzej vreo oră, poate chiar mai mult, dar nu lăsase să transpire nimic, nu-i spusese nimic concret, semănînd cu un copoi nepriceput ce dă tîrcoale urmelor lăsate de iepure. Și Andrzej avea dorința să se laude cu participarea la conspirație, dar Lilek se făcea că nu-l interesează. În sfîrșit, la ultima lor întîlnire, Andrzej nu se prezentă și-i pierdu astfel urma. Acum îl întîlni din nou, în împrejurări atît de ciudate ce-i dădeau mult de gîndit. Examină din nou trăsăturile feței Marysiei, pe care nu se putea vedea o prea mare oboseală.

„În schimb eu seamăn cu o iapă moartă", își spuse el în gînd.

Ajunseră.

Pe peroane se revărsă mulțimea de oameni din vagoane, înghesuiala crescu și totul deveni cenușiu. Erau puțini jandarmi și nu-i opreau în loc

pe oameni ; probabil fuseseră informați de desele rețele instalate pe drum.

Cînd coborî în Gara de Est, deși simți că Lilek e în spatele lui nu-și întoarse capul.

— Joi, la cinci, vino la „Lula", auzi el.

— Bine, voi veni, răspunse, continuînd să privească în fața sa și s-o țină la braț pe Marysia, cu mult mai scundă decît el.

Ieșiră — de-a valma cu mulțimea — în fața gării. Andrzej prinse o „ricșă" și-o așeză pe Marysia, voind ca ea să plece singură.

— Ce se mai aude ? întrebă el pe băiatul ce ședea pe șa.

— Va trece, răspunse el, cu o siguranță calmă.

— Nu mergi cu mine ? întrebă Marysia alarmată.

Andrzej șovăia.

„E mai bine poate să mă duc tocmai eu cu ea ?" cugetă el căutîndu-l cu privirea pe Lilek, care însă nu era prin apropiere.

Porni cu ea.

Trenul întîrziase și acum era pe înserate. Ziua, scurtă, de octombrie, se termina. Oamenii, toți, erau grăbiți să ajungă acasă înainte de lăsarea nopții. Trotuarele erau pline de lume care mergea tăcută. Andrzej cunoștea prea bine Varșovia de sub ocupație, ca să nu bage de seamă că astăzi se întîmplă aici ceva : execuții, razii ? Nu voia să-l întrebe pe ricșar, căci s-ar fi putut să fie un agent — deși, în general, ricșarii erau băieți din organizație.

Și totuși, pe fețele oamenilor, așa grăbiți cum erau, nu se putea citi o stare de deprimare sau de disperare. Dimpotrivă, părea că le înghețase o expresie de dîrzenie, de încăpățînată pornire

spre un scop anume. Andrzej înțelese că aerul ăsta nu putea fi pe placul „învingătorilor", că expresia dîrzeniei și indiferenței lor trebuie că-i făcea să turbeze, după cum pe cei mai prevăzători îi obliga să reflecteze la viitoarea desfășurare a evenimentelor.

Cît timp traversară podul Poniatowski, Vistula sclipi argintiu și soarele, văzut de aici, părea mai clar și oarecum mai maiestuos, așa cum era acoperit de nouri. În tot timpul drumului Andrzej ocoli privirile Marysiei.

— Privește ce amurg frumos, zise ea.

Scuipînd, ricșarul adăugă :

— Și soarele ăsta care stă și privește senin la atîta ticăloșie !

La aceste cuvinte ei nu reacționaseră în nici un fel. Cînd ajunseră pe strada Kredytowa, ricșarul se opri în fața casei, iar Andrzej plăti și vru să plece spre Bracka. Marysia însă îl reținu, apucîndu-l de mînă.

— Vino mai bine la mine ; vei dormi cel puțin liniștit.

V

După întîlnirea cu Lilek la cafeneaua „Lula", de pe Zabia, urmară în viața lui Andrzej săptămîni triste. Pînă atunci oarecum izbutise să facă față stărilor lui sufletești și dormise relativ liniștit. Povara întîmplărilor de fiecare zi îl apăsa, firește, ca pe toți ceilalți, acum însă devenise de nesuportat. Nu cercetase mai adînc cauzele ce-l împiedicau să revină la normal, să-și regăsească liniștea pe care o avusese înainte de călătoria la Puławy. Prea multe griji îl năpădiseră în același timp și mai presus de orice poziția lui față de

Marysia. Nu putea spune că o iubește. Dar feminitatea ei, întrucîtva meșteșugită, îl făcea să alunece mai tare într-un fel de viață mult prea opusă firii lui, pentru a nu-i zdruncina echilibrul.

Nu-i mai rămînea nici un răgaz pentru un examen rațional. Munca la școala de ofițeri, unde era deja instructor, serile și nopțile petrecute cu Marysia, spaima de fiecare zi, ca și amintirea pe care voia s-o spulbere cît mai repede, asta-i era viața, răvășită, trăită în iureș și pe alocurea dezgustătoare. Mult ar fi dorit să se repeadă pînă la Puste Łąki. I se părea că acolo, zăbovind nopțile pe terasă, acum mai ales — la început de iarnă cînd desfrunziți, nu-i vor mai putea tulbura, cu foșnetul lor, șirul gîndurilor și nici nu-l vor mai legăna — va izbuti să uite de război, de sînge, de îngrozitoarea stare de neorînduială și înstrăinare în care se afla totul, că va începe să mediteze iarăși ca odinioară și că va reuși să se regăsească pe sine însuși, din nou, în centrul lumii. Lucrul ăsta însă nu era cu putință.

Într-o zi de decembrie, dis-de-dimineață, se întoarse acasă. Nourii spînzurau jos de tot și întunericul părea — deși era aproape opt — că-i ca în zorii zilei. Intră în casa de pe Bracka, străbătu în vîrful degetelor scările și coridorul de sus — ca și cum într-adevăr ar fi fost miezul nopții — și se strecură în odaia lui.

Din fotoliu (era fotoliul preferat al domnișoarei Potelos, fosta locatară a odăii) se ridică maică-sa.

Andrzej, puțin cam amețit și puțin cam zăpăcit din cauza iureșului gîndurilor ce-l stăpîneau, se concentră totuși în sine și suspinînd — ca în

clipa de dinaintea afundării într-un bazin — strigă :

— Mamă...

Ola rămasă o clipă fără grai, se uită la el și deodată îi zise :

— Cît de puțin, aproape nimic, știu eu despre tine !

— M-ai așteptat, mamă ?

— O noapte întreagă te-am așteptat, o noapte, repetă ea puțin neputincioasă și într-o oarecare măsură absentă.

— De ce ?

— Am vrut să te-ntreb ceva.

— De ce însă noaptea ? se minună Andrzej, așezîndu-se pe pat și începînd să-și schimbe încălțămintea, căci trebuia să plece îndată „pe teren".

— Dar cînd ? se mînie Ola. Tu nu ești acasă niciodată.

Andrzej știa deja totul. „Încă și asta !" își zise el în gînd dar, prefăcîndu-se, adăugă :

— Spune-mi, mamă, ce dorești ?

— Ce știi tu, cu adevărat, despre moartea lui Anton, rosti ea cu un mare efort, sprijinindu-se de brațul fotoliului.

Andrzej fluieră.

— Bănuiești, mamă, că eu aș ști ceva ?

— Desigur ! Doar tu ai fost acolo și ai spus că l-ai văzut.

— Dar nu eu l-am lichidat, zise el cu ciudă.

— Andrzej ! exclamă Ola. Cum poți...

— Ce anume ? întrebă Andrzej, obraznic.

— Cum poți măcar să te gîndești la așa ceva !

— Cum adică ? Frate pe frate n-ar putea ? În zilele noastre ? „Nu-i oare totuna, adăugă el în gînd, dacă am ucis eu ori amanta mea ?"

— Nu înţeleg. Cum de-a fost posibil aşa ceva ?

— Un lucru cît se poate de obişnuit. Îndată ce am plecat la Puławy, nemţii au sosit, au împresurat conacul şi i-au împuşcat pe toţi. Astea toate ţi le-am povestit mamă de o sută de ori.

— Da. Dar eu nu pricep. Cum au putut ?

— Ei pot nu numai atît...

— Şi de ce Walerek, în aceeaşi zi ?

— Pe Walerek l-au lichidat nemţii fiindcă nu le mai era necesar. Desigur că el a „denunţat" conacul familiei Targówski şi al tuturor celor de sub semnul lui Skrzetuski şi Zagloba, care se aciuaseră acolo.

— Te-ai făcut aşa, nu ştiu cum, suspină Ola... cam brutal...

— Ai vrea oare, mamă, nu-i aşa ? să mă giugiulesc....

— Nu-mi poţi spune nimic mai mult ?

— Nimic. Atît doar că eşti, mamă, sentimentală ca o domnişoară bătrînă.

— Ah, se indignă Ola, cît eşti de mizerabil !

Şi porni spre uşă.

Andrzej — cînd ea ajunse la uşă — se năpusti de pe marginea patului şi-i strigă :

— Mamă, mamă...

— Ce vrei ? răspunse Ola întorcîndu-şi capul.

Pe neaşteptate, Andrzej o îmbrăţişă, lăsîndu-se tot în braţele ei şi, ascunzîndu-şi faţa în umărul ei, o întrebă :

— Mamă, oare mă mai iubeşti încă ?

— Aş putea, desigur, răspunse Ola aşezîndu-şi mîna pe creştetul fiului ei, cu mult mai multă dreptate, să-ţi pun eu întrebarea asta. Tu eşti cel ce ai fugit de la mine.

Andrzej se dădu la o parte şi se apropie de fereastră.

— Cred că mă înţelegi, mamă, zise el încet.

Ola scoase un oftat ascuţit, ca şi cum ar fi durut-o inima.

— Nu copiii sînt cei ce îşi pot judeca părinţii.

Andrzej întoarse capul spre Ola şi o privi semnificativ.

— Cei ce iubesc au întotdeauna dreptul să judece.

Ola îşi duse mîinile la inimă.

— Numai dacă... în lumea asta, ar avea cineva dreptul, în general, de a judeca.

— Eu nu cred în lumea cealaltă, grăi Andrzej şi apoi adăugă, nervos : Eu nu te judec, mamă, poţi fi convinsă de lucrul acesta.

Se mai uită încă o dată la ea cu acea expresie nedefinită, de care erau întotdeauna plini ochii lui mari şi zise grav, cu un glas adînc.

— Mamă, eu te iubesc mult...

Ola ridică mîinile în sus, ca şi cum ar fi fost împuşcată la gît, îşi ascunse faţa în palme şi, foarte repede, în foşnetul halatului ei de mătase, fugi din cameră.

O clipă, Andrzej rămase ca amuţit, apoi, uitindu-se la ceas, porni spre uşă.

— La Mokotów, cugetă el, nu voi putea ajunge la ora zece.

Dar... nu se grăbi. Se mai opri în faţa oglinzii, îşi trase mănuşile cu grijă şi îşi examină reflexele feţei. În ultimul timp slăbise, iar ochii-i luceau ca în febra unei nelinişti.

„Ce-ar fi spus oare tata de toate astea ?" se întreba el în gînd, depărtîndu-se de oglindă.

CAPITOLUL TREISPREZECE

ÎNCĂ UN CONCERT

I

Cum de reușea Bronek să se strecoare din ghetou, nu putea ști decît bunul Dumnezeu. Cînd uneori, pe înserat, apărea în casa din Bracka, nimeni nu-i poate smulge o vorbă pe chestia asta; nici Andrzej, nici Helenka. Surîdea misterios și nu răspundea niciunei întrebări.

De regulă, rămînea acolo peste noapte, într-o odăiță de lîngă camera lui Andrzej, care însă știa, fără doar și poate, că-și petrecea nopțile la Helenka, după cum socotea că nimeni în casă nu se îndoia de lucrul ăsta. Totuși se înșela, deoarece nici domnișoara Tekla și nici Ola nu-și făceau astfel de gînduri cu privire la vizitele nocturne ale lui Bronek.

Despre șederea lui în gheto, de asemenea, Bronek nu povestea nimic, iar la stăruitoarele lor întrebări răspundea în doi peri: „Nici nu vreau să mă gîndesc acum la lucrul ăsta". Și toți îi respectau tăcerea, cu atît mai mult cu cît era mai bine să nu te gîndești la acele grozăvii, față de care nu puteai face nimic.

Asta era părerea generală, pe care Andrzej nu o împărtășea, deși în ultimul timp, fiind și el foarte prins de evenimente — am putea spune chiar: asurzit de ele — parcă nici nu mai lua seama că devine tot mai indiferent. De altfel,

nu-i prea plăcea să se întîlnească cu Bronek, iar de la moartea Marysei Tatarska ședea mai mult acasă și aproape niciodată nu-și mai petrecea nopțile în oraș.

În locul oricăror lămuriri, Bronek aducea schițele și desenele lui din ghetou. Era evident că drumul prin care se strecura afară din ghetou era destul de lesnicios, toți bănuind că trecea chiar prin edificiul Justiției, unde păzea un polițist cunoscut și care nu-i făcea greutăți. În fond lucrul era atît de specific vremurilor, încît nimeni nu mai încerca să lămurească misterul.

Iar drumul era desigur lesnicios, din moment ce putea duce cu el cartoane destul de mari, pe care seara le arăta lui Andrzej și Helenkăi. Doamna Ola și Spychała păstrau o atitudine oarecum rezervată față de tineri, iar domnișoara Tekla, șezînd în odăița ei, suspina gîndindu-se la Alo. Tinerii se adunau în camera lui Andrzej, simulînd, față de ei înșiși, că tot ceea ce fac și vorbesc este cel mai firesc lucru din lume. Uneori Andrzej aducea ceva băutură și atunci beau destul de mult.

În acele zile, la Varșovia se puteau găsi tot soiul de băuturi scoase din vechile pivnițe din oraș și chiar din sate, trofee aduse de nemți din Franța, alcooluri ciudate și cu desăvîrșire necunoscute în Polonia (ca, de pildă: „Marie Brichard"), precum puteai găsi pretutindeni și cîte ceva interesant în nenumăratele prăvălioare, consignații și cafenele ale timpului.

Într-o zi, într-un bar, barmanul (unul din cunoscuții regizori de cinema) scoase de sub tejghea niște vechi sticle cu vin de Rin — cît se poate de ciudate — pe care nu numai Andrzej, dar de-

sigur nici chiar Janusz nu le văzuse vreodată: vin roșu de Rin, cu o atît de puternică mireasmă, încît, desfundînd sticlele, camera lui Andrzej se umplea pe de-a-ntregul de o aromă pătrunzătoare și care semăna întru totul cu cea a florilor.

Helenka denumise vinul ăsta „Sîngele eroului" și, cu toate că Andrzej n-o putea suferi pe soră-sa tocmai pentru cinismul ei, totuși se îmbăta cu „Sîngele eroului".

Era în anul 1943, pe la jumătatea lui aprilie. Bronek sosise mai ponosit și mai ieșit din fire ca oricînd și cu foarte multă greutate își putea menține o formă bună, conversînd pe teme de pictură, artistice. Lupta cu dîrzenie să nu se descopere la ce anume se gîndește neîncetat, iar într-o astfel de atmosferă era cu neputință să nu te îmbeți.

Desenele lui nu erau cîtuși de puțin un reflex al emoțiilor încercate. Nu picta nici „madone din gheto", nici oameni în agonie, nici morții de pe stradă; nu înfățișa în schițele lui folclorul de coșmar al cartierului evreiesc. Se prea poate că nici nu aducea cu el, dincolo de barierele ghetoului, asemenea desene. Cele pe care le arăta lui Andrzej și Helenkăi erau nuduri de femei și bărbați, în exclusivitate. Unele, desenate după natură (se distingeau prin slăbiciunea modelelor), dar majoritatea din memorie. Pe cartoanele lui se îmbulzeau minunate trupuri tinere, de fete și băieți, în toată frumusețea, farmecul și puritatea tinereții lor. Uitîndu-se la desenele astea, Helenka nu scoase nici o vorbă, dar Andrzej nu-și ascunse uimirea:

— Stranii idei, zise el, de ce oare te preocupă atît de mult un trup frumos?

— O revenire din nou, la Guys[1], în tehnică, răspunse Bronek indiferent.

— Te interesează tehnica desenului? adăugă Andrzej dînd din umeri.

— Și de ce nu? E un domeniu mult mai bun decît altele.

— Admir forța caracterului tău.

— Poate, însă, că-i tocmai o slăbiciune?

Băură din nou cîte un păhărel din zisul „sînge".

— Vezi — pentru întîia oară Bronek rosti ceva despre lumea cealaltă, zăvorîtă dincolo de ziduri — uite vezi, acolo, orice s-ar spune, este totuși viață. Îți amintești ce-am spus cînd Hubert făcea baie în Vistula? Cum te poți sinucide în fața acestei priveliști?

Andrzej îl apucă, pe neașteptate, de mînă.

— Ascultă, Bronek, vreau să-ți spun ceva — și, examinîndu-l atent — rămîi aici! Nu te mai întoarce acolo nici mîine, nici... niciodată. Ne vom ocupa de tine.

— Cît de naiv ești, ca întotdeauna, Andreiaș, rîse Bronek. Din păcate, mă voi reîntoarce acolo. E lucru hotărît.

Iar după o clipă adăugă:

— Și nu se știe dacă voi mai reveni aici, la voi.

Tocmai atunci intră domnișoara Tekla spunînd că a venit cineva la Andrzej.

— Poate Hubert? întrebă Helenka.

— Nu, nu-i Hubert.

— Păcat, mi-ar fi făcut plăcere să-l văd, zise Bronek.

[1] *Constantin Guys* (1802—1892), desenator și acuarelist francez.

Cînd Andrzej ieși, Helenka întrebă :

— De ce vrei să te întorci în gheto ?

— Acolo sînt părinții mei.

— Știi bine că prezența ta nu le poate fi de nici un folos, rosti Helenka cu cruzimea ce-i era proprie.

— Tot ce se poate. Eu însă socot că trebuie să fiu acolo.

— Nu semeni deloc „cu un evreu", cum se spune azi, adăugă Helenka, și nu va fi nici o greutate să te camuflezi.

— Nu am nas de evreu.

— Nici caracterul unui evreu.

— Uite, ai grăit acum lucrul cel mai important. Vrei să spui că evreii au un caracter special ?

— Nu, răspunse Helenka iritată, n-am vrut să spun asta...

— Fie, bine. Tocmai de aceea trebuie să mă întorc în gheto, pentru că tu spui că n-am caracter evreiesc. E limpede ?

— Nu prea. Ba chiar nu-i limpede deloc. E groaznic de neclar.

— Prin afirmația ta ai recunoscut că sînt evreu, că trebuie să mă duc acolo unde sînt evreii. Asta-i tot.

— Uite — și Helenka îi puse mîna pe umăr — înainte ai fost, întotdeauna, un om atît de rațional, te-am îndrăgit pentru rațiunea ta. Fiindcă așa sînt eu țicnită, știi bine. Și iată că acum, pe neașteptate, începi tu să faci pe istericul.

— Stai și tu într-un astfel de mediu cîteva luni, cum stau eu, și vei înnebuni de-a binelea.

— Tocmai de aceea vrem să te smulgem din mediul acela.

— Asta nu, pardon. Deși nu am caracter evreiesc...

— Ești un isteric.

— ...acolo, am simțit că sînt evreu. În lume trebuie să existe o solidaritate.

— Poți fi tot atît de bine un polonez „solidar".

— Nu-i atît de simplu cum ți se pare. Tu niciodată n-ai avut de rezolvat astfel de probleme.

— Sînt fiica unui brutar...

— Bufnița, care a fost fiica unui brutar...

— Lasă gluma.

— Doar nu eu, ci Ofelia a spus : Bufnița, care a fost fiica unui brutar...

— Nu înțeleg aluzia asta.

— Nu înțelegi că ești o bufniță ? spuse Bronek și o sărută.

— Văd că nu vrei să discuți serios.

Din nou băură cîte un păhărel de vin parfumat.

Bronek deveni serios.

— Uite, vezi, nu pot discuta serios. Fiecare conversație serioasă în clipa de față n-ar putea fi amuzantă și nici chiar serioasă. Ar fi tragică. Nu încape îndoială că asta e ultima vizită pe care ți-o fac. Și tocmai voiam să te rog să nu discutăm despre teme „serioase". Adică putem discuta despre cel mai important lucru, despre pictură.

— Ești un idiot, rosti Helenka fără mînie, omenirea se prăbușește și tu afirmi că cel mai important lucru din lume este pictura. Într-adevăr, te admir.

— Uite, vezi, omenirea se caracterizează tocmai prin aceea că după orice prăbușire urmează reconstrucția. Clădirile, școlile, muzeele nu prezintă importanță. Cel mai important este omul. Iar un astfel de om — cum sînt eu — se expri-

mă, în modul cel mai deplin, în pictură. Or, este necesar ca omul să se exprime cît mai deplin. Iar dacă eu dispar, pictura rămîne. Iată genul optimismului meu.

— Un optimism destul de banal, grăi Helenka, cu gura crispată.

— Firește, nu-i o descoperire, dar cîtă consolare aduce. O consolare poate fi mai puțin importantă dar, oricum, consolare. Și tu vrei să mă lipsești de ea.

— Ar trebui, deci, cînd te afli în pragul celor mai groaznice lucruri să-ți dau o confirmare și să-ți spun : „Da, Bronek, ai dreptate, nu există pe lume nimic mai important decît pictura".

— Poți să nu-mi spui chiar așa. E de-ajuns dacă recunoști că am dreptate.

— Dragul meu — și Helenka făcu o strîmbătură din buze — cum aș putea să recunosc că ai dreptate ? Eu — pur și simplu — nu vreau să mori.

— Poți să mă crezi, continuă Bronek zîmbind, nici eu nu țin cîtuși de puțin să mor. De aceea nici nu m-am sinucis.

— Cum așa ?

— Părinții mei s-au sinucis. Nu-i adevărat că trebuie să mă întorc la ei ; trebuie să mă întorc la alții.

— Nu te-ai sinucis ?

— Așa cum le-am spus cîndva, lui Alo și lui Hubert — Andrzej nu era atunci cu noi — le-am spus : Cum te poți sinucide în fața vieții ?

— Ce înseamnă viața ta ?

— Uite, vezi, nu vreau s-o vînd ieftin.

— Nu înțeleg.

— Îți plac micile mele desene ?

— Da. De ce întrebi ?

— Uite, vă aduc nu numai desenele ; în ele aduc și cîte ceva pentru ghetou... Pentru evrei.

— Alimente ?

— Nu, nu alimente.

— Atunci, ce ?

— Nimic ! Despre lucrurile astea nu vom mai vorbi.

O sărută. Dar Helenka se smulse din brațele lui care, deși slăbite, erau încă foarte puternice.

— Ce uneltești ? Ce vrei să faci ?

— Eu ? Nu ! Eu nu vreau să fac nimic. Eu vreau să trăiesc.

— Dar...

— Ce ? Bronek o îmbrățișă din nou. Ce vrei să spui ?

— Dar...

— Că acolo nu se poate trăi ? Că acolo nu există viață ?

— Nu, nu.

— Pretutindeni viața este viață. Este întotdeauna prețuită. Dar... tu ai dreptate.

— Eu n-am zis nimic.

— Dar... te-ai gîndit. Ai dreptate. Așa nu se poate trăi. Trebuie să mor, dar nu așa cum au murit părinții mei...

Helenka se desprinse din nou, se îndepărtă de Bronek și, întinzînd spre el un deget, strigă :

— Voi vreți să luptați ? Voi ? !

Bronek alergă după ea, o ajunse, o îmbrățișă, îi închise gura printr-un sărut și apoi continuă :

— Ce-ți închipui tu ? Că lupta este doar privilegiul vostru, privilegiul vostru de „goi" ? Că a pieri fără sens și fără țel puteți, de asemenea, tot numai voi, polonezii ? Eu, cum aș putea eu să mă încumet și să-mi însușesc privilegiile

voastre nobiliare, țărănești și muncitorești ? Eu, un nemernic burjui evreiesc ?....

— Lasă-mă, și Helenka îl izbi cu pumnii în umeri.

— Nu te las, grăi Bronek calm, nu te las. Și apoi adăugă, cu un glas lipsit de patimă : Evreul nemernic vrea să violeze bufnița, pe fiica brutarului.

II

Intrînd în odaia lui, Andrzej nu-l recunoscu, din prima clipă, pe omul ce-l aștepta acolo. Lîngă pat, oarecum în colț, stătea Lilek, înalt și dat parcă cu smoală, schimbîndu-se cînd pe un picior, cînd pe celălalt, iar din toată înfățișarea lui se vedea bine că-i gata s-o ia la fugă în orice moment. Strîngea în pumni, la piept, cascheta și așa destul de ponosită, iar buzele lui căpătau un aspect ciudat, ori de cîte ori voia să spună ceva.

— Andrzej, zise el în sfîrșit, puțin gîngav, spune-mi : sînt fugărit. Trebuie să înnoptez undeva. Pot la tine ?

Andrzej, fără să știe nici el de ce, încercă o senzație cam neplăcută.

— Da, evident, răspunse el. Dar... de ce stai în picioare ? Faci impresia unui om care ar tot vrea să fugă, îndată.

— Dacă n-aș putea aici... bîigui Lilek.

— Șezi, grăi Andrzej, aspru.

— Am alergat toată ziua prin oraș. Nu am unde să mă aciuiez.

— Trebuia să vii la mine de-a dreptul, zise Andrzej pe un ton oarecum lipsit de sinceritate, adăugînd însă apoi : Șezi, băiete.

— Dacă permiți, m-aș culca îndată, zise el pe un ton rugător, așezîndu-se pe pat, n-am dormit toată noaptea.

— Culcă-te, repetă Andrzej dînd din umeri. Faci atîtea fasoane !

— Mă tem... să nu ți se-ntîmple ceva, explică Lilek.

Începu să-și scoată încălțămintea, apoi se vîrî în pat și se înghesui în colț, lîngă perete, ca o jivină alungată.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă Andrzej așezîndu-se pe scaun.

— Am luat parte la o acțiune.

— Te-au fugărit ?

— Nu. Am fugit singur.

— Ce înseamnă „fugit" ?

— Am fost anunțat de vecini. Nu mai am ce căuta acasă ; acolo i-au cules pe toți.

— Frumoasă treabă..., zise Andrzej.

— Ce-am să mă fac acum ? se întrebă Lilek fără să aștepte vreun răspuns.

— Deocamdată dormi, răspunse Andrzej, o să ne gîndim. Ai îmbucat ceva ?

— Nu. Cred că nu. Mi-e sete însă.

— Am să-ți aduc un ceai.

— Dar să nu știe nimeni că sînt aici.

— Doar domnișoara Tekla, căci ea ți-a deschis ?

— Bătrîna aia ? Da ?

— Nimeni nu va ști nimic ! Îți aduc ceaiul eu însumi.

— Cum vrei.

— Va trebui să dormim însă într-un singur pat. Întinde-te mai lîngă perete.

— Dar ție nu-ți va fi incomod ?

— De ! n-am ce face.

Cînd se întoarse cu ceaiul, Lilek dormea. Andrzej trebuise să aștepte pînă ce fiersese apa, nevrînd să se mai întoarcă la Helenka și neavînd nici un chef să bea vin roșu sau să stea de vorbă cu Bronek. Deși era încă devreme, în casă totul se potolise și fiecare se retrăsese în odaia lui. Andrzej camuflă ferestrele, aprinse lampa de pe măsuță și începu să citească ceva. Nu-și putu însă concentra atenția; Lilek sforăia greu.

Andrzej trase plapoma de sub el și vru chiar să-l dezbrace, însă prin somn Lilek se opuse. Renunță și reveni la carte, dar liniștea casei și a străzii adormite îl făcu și pe el să moțăie; ochii începură să i se lipească; se dezbrăcă, se duse la baie, se spălă și se întoarse. În timpul ăsta Lilek își scosese hainele, le aruncase pe scaun și adormise din nou, sforăind. Andrzej se întinse lîngă el, stinse lumina și adormi imediat.

La miezul nopții se trezi. Lilek îl strîngea de mînă.

— Andrzej, nu dormi ?

— Nu dorm, mormăi el somnoros.

— Ascultă ! Dar dacă vor veni nemții aici ?

— Nu vor veni.

— Dar dacă ? Veți pieri cu toții.

— Vom pieri. Într-un fel sau altul, riscul este al fiecărei clipe.

— Viață de cîine.

— Dormi, Lilek. Nu-ți mai bate capul. Vom vedea mîine ce-i de făcut.

— Ce să vedem ?

— Unde să te trimitem. Trebuie să pleci în pădure.

— Fir-ar să fie, „fritz-ii“ ăștia îi prigonesc pe oameni așa cum copiii fugăresc mîțele prin curte.

Acum nu mai puteau adormi. Lilek se mișcă din nou și întrebă:

— Janusz ăla e unchiul tău ?

— Nu, nu mi-e unchi. Așa-i spun eu...

— De ce ?

— Ne cunoaștem de mult. Cunoaște pe mama din copilărie.

— Și cum a ajuns el să-l cunoască pe Wiewiórski ?

— Nu-mi aduc aminte. S-au întîlnit la Paris.

— La Paris ?

— Doar știi, Wiewiórski a fost în emigrație. Pe Jadwiga a adus-o de acolo...

— Da, așa-i. Dar faptul că s-au cunoscut, e ceva de neînțeles.

— De ce ? Și ăsta-i om; și celălalt tot om este.

— Știi și tu, oftă Lilek, oamenii sînt ca lupii. Se fugăresc.

— Nu știu de ce l-ar fi fugărit Janusz pe Wiewiórski !

— Prin însăși firea lucrurilor.

— Poate. Dar... mai bine dormi.

— Nu, nu. Acum nu mai pot ațipi. Trag cu urechea.

— Ce folos poți avea dacă tragi cu urechea. Dacă vin, vin.

Tăcură cîteva clipe. Noaptea de primăvară era foarte liniștită. Dincolo de geamul acoperit cu hîrtie neagră se întindea bezna.

Lilek îl apucă din nou de mînă.

— Dar tu, ai fost la Paris ?

— Nu, n-am fost.

— Nu știu, cam cum poate fi Parisul ăsta, adăugă Lilek, indiferent și somnoros.

— Un oraș ca oricare altul.

— Cred că nu; unii spun că-i frumos.

— Da, spun.
— Dar omul, oare, se simte el bine acolo ?
— Peste tot este rău.
— Dar ce-i acolo, de se spune că-i frumos ?
— De, ce să fie ? Străzi frumoase, mari, luminoase. Clădiri, parcuri. Şi o veche biserică gotică, Notre Dame de Paris...
— Cum ?
— Notre Dame de Paris, aşa e numele bisericii. Un rîu... Sena. Poduri multe... Acolo sînt mulţi pictori.
— Pictori ?
— Care pictează tablouri : priveliști, rîuri, poduri, flori, fete. Andrzej se simţi el însuşi mişcat de enumerarea acestor lucruri pe care nu le văzuse şi nu le va vedea... niciodată.
— În puşcărie Wiewiórski povestea la fel. Femeile, spunea el, sînt la ei frumoase. Şi fac cu ochiul.
— Oho ! rîse Andrzej.
— Wiewiórski spunea că nici acolo muncitorii n-o duc bine.
— Da ! Acum acolo, în general, lucrurile nu stau bine. Căci şi acolo-i acum război. Femeile fac cu ochiul — de data asta însă nemţilor.
— La noi nici una nu se uită la nemţi, rosti Lilek, cu convingere.
— Depinde..., obiectă Andrzej cu amărăciune. Lilek se mişcă şi se aplecă spre Andrzej.
— Ce spui, Andreiaş ? întrebă el cu o neaşteptată duioşie în glas, cum adică, şi ea a umblat cu nemţi ?
— Mi-ai spus-o tu însuţi. Nu mi-ai spus chiar tu ? repetă Andrzej, pierzîndu-şi răbdarea. Şi cred că ştiai bine ce vorbeşti ?

Lilek se rezemă de saltea, amuţi cîteva clipe şi apoi, cu oarecare reţinere, zise :
— Da, am ştiut.
— Ascultă...
— Am ştiut, am ştiut, repetă Lilek, şi-a primit pedeapsa pe bună dreptate. Denunţa oamenii !
— Da, asta-i, rosti şi Andrzej, indispus.
Mai tăcură cîteva clipe. În starea de somnolenţă în care se afla, Andrzej avea în faţa lui două imagini : ochii negri, orbi, ai lui Walery, culcat pe drumul prăfuit, de toamnă, în jurul capului cu pete de frunze galbene şi o altă pată, neagră, ce se prelingea de pe spinarea răsturnată a Marysiei şi peste care se suprapunea icoana barului cu perdelele lui rupte, în încercarea ei de a se sprijini în momentul prăbuşirii.
— Vorbeşti şi tu despre astfel de lucruri, răbufni deodată Andrzej, adresîndu-se lui Lilek, cu toate că acesta tăcea.
— N-am spus nimic, protestă el în şoaptă, te-am întrebat doar despre Paris.
— Despre Paris ! izbucni Andrzej, ironic.
— Îmi spuneam în gînd că tu, om bogat, ai călătorit prin lume şi cînd colo tu n-ai călătorit nicăieri.
— Ba am călătorit la Puste Łąki.
— Ce-i asta Puste Łąki.
— Un sat, răspunse Andrzej, gîndindu-se că nu poate explica lui Lilek ce înseamnă pentru el Puste Łąki. Nimănui — chiar unor oameni cu mult mai sensibili — n-ar putea să explice ce reprezintă locul ăsta. De altfel, nici el însuşi nu-şi prea putea da bine seama ce reprezintă. Casa, parcul, pădurea şi viaţa lui închisă, închisă toată în locul ăsta. Viaţa lui nevinovată... viaţa

din aceă epocă prăbușită în neant cu desăvîrșire. Mergea acolo. Acolo era tata, Walerek, Kasia. Ce-o mai fi cu Kasia? Romek spunea că e acum la Varșovia, soțul ei fusese împușcat. Pe Romek însă l-au luat la Oświęcim, așa că acum nimeni nu-i mai poate spune ceva despre Kasia.

— Puste Łąki? repetă el, acolo am avut o fată.

— Era faină?

— Nu știu. Dar era. Și Puste Łąki era. Nu mai există.

— L-au luat nemții?

— Nu. Dar nu mai există. Nu mai există nimic.

— Aiurezi, grăi deodată negriciosul Lilek cu o voce profundă. Nemții doar există încă.

— Da, așa-i. Nemții există.

— În curînd însă nu vor mai fi.

— Nu vor fi la noi. Cam așa s-ar părea. Dar în general vor fi.

— Îi vor extermina. Pînă la ultimul copil. Nu-i cu putință altfel. Trebuie să fie nimiciți.

— Așa cum au făcut și ei cu evreii, zise Andrzej.

— Ba chiar mai rău. Pe toți. Nu-i chiar mai bine ca ei să nu mai existe?

— Taci, se indignă Andrzej. De nu, te gonesc.

— Nu-i pot suferi.

— Cine-ți cere să-i iubești?

— Poftim, ce mai vorbe spui și tu, rosti Lilek somnoros. Ai dreptate... desigur. Așa vorbea întotdeauna și Wiewiórski. Ce pot eu să știu... Am capul greu...

— Lasă, nu mai vorbi așa. Te vei lumina...

— Wiewiórski toate mi le lămurea în glăvățîna asta a mea...

— Iată, vezi dar că se putea...

— Dar... tot au mai rămas unele lucruri întunecate. Se vede că pe unde m-au tot lovit în cap... Cu cureaua.

— Taică-tu era cizmar?

— Nu... zidar toată ziua. Bunicul era cizmar, tatăl mamei.

— Și, spune? Te-au bătut?

— N-a ținut mult. Au murit cu toții. Tata trăiește, dar l-au dus la muncă, în Germania. A scris o dată de la Dresda.

— De ce mi-ai spus că i-au dus pe toți ai tăi?

— Ai mei... și nu prea. Locuiam la o mătușă. Va ști ea să iasă din încurcătură, nu-i duc grija. Are însă doi feciori. Băieți unul și unul; pe ei i-au luat.

— De ce?

— Au mirosit ceva. Acolo noi avem un fel de tipografie.

— Ce spui? Nu la voi acasă?

— Nu. Dar... noi toți, în tipografia asta...

Și tăcură din nou. Undeva, departe, răsunase o împușcătură.

— Acolo se întîmplă ceva, șopti Andrej.

— Iar noi, aici, dormim, grăi Lilek, cu părere de rău în glas.

— Dar... numai că nu prea dormim.

— Unul trebuie să vegheze, pentru ca celălalt să poată ațipi.

— De unde știi tu asta? se învioră Andrzej.

— Așa mi-a trecut și mie prin minte.

— E din Shakespeare. A fost un scriitor cu numele ăsta.

— Știu, Wiewiórski mi-a vorbit și despre asta. Poate că tot el mi-a spus că unul trebuie să vegheze, ca celălalt să doarmă. Trebuie să

veghem, repetă Lilek, dar parcă îl cotropea somnul.

Deodată se învioră.

— Ascultă, tu ai fost la Moscova ?

Andrzej dădu din umeri.

— Aș, de unde. E greu de ajuns acolo.

— Așa e. Dar cred că-i un oraș frumos.

— Mare, spuse Andrzej fără convingere.

— Imens, uriaș. Acolo totul e luminat.

— Ai înebunit. Acum doar și acolo e război.

— Lor nu li-e frică de război. Kremlinul lucește deasupra întregii omeniri. Stalin e acolo. El îi iubește pe toți muncitorii. I-a strîns la un loc — și i-a alungat pe nemți.

— E o mare forță.

— De-ar fi și la noi un astfel de Stalin !

— De-ar fi, oftă Andrzej, dar la noi nu știi pe cine să crezi.

— Crede în noi, în comuniști, grăi Lilek cu o neașteptată putere. Vor veni și aici și va fi bine pentru toți. Ca în Rusia. Totul va fi egalat, pămîntul va fi împărțit.

— Numai că pe noi, pe comuniștii polonezi, ne-au cam împușcat acolo. Mi-a spus-o un om care venea chiar de-acolo.

— Ce spui, frate ? Aș vrea să-l văd.

— Nu știu unde e. Un astfel de om se ascunde bine.

— Dar tu unde l-ai văzut ?

— L-am văzut... acolo. La ce bun să-ți mai spun.

— Și ce spunea el ? E bine acolo, nu-i așa ?

— Poate că-i bine. Dar pe-ai voștri, acolo, i-au cam căsăpit.

— Ce poate ști el. Dacă au fost împușcați, înseamnă că au meritat. Dușmani.

— Comuniști — și dușmani ?

— Stau la pîndă. Stalin știe cel mai bine. Cînd armata lor va veni aici, cred că voi înnebuni de bucurie.

— Ce spui, omule ? Sînt și ei niște oameni ca toți oamenii.

— Da, dar ei nu sînt oameni obișnuiți. Ei ne vor aduce libertatea cea adevărată.

— Da, desigur. Libertatea...

— Libertatea e pentru fiecare om ca aerul...

— Da, numai că oamenii cam stau cot la cot. E cam prea mare înghesuială. Iar libertatea nu prea iese la iveală.

— Ce spui tu miroase a nerozie...

Lilek se așeză pe pat și își apăsă mîna pe pieptul lui Andrzej.

— Orice s-ar zice, tu ești burjui, rosti el fără nici o pornire, tu nici măcar nu-ți poți imagina viața noastră, proletară. Tu nu-ți poți închipui nici fericirea noastră.

— Foarte posibil.

— Oh, iubitule, repetă Lilek pe tonul lui Wiewiórski, eu nu-mi prea pot imagina treaba asta.

— Dar ei, unde sînt acum ?

— La Nipru.

— Va trebui să așteptăm încă mult.

— Mult.

— Numai să apucăm clipa aceea.

— Da, numai să apucăm, repetă Lilek. Dacă nu apucăm noi, alții or s-or apuce. Vor vedea cu ochii. Ah, nici nu-ți vine să crezi cît vom fi de fericiți.

Și Lilek, în avîntul lui, îl sărută pe Andrzej pe creștet.

III

Nefericirea Elżbietei Szyller era snobismul. De la moartea lui Edgar nu-şi mai putea găsi, propriu-zis, locul. Se gîndea, fireşte, la starea ei de orfană — rămasă singură pe lume — la faptul că numărul contractelor devenea tot mai mic, iar succesele tot mai slabe, determinate şi de împrejurarea că fratele ei nu-i mai era în preajmă. (Nu-şi mai amintea că prea puţin o ajutase Edgar în timpul vieţii lui). Evident, amurgul faimei era un lucru cît se poate de normal; îmbătrînea, îşi pierdea vocea, se îngrăşase mult, iar trăsăturile ei, în trecut fermecătoare, se ofiliseră, pieriseră fără urmă.

Din snobism, desigur, locuia la contesa Caserty: puţin poate şi pentru siguranţă; dar atrasă poate şi de luxul vastei locuinţe situate la etajul al doilea al unei vechi clădiri (căreia odinioară i se spunea: modernă) de pe strada Baudouin. Contesa Caserty, după cum se ştie, venise la Varşovia pentru împărţirea definitivă a moştenirii cu Marysia Bilińska, ca şi pentru întocmirea actului privitor la schimbarea a două clădiri — obţinute drept moştenire la Varşovia — cu o clădire din Roma, care fusese de asemenea proprietatea prinţesei Anna. Venise tocmai la sfîrşitul lui august 1939 şi trăsese la o rudă a ei de pe Baudouin, unde o surprinsese războiul. Ruda ei fugise, împreună cu corpul diplomatic, în cursul asediului Varşoviei. Contesa nu „s-a mişcat" şi a rămas — în modul cel mai stupid din lume — în condiţii de neînţeles pentru ea. Locuinţa Elżbietei — o mică garsonieră modernă — fiind bombardată, aceasta şi-a găsit refugiu în apartamentul ocupat de Roza şi aici a trecut prin cele mai grele peripeţii.

Contesa Caserty fiind totuşi cam prostuţă, îşi supraprecia poziţia, într-o lume care nu-i purta nici cel mai mic respect. Nu înţelegea, cîtuşi de puţin ce se petrece în jurul ei şi mai avea şi unele capricii ciudate, pentru a căror acoperire — lipsită de bani cum era (clădirile neaducîndu-i venituri, iar Szuszkiewicz, aşezat pe proprietăţile prinţesei Bilińska, păstrîndu-le pentru Alo) — alerga pe la nişte veri, care nu voiau şi nici nu puteau s-o ajute. Atîta doar că cu acest prilej se exersa din plin în limba polonă şi nu mai făcea îngrozitoarele greşeli care la început o iritaseră atît de mult pe Elżbietka.

Trebuia să se gîndească la nişte venituri mai substanţiale, să contracteze un împrumut, fiind doar sigure că „după război" vor putea restitui totul. Nici o clipă nu le putea trece prin minte că evenimentele ce se apropiau — sau chiar cele curente — vor zdruncina bogăţia bancherului Rubinstein sau capitalurile ce zăceau în adîncurile de la Banco di San Spirito din Palermo. Alţii totuşi, neputînd conta pe eventualitatea asta, nu se lăsau convinşi de cele două doamne că totul se va încheia cît se poate de bine.

Mama Elżbietei, doamna Szyller, se orientase mai bine. Orice s-ar zice, era soţia unui om realist şi mai pierduse o avere la Odesa. Totuşi, nu reuşise să explice fiicei sale că acum nimeni nu-i va împrumuta bani. De altfel şi ea — aşa de îndrăgostită de copiii ei cum fusese întotdeauna, iar acum cu toate sentimentele concentrate în jurul Elżbietei — se cam mira că

nimeni nu ţinea să-i ajute fiica. o atît de celebră cîntăreaţă.

— O fată atît de fermecătoare! spunea ea, fiindcă în ochii ei Elżbieta rămăsese pentru totdeauna frumoasă şi tînără, meritînd pe deplin să i se spună „fată“.

Acum, Szyllerowa locuia pe Bracka, dar venea des în casa de pe Baudouin, la „lăcaşul“ celor două femei frumoase, deşi cam trecute. Îi plăcea atmosfera exotică a locuinţei ăştia, ce se deosebea într-atît de tot ceea ce se petrecea pe stradă. Trecînd de pe Bracka în strada Baudouin, Szyllerowa vedea uneori cu mult mai mult decît ar fi putut încăpea în minţile celor două femei nepractice.

Într-o zi din primăvara anului 1943, intrînd în locuinţa fiicei sale — unde odăile arătau splendid, în lumina soarelui, perdelele acoperind camuflajul puţin cam uzat, iar culorile covoarelor sclipind de parcă ar fi fost ţesute nu de mult — doamna Szyllerowa se miră, cu spiritul ei practic, că „o astfel de locuinţă“ stă nefolosită.

— Ştii ceva? spuse ea fiicei sale, ar trebui să amenajaţi aici un restaurant mic, elegant.

— *„Nur für Deutsche“*[1], grăi deodată Roza, prezentă la această conversaţie.

Elźunia dădu din umeri şi, încrucişînd braţele, se uită semnificativ la mamă-sa.

— Vai de mine, doamnă, răspunse Szyllerowa, nici nu se cade şi nici nu se va permite.

— Ar trebui să găsim o bucătăreasă perfectă şi să facem un restaurant luxos, scump, exclusivist.

[1] Numai pentru germani (germ.).

— Credeţi că vor veni şi nemţii aici?

— Dacă vin, n-avem ce face. Nu-i putem alunga.

— Ţineţi, doamnă, atît de mult să vină şi ei? întrebă Szyllerowa. Dar nu primi nici un răspuns. Eu totuşi am să te ajut, adăugă ea, adresîndu-se fiică-si.

— Da, consimţi Elźunia, nerăbdătoare, dar pentru un astfel de restaurant e nevoie de bani. Veselă şi tacîmuri de argint avem aici; trebuie să cumpărăm însă cratiţe. Şi cîteva mese. Unde pot găsi banii necesari?

Doamna Szyllerowa căzu pe gînduri.

— N-ai încercat la tînărul Hube? Îl cunoşti? Înainte de război era foarte bogat.

— Se pare că de-abia o mai duce cu restul ce i-a mai rămas.

— Am putea încerca. Ţi-l voi trimite prin Andrzej Gołąbek.

În felul acesta a luat fiinţă restaurantul „La Roza“, mic, elegant, şi în curînd cunoscut în cercurile largi ale oraşului. El juca şi un alt rol. Hubert şi Andrzej veneau des aici.

— Numai să nu vină prea des, zisese Spychała, care procurase băieţilor bani.

— E un local de noapte foarte util, spusese Hubert lui Spychała, idioata din Palermo atrage aici nişte nemţi atît de importanţi, încît celelalte baruri pot rămîne cu gura căscată de invidie. O frumoasă poveste, domnule, repeta el scuturîndu-şi pletele-i romantice.

Povestea asta a avut şi alte consecinţe.

Elźunia era sigură că banii procuraţi pentru amenajarea restaurantului sînt ai lui Hubert. Lucrul ăsta a înduioşat-o şi nu l-a ascuns tîნă-

rului sentimentul. De cîte ori Hubert venea în localul „La Roza" ca să vadă ce se mai petrece acolo, îl obosea cu efluviile ei de gratitudine.

Doamna Paulina Szyllerowa își petrecea acum toate diminețile la restaurant. Experiența ei gospodărească sprijinea localul atît în privința întocmirii menu-ului, cît și a realizării lui. Nimănui nu-i trecea prin cap că bătrîna doamnă prezenta în fiecare seară un raport amănunțit lui Spychała despre persoanele ce frecventează localul în ziua respectivă. Uneori repeta chiar unele cuvinte auzite în treacăt, iar Spychała îi era foarte recunoscător.

Într-o zi, veni acolo și Spychała, spre a vedea cum funcționează localul. Firește, nu era o inspecție oficială. Venise pur și simplu într-o zi, cu Ola, să ia masa la barul „La Roza". (Nu ăsta era numele localului: așa fusese botezat doar de băieți, pe care îi amuza nespus de mult figura contesei Caserty.)

Într-o odăiță mică erau cîteva mese, argintul sclipea, șervetele foșneau. Era încă devreme și mesele nu erau ocupate. Atmosfera restaurantului era uimitoare. Îi salută chelnerul Henryk, pe care doamna Szyllerowa îl știa încă de pe timpul fabricii de zahăr. Merita o încredere deplină. Era un tip chipeș și puternic, pe care Spychała îl cunoștea din altă parte. Nu-i convenea deloc să fie chelner, dar ordinul e ordin. Firește, simulau că se văd pentru întîia oară.

În momentul cînd comandau bucatele, apăru pe neașteptate Elźbietka. Ea socotea că se cuvine să-și salute cunoscuții, pe primii oaspeți din ziua aceea. Și erau doar niște cunoștințe atît de vechi.

Pe atunci, oamenii nu se mai vedeau, uneori, timp îndelungat și întîmplarea făcuse ca Elźbietka să nu se întîlnească nici cu Ola, nici cu Spychała încă de la începutul războiului. În Bracka, la mamă-sa, nu venea niciodată (sau poate că nu voia?). Așa că îi vedea acum pentru întîia oară și anume în noua ei situație, lucru ce o cam tulbura puțin, neștiind ce să facă. Să-și reamintească oare de timpurile trecute, ori să se comporte ca și cum nu s-ar fi întîmplat niciodată nimic?

— V-aș sfătui să cereți colțunași, îi spuse ea lui Spychała, dîndu-i mîna, sînt proaspeți și foarte gustoși. Bucătăreasa noastră e specialistă în colțunași.

— Desigur că mama dumneavoastră a învățat-o, zise Ola, doamna Szyllerowa e doar o strălucită gospodină.

Elźbietka luă loc la masă.

— Da, așa e, răspunse ea, dar de-abia acum mi-am putut da seama (pentru asta a fost nevoie chiar de un război) că și eu am moștenit o parte din talentele astea. Și ce-i mai important, îmi place să folosesc aceste talente tot atît de mult cît îmi place să cînt. Îmi place să gătesc, să întocmesc lista felurilor de mîncare...

— Într-un cuvînt sînteți, doamnă, proprietarul ideal al unui restaurant, zise Kazimierz.

— O „locandieră" înnăscută, articulă Elźbieta rîzînd.

Cuvîntul ăsta italienesc o făcu pe Ola să-și amintească de muzică.

— Dar dumneavoastră, doamnă, cîntați încă, nu-i așa? întrebă ea.

— Aș, da de unde, am și uitat că am voce, spuse ea cu o falsă modestie.

— Dar ați avut, doamnă, o voce minunată, rosti Spychała, serios, cu mutra unui director de departament.

Elźbieta zîmbi.

— De ce-mi spui „doamnă“ ? se adresă ea Olei. Întotdeauna doar ne-am spus pe nume.

Ola nu cuteza să-și reamintească că, deși Elźunia îi spunea pe nume, ea în schimb îi răspundea întotdeauna cu „doamnă“, între ele fiind o diferență destul de mare de vîrstă.

— Ah, admirabil, răspunse Ola, îți voi spune pe nume. Lui Edgar îi vorbeam întotdeauna așa.

Elźbietka rîse fără nici o noimă, mai recomandă încă un fel de friptură și plecă.

— Mă tem că am cam șifonat-o, mărturisi Spychała.

— Dacă — și Ola făcu un gest nedefinit — i-ai trîntit-o că a *avut* voce...

— Într-adevăr, n-am prea brodit-o, recunoscu el.

— Nu ești un bun diplomat, deși e chiar profesiunea ta de bază.

— N-am fost niciodată diplomat, rosti Spychała, am fost cu toții niște diletanți.

— Sfinții nu se ocupă de cîrpitul oalelor.

— Da, însă oalele astea erau nespus de greu de lipit.

— Totuși, într-un fel tot se lipeau... te pomenești că se lipeau singure ?

— Și tot singure se sparseră, răspunse Spychała rîzînd. Glumele astea, Ola, sînt nespus de amare.

— Uite, vezi — începu Ola pe neașteptate, ca și cum s-ar fi pregătit de mult pentru convorbirea asta — uite, vezi, în toți, cei douăzeci de ani ni s-a părut că totul e în ordine, că totul

e lipit solid. Apoi s-a văzut că nu era decît o iluzie totală... care s-a și prăbușit.

Spychała cercetă atent pe Ola, în timp ce Henryk servea colțunașii.

— Ce-ai vrut să spui ? întrebă Spychała, după ce chelnerul se îndepărtă. Ai vorbit despre politică sau despre căsătoria ta ?

— Am vorbit despre Polonia, grăi Ola înroșindu-se ; căsătoria mea a fost ceva cu totul diferit. Ea n-a fost lipită, ci încătușată.

— Ai recunoscut de atîtea ori că a fost, din partea ta, o eroare.

Ola nu răspunse.

Elźbieta apăru din nou, spunîndu-le :

— E și un delicios curcan cu ciuperci.

— Mama dumitale este în bucătărie ? întrebă Ola. Aș vrea s-o rog ceva. E vorba de cheia de la locuință. Andrzej mi-a luat cheia.

— Da ! Poftim.

Ola se duse în bucătărie. Spychała rămase singur cu Elźunia, care luă loc.

— Vă amintiți, doamnă, de ziua aceea, de la Odesa ?

— Ce zi ? întrebă ea, neliniștită. Au fost atîtea.

— N-au fost prea multe, zîmbi Spychała ; cînd a trebuit să mă întorc, îndată, în Galiția.

— Da ! Așa e.

— M-am gîndit la ziua cînd am fost în vizită la Volodia Tarlo. Vă reamintiți, doamnă ?

— Da, îmi reamintesc perfect de bine. Fiecare amănunt. Unele epoci din viață se șterg, devenind o bandă cenușie, iar de altele omul își aduce aminte aproape amănunt cu amănunt : de zîmbetul cuiva, de o vorbă, de o sclipire...

— Ariadna purta mătănii, continua Kazimierz uitîndu-se atent în gol, ca și cum mătăniile ar fi lucit în fața lui, chiar în colțul odăii.

— Ce s-a întîmplat oare cu Antek ? Vă întreb, profitînd de absența Olei, spuse repede Elżbietka.

— L-au ucis nemții. I-au asasinat pe toți, într-un conac. Noaptea.

— De ce ?

— Întrebarea asta nu-și are rost, cînd e vorba de activitatea lor.

— Dar Ola ?

— Rezistă. Îi are pe ceilalți copii.

— Și Andrzej este cam primejdios.

Spychała zîmbi.

— Toți tinerii sînt azi primejdioși.

— Dar cel mai rău este Hubert, adăugă Elżbieta, cu convingere.

În clipa aceea intră un aviator german, înalt, elegant. Își înclină ușor capul în fața Elżbietei și ocupă o măsuță mică într-un colț.

Elżbieta se uită semnificativ la Spychała.

— E Wittelsbach, văr cu soțul Rozei, șopti ea.

— Tot un drac, constată Spychła, în șoaptă.

Elżbieta căzu pe gînduri.

— Care din ei o fi împușcat-o pe Marysia Tatarska ? întrebă ea pe nepusă masă...

Spychała își încrucișă mîinile.

— De unde pot eu să știu ? răspunse el, evident în derîdere. Probabil nemții.

— Lasă, domnule, poveștile ! se indignă cîntăreața.

Spychała duse un deget la buze.

Elżbieta plecă.

Ola reveni, își ocupă locul și, uimită, se uită la ofițerul german.

— Mai rămînem ? întrebă ea pe Kazimierz.

— Nu putem ieși, așa deodată. Asta poate să atragă cuiva atenția.

— Dar nu e nici o plăcere, spuse destul de tare Ola. Ofițerul o examină fugar.

— Trebuie să rămînem, conchise răspicat Spychała.

Ola tăcu destul de multă vreme. Mîncară.

— Am vrut să-ți spun mai de mult. Nu-i adevărat că am fost încătușată. Am fost foarte fericită cu Franciszek.

Spychała își înălță ușor trunchiul, puse jos furculița și privind-o cîteva clipe replică.

— Asta însemnează doar că nu ești fericită cu mine.

— Dar cine ți-a spus că sînt fericită ? rîse, destul de ciudat, Ola, apoi adăugă rece, ștergîndu-și buzele cu șervetul. Gîndește-te serios : se poate vorbi oare aici despre unele lucruri, cum ar fi de pildă fericirea ?

— De ce nu ?

— Pentru că sînt noțiuni ale tinereții. Sîntem prea bătrîni pentru „fericire“. Pentru mine, ca să fiu sinceră, mai importanți sînt copiii mei decît tu și întreaga ta fericire.

— Nu-i nevoie să-mi spui. Știu mai de mult.

— Tocmai. Nu poate fi vorba de chestiuni sentimentale, după cele ce s-au întîmplat cu Antek.

— Asta-i cu totul altceva, încercă Spychała să se apere, destul de slab.

— Dar ceea ce s-a întîmplat cu Andrzej ?

— Anume ce ?

— A ucis. Înțelegi ? Copilul meu, răzgîiatul meu Andrzej... A ucis. Cum a putut oare să facă el așa ceva ?

— Nu-i deloc sigur că a fost el.

Poziția de apărare a lui Kazimierz era tot mai slabă.

— Nu vorbi așa, își încreți Ola sprîncenele, amenințător.

— Ce-i cu tine, Ola? se sperie Spychała.

— Știi foarte bine ce-i cu mine. Și de aceea e ridicol cînd vorbești despre fericire. Întru totul ridicol. Iar după o clipă adăugă: Și aș spune chiar: e mîrșav.

— Nu ți se pare — și Spychała o privi foarte rece — că folosești cuvinte mult prea tari?

Ola izbucni.

— Dar ale tale nu-s prea crunte? Poți oare vorbi în clipa asta despre viață... despre o viață normală? Căci nu poate fi viață ceea ce străbatem noi acum. Privește ce se întîmplă în jur...

— Le știu pe toate mai bine decît tine.

— De aceea mîncăm curcan cu ciuperci.

— Gîndește-te bine, Ola — și, Spychała, calm, își puse palma pe mîinile ei — ce avem de făcut? Mai mult decît facem, nu sîntem în stare. Crede-mă, acum totul are alte dimensiuni. Spui că asta nu-i viață, și te pomenești că vom spune că tocmai viața de acum e cea adevărată. Viața adevărată este numai atunci cînd moartea te pîndește.

Ola lăsă pleoapele în jos. Îi venea să plîngă.

— Trebuie să-mi promiți un singur lucru, spuse ea după o clipă, că niciodată nu vom mai reveni aici.

Spychała își retrase mîna.

— Dacă dorești, pot să-ți promit. Astfel de promisiuni, adăugă el, nu pot fi date. Nu ne

putem făuri artificial planurile și năzuințele. Dar dacă va trebui cîndva să revenim aici?

Ola suspină.

— Să nu ne făurim planuri artificiale? E greu! Uneori trebuie — și fără să se mai uite la Kazimierz zise apoi: Uneori, trebuie chiar să schimbăm cursul unui rîu cu ajutorul unui zăgaz artificial. Numai că un astfel de rîu nu va avea niciodată apă curată.

Tăcînd, Spychała se uita în farfurie, iar Olei i se părea că fredonează încet un cîntec cunoscut.

— Iar uneori, își încheie Ola gîndul, simți o dorință de neînvins să bei apă curată, de izvor.

IV

Ewelina Royska către Paulina Szyllerowa

„Puste Łąki, 15 IV 1943

Scumpa mea Paulina,

Cred că s-au scurs treizeci de ani de cînd nu ți-am mai scris nici un cuvînt — ție, prietena mea cea mai bună. Uneori ne-am văzut mai des, alteori, mai rar, dar... n-am mai simțit nevoia să-ți scriu, așa cum îți scriam din Modlińce. Așa au fost timpurile, că omul nu simțea nevoia să scrie epistole.

Cred că nici acum nu-i potrivit momentul pentru ca penița — intermediul acesta nesigur — să fie considerat demn să ne exprime sentimentele. Mă tem chiar că vei fi surprinsă — sensibilă cum ești — de faptul că într-o vreme atît de primejdioasă și de complicată, m-am apucat să-ți scriu. Mă aflu singură în conacul

ăsta părăsit și, deși gîndesc că n-am să mai rămîn încă mult timp aici, totuși pustietatea asta mă apasă, după cum nu-mi dă pace sentimentul că nu mi-am îndeplinit toate îndatoririle. Și nu am nici cui să-mi adresez gîndurile, nici cui să-i vorbesc de mine. Michasia, confidenta mea de totdeauna, m-a părăsit cu cîțiva ani în urmă, iar dintre copii, nu mi-a mai rămas nimeni. Fiica Michasiei s-a îndepărtat de mine, mi-a devenit indiferentă. Știu bine, am partea mea de vină, alegîndu-i un soț pe care nu-l iubea. Deci, mi-ai rămas doar tu, singură, care desigur, din cauza scurgerii timpului ai devenit nepăsătoare față de nevoile mele. Totuși, numai ție îți pot împărtăși ce-mi apasă inima, căci numai tu, colegă și de aceeași vîrstă, mă poți pricepe. Și poate, mă vei compătimi puțin. Căci așa este omul făcut, să aibă nevoie de compasiune, de sentimentul ăsta atît de ușor ce te obligă la atît de puțin și care poate fi așa de lesne manifestat.

Tot ce-am avut ascund mormintele, iar ce mi-a rămas este nespus de departe și învăluit de sentimente ce nu pot să le înțeleg. Nu mi-am închipuit că voi găsi în mine atîta putere de jeluire și dîrzenie, nici o atît de mare pornire de distrugere și sete de răzbunare. Înăbuș toate astea în mine, dar ele cresc pe neașteptate înalte, peste capul meu. Acum, odată cu primăvara, supraveghez lucrările de pe ogoare, cum îmi pretind nemții, dar mă uimește pur și simplu faptul că am putere să-mi pun pălăria (veșnica mea pălărie de paie) și mănușile și să ies acolo unde ară sau unde prășesc planta cea nouă, adusă din răsărit și pe care nemții ne cer s-o cultivăm, fiindcă e sortită să înlocuiască guta-

perca. În exterior, totul pare un coșmar, iar dacă omul nu are echilibrul interior, astăzi absolut necesar, este într-o stare apropiată de nebunie.

Închipuiește-ți însă că au căzut pe capul meu noi sarcini. Și încă pe neașteptate. Văduva lui Walerek mi-a adus aici, pentru a o crește, pe fiica lui — o fată de unsprezece ani (deja !), cu un caracter foarte dificil. E tot ce mi-a rămas ; e foarte puțin. Dar e și foarte mult, căci din nou am o legătură cu viața, care după moartea lui Walerek mi se părea cît se poate de pustie. Un firicel de ață subțire m-a legat astfel de malul de care cu spaimă — cuvîntul ăsta exprimă curatul adevăr — cu spaimă, repet, mă îndepărtam plutind.

Știi ce s-a întîmplat cu Walery. O soartă grea pentru mine, grea nu numai ca înțelegere a morții propriului tău copil și în general a morții, a acestui mister, dar și a faptului — și lucrul acesta e cel mai greu pentru mine — de a înțelege că așa a trebuit să fie. Întotdeauna o mamă — acest relativ judecător — are pentru propriul ei copil mii de justificări. Le am și eu, le știu pe de rost, le înșir în mintea mea și totul mi se pare că-i o nedreaptă acuzație, cea mai profundă nedreptate din care se zămislește protestul... Nopțile, îmi vine să urlu : «Nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu sînt de acord, nu sînt de acord !»

Dar... cel mai îngrozitor lucru, draga mea Paulina, este abisul către care mă îndrept uneori. Tocmai în nopțile fără somn, neliniștite, grele. Abisul disperării, cînd ești nevoit să-ți spui categoric : așa a trebuit să fie, altfel nu se putea. Dar clipa asta, cea mai rea, vine foarte rar.

Atunci, îmi îndrept ruga către Józio — și el, cu umbra lui pură, îmi vine în ajutor, mă scoate din abis. Și, scumpă prietenă, poți să mă crezi, mult mai des simt lîngă mine prezența fiului cel vîrstnic, care a pierit în urmă cu douăzeci de ani, decît a aceluia care s-a dus abia de un an, și jumătate. S-ar putea — mă întreb adesea și acum, te întreb pe tine — s-ar putea să nu-l fi iubit îndeajuns? Moartea Helenkăi m-a îndepărtat de leagănul lui, amintirea nenorocirii îmi poruncea să-l neglijez. Și mă năpădesc iarăși remușcările — o viață atît de frumoasă și de prăpădită. Mi-e dor de ei amîndoi — și, din nou, de micuța Helenka — și sînt întocmai ca Niobe care-și întorcea privirile spre fiii ei... Iar ei nu mai există, nu mai sînt și nici nu vor mai fi.

Și moartea, atît de defăimătoare a lui Walery al meu, ucis cu gloanțe trase dintr-un ascunziș pe la spate. E posibil oare lucrul acesta? În fond, oare are cineva dreptul să-și aroge răspunderea de a pedepsi pe altcineva cu moartea?

Și, în plus, aici circulă insistent zvonul că sentința lui Walery a fost adusă la îndeplinire de nepotul sărmanei mele Michasia, băiatul acela frumos, ce semăna atît de mult cu Walery. E oare cu putință? E oare posibil — mă întreb uneori noaptea — ca mîinile minunate ale acestui tînăr, frumos, capabil, luminos, să fie acoperite cu pete de sînge, și încă din sîngele unchiului lui, rudă atît de apropiată — și cel din urmă fiu al mătușii atît de „îndrăgite" odinioară?

Îți amintești de el? A fost de atîtea ori in Puste Łąki, mai întîi copil, în costum de marinar, apoi ca adolescent, la patul de moarte al sărmanei Michasia! Și cît era de chipeș, de

parcă o rază căzută deasupra capului îi lumina părul negru. Cît era de sensibil și de amabil, de delicat și de politicos, avînd, întotdeauna, atît de frumoase mîini.

E oare posibil? Și ce concurs de împrejurări l-a condamnat să apese el, cu aceste mîini, negrul metal al armei automate? Cum a învățat arhanghelul ăsta dulce să tragă cu arma? Cum a putut să se ascundă în umbră, cum a putut să se împovăreze cu o crimă atît de cumplită?

Paulina mea, nu-mi vine să cred în toate astea. Plîng. Dar îmi spun: nu există fum fără foc.

— Și-apoi Ola asta! Tu crezi că nu mă gîndesc și la ea? Mi-e milă de ea, dar m-apucă și mînia! Cum poți să locuiești tu, cu ei, toți, acolo?

Eu însă știu. Consimți la toate; și nu-i vorba, în defectul ăsta îngrozitor al tău, de indiferență, ci de bunătatea ta fără de margini. Și... o anumită înțelegere a lucrurilor, pe care ți-au insuflat-o chiar copiii tăi.

Cred că ești de acord cu mine, Paulina mea, că e ceva cît se poate de nefiresc, și aș spune chiar imoral, cînd tinerii mor înaintea celor bătrîni. A răpi bătrînilor speranța, înseamnează a le răpi, în același timp, credința. Și... poate chiar iubirea. De aici izvorăște pustiul interior și uscăciunea dinlăuntrul omului. Nu mă mai pot descurca, nu mai am nici un fel de cumpăt. Pînă și urzeala lui e tare destrămată. Sănătatea doar mi-a rămas zdravănă și, chiar trudită cum sînt în cursul zilei, mă simt ca pe vremuri. Întrebarea «la ce bun?» mă năpădește seara ori, dacă nu dorm, în zorii zilei.

Încerc să-mi înlătur starea asta. Am fost neroadă în tinerețe, deși moartea Helenkăi ar fi

trebuit să mă pună în gardă. N-am înțeles avertismentul și, capră bătrînă, plină de îngîmfare, m-am obișnuit foarte încet să-mi arunc ochii și spre inima mea. Și... de-abia acum am înțeles cît este de pustie.

Știu că Walerek n-a fost un om bun, știu că nu există nimic frumos rămas de la el. El însuși, însă, era tare frumos. Asta nu-i nici un fel de mîntuire și nici consolare — mai ales pentru o mamă — dar jalea nu se micșorează prin aceea că-ți dai seama că-i lipsită de orice sens. Strîng amintirile rămase de la Walerek, le păstrez într-un sertar, sînt puține și neînsemnate. Iar eu aș vrea, în primul rînd, să dau o prețuire vieții ăștia. Dar nu-i cu putință să dai vieții o însemnătate cu sila. Viața — la orice încercare de a o defini — e ceva ce se prelinge, e ca apa ce se scurge prin ochiurile plasei, cînd pescuiești. Și oricît m-aș strădui, apa n-aș putea-o opri. Lucrul cel mai important — în disperarea mea — este poate sentimentul că toate eforturile de a construi, de a organiza ceva, sînt zadarnice. Resemnată, trebuie să mă supun curentului, care va rezolva pentru mine totul : și viața și moartea. Totuși, izbutisem să dau vieții și morții lui Józio o anumită semnificație, îngropîndu-l în mauzoleul care, chiar cînd va trebui să fie părăsit, va rămîne aici, pe loc, aici, unde i-am construit. Văd și semnificația vieții, atît de scurte a Helenkăi. Ți-am spus doar, a fost un avertisment. Nu pot însă să-mi explic viața lui Walerek. Să fie oare pentru că nici un filozof n-a reușit să lămurească ce este răul ?

Nu-i chip să-mi înțeleg nici propria mea viață. A fost, poate chiar de la început, o mare eroare, eroarea jucătorului, care de la începutul

jocului a mizat pe *«rouge»*, atunci cînd a ieșit *«noir»* și iar *«noir»*... tot timpul. Astăzi nu se mai poate nimic îndrepta. Dar nu s-ar fi putut oare să i se vie în ajutor, chiar de la început ? Oare n-ar fi trebuit să fiu mai neîncrezătoare față de viață ? Oare n-ar fi trebuit să mă cutremur de spaimă în fața darurilor ei și să le resping, să resping totul ? Zadarnice sînt toate frămîntările, văd întreaga lor nimicnicie, dar nu le pot alunga din mine. Și, ele revin, revin noaptea, căci ziua sînt ca și alungate.

Draga mea Paulina, nu-mi lua în nume de rău scrisoarea asta atît de haotică și, în fapt, atît de lipsită de sens. Dar... mă simt ceva mai bine, după ce am scris-o. Deci înțelege-o și iubește-o pe a ta

Ewelina"

Scrisoarea asta a fost predată doamnei Szyllerowa de bătrînul Kozłowski. Tot atunci a aflat el și că Romek a fost deja deportat la Oświęcim. Întrebat de doamna Szyllerowa cum se simte doamna Royska, el i-a răspuns : „Nu știu, fața ei e ca de piatră."

V

Pe Hubert, Helenka l-a întîlnit pe strada Marszalkowska, lîngă „Arabul" din colțul străzii Nowogrodzka. Era în aprilie, dar soarele ardea ca în iunie.

— Încotro ? întrebă Hubert.

— Nu știu nici eu. Unde m-or duce picioarele.

— Vino cu mine la Podkowa, propuse el, îmi vei vedea băieții.

— Ce fel de băieți ?

— Cei mai tineri. Astăzi depun jurămîntul cercetașii. Hai, vino.

— Bine. Cum n-am nimic de făcut, tot hoinăresc pe străzi.

— Ţi-e frică ?

— Nu, nu mi-e frică. Dar...

Vagonul electric — aflat în colțul Marszalkowskăi, în fața unei case roșii urîte, unde, în vecinătate, era și un restaurant cunoscut — se pregătea tocmai să plece. Nu era plin la ora aceea, deși dimineața și seara aglomerația era nespus de mare. În vagon, firește, n-au discutat lucruri importante, trecînd din cînd în cînd la mersul vremii, la lumina cîmpului, la norii cerului. Şedeau față în față, pe locuri separate.

La hotarul orașului — unde ultimele case zăceau în ruine, dărîmate pe timpul asediului — intrară doi jandarmi, rămași pe platformă, căci nu aveau de gînd să-i acosteze pe pasageri. Conversațiile din vagon luară însă alt aspect. Într-o poziție rigidă, simulară cu toții că nu-i bagă în seamă pe jandarmi. Cînd aceștia coborîră la stația Rakow, pasagerii răsuflară ușurați, cu toții.

Deși vorbeau atît de puțin, totuși se uitau unul la altul, examinîndu-se între o frază despre starea vremii și alta despre frunze fragede. Helenka observă că Hubert se schimbase mult în ultimul timp, că ascundea un licăr în ochii lui deveniți parcă mai șterși și mai holbați, iar cîrlionții, cuibăriți sub beretă, îi fac fața mai vizibilă, mai accesibilă și prin asta mai puțin frumoasă. Pe fruntea destul de îngustă se schițau riduri transversale, iar gura — din cele două vișine de odinioară — se schimbase în două buze subțiri, incolore, crispate. În lumina de primăvară ce iradia de pe ogoarele tot mai înverzite, se puteau observa limpede toate aceste schimbări, care o și puseră pe gînduri, știind bine că Hubert nu-și bătea prea mult capul cu tragediile ocupației. Simula poate toate astea ? Şi aspectul lipsit de griji și jocul de-a conspirația ? Ori lua totul în serios ? Helenka nu voia să creadă nici una, nici alta.

În același timp Hubert se tot uita și el la Helenka. Ea avea întotdeauna un botișor de șoricel. În ultimele zile însă trăsăturile i se contractaseră mult. Şi-apoi, expresia asta neplăcută a îndîrjirii pe buze, ca și fălcile ei mereu încleștate ! Hubert, în pauzele conversației, tot încerca să-i zîmbească fără însă să reușească să obțină drept răspuns un zîmbet din parte-i.

— Fir-ar să fie, rosti el la un moment dat, mi-am închipuit că verdeața-i mai bogată. Cînd colo, pădurile de pe aici sînt transparente, de parcă-s desfrunzite încă.

— Da, mărturisi Helenka, șovăitor, locul nu-i prea sigur.

Dar... întîlnirea fusese fixată într-un colț din Podkowa Lesna, atît de îndepărtat și de îngrădit din toate părțile încît, cu toate că erau treizeci de cercetași, nu exista nici o primejdie să fie văzuți. Se adunaseră pe o cărare anume aleasă, înconjurată de brădet des, amenajat cîndva drept loc de vînătoare ascuns. Trecuseră de mult timpurile în care se organizaseră în aceste locuri vînători, aleile de prin brădet fiind acum năpădite, din toate părțile, de mesteceni și stejari. Era o priveliște ciudată — chiar neașteptată — a unui lucru ce nu putea fi acordat cu realitatea ocupației, atît de grea, de apăsătoare în oraș, pentru Hubert și Helenka. Cele două rînduri de cercetași păreau ceva nereal, ba chiar

un fel de jucării, în pădurea asta de un verde proaspăt, printre brazii întunecați și ale căror lungi cetine mîngîiau tînăra vegetație. Acele lor fragede miroseau tare, iar cercetașii aliniați de-a lungul aleii făceau impresia unor soldați de plumb ; cu desăvîrșire nereali.

— Ar trebui, spuse Helenka lui Hubert, să aibă și bonete făcute din hîrtie de ziare, ca totul să pară un joc !

Hubert, spre a obține tăcere, făcu un semn cu mîna și apoi se adresă cercetașilor.

Helenka nu-l auzise niciodată ținînd o cuvîntare. Firește, glăsuia unele adevăruri generale și destul de banale. Vorbea despre datoriile „polonezului tînăr" și se putea observa că vorbele astea simple și uzate i se strecoară prin gîtlej cu oarecare dificultate, deși vocea lui răsuna răspicat și convingător (pentru cei mici).

Urmă jurămîntul. Helenkăi i se păru că vede lacrimi în ochii lui Hubert. Băieții repetau după el cuvintele solemne, ieri fără nici o însemnătate, iar azi însemnînd moartea unor copii.

Cîteva doamne — mame — din apropierea lor, erau îmbrăcate în rochii colorate, de primăvară. La aripa dreaptă a rîndurilor aliniate, stătea un băiat chipeș, micuț, ce-i raportă lui Hubert efectivul adunării.

Helenka îl examină atent. De altfel — după comanda „rupeți rîndurile", cînd participanții la adunare părăsiră, din zece în zece minute poiana — Hubert îl chemă la el :

— Ce mai e nou, Kacuś ? — la care băiatul răspunse tot printr-o întrebare :

— Dar locotenentul Andrzej ?

Helenka se cruci uitîndu-se atent la Hubert.

„Andrzej n-are oare un nume conspirativ ?" grăia privirea ei.

— Uite, vezi, zise Hubert, adresîndu-se Helenkăi, acesta este Kacuś, pupilul lui Andrzej.

Iar către Kacuś :

— Locotenentul lipsește, dar este sora lui.

Kacuś, nemulțumit, se înroși și, întinzînd mîna Helenkăi, pocni călcîiele.

— Dar pe cînd ? se adresă el lui Hubert.

— Vom vorbi mai tîrziu, răspunse Hubert și își întoarse capul. Înapoindu-se la stație, Helenka făcu o strîmbătură destul de neplăcută și spuse :

— În ce privește conspirația, n-am ce zice... Puteți cădea în cursă în fiece clipă.

— Da ! cam așa și e, dar nu știu cum se face că totuși nu cădem.

Iar după ce se mai gîndi puțin adause :

— Mi-ar părea rău de băieți. Sînt atît de micuți.

Helenka, clipind din pleoape, se uită la Hubert.

— Am impresia că ai inima prea moale pentru îndeletnicirea asta. Cînd rosteai jurămîntul plîngeai...

— Nu, n-am plîns. Dar... eram emoționat. Lucru neînsemnat mai înainte, astăzi jurămîntul e foarte primejdios. Mă întreb, chiar, nu pretindem oare prea mult de la tinerii ăștia ?

— Socot, sublinie Helenka, pronunțînd foarte rece cuvintele, că de la noi toți se pretinde acum foarte mult. Dar... nu prea mult, din moment ce putem răspunde cerințelor.

— Să răspundem ? Cu ce ?

— Unii numai cu lacrimi, răbufni Helenka.

Cîteva clipe Hubert tăcu. Apoi zise :

— Te superi ? Asta nu ajută însă la nimic.

Cînd cotiră spre stație, Kacuś îi ajunse din urmă.

— Locotenente Eustachy, veniți. Repede, repede, veniți. Să vedeți ceva. Repede, căci nemții se vor întoarce îndată.

Kacuś porni în fugă spre partea de unde veniseră. Alergă cît îl țineau puterile — și avea destule. Hubert începu să gîfîie, dar alergă și el. Helenka rămăsese mai la urmă.

— Aici, aici, strigă Kacuś, oprindu-se pe cea de a doua cărare a pădurii, vecină cu cea unde avusese loc adunarea. Aici, la spatele brazilor, se ridicau stejarii cei maiestuoși, dar încă lipsiți de frunze.

— Priviți aici, locotenente, făcu Kacuś și, cu un gest dramatic, arătă ceva ce zăcea în iarbă. Băieții i-au găsit acum cîteva clipe. Îndată, aici.

Dincolo de linia brazilor, la poalele stejarilor, printre rădăcinile mușchiuloase zăceau cinci cadavre. Rănile se puteau vedea la cap și piept ; fuseseră împușcați la nimereală. La început Hubert crezu că sînt evrei. Dar nu, poate doar femeia de la margine, aceea roșcată, putea să fie evreică.

— Pădurarul spune, raportă Kacuś, care era bine informat, că i-au adus de dimineață și i-au împușcat. Din Grodzisk, din Grodzisk Mazowiecki, adăugă el, ca și cum cineva ar fi pus la îndoială informația.

Acolo zăcea un bărbat mai vîrstnic, cărunt, iar de amîndouă laturile lui doi băieți tineri. Tustrei aveau mîinile legate, iar ochii lor mari, albaștri, erau deschiși. Era clar : tatăl cu cei doi fii. Alături, o femeie vîrstnică, împușcată în frunte, într-o rochie neagră de lînă ; era grasă, cu picioarele urît întinse. După ea, mai încolo și la cîțiva pași de toți tovarășii ei de năpastă, era fata cea roșcată. Numai ea avea gura închisă și profilul neted. Ochii ei însă, înghețați, de culoarea safirului, erau larg deschiși, de spaima morții.

— Nu stați așa, grăi Kacuś trăgînd-o pe Helenka de mînecă. Nemții se vor întoarce îndată. S-au dus doar după oameni, la Zólwiń, ca să-i îngroape pe ăștia.

— De unde știi ? întrebă Hubert cu glasul înăbușit.

Helenka se uită la el și ea, atent.

— Știu. Vor veni îndată. Trebuie să fugim.

— Ei au fost de dimineață aici ?

— De dimineață i-au împușcat, am venit apoi noi, explică Kacuś mișcat, și acum ei vor veni din nou. Oamenii din Zólwiń îi vor îngropa.

— Micuțul ăsta știe tot, spuse Helenka.

— Fugiți, doamnă, insistă Kacuś.

— Știi cine sînt ? mai întrebă Hubert.

— Nu se știe. I-au adus din Grodzisk.

De departe se auzea huruitul unei căruțe.

— Să fugim ! strigă Kacuś și se ascunse după tulpina unui stejar, dincolo de fata roșcată și de-acolo făcu semne de îndemn către Hubert și Helenka. Și ei vrură s-o pornească într-acolo.

— Nu prin stejăriș, strigă Kacuś, prin pădure se vede tot. Pe sub brazi, pe sub brazi...

Hubert și Helenka porniră pe sub poalele brazilor și în zece minute ajunseră pe drumul spre Brwinów. Ocoliră stația din Podkowa Leśna. Așa, era mai sigur.

— Imaginează-ți, zise Hubert, întreaga solemnitate a avut loc în apropierea nemților. Cum de nu ne-au spus nimic oamenii !

— Lîngă cadavre, adăugă Helenka.

Hubert observă în vocea ei ceva neobișnuit. Se uită la ea. Era palidă.

— Ce ai ? întrebă el.

— Stupidă întrebare ! (Helenka se opri pe neașteptate). Ah, Hubert, tu ești într-adevăr imposibil. Banalitatea ta este uneori ucigătoare.

— Ce vrei ? și Hubert se opri în fața ei.

— Vai, omule, cum poți să pui astfel de întrebări ? Auzi ! Ce am ? După tot ce s-a întîmplat...

Hubert dădu din umeri.

— N-ai mai văzut cadavre, sau ce-i cu tine ?

Helenka nu se mișcă din loc.

— Imaginează-ți : încă nu ! Niciodată.

— În anul patruzeci și trei ? N-ai văzut nici un cadavru ?

— Închipuiește-ți! Pricepe! Niciodată n-am văzut un om ucis. Niciodată n-am văzut un om mort.

— Și ce ?

— E îngrozitor.

Helenka spuse aceste cuvinte cu o convingere profundă, zîmbetul ironic dispăruse cu desăvîrșire de pe fața ei.

— E îngrozitor, repetă după o clipă, e îngrozitor.

— Lasă, încetează...

Hubert nu mai știa ce să spună.

— Și voi, de asemenea, ucideți ?

— Cam prea puțin, zîmbi Hubert, dar ucidem.

— Nu zîmbi ! strigă Helenka.

— Nu fi isterică, țipă Hubert, pierzîndu-și răbdarea și apucînd-o de mînă. Hai, vino, adăugă el, să mergem !

Helenka se smulse.

— Nu mai merg nicăieri ! strigă ea și după cîțiva pași se așeză într-un șanț, lîngă drum ; rupse un fir de iarbă și-l examină cu atenție.

Hubert rămase la locul lui, privind-o neliniștit. Era o tăcere deplină.

Hubert se uită în sus, spre cerul pur și răsărit parcă din adîncuri. Înălțîndu-se, ciocîrlia cînta într-un ritm inegal. Șanțul, pe marginea căruia ședea Helenka, era acoperit cu o iarbă de un verde închis. Ziua era minunată.

Cele două întîlniri de azi, cu băieții cei viteji și cu oamenii căsăpiți i se păreau, în clipa aceea, un vis. Nu-i venea să creadă că avea în față două adevăruri. Ar fi vrut să se reîntoarcă cît mai repede la viața normală. Pînă și cerul de deasupra lui — străveziu și albastru-deschis — era deopotrivă de nefiresc. Ba chiar și imoral. Nu mai putea suporta tăcerea aceea, iar Helenka ședea în aceeași poză și la fel de concentrată.

— Hai să mergem, grăi Hubert.

— Nu vreau, răspunse ea fără să-l privească.

— Doar nu vei rămîne veșnic aici.

— Sînt obosită. Mă dor picioarele. Am dansat azi pînă dimineața.

— Unde ?

— La Basia Budna. La Powisle. A fost bal.

Hubert se neliniști. Făcu un pas în direcția Helenkăi.

— Cu cine ai fost ?

— Am fost singură.

— Bronek n-a venit ?

— O, el nu mai vine de mult.

— De mult ?

— De mult. Și a spus că nu va mai veni.

— Îi vor deporta ?

— Da, desigur. Dar nu pe el. De altfel, nu știu. De unde să știu ?

Helenka își ridică fruntea și, neputincioasă, se uită la Hubert.

— Nu mai știu nimic, șopti ea, cu jale.

Hubert se apropie repede de ea și se așeză la marginea șanțului. Cîteva clipe tăcură.

— Cel mai prost lucru e că nu se poate face nimic, constată Hubert.

— Nu vorbi așa. Nu mai vorbi! Înțelegi? zise amenințător și totodată jalnic Helenka, ca un copil, care vrea să înspăimînte. O vorbă ca asta înseamnează consimțire.

— Ce fel de consimțire?

— Consimțire la tot ceea ce se întîmplă, la uciderea copiilor, la asasinarea nevinovaților și chiar a vinovaților, la închiderea în ghetouri. Nu se poate spune că nu-i nimic de făcut. Eu nu pot gîndi așa, eu nu consimt; înțelegi, eu nu consimt.

— Prea puțină însemnătate are faptul că tu consimți sau nu, rosti Hubert serios, totul se întîmplă în pofida noastră.

— Nu-i adevărat. Dacă vom striga foarte tare, dacă vom crede foarte adînc, nu se vor mai întîmpla astfel de lucruri.

— Țipătul este o armă îndoielnică.

— Bine, dacă nu țipătul, atunci credința. Protestul. Eu nu vreau, eu nu vreau...

— Ce nu vrei?

— Ca oamenii aceștia să zacă acolo, în pădure Nu vreau.

— Da? Totuși ei zac acolo...

— Nu vreau.

— Uciși.

— Nu vreau să zacem și noi așa. Înțelegi? Nu vreau să mor.

— Dar dacă va trebui?

— Nu trebuie nicicînd să mori.

Hubert rîse.

— Ai formulări ciudate.

Helenka se întoarse spre el, se adînci o clipă în ochii lui, ca și cum ar fi avut încă multe să-i spună, dar șovăi... Buzele începură să-i tremure.

— Helenka! strigă Hubert pe un ton convingător.

Fata îl îmbrățișă, își ascunse fața în brațele lui și începu să plîngă.

Cîteva clipe Hubert rămase răbdător, apoi o bătu ușor pe umeri.

— Ascultă, zise el, îmi uzi noul meu veston. Încetează. Nu te știam plîngăreață. Credeam că nu plîngi niciodată.

Helenka ridică fruntea.

— Eu nu plîng niciodată. Doar acum. Fiindcă eu nu vreau...

Și din nou o podidi plînsul.

— Privește ce zi frumoasă, rosti serios Hubert. Nu irosi ziua frumoasă de primăvară, adăugă el pe jumătate în glumă, ca un vers, vino, vom merge pe jos pînă la Brwinów.

Se ridică. O ajută pe Helenka să se ridice și ea se supuse fără nici o împotrivire. Nu mai văzuse nicicînd o astfel de Helenkă.

VI

Deși profesorul Ryniewicz era specialist în biologie, totuși obiectul secundar de care se ocupa era sistematica științelor. În preocuparea asta era adeptul legii limitelor filozofiei (logistica îi era de asemenea de ajutor) și în realitate avea rezultate mult mai bune în aceste lucrări decît cu faimoasa teorie glaciară, care-l făcea oarecum

ridicol ori de cîte ori revenea — ca un maniac — la ea.

Ca „filozof al științelor", dacă ne putem exprima așa, și ca organizator juca un rol însemnat în rîndurile tineretului varșovian. În primul rînd devenise unul din cei mai angajați organizatori ai cursurilor universitare subterane. Nu-și dădea seama că marea însemnătate „subterană" pe care o avea în fața studenților și profesorilor, devenise o recompensă pentru insuccesele lui universitare de pînă atunci, ca și pentru lipsa lui de popularitate în rîndurile tineretului de dinaintea războiului.

Pe la jumătatea anului 1942 fusese arestat pe stradă fiul său, Jerzy, ținut cîtva timp la închisoarea Pawiak și apoi — după cum aflase logodnica lui — deportat la Oświęcim. Peste cîteva luni sosise știrea că : „în urma unui atac de cord a decedat." Pe vremea aceea urnele cu cenușă nu mai erau trimise familiilor, lucru ce fusese doar o glumă la începuturile lagărului de la Oświęcim.

Profesorul nu-și întrerupse totuși cursurile predate pe grupe secrete ci, dimpotrivă, se ocupa și mai zelos de studenți, unele din cursuri și lucrări ținîndu-le chiar în locuința lui de pe strada Polna, profesorul găsind — după impresia elevilor — o alinare în societatea tinerilor. Prin predarea teoriilor lui destul de complicate, de inaccesibile, ca și prin participarea la discuțiile ce urmau seminariilor, el își uita parcă de pierderea suferită. Soția, dimpotrivă ; fiecare întîlnire cu tinerii o făcea să treacă prin emoții tragice. Deschizîndu-le ușa — erau cel mult șapte la număr — cerceta pe fiecare student cu priviri disperate și de fiecare dată simțea o profundă decepție că tînărul ce-i intra în casă nu era Jerzy. Uneori, în cursul prelegerilor, din odaia alăturată se auzea un plîns amar, înăbușit, nestăpînit și prelung, pe care profesorul ca și studenții se prefăceau că nu-l aud. Iar liniștea asta încordată devenea atunci parcă și mai apăsătoare.

Andrzej și Hubert făceau parte dintre elevii profesorului Ryniewicz, dar cum îi despărțea un întreg an de studii nu se întîlneau la cursurile pe care știau că le frecventează în strada Polna. Andrzej lucra la legătoria de pe Chlodna — ca să aibă o *„arbeitskarte"* — și trebuia să fie prezent acolo cîteva ore în fiecare zi, ocupîndu-se cu tăiatul tipăriturilor. Timp pentru învățătură avea doar după-amiaza, cînd el și colegii lui se întruneau în casa familiei Ryniewicz.

Relațiile de atunci, dintre studenți și profesori, nu reaminteau atmosfera oficială de dinainte de război. Acum „cercetătorii" inaccesibili deveneau prieteni și cunoscuți apropiați ai imberbilor, nu numai din cauza împrejurărilor în care se țineau cursurile, dar și din „tensiunea patetică" a epocii, pe care o resimțeau profund atît profesorii cît și discipolii lor.

În cele din urmă Andrzej și Hubert veneau la profesor nu ca la cursuri, ci, pur și simplu, să-l viziteze, doarece știau că vizita lor îi face bine, îl consolează în tristețea lui îngrozitoare, că — atunci cînd vin ei — nu se mai simte atît de stingher. Vizitele astea erau rare, băieții avînd tot mai puțin timp liber, ocupați cum erau, mereu, cu munca profesională (să zicem), cu cursurile, cu învățătura și cu școala militară unde, la început, fuseseră elevi iar apoi profesori.

În cursul unei săptămîni din primăvara asta atît de frumoasă se hotărîră ei să „treacă" în

fugă, între o treabă și alta, și pe la Polna. Îl găsiră pe profesor iritat și mai nervos ca oricînd. Doamna Jadwiga, de cum le deschise ușa, le spuse :

— Bine că ați venit.

Se retrase apoi în odaia ei și n-o mai văzură. Își deteră însă seama că se întîmplase ceva neobișnuit.

Profesorul îi lămuri, de altfel, îndată :

— Ați aflat. I-au dat drumul lui Gorbal de la Oświęcim. A sosit. A fost la mine.

— I-au dat drumul ? întrebă Hubert neîncrezător.

— Da ! Imaginați-vă. Dar... de-abia își tîrîie picioarele : e tuberculos. A și plecat pe dată la niște cunoscuți, la Otwock.

— Cum a reușit ?

— Se pare că a stăruit cineva. Destul că i-au dat drumul.

Profesorul examină atent pe cei doi tineri, ba pe Hubert, ba pe Andrzej. Apoi porni să umble prin modestul lui cabinet — plin peste tot de cărți — continuînd să se uite la băieți, ca și cum ar fi vrut să le mai spună ceva.

Aceștia vorbiră despre cursuri, dar bătrînul nu-i ascultă. Deodată, se opri din plimbarea lui nervoasă și zise calm :

— Gorbal a fost de față la moartea lui Jerzy. A stat alături, în același rînd. L-au împușcat.

Inimile băieților încetară să bată. Simțiră un fior rece.

— V-a spus el lucrul ăsta ? întrebă, în sfîrșit, Hubert.

— A povestit totul, în cele mai mici amănunte, răspunse Ryniewicz, și se așeză la birou, dar nu voi repeta tot ce mi-a spus.

Tinerii simțiră o ușurare. Le-ar fi venit greu să asculte toate amănuntele. De altfel, relatările despre Oświęcim circulau prin oraș mai de mult. Toate înfățișau aceleași împrejurări și aceleași moduri de ucidere. Iar din Oświęcim reveneau foarte puține persoane.

Andrzej preferă să schimbe conversația. Venise aici de altfel, trimis de maică-sa.

— Domnule profesor, spuse el, mama vă informează, prin mine, că poimîine la restaurantul „La Roza“ va cînta doamna Elźbieta. Mama mi-a spus că la Odesa erați un mare admirator al vocii ei, poate vă va face plăcere, ori veți avea o largă destindere auzind-o din nou. Știți unde este restaurantul ? La etajul doi, pe strada Baudouin.

Profesorul înlemni. Rămase nemișcat la biroul lui.

— Ai văzut, mărturisi mai tîrziu Hubert, ce figură a făcut ?

De-abia după o clipă se auzi glasul lui Ryniewicz. Băieții constatară că era cu totul altul decît cel de pînă atunci, de parcă ar fi ieșit dintr-un butoi fără fund.

— Mulțumește mamei. Poate că m-aș fi dus, mai ales că de foarte de mult n-am mai ascultat nici un fel de muzică.

Șovăi, iar după o clipă adăugă, cu glasul lui obișnuit, de fiecare zi, asemănător celui de la cursuri.

— Nu prea știu cum voi reacționa.

Apoi, pe neașteptate, cînd băieții se ridicară să-și ia rămas bun, îi opri cu un gest.

— Și în ucidere trebuie să existe o morală. Și iarăși glasul lui păru oarecum înăbușit, ca ieșind din adînc.

Andrzej și Hubert se uitară unul la altul, neștiind prea bine ce să facă. Profesorul însă vorbi mai departe :

— Luați loc.

Se așezară din nou.

— Trebuie să aveți grijă de modul cum veți ucide. Cum îi veți „lichida", așa cum se spune astăzi. De ce să-l chinuiți pe om...

Băieții, uitîndu-se la mîinile lor, tăceau, iar tăcerea asta din încăpere deveni de nesuportat. Se temeau că doamna Ryniewiczowa aude totul din odaia de alături.

— Gorbal mi-a spus, continuă profesorul, că gestapistul l-a ochit îndelung pe Jerzy — poate un minut, poate două, poate chiar mai multe... pînă a tras și l-a rănit pe Jerzy în abdomen. A ochit anume în abdomen. Iar Jerzy, pînă să se scurgă cele două sau trei minute, a văzut revolverul îndreptat asupra lui. Cît a trebuit să sufere ! Nu-i așa că a suferit ? se adresă el băieților, ca și cum i-ar fi întrebat cel mai obișnuit lucru.

Ei însă tăceau.

— Cred că-i nespus de greu să vezi cum se trage în tine. Dar de ce-i necesar să cauzezi suferințe de prisos ? Trebuie, întotdeauna, să tragi pe neașteptate și de la spate... Nu-i așa ?...

— Am impresia, se agită Andrzej, că modul ăsta nu-i cel mai nobil. Nu-i prea frumos să tragi de la spate.

Profesorul protestă :

— Prejudecăți medievale ! Ce nu e nobil în faptul că-i cruți omului o clipă de spaimă ? Evident, cei de la Oświęcim vor să chinuiască cît mai îndelung : trebuiesc dar adăugate și aceste două minute la chinurile provocate de ei. Cert e însă că minutele astea sînt grele...

În sfîrșit Hubert întrebă :

— Jerzy n-a pierit dintr-odată ?

— Nu, nu. Se pare că a mai trăit cîteva ore. Nu era îngăduit să fie ucis de-a binelea. A zăcut în noroi, pur și simplu în noroi... Așa ne-a spus cel puțin Gorbal, care a stat lîngă el pînă la sfîrșit. Apelul a durat cîteva ore...

Întrerupîndu-și povestirea profesorul se tot uita cînd la Andrzej cînd la Hubert, atent, ca la examen, de parcă ar fi așteptat răspunsul lor imediat și concret.

— Aveți grijă, aveți grijă, bolborosi el în cele din urmă, aveți grijă să trageți întotdeauna de la spate.

Hubert, în sfîrșit, își recăpătă calmul :

— Vai, domnule profesor, dumneavoastră ne vorbiți așa, ca și cum de dimineața și pînă seara ne-am ocupa doar de execuții.

— Aha, adăugă Andrzej.

— Evident, evident, zise Ryniewicz încurcat, apoi își scoase ochelarii și începu să-i șteargă, asta-i doar o vorbă.

Își înălță trupul și, punîndu-și ochelarii, se uită la oaspeți parcă ceva mai conștient.

— Un fel de vorbire stupidă, adăugă el încet, inutilă. Scuzați-mă. Uneori oamenii vorbesc fără rost.

Băieții se ridicară.

— Mulțumește-i mamei, i se adresă Ryniewicz lui Andrzej, poate că voi veni, cu adevărat, la localul ăla. S-o mai ascult puțin pe doamna Elżbieta...

— Va cînta două din cîntecele compuse de Edgar și găsite recent.

Dar și acum profesorul se prefăcu iarăși că nu înțelege sau că nu aude.

— Aha, aha, făcu el și întinse mîna băieților, îngîndurat, ca și cum ar fi fost absent.

În antreu, doamna Ryniewicz le repetă aceleași cuvinte :

— Bine că ați venit.

Pe stradă băieții au respirat aer curat ; era foarte frumos și cu pas sigur porniră spre casă. De-abia după o clipă mai lungă, Andrzej întrebă :

— Ei, ce zici ? Cum vei ordona cercetașilor tăi să tragă ?

Hubert, reamintindu-și cuvîntarea din Podkowa Leśna răspunse :

— Eu nu le spun să tragă deloc.

— Și atunci cum să lupte ?

Hubert tăcu...

— Uite, am impresia că ceva nu-i în ordine aici, adăugă Andrzej.

Mai merseră în tăcere cîtva timp.

— Dar cum să le punem în ordine ? întrebă din nou Hubert.

— Janusz, rîse Andrzej, ar fi spus desigur, pur și simplu : ucide. Iar eu am preluat solemn funcțiile vitale ale lui Janusz.

— Nici asta nu e în ordine, spuse Hubert.

— Atunci să lupte cu cuvîntul, explică Andrzej.

— Dar tu cum tragi ? întrebă Hubert oprindu-se pe neașteptate pe trotuar.

Andrzej se opri de asemenea și el și privi vreme de o clipă în ochii prietenului.

— Uneori de la spate, alteori din față, silabisi el cuvintele prin dinții încleștați.

— Asta, izbucni Hubert, apucîndu-l de braț, n-am să ți-o iert niciodată, niciodată ! Dacă-i vorba așa, atunci eu trebuia s-o lichidez. Înțelegi ? Eu !

— De ce ? Andrzej devenea tot mai rece și mai sigur de el. De ce tu ?

— Eu am iubit-o !

— Tocmai. De aceea executarea sentinței de tine ar fi fost ceva necuvenit. Ar fi fost chiar o crimă. Tu ai fi ucis-o din motive personale.

— Iar tu ?

— Eu n-am iubit-o.

— Poate că da ? Ea te-a trădat și pe tine !

— Ea i-a trădat pe toți. Ea ne-a denunțat pentru că acest lucru îi făcea plăcere. A fost o curvă mîrșavă.

— Nu vorbi așa.

— Vorbește nobilul Hub-huby ? Cavalerul sfîntului Hubert ?

— Nu vorbi așa.

— De altfel, nu știi nimic. Nu știi dacă eu am ucis-o !

— Nu știu ! Însă totuși știu.

— Oh, presupuneri !

— Rana a fost din față.

— Oh, liniștește-te. Cum aș fi putut altfel ? Am intrat doar în cafenea, dimineața, cînd nu era încă nimeni acolo. Stătea în fața mea...

— Se temea ?

— Nu se aștepta. Totuși, poate se aștepta ?

— Ai ochit îndelung, un minut, două, trei ?...

— N-am ochit deloc. Profesorul a spus prostii.

— Nu chiar prostii.

— Așa mi se pare.

— Și n-ai simțit în tine nimic, nici un fel de sentimente personale ?

— Nu ! Totuşi poate ?
— Ce anume ?
— Părere de rău. Cel mult, părere de rău.
— Oh, cît eşti de cumplit, făcu Hubert şi porniră din nou mai departe.
— Şi încă ceva, continuă Hubert, dă-mi satisfacţia asta. Mă voi preface că am făcut-o eu. Va fi mai verosimil. Voi spune că eu.
— Acolo unde trebuie, se ştie bine cine a făcut-o. N-am făcut-o din voinţa mea proprie.
— Da, da. Alţii însă să-şi închipuie că eu. Aşa va fi chiar mai convenabil pentru tine.
— Să arunc vina pe altul? Lucrul ăsta nu-mi va uşura povara.
— E grea ?
Andrzej se opri din nou, dar nu se uita la Hubert. Ochii lui priveau undeva înainte.
— Ce-ţi închipui ? Că-i pîine cu unt ?
— Andrzej, eşti un prost, îi zise Hubert apucîndu-l de cot, doar sîntem ostaşi.
Andrzej parcă se trezi. Se uită normal, zîmbi şi chiar puţin ironic, dar cu o voce nespus de jalnică rosti :
— Nu ucide !
Şi porniră fiecare în direcţia lui.

VII

Ori de cîte ori simţea Lilek că-l frige tare pămîntul sub picioare (de altfel îl simţea întotdeauna pîlpîind), venea la Andrzej, unde uneori rămînea ziua cîteva ore, în odaia lui, iar alteori înnopta acolo. În bucătărie îşi avea acum locul doar domnişoara Tekla, care se făcea însă că nu-l vede cînd se furişa spre coridor.

Spychała, voind să dea de tînărul Gołąbek, venise de cîteva ori în odaia lui şi-l găsise acolo pe Lilek, cu care se obişnuise. Aflase cîte ceva despre el de la Andrzej şi se convinsese că te puteai încrede pe deplin în Lilek.
Intrînd într-o zi la Andrzej pe la amiază, îl găsi de data asta pe Lilek singur. Băiatul întrerupse brusc cititul unei cărţi şi căută la Spychała cu o privire pierdută.
— Ce s-a întîmplat ? întrebă Kazimierz.
— Nenorocire, bîlbîi Lilek. Azi a răpit-o pe Basia.
Cartea citită era un volum din *Pan Wolodyjowski*.
— Cît e ceasul ? întrebă Lilek.
— Douăsprezece.
— Vai de mine ! La unsprezece trebuia să fiu la Mokotów.
— Măi, măi... nu-i frumos, spuse Spychała, care zîmbea mereu, de întîrzierea asta pot atîrna atîtea...
— De data asta nu, răspunse Lilek puţin cam ruşinat. Kazimierz căzu pe gînduri.
— Te duci la Mokotów ? întrebă el.
— Aha.
— Dar unde-i Andrzej ?
— Nu ştiu. A spus că nu se va întoarce curînd.
— Ai dormit aici ? mai întrebă Spychała.
— Da.
— Atunci, e bine. Şi încetînd să-şi mai facă gînduri adăugă : Am să-ţi dau cîteva adrese. Te vei duce şi vei spune atît : mîine la aceeaşi oră, ca de obicei.
Lilek îl examină cu atenţie pe Spychała.

— Eu însă nu știu, vorbi el rar. Eu nu știu despre ce este vorba.
Spychała dădu din umeri.
— Te interesează ?
Lilek se bîlbîi, dar izbuti totuși să spună :
— Da ! căci eu nu slujesc oricărei cauze.
Spychała își încreți sprîncenele.
— Mai înainte de orice, ostașul nu cere explicații.
Lilek se uită din nou la Spychała cu dîrzenie și răspunse :
— Diferiți sînt ostașii și diferite sînt și... armatele.
Spychała se supără de-a binelea.
— Raționamentul e prost. Acum avem o singură armată ; a acelora ce luptă împotriva nemților. Hai spune, te duci la Mokotów ori ba ?
— Pentru mine este de-acum prea tîrziu.
— Pentru mine însă nu ! Te duci ?
— Dar dumneavoastră nu v-ați gîndit, spuse Lilek prudent, că aș putea transmite adresa ce mi-o dați altundeva ?
— M-am gîndit. Nu-ți va folosi însă la nimic, răbufni Spychała. De altfel, știu. Pot avea încredere în tine ca și în Andrzej.
Lilek zîmbi și în zîmbetul ăsta chipul lui căpătă un alt aspect.
— Puteți avea încredere în mine.
De atunci Spychała îl trimitea pe Lilek cînd ici, cînd colo, firește destul de rar deoarece își dădea seama că Lilek era suspectat, n-avea acte destul de sigure. Dovada că lucrează într-o tipografie în slujba nemților era contrafăcută în mod destul de naiv și întru totul neconvingător, așa că putea fi prins în orice clipă.

De meserie era zețar — Andrzej știa și-i spusese și lui Spychała. Faptul îi dăduse însă de gîndit : Lilek ăsta se vede că-i amestecat în vreo conspirație editorială. Firește, nu-l întrebase nimic. De altfel, nu era greu de ghicit că era o tipografie a Partidului Muncitoresc Polon.
Spychała, prins de treburile lui, nu era prea informat despre acțiunile noii organizații. Nu le dădea importanță și nici nu-i trecea prin minte că ar putea să fie un lucru important. Cu trecerea timpului Lilek însă i se supunea tot mai puțin. Nu mai voia pur și simplu să-l ajute la transmiterea informațiilor, deși toate — ca și prima — aveau un aspect tot atît de nevinovat.
Cu încetul — și se vedeau atît de rar — între ei creștea conflictul care și izbucni într-una din zilele de primăvară ale acelei perioade memorabile.
Lilek îi spusese în cuvinte foarte rezervate că nu are de gînd să mai ajute unei organizații burgheze. Spychała se supărase foc, îl făcuse respingător argat al Sovietelor. Se despărțiră chiar din odaia lui Andrzej. Îndreptîndu-se spre casă, Spychała simți o oarecare neliniște, cu toată încrederea ce avea în onestitatea lui Lilek. Chiar îi trecu prin cap gîndul că Lilek ar trebui neutralizat într-un fel sau altul. Deocamdată însă renunță la gîndul ăsta. Primejdia pîndea din atîtea părți și se putea ivi din cu totul altă direcție. Iar o suspiciune zvîrlită asupra lui Lilek, ar fi putut compromite întreaga casă de pe Bracka și chiar propria lui locuință.
Cu toate astea își mărturisi în gînd :
„Aș fi preferat să fie ucis pe stradă, decît să-l ridice Gestapo“-ul.

Apoi, uitîndu-se la ochii albaştri ai Olei, gîndul ăsta îl ruşină.

„Ea nu ştie nimic despre mine, nu ştie nimic despre astfel de lucruri. Ce-o fi gîndind ea despre copiii ei ?"

Şi cu glas tare, lipsit de orice noimă, grăi :

— E foarte rea deprinderea de a privi la oameni întotdeauna din partea lor cea mai slabă...

Ola îl privi mirată :

— Asta te-a învăţat viaţa însăşi.

Nu putu să nu recunoască că Ola avea dreptate.

A doua zi după ceartă, pe la amiază, mergea pe strada Miodowa în direcţia străzii Dluga. Era supărat :

„Acum trebuie să alerg singur pentru orice fleac".

Şi nici măcar Andrzej nu-i prea era de folos în ultimul timp.

Cineva, aproape în fugă, îi spuse în treacăt :

— Nu mergeţi într-acolo, miroase urît din partea aceea.

Grăbi pasul. În colţ observă un mic grup de varşovieni (neînfricaţi gură cască), patru tarabe aşezate în rînd şi un puternic detaşament gestapo.

În poarta unei clădiri, pe care o cunoscuse nu de mult, coti şi urcă la etajul al patrulea. Ferestrele scării dădeau spre strada Dluga. Ascunzîndu-se după tocul ferestrelor, se uită spre casa înconjurată de nemţi. Lîngă tarabe, zări un grup de oameni arestaţi, cu mîinile ridicate în sus. Jandarmii scoteau din casă nişte pachete, casete, maşini şi le încărcau în automobile. „Tipografia", îşi spuse el în gînd. Chiar în clipa aceea zări pe acoperişul de deasupra casei unde

se ascunsese, silueta unui om. Se pitula după coşuri, însă destul de stîngaci. Se putea vedea că nu-şi stăpînea pe deplin mişcările, făcînd impresia că-i puţin cam băut.

„Trebuie că-i rănit", cugetă Kazimierz.

Îl recunoscu. Omul ce se furişa era Lilek, observat însă şi de cei de jos. Pe scara casei unde se adăpostise Spychała, răsunară, în adevăr, paşi.

„Frumoasă distracţie", gîndi Kazimierz, fără să se îndepărteze de la fereastră.

Nemţii se opriră la un etaj mai jos. Se cam temeau, pesemne, că omul de pe acoperiş era înarmat. De sus, Spychała îi vedea pe jandarmii de jos, dar ei, ocupaţi cu alte treburi, nu-l observară. Cu zgomot, deschiseră fereastra. Unul din ei trase chiar un foc de armă, ce însă nu-l atinse pe fugar, care îşi dete seama că se trage în el din fereastră. Nu era înarmat. Îşi întoarse capul în direcţia aceea şi-şi mişcă mîna ca şi cum ar fi vrut să spună : „Nu trageţi" !

— Idiotul, mormăi Spychała printre dinţi.

Între timp şi fără să mai aştepte alte gloanţe, Lilek se ascunse după un coş, dar, după o clipă, probabil nesigur de ascunzătoare, se hotărî să treacă pe acoperişul casei învecinate. Pe neaşteptate, se ivi de după coş şi făcu — asemeni unui echilibrist — cîţiva paşi, spre a se îndepărta de locul primejdios. Mişcările lui erau însă nespus de nesigure şi se vedea acum, limpede, că-i rănit la picior.

Răsună o a doua împuşcătură.

Fără să se clatine, grăbi doar pasul într-un chip nedibaci. Unu-doi, şi pe neaşteptate, alunecînd pe acoperişul înclinat, se opri — jumătate culcat — în mijlocul jgheabului.

Acum putea fi văzut ca în palmă. Se mişcă, vru să iasă, dar nu izbuti.

Nemţii, jos, pufniră în rîs.

Răsună a treia împuşcătură.

Atunci Lilek se răsuci în jgheab — ca într-un pat — dar... în aer şi, greu ca o saltea, răscrăcărat, cu părul vîlvoi se prăbuşi pe trotuar. Jandarmii alergară repede, în jos, pe scări. Spychała era salvat.

„În sfîrşit, acum nu ne va mai denunţa, cugetă el uşurat, deşi îi părea rău de băiat. De cele întîmplate trebuie însă înştiinţat Andrzej."

VIII

Nemţii se hotărîră să predea „familiei" trupul lui Lilek. Din familie rămăsese doar mătuşa, dispărută — după prevederile juste ale celui ucis — nespus de iute din bîrlogul ei, unde-şi lăsase însă pe cei doi fii, pe care nu mai avea să-i vadă niciodată. Cadavrul lui Lilek se afla la morga de pe strada Oczki. Andrzej fu anunţat că joi la orele zece dimineaţa va porni convoiul de la spital şi că mătuşa hotărîse să-l îngroape pe băiat la cimitirul Bródno, fireşte, pe cheltuiala organizaţiei.

Predarea mortului familiei sale părea un act cu totul neobişnuit, întemeind bănuiala că gestapoul intenţiona să-i vadă pe cei ce vor veni la înmormîntare şi poate să-i şi aresteze, fie pe drum, fie chiar la spital. De aceea prietenii şi tovarăşii hotărîră să nu însoţească nimeni sicriul. Cum era însă cu putinţă ca bietul băiat — atît de iubit de toţi — să fie dus aşa de părăsit la cimitir şi îngropat în pămîntul rece? S-a hotărît deci să se procedeze astfel:

Din strada Oczki pînă la Bródno drumul e foarte lung, aşa că modestul car funerar, cu singura şi prăpădita lui gloabă, avea să facă cel puţin două ore. Toţi cei ce voiau să-şi ia rămas bun de la Lilek cel negricios se puteau înşirui de-a lungul drumului, unul cîte unul, la colţurile străzilor, mod în care sicriul lui simplu putea fi întovărăşit de un mare convoi cu totul de neobservat, iar micul ostaş putea primi onorurile cuvenite fără să fie nici ele observate. Din colţ în colţ de stradă, îl întîmpinau gîndul şi amintirea celor rămaşi.

Jadwiga, care tocmai se afla la Varşovia în ziua „bătăliei pentru tipografie", informase pe Janusz despre cele întîmplate şi acesta venise în oraş. Cu toate avertizările, el singur se decise să pătrundă în capela unde se afla sicriul şi să însoţească pe mătuşă-sa în clipa scoaterii trupului.

Cînd intră în capelă sicriul nu era încă acoperit. Lilek i se păru altfel decît de obicei, nespus de mic faţă de aşternut, iar părul lui negru, risipit pe perna albă umplută cu talaş, îi încadra capul ca o ramă ce-i micşora faţa micuţă, lunguiaţă şi cu trăsăturile contractate. Sprîncenele erau zburlite şi ele, ca în masca aceea de veşnică uimire pe care o dobîndesc de obicei chipurile oamenilor împuşcaţi pe neaşteptate. Pleoapele erau deschise, iar de sub genele lungi globul ochilor avea sclipiri de azur, de o atît de intensă culoare, încît s-ar fi putut crede că în viaţă Lilek ar fi avut ochii albaştri, deşi în fapt lumina lor fusese foarte închisă.

Mătuşa supraveghea cu grijă închiderea sicriului, netezindu-i şuviţele negre ale părului, mai

înainte de punerea capacului. Janusz, privind ceremonia asta, fu izbit de faptul că se desfășura în mod „obișnuit", cu toate împrejurările atît de deosebite. „Moartea este întotdeauna aceeași", gîndi el. Dar cînd sicriul fu ridicat și carul — cu un singur cal — porni, iar mătușa, neputînd ține pasul începu să alerge în urma lui, își schimbă părerea. Rămase pe trotuar la colțul străzii Chalubiński — cînd carul cel negru coti spre Jerozolimskie Aleje — și se pierdu în mulțimea de ricșe, automobile germane și unități militare aflate în trecere. Moartea asta i se păru neverosimilă și cu totul de neînțeles.

Își reaminti de moartea lui Janek Wiewiórski — numită în amintirea lui „luminoasă" — și care nu putea fi comparată cu cea de acum, întregul curs al vieții lui Lilek, pînă la moarte, fiind complet diferit. Și, cu toate că Lilek rămăsese pentru el un fel de urmă a lui Janek, deosebirea dintre ei era atît de mare, încît Janusz nicicînd nu se gîndise la ce ar putea reprezenta, în realitate, acest Lilek, pătruns în peisajul polonez cu totul neinteresant, ca un bolovan sau ca un pom.

Pentru Janusz — deși nu voise niciodată să recunoască lucrul acesta — Lilek fusese, întotdeauna, un ins nefiresc, care se angaja orbește în viață. Că Lilek era dintre oamenii ce nu stau pe gînduri, care nu pot să-și pună probleme... înțelegea... Dar... chiar în cazul ăsta îi lipsea simțul comprehensiunii. Janusz socotea — sau poate simțea doar instinctiv — că a te afunda într-o acțiune și a nu vedea nimic altceva decît curentul ce te înconjoară era un lucru neobișnuit.

Asta nu-l împiedica însă să admire o astfel de viață și o astfel de moarte. Examinînd mai adînc lucrul, mai ales aici, în strada Chalubiński, el

trăi o astfel de clipă, de parcă un sentiment mărunt de gelozie i-ar fi pătruns gîndurile. Și chiar un anumit suspin : aș vrea să fiu și eu în stare de așa ceva !

Janusz se cam temea de sentimentul ăsta. Îi prevedea — dacă sentimentul ar fi fost mai intens — complicații mari. Se temea și de el însuși — și poate tocmai din cauza asta evita călătoriile la Varșovia. Vederea orașului strivit de călcîiul soldatului german, a orașului viu — și cît de viu încă ! — îi pricinuia sentimente fierbinți. „Mult prea fierbinți pentru mine", spunea el. Și pe loc se îndreptă spre gară, să întrebe cînd pleacă primul tren la Sochaczew.

În colțul străzii Emilia Plater, vizavi de marele cub al gării centrale, aștepta Jadwiga. Din gară se scurgeau, în fiecare clipă, mulțimi negre, sărăcite, oameni ce se cocoșau sub povara sacilor și valizelor vechi, legate cu sfoară. Femeile se mișcau încet : se vedea că duceau sub fuste ciozvîrte de carne și slănină. Pe trotuarul din fața gării, grupuri de jandarmi alegeau la întîmplare ba un călător, ba pe altul, se apropiau de el și cu un gest liniștit și sigur îi luau cufărul ori sacul. Unii se opuneau, alții îi rugau umil (mai ales femeile), dar... fără rezultat. Sacul luat nu revenea niciodată la proprietar. Majoritatea însă consimțea liniștit la pierderea mărfii, pierdere inclusă în contul negoțului întreprins.

Deodată, o vie mișcare se produse printre călătorii care ieșeau. Unii începură să fugă, alții însă se înghesuiau să vadă ce s-a întîmplat. Doi gestapiști conduceau un băiețandru micuț, palid, purtînd o valiză mare, prea grea pentru el, desigur cu arme. Nemții, voinici chiar numai prin statura lor, striveau băiețașul firav și chiar cam

schilod. Jadwiga, își reaminti de răposatul nepot al organistului din Łowicz — cu care micuțul semăna nespus de mult. Găsiră îndată o căruță, aruncară băiatul în ea și gestapiștii plecară. Mișcarea din fața gării deveni încet-încet normală.

Jadwiga privise atît de îndelung scena, încît era cît pe-aci să uite de convoiul funebru. Carul înainta la trap și oarecum lateral spre mulțimea care venea dinspre gară ; calul încetini mersul și mătușa, alergînd din urmă, ajunse cele patru mici colonade acoperite cu un baldachin, sub care era așezat sicriul simplu și galben. Jadwiga văzu cum o șuviță din părul lui Lilek ieșise de sub capacul sicriului și se mișca în vînt, ca o panglică de mătase.

O recunoscu pe mătușă ; o cunoscuse mai demult în cartierul Wola, fiind un fel de rudă a lui Janek Wiewiórski. După mătușa asta înțelese ea de unde răsărise Lilek și de ce se ținuse scai de Janek. Pe de o parte, Jadwiga avea o atitudine de îndoială față de toate chestiunile politice, iar pe de alta prețuia nespus de mult rudenia și relațiile ei. De aceea, pentru Lilek cel negricios avea mai degrabă un sentiment de jale. Uitîndu-se la convoiul ce trecea prin fața ei, ochii i se învăluiră de ceața lacrimilor și-și reaminti de sărmanul ei „unchi", la care ținuse atîta.

„Oare ce vor ei, cu toții ? se întreba în gînd. Să fie mai bine ? Și-i tot mai rău, e așa de îngrozitor, încît mai rău nu se poate. E cumplit. Pe străzi aproape zilnic se împușcă oameni nevinovați. Și ce va ieși din sîngele ăsta ? O viață nouă — și o nouă moarte."

Jadwiga nu pricepea ce se întîmplă. Iar Janusz, care nu înțelegea nici el lucrul acesta — dar din

alt punct de vedere — prea puțin îi putea explica.

„Nu mi-a explicat nimic. Nu știu nici măcar cum a murit Lilek, ce a apărat el. Oare același lucru ca și unchiul ? Cred că da ! S-a apărat pe sine. N-a vrut să ajungă un mizerabil. N-a vrut să se predea. Așa sînt ei toți, ai noștri."

Și ceva ce semăna a falā îi spori răsuflarea în piept.

„Păcat că nu-i așa și Janusz", își mărturisi ea în gînd privind cum sicriul înaintează repede pe stradă.

Spychała stătea în colțul străzii Marszalkowska dinspre „Polonia", lîngă florăria Bursiak, în casa familiei Marconi. Se retrăsese de la marginea trotuarului, chiar pînă sub ferestrele florăriei, de unde avea un larg cîmp vizual, putînd observa din timp dacă cineva ar fi urmărit desfășurarea modestei înmormîntări. Dar nu văzu nimic suspect, nemții probabil renunțaseră la planul lor, lucru ce-i umplu inima de bune presimțiri : dușmanii pierduseră de acum simțul ordinii, ce le era atît de caracteristic. Desigur, cineva poruncise ca trupul lui Lilek să fie predat familiei și ca înmormîntarea să fie supravegheată, iar apoi uitînd lucrul acesta și avînd de executat lucruri de o sută de ori mai importante, renunțase la primul ordin. Sau poate chiar nu se renunțase, dar desfășurarea evenimentelor se petrecuse în pofida voinței celor ce porunciseră. Recent, Spychała observase multe cazuri asemănătoare, mai mult sau mai puțin importante, care nu fuseseră duse pînă la capăt, de unde trăsese concluzia foarte limpede că disciplina și organizarea lăsau de dorit.

Spychała îl cunoscuse puțin pe Lilek, îl folosise la rezolvarea unor treburi mărunte și era

departe de a-i împărtăși convingerile. Toată problema tiparnițelor, a organizării redacțiilor subterane de sub egida Partidului Muncitoresc Polon (P.P.R.) se desfășura în afara lui, dar cum fusese martorul acestei lupte și al morții tragice a unui băiat ce stîrnea rîsul, se simțea dator să-i aducă — așa cum se cinstește memoria fiecărui ostaș — ultimul omagiu.

În ultimul timp Spychała nu era mulțumit de el însuși. Întreaga lui existență din perioada ocupației era ca un fel de vis ; nu simțea realitatea, se strecura — într-un mod ciudat — printre diferitele contacte, adunări și viața personală, care și ea, de asemenea, spînzura oarecum în vid. De la înapoierea din Puste Łąki privea totul ca o acțiune trecătoare, ba ceva și mai rău, credința și convingerile lui și le considera tot trecătoare, ca și mantaua pe care o poți dezbrăca și atîrna în orice clipă în cuier. Avea totodată impresia — tot mai limpede — că mantaua asta va fi atîrnată în cuier nu de el însuși, ci de Tanti Istoria.

Tanti asta era îngrozitoare. Și nici un fel de raționamente în maniera lui Hamlet nu mai puteau fi de vreun folos, ele rotindu-se în același vid ca și acțiunile lui Spychała.

Văzu cum convoiul se apropie, trece pe lîngă el și își continuă drumul. Văzu călușul, sicriul, vizitiul cel scund și gîrbov.

„Nu trebuie să simți tristețe, nici un fel de tristețe, cugetă el, mii, zeci și sute de mii de băieți asemenea lui pier zilnic. Ăsta, unul singur, n-are nici o însemnătate. Micul convoi negru este un echipaj strălucit, iar înmormîntarea asta — o înmormîntare strălucită. Alții sînt striviți în pulbere, arși, aruncați pe drumuri sau în pădure.

Ăsta călătorește ca un rege spre un cimitir adevărat, ca înainte de război."

Privi mărunta siluetă a mătușii, care aproape alerga pe urmele carului funebru și... chiar zîmbi.

„Atîta doar, să nu te pleci în fața filozofiei suferinței, gîndi el, a mitologiei nefericirii. Nu-i cu putință să construiești o teorie asupra lucrurilor din tot ceea ce se întîmplă azi. Lucrurile, în esența lor, n-au nimic comun cu acel sens pe care noi îl dăm suferinței. Calul e cal, sicriul e făcut din scînduri de brad, mătușa e o femeie pricepută și isteață care s-a smuls chiar și din mîinile gestapo-ului. Toate astea nu trebuie să fie transformate în simboluri, căci astfel nu vom ajunge departe."

Tot privind cum convoiul trece de Marszałkowska și se îndreaptă mai departe spre Bracka, Spychała simți deodată o poftă fără margini de lucruri obișnuite. Ar fi vrut — atîta — să trăiască fără patosul existenței, fără fala suferinței, fără noțiunile de eroism și sacrificiu, cărora nu le corespunde nici o realitate. De fapt nu fusese nici eroism, nici sacrificiu în faptul că Czarny Lilek sărise ca o pisică de pe un acoperiș pe altul și că tot ca o pisică fusese împușcat cînd se ivise de după coș.

La colțul străzii Nowy Swiat stătea Helenka. Ea nu-l cunoscuse pe Lilek ; aflase de la Andrzej despre cele întîmplate și socotind înmormîntarea asta — cu oamenii care conduceau sicriul de la fiecare colț de stradă — drept o admirabilă idee, se hotărî să aducă și ea, în felul ăsta, un omagiu mortului. De fapt, Helenka trata chestiunea mai degrabă ca un fel de plimbare. Ea singură dintre toți „oaspeții" funerari obser-

vase că ziua aceea era minunată, timpuriu primăvăratică și cu nourași mărunți răsfirați pe cerul azuriu. Aici, la colțul străzii Nowy Swiat se simțea — dinspre Vistula — o adiere mîngîietoare, blîndă și plină de moliciune, care în împrejurările date părea ceva ce nu se cuvenea.

Helenka ridică ochii și se uită la nouri și la păsările ce zburau undeva departe. Rîndunelele se reîntorseseră, nețiinînd seama de proiectilele războiului și undeva, acolo sub nouri, își executau dansurile lor aeriene. Urmărindu-le, Helenka fu cuprinsă de încîntare. Oamenii ce treceau pe lîngă ea, văzînd-o că se uită în sus, îi urmăriră privirile cu neliniște, crezînd că poate niște avioane se rotesc pe cer. De care? Nu se știe, dar de aici nu poate ieși nimic bun. Unii, ridicînd capetele observară de-abia acum vremea și bolta primăvăratică, iar alții — nevăzînd nimic neobișnuit — își întoarseră privirile din nou spre Helenka și se uitară la ea dînd din umeri: ce-o fi văzînd ea acolo?

Pînă la urmă, Helenka își dădu și ea seama că stîrnește atenția oamenilor — ceea ce, nefiind cîtuși de puțin în intenția ei — începu să privească spre bulevardul Jerozolimskie și în curînd zări convoiul care se apropia.

Știa că Lilek cu cîteva zile mai înainte înnoptase la Andrzej, știa că a fost tovarăș cu prietenul lui Janusz, că era un om tînăr. Dar pentru că nu-l văzuse niciodată, își închipuise că fusese foarte frumos. Sărmanul Lilek ar fi pufnit în rîs dacă ar fi putut vedea cum sora lui Andrzej îi zugrăvea chipul în gîndul ei. Czarny Lilek fusese scund și pirpiriu, avusese ochii mari — de culoare închisă — dar asta era singura podoabă a obrazului lui îngust. Se bîlbîia puțin și cu cît era mai enervat, cu atît mai mult i se împleticeau cuvintele în gură. În gînd Helenka își zicea: „Păcat de băiatul ăsta frumos."

Îndată însă porni să se gîndească la Bronek, care era într-adevăr frumos, avea mai degrabă un tip arab, iar gîtul lui lung (Helenka glumind îi spunea că-i gît „de cal") avea o culoare de un auriu închis. Își aducea aminte de mirosul gîtului lui: amestec de duhoare de croitorie și aromă de ambră. (Și să dispară pentru totdeauna?) Helenka privi spre arcul podului Poniatowski și cuprinse cu ochii din nou cerul albastru de deasupra Vistulei și orizontul îndepărtat de culoarea safirului. În loc să se mai gîndească la Lilek își reaminti de biserica din Rabka — a cărei lemnărie avea tocmai culoarea asta albăstrui-viorie, biserică pe care o vizitase atunci împreună cu Bronek, iar apoi de munții și de adăposturile din Gąsienicowa și Kryźna. Și întorcîndu-și ochii de la acea îndepărtată imagine — care era totodată amintirea unor timpuri de mult apuse — la spațiul de dincolo de pod, văzu convoiul ce înainta acum într-un ritm lent, iar carul acela negru i se păru, în conștiința ei, drept un lucru de prisos, zadarnic și neverosimil.

Își reaminti de asemenea de rucsacul lui Bronek, de frînghiile și sacul de dormit, de întregul lui echipament, începînd cu bocancii și terminînd cu bascul și gîndi că, la drept vorbind, ăsta era armamentul pe care ar fi trebuit să-l poarte acum, iar nu curelele, cizmele lungi și grenadele fabricate copilărește.

Și uitîndu-se din nou, cu un sentiment de rușine ori de nedumerire, la convoiul ce sărea peste șinele tramvaiului, se întrebă: „La ce bun toate astea?" gînd care, umplînd-o pe loc de rușine,

adăugă suspinînd : „Ce vină avea el, sărmanul ? Tînăr cum era nu știa nimic despre viață. Poate nu cunoscuse încă femeia. Și-l năpădise desigur jalea văzînd cum alunecă de pe acoperiș. Mai trăia oare în momentul căderii ? Oare a mai simțit el ceva, atunci ? Regreta el, oare, că-și pierde viața ?“

„Andrzej spunea că-i foarte naiv, c-avea încredere în tot ce i se spunea... Era un om fericit !“

În locul unde podul Poniatowski se înălța deasupra apei, larg revărsată în clipa aceea, stătea Hubert Hube.

Nu-și bătea capul că statura lui înaltă, ca și șuvițele de păr risipite atît de ciudat pe frunte puteau fi observate de oricine, precum însăși înălțimea întreagă a trupului lui, într-o încordare ce făcea impresie, întotdeauna, că-i gata să sară, ca un motan, în orice clipă. Trebuia să ai un car de noroc — așa cum avea Hubert — pe care jandarmii îl acostaseră atît de rar pînă atunci.

„Comedia“ — cum îi spunea el — de a împrăștia de-a lungul drumului alaiul funerar al lui Lilek îl amuza și pe Hubert, socotind-o drept încă o „figură“ făcută nemților. Nu se gîndea la mort, îl cunoscuse foarte puțin, fusese doar cîteva zile agent de legătură între Hubert și Spychala. Toată înmormîntarea asta era pentru el încă una din aventurile din timpul ocupației, pe care le colecționa cu pasiune, chiar de ar fi fost și mai primejdioase.

Totul pentru el era, în continuare, fantezie și aventură. Voia să-și asume totul, întotdeauna, indiferent de consecințe. Îi purta pică lui Andrzej că o lichidase el pe Marysia Tatarska. Îi făcea

chiar reproșuri. Andrzej nu-i răspundea nimic. În ultimul timp Andrzej se eschiva — de regulă prin tăcere — chiar de la cele mai importante chestiuni.

Hub-huby se aplecă peste balustrada podului pe sub care treceau șuvoaiele cenușii, umflate, ale apei. Vistula era tulbure, deși ziua era frumoasă și cerul albastru. Curentul puternic se izbea de stîlpi, învolburînd crestele de apă, albe, frumoase ale valurilor ce purtau ramuri și chiar crăci mai groase.

„Ce-ar fi dacă aș sări ?“ gîndi Hubert. Să sar, pur și simplu, fără motiv și fără țel.“ Simțind cît de umilitoare este pentru el supunerea, prefera să facă din proprie voință un lucru oricît de stupid, ales însă voluntar dintr-o mie.

Își pieptănă cu mîna părul buclat, gest care-l trezi.

„În lături cu ideile astea, dragă Hubert, cugetă el, în locul lor : soarta. Nu-i acum vremea individualităților puternice.“

Și, zîmbind, adăugă : „Trebuie să recunosc înainte de orice că nu-s o individualitate“.

Tocmai în clipa aceea răsunară pe pod copitele gloabei ; se apropia baldachinul negru.

„Și eu sînt unul din «băieții noștri» care semăn cu ăsta !“ gîndi el.

Noaptea plouase. Rămășițele ploii spînzurau ca niște zdrențe albe, de vată, pe cer. Și podul era umed, iar din loc în loc avea găuri făcute de bombardamentele din 1939. Călușul înhămat la carul funebru se poticnea în ele. Vizitiul îl ajuta să se ridice. Calul își îndrepta trupul și pornea cîțiva pași la trap. Mătușa alerga, dar se poticnea și ea în aceleași găuri. Căzu. Hubert, văzîndu-i

fața și ochii speriați îndreptați spre el, sări și o ridică.

— Ce faceți, domnule ? grăi bătrîna. Lăsați, nu-i nevoie.

Hubert o ținu cîteva clipe de braț, apoi îi dădu drumul și plecă. Pe pod era pustiu, nimeni nu văzuse întîmplarea. Hubert nu se putu abține și, călcînd ordinul, înaintă pe pod, uitîndu-se mereu la carul funebru.

„Și tu ești unul ca ăsta, pe care-l duc cu «carul» ; ține minte, Hubert, să nu-ți închipui dracu știe ce." (Îi trecuse prin minte că tatăl său folosea expresia învechită „dracul știe ce"). Mai făcu cîțiva pași, dar de departe văzu pe Andrzej care stătea la capătul celălalt al podului. Silueta lui înaltă, zveltă, era ușor de observat. Se opri.

Andrzej, care stătuse îndelung pe locul acela, își pierduse răbdarea, dar cînd zări carul apropiindu-se, porni spre el și încă destul de repede. Trecu în grabă peste spațiul carosabil și se opri în fața rondului Washington, de unde-l putea vedea cum înaintează și apoi cum se îndreaptă spre cimitirul Bródno. Nu stătu pe gînduri. Voia să fie cît mai mult timp în apropierea lui Lilek. Voia să participe mai din plin la înmormîntarea lui.

Din clipa cînd aflase de la Spychała de ciudata moarte a băiatului, nu încetase să se gîndească la el. Se gîndise la el de fapt, și mai înainte, chiar din clipa în care Lilek petrecuse noaptea în odaia lui și poate tocmai din clipa aceea Andrzej începuse să simtă — mai puternic decît pînă atunci — toate îndoielile. O astfel de credință, o astfel de siguranță în justețea comportării este ea oare un lucru bun ? Cugetînd, fu cuprins, ca de obicei, de îndoială. Se simți răpit de valul general și dus ca un bețișor. Îi veni însă în minte vorba lui Pascal : trestie gînditoare.

Ce valoare avusese pierduta viață a lui Lilek ? Pentru el însuși — imensă ; pentru societate — minimă. Ce însumează oare valorile astea minime ? Da, desigur, dar cine-i în stare să-și dea seama de suma asta ?

De cîtva timp, în general, începuse să-l stăpînească sentimentul rătăcirii. Se apăra cît putea și încerca să se convingă că în tot ceea ce face exista o finalitate, un plan. Că totul trebuie să aibă un sens. Căci altfel e oare cu putință ?

Adesea însă — ca și în clipa de față — își spunea : „Lucrul ăsta nu are nici o însemnătate, nu-i decît un vis fără nici un fel de proorocire."

Carul mortuar trecu pe la marginea drumului carosabil, chiar pe lîngă trotuar și Andrzej văzu inscripția de pe sicriul sărăcăcios : *„Juliusz Syga, 23 ani"*. Și-și reaminti cît de greu respira Lilek culcat lîngă el și ce dogoare emana trupul lui. Iar acum era rece ca gheața. „Lucrul cel mai rău este lipsa fluidului, lipsa căldurii, pe care o resimțim cînd ne aflăm lîngă un cadavru", își spuse el în gînd.

Carul funebru descrise un arc și porni de-a lungul parcului Skaryszewski, mătușa mergînd după el la o distanță de vreo cincisprezece metri. Andrzej, simțind că-l năpădesc lacrimile, zîmbi.

Rămase îndelung pe loc. Carul înainta sărind pe caldarîmul cu gropi, cubul galben al capătului sicriului cu pata lui neagră de tinichea se estompa, mătușa își încorda pasul, dar era tot

mai departe de jalnicul baldachin, iar pe copacii tineri din parcul Skaryszewski — mesteceni și carpeni — tremurau ușor și lin frunzele de un verde palid.

— Lilek nu mai e, șopti Andrzej și lăsîndu-și brațul să cadă în jos, în semn de neputință, se întoarse în oraș.

IX

Doamna Szyllerowa izbutise să înduplece pe Elźbietka să dea un concert — în scopuri numai de ea cunoscute — și care avu loc în micul restaurant de pe Baudouin, în ziua de nouăsprezece aprilie, fără ca organizatoarele să-și dea însă seama că ziua cădea tocmai în Săptămîna Mare: amărîtă, Roza le ceru să introducă, neapărat, în program doar cîntece „evlavioase", lucru ce nemulțumi pe Elźbietka.

— De unde să iau astfel de cîntece? întrebă ea supărată. Azi, de altfel, așa s-au amestecat toate, încît nimeni nu mai știe dacă-i Duminica Floriilor sau Joia Mare. Voi cînta din Chopin și Moniuszko și va fi bine.

— *C'est vrai,* observă Roza, *ces chansons ne sont que des* litanii. [1]

Doamna Szyllerowa — care era de altă părere — întrebă:

— N-ai vrea să cînți vreo arie de Edgar?

— Dar Edgar n-are așa ceva. N-am mai cîntat nimic de el de atîta timp. Nu știu dacă voi reuși...

---

[1] Ai dreptate, cîntecele acestea nu sînt decît un fel de litanii (fr.).

— Dar... pentru cine ai vrea să reușești? o chestionă Roza. *Ce ne sera pas un concert comme autrefois.* [1]

— E adevărat, oftă Elźbietka.

— Nu va fi un adevărat concert, glăsui răspicat doamna Szyllerowa.

Vestea, deși răspîndită numai prin viu grai, stîrni interes. Multă lume întreba de data concertului, iar cînd frumoasa zi de primăvară se apropie de sfîrșit cele două sălițe ale restaurantului gemeau de auditori.

Apăru din păcate și aviatorul german — admiratorul sau „vărul" Rozei. Se știa bine că nu va denunța concertul, dar din toate celelalte privințe organizatorii trebuiau să fie cu ochii-n patru.

Ola și Helenka ședeau la o măsuță din fund, la dreapta intrării, ascunse într-un loc mai dosnic, ales anume de Ola, spre a fi cît mai puțin la vedere, fiindcă se temea că va fi prea emoționată.

Acompania un muzician tînăr, „de familie bună" (peste trei luni, cu gura plină de un călus de ghips, avea să piară împușcat, împreună cu alții, lîngă remiza de tramvaie de pe Puławska), firav și temător, dar totodată nespus de atent, fiecare putîndu-se aștepta la orice. Elźbietka, cînd nimerea o notă bună, făcea un neașteptat „fermato", iar dacă sunetul nu-i reușea, accelera subit ritmul, cîntînd într-un cuvînt, oarecum manierat.

Doamna Szyllerowa — așezată undeva „în culise", la trecerea dintre sufragerie și bucătărie — își dădea perfect de bine seama de lucrul

---

[1] Nu va fi un concert ca altădată (fr.).

acesta. Și așa cum își pierduse soțul și fiul, acum pierdea și glasul de care fusese mîndră atîta vreme, făcîndu-și chiar reproșuri că odinioară, cu mulți ani în urmă, nu știuse să folosească pe de-a-ntregul putința de a savura glasul fiicei sale. De altfel, tot așa nu prețuise nici creația lui Edgar. Cu oarecare părere de rău își reamintea de seara cînd — după concertul de la Filarmonică — cîntase cu soțul ei cvartetul lui Beethoven la patru mîini, încercînd parcă să-și șteargă din minte atît impresia ce-i lăsase muzica fiului ca și glasul fiicei care o neliniștise peste măsură.

Elźbietka alesese cîteva cîntece de Chopin, nereușite însă. Nedispunînd de simplitatea corespunzătoare, cîntăreața încercase să le „interpreteze", ceea ce nu se potrivea cu cîntecele astea simple, scrise — ca și cuvintele lui Witwicki — în stil idilic. De-abia cînd intonă *„Din munții, de unde purtară povara"*, emoția o cuprinse și pe ea, și pe ascultători. Interzisul Chopin, ca și cuvintele dureroase despre cei pe care nu-i pomenea nimeni se potriveau de minune cu clipa trăită.

Atentă, Ola asculta, privind-o continuu pe Helenka, din al cărei profil întors spre ea reieșea că-i foarte abătută și în același timp neliniștită. Ola nu putuse să nu bage de seamă cît de mult se schimbase timbrul glasului Elźbietkăi și, ceea ce era și mai important — cît de deosebit era modul ei de a cînta, cît de mult îi lipsea libertatea, cît de prudent ataca notele înalte, cît de greu executa fiecare crescendo.

În același timp însă Ola, care nu mai auzise de multă vreme pe cineva cîntînd, descoperea, oarecum din nou, magia muzicii. Uimită, își

dădea seama că, alături de lumea îngrozitoare în care trăia, alături de sîngele care păta mîinile criminalilor, ca și ale copiilor ei, alături de lumea chinului zilnic, exista o altă lume neatinsă și intangibilă, către care se putea întinde mîna, o lume care ți se supunea, ți se deschidea. Puritatea, specifică muzicii, nu i se păruse niciodată mai cristalină ca în clipa aceea, cînd devenea pentru ea și o salvare din propria-i viață — oricum, atît de îngrozitoare. Și se mira, ea însăși, că avînd leacul și otrava asta la îndemînă, nu întinsese nicicînd mîna s-o ia. La sfîrșitul cuvintelor ultimului cîntec de Chopin simți cum o năpădesc lacrimile.

Cînd se auziră aplauzele (reținute, căci se temeau de manifestație), Helenka, adresîndu-i-se cu mînie, îi spuse aspru :

— Ce-i cu tine, mamă ? A fost ceva îngrozitor...

— Helenka, zise Ola zîmbind, iarăși nu înțelegi nimic.

Helenka amuți și își întoarse capul.

După o scurtă pauză Elźbietka reveni și începu să cînte arii de Moniuszko. *Trandafirul de cîmp* nu făcu nici o impresie. Urmă *Morel.*

Cîntecul ăsta Ola îl ascultă cu încordare, așteptînd modulația minunată de la finele strofei. Și tocmai în clipa acelei modulații, simțind lîngă ea o mișcare înceată, întoarse capul. Andrzej, intrînd pe neobservate, așeză atent scaunul chiar lîngă acela al mamei, atît de aproape, încît o atinse cu întreaga sa făptură.

Ola întinse mîna stîngă și dădu peste cea a fiului care, cu o mișcare hotărîtă, o apucă de încheietură, strîngînd-o puternic, fără să-i mai dea drumul. Și, ținîndu-se de mînă ca doi amanți, ascultară continuarea ariei.

De la convorbirea matinală și, mai degrabă, încă din noapte cînd fusese în camera lui Andrzej, Ola nu mai schimbase nici un cuvînt mai intim cu fiul ei. Iar audiția de acum nu era nici ea o convorbire. Ola înțelese că și pentru Andrzej era o clipă de destindere, și poate chiar o clipă de regăsire a unei alte vieți, un curcubeu înălțat deasupra unei văi cumplite.

În același timp — Ola simțea acest lucru și pentru ea și pentru Andrzej — era clipa regăsirii amintirilor celor mai vechi: regăsirea copilăriei. Și deodată se revăzu mergînd pe strada Czacki — o stradă liniștită și tăcută — în mînă cu mînuța micului Andrzej, simțind cum mînuța asta, cu încredere deplină, firească și fără sfială se lasă dusă în voie de ea, în direcția spre care îl conducea. Acum simțea însă că niciodată nu va mai regăsi încrederea aceea, contopirea aceea mutuală, Andrzej putîndu-i reproșa atîtea, iar ea avînd atît de îngrozitoare suspiciuni față de el.

Totuși ședeau atît de aproape unul de altul și se țineau de mînă, așa cum nicicînd nu face o mamă și un fiu, cînd fiul e matur, deci pierdut pe vecie pentru mamă.

În capul Olei năzări ideea ciudată — poate chiar cumplită — că în clipa aceea Antek este și mai mult fiul ei, iar fiindcă e mort, cu atît mai mult trăiește el, pentru ea. Își reaminti de Józio, de mătușa Royska și de tot ceea ce era în legătură cu ei.

„L-a îngropat într-un mauzoleu, în timp ce eu nu știu măcar unde zace al meu, cugetă ea. Dar e totuna, și mauzoleul se va face pulbere... ca totul..."

Inima îi fu străpunsă de jale și spaimă la gîndul că și Andrzej va putea să devină, în același chip, „și mai mult fiul ei" osîndindu-se în sinea ei atît pentru că se împăcase cu moartea lui Antoś, cît și pentru că într-un fel oarecare îi și glorificase moartea. „Nu! Nu! nu trebuie să gîndesc așa! I s-ar putea întîmpla «așa» și lui Andrzej!" Îi strînse și mai cu putere mîna, ca și cum l-ar fi îmbiat să nu plece, să mai reziste, să fie mereu lîngă ea... că ea nu-i va mai pune nici o întrebare.

Prinse din zbor căutătura uimită a Helenkăi — care nu auzise cînd Andrzej se strecurase la măsuță — în ochii căreia citi spaimă și nerăbdare. Aplecîndu-se spre el și descoperind mirată că se țin de mînă — Helenka îi întrebă în șoaptă:

— Ce se mai aude?

Andrzej dădu din umeri.

— Imaginează-ți! Nemții sînt la Varșovia.

— Ești un prost, îi zise Helenka, revenind la poza ei indiferentă, de mai înainte.

Elźunia sfîrși ciclul ariilor lui Moniuszko.

Urmă o pauză mai îndelungată. Se servi cafea și bucăți de tort mokka sau cu mac.

Ola și Andrzej se îndepărtară unul de celălalt și fără să se mai privească băură cafeaua. La măsuță domnea tăcerea.

Veni și doamna Szyllerowa care, luînd loc, începu conversația. Ola făcea oarecare efort ca s-o asculte, iar Helenka nici măcar nu simula că vorbele acesteia ar ajunge pînă la ea. Era nespus de abătută. Fața ei părea de gheață, iar două brazde îi apăruseră în jurul gurii.

— Imaginează-ți, Ola, vom avea o surpriză. Elźbietka a găsit printre hîrtiile ei două cîntece necunoscute ale lui Edgar, de fapt două schițe.

— Doamne! zise Ola, ce cîntece or mai fi și astea?

Și cugetă: „Dacă ar fi fost acum cîțiva ani!"

— Sînt compuse pe cuvintele lui Kochanowski din *Psaltirea lui David*. Una este *La apa Vavilonului*, iar a doua, nu mai țin minte din ce psalm, dar... numai două portative. Sînt foarte emoționante, adăugă doamna Szyllerowa cu vocea mișcată.

Andrzej se uită la maică-sa, pe care știrea despre găsirea necunoscutelor cîntece ale lui Edgar se pare că o interesa.

După o clipă Elźbietka apăru în mînă cu un caiet mic, roșu, în care își însemnase cuvintele ariilor ce urma să le cînte, deoarece în ultima vreme memoria o cam făcuse de rușine.

— Ascultați, dragilor, le zise doamna Szyllerowa, rămasă la masă, ca și cum îndemnul ar fi avut vreo însemnătate. Ola și așa era numai urechi, iar Helenka se gîndea aiurea.

Elźbietka, pornind să execute întregul său repertoriu, se uită mai întîi la vîrful pantofilor, apoi înălță capul cu o mișcare sigură — și cînd tăcerea domni în sală, schimbă o privire cu acompaniatorul, căruia îi făcu un semn afirmativ.

Răsunară acorduri ciudate, doar patru la număr, care coborau de sus în jos, întocmai ca în ultima baladă a lui Chopin. Elźbietka începuse foarte încet și parcă fără siguranță.

Și deodată, simțind prezența fratelui, porni să cînte ca și cum însuși Edgar ar fi acompaniat-o. Cîntecul era simplu și nespus de expresiv.

— E minunat, șopti Ola.

Bătrîna Szyllerowa dădu afirmativ din cap. Ceremonia asta îl făcu pe Andrzej cam nerăbdător și, mirat, se uită la maică-sa.

Ola, într-adevăr, se schimbase la față. Pe cînd trăia, îl considerase pe Edgar drept unul din prietenii ei, acum însă cînd îi asculta muzica asta necunoscută, de dincolo de mormînt, i se părea că n-a fost niciodată un om care să-i fie atît de apropiat. Gîndea că poate lui — și numai lui — ar fi cutezat să-i vorbească, pe șleau, și despre Kazimierz, și despre moartea lui Antek, și chiar de spaima cu care se gîndea la Andrzej. În fața notelor înalte, pe care fără stridență și cu ușurința de odinioară le emitea acum Elźbietka, simți cum o cotropește jalea pentru ea însăși și pentru copiii ei încît se temu că va izbucni în hohote de plîns. Tonurile pline ale psalmului răsunau și ele tot ca o jelanie, ca o tînguire.

Astfel, pentru Ola luă ființă un Edgar nou și necunoscut, nu acela din salonul ei de pe strada Czacki, nu omul agreabil, puțin stins și foarte trist, ci altul, unul nou și exuberant. Fusese, firește, trist, dar nu ca flautistul dintr-o ulicioară orientală, trist de o tristețe mai mare și mai deplină decît tot ceea ce poate exprima muzica. Nu era acea „mică tristețe" din peisajele franțuzești, ci tristețea atotcuprinzătoare a existenței. Tristețea aceea care spune clipei îngrozitoare: clipă, tu vei trece, veți trece cu toții, așa cum am trecut și eu și cum veți trece și voi toți, ca umbre, ca reflexul sălciilor pe apele Vavilonului.

Așa de mișcată și de adîncită în gînduri cum era, Ola nici nu observă începutul celui de al doilea cîntec. Totul se îmbină pentru ea într-o singură impresie amețitoare, plină de uimire.

— Edgar al meu, rosti doamna Szyllerowa, cînd Elźbietka termină.

Nimeni din public nu aplaudă. Elźbietka ieși, iar doamna Szyllerowa se ridică și-și urmă fiica.
Programul anunța încă două arii din operele italiene. Ola se întrebă dacă nu-i mai bine să plece acasă. Dar... pînă să se hotărască, cîntăreața reapăru și începu ultima parte a concertului.
Pe la jumătatea primei arii Ola observă că pe scaunul pe care șezuse Szyllerowa se instalase altcineva. La început nu-l recunoscu, dar cînd acesta se aplecă spre Helenka, iar șuvițele de păr i se zburliră, observă că era Hub-huby și auzi chiar cum îi spunea prietenei lui :
— Ce v-a venit să stați aici ? Nu știți ? A început.
Inima Olei se contractă violent, în timp ce copiii ei rosteau aproape în același timp :
Andrzej :
— Ce a început ?
Helenka :
— Eu, știam.
— Ce, ce ? se neliniști Ola.
Hub-huby izbucni :
— Voi ședeți aici, iar evreii se bat de dimineață în gheto.
— Ce spui ? întrebă Andrzej.
Helenka, necăjită și lăsîndu-și mîinile să cadă în jos, zise :
— Să-ți spun drept, Andrzej, eu m-aș rușina de-aș fi în locul tău.
Fără voie abordaseră convorbirea cu un glas mai tare ; cîteva persoane chiar sîsîiră, iar Elźbietka, în pauză, căută neliniștită în direcția lor. Apoi se uită și în direcția aviatorului german, care ședea cît se poate de calm și o fixa cu privirea lui fascinată. Lucrul ăsta o liniști pe

deplin și începu să atace din nou notele înalte, în timp ce acompaniatorul, cu un succes nu prea mare, încerca să redea, modest, orchestrația lui Verdi.
— Și acum, ce-i de făcut ? întrebă Andrzej. Dar noi ?
— Noi, e o chestiune aparte.
Helenka se amestecă din nou :
— Firește, voi — e o chestiune aparte. Iar ei n-au decît să crape, dacă vor !
— Îi vor masacra pînă la unul, declară Hubert.
— Dar tu, Helenka, de unde ai știut, șopti Andrzej violent, ți-a spus Bronek ?
— Bronek ducea arme printre desenele lui.
— Vai, Doamne ! se cutremură Ola, deși nu era fricoasă din fire.
În clipa aceea Elźbietka termină și aria a doua, se produse mișcare, răsunară aplauze. Ascultătorii se grăbeau spre ieșire, căci pînă la ora de închidere nu mai era mult.
Băieții, folosind prilejul, începură să se certe ridicînd glasul.
Andrzej susținea că „nu există nici un ordin". Helenka, privindu-l cu dispreț, se adresă mamă-si :
— Dă-le pace (deși Ola nu se amestecase în conversație), hai la Elźbietka.
Și merseră într-o odăiță ce servea drept „cameră pentru artiști". De aproape Elźbietka părea urîtă, avea fața congestionată, iar pe pielea ei trasă și unsă cu un strat de grăsime pudra nu stătea prea bine, produsele de cosmetică din timpul ocupației nefiind de calitate. Profesorul Ryniewicz, roșu la chip ca un elev, stătea în fața ei și repeta într-una :

— Minunat, minunat, ați cîntat atît de minunat, doamnă !

Doamna Szyllerowa, la spatele fiicei, zîmbea blajin.

— Nu-i așa, profesore, spuse ea, ne-am reamintit de Odesa ?

Și Elźunia se gîndea la Odesa. Dar așa, ca la un miraj, ca la o fata morgana.

— Odesa noastră nu mai există, făcu profesorul.

— Și acest Edgar... șopti Elźunia, în extaz.

Între timp băieții ieșiră pe stradă. Era cald, senin, primăvăratec.

— Ce vreme, exclamă Hub-huby.

— Ascultă, Helenka asta e ceva de necrezut, zise Andrzej. Cum își face ea curaj ! Acolo-i doar Bronek.

— Mai repede, mai repede, îi îndemnă Hubert.

Alergară prin strada Mazowiecka, apoi prin „piața Hitler“, prin piața Teatrului și ieșiră în piața Krasinski. Văzură un carusel și leagănele lui. Iar dincolo de „Orășelul vesel“ — un zid încremenit.

Dincolo de zid se înălțau nori de pulbere și fum. Unele case ardeau. Din cînd în cînd răsunau împușcături.

X

În a doua zi a răscoalei din gheto, luptele s-au dat în piața Muranowski și pe străzile Miła și Sapieżyńska. Bronek se afla în Miła, la etajul doi al fabricii de perii.

Cînd se lăsă seara, atacurile germanilor încetară și se lăsă o stranie tăcere. Din cazemate nu

mai ieșea nimeni, iar liniștea subteranului era încă o completare a tăcerii generale. Se simțea că oamenii bătrîni, ca și cei înspăimîntați se daseră undeva la fund, în așteptare, cu frica în sîn.

Luptele de pe Miła, din după-amiaza aceea, fuseseră nespus de înverșunate. Pe clădirea în care Bronek își revenise în fire după încordarea unei întregi zile, flutura mai departe steagul roșu, necucerit, deși zdrențuit de gloanțe. Într-o sală spațioasă, răsculații stăteau culcați pe jos, unul lîngă altul. Ieri încă, mai toți erau pentru Bronek niște necunoscuți, iar astăzi îi distingea nu numai după nume, dar le cunoștea chiar și caracterul, așa cum ieșise deplin la iveală din modul cum trăgeau cu pușca, din spiritul lor de inițiativă, din cantitatea de vorbărie, sau pur și simplu din modul cum pronunțau blestemele și ordinele. Iată-l pe Mendel, metalurgist, tip de muncitor corpolent, puternic, negricios, care folosește cuvîntul „curvă“ ca un sufix, ca un punct după fiecare frază, dar mai ales după fiecare împușcătură. Celălalt, Maniek — corectînd pe oricine-i spunea Moniek — nervos, mărunt, neliniștit, textilist, și care aducea în luptă ceva ce-i reamintea profesiunea, ceva de finisaj și ceva de încîlcire a ițelor. Bronek știa perfect de bine că Maniek se teme îngrozitor și că înăbușe spaima printr-o mobilitate neobișnuită. În loc să stea la o singură deschizătură, el sărea de la o fereastră la alta cu carabina (o mare raritate) în mînă și împușcînd destul de la întîmplare. Cînd au trebuit să iasă în stradă, el a ieșit printre cei dintîi.

„Ce-l costă ?“ își spuse Bronek în gînd.

Alături erau doi gemeni, ucenicii unui croitor. Nimeni nu știa cum îi cheamă. „Gemenii“ și...

gata. Ei trăgeau dintr-un singur pistolet, cînd unul, cînd altul, erau mereu împreună și se îmbrățișau fără întrerupere. Bronek știa că la serate dansau mereu împreună, n-aveau nevoie de fete. Iar acum stăteau culcați foarte aproape unul de altul. În amurgul care se lăsa, se putea însă vedea că nu dorm. Dimpotrivă ; țineau larg deschiși ochii, ca și cum s-ar fi crucit nespus de mult de ceva.

În liniștea serii apărea pe fețele tuturor expresia asta de uimire. O avea și alergătorul din rîndurile sportivilor roșii Naum Fryde, mare, alb și gol pușcă. El stătea într-un colț al sălii ca o statuie și doar respira, din adînc.

— Naum, ce-i cu tine ? întrebă unul din cei culcați...

— N-am nimic, nu cred nici în mine, răspunse el.

Bronek se apropie de fereastră.

Unul din gemeni se mișcă.

— Bronek, nu te apropia de fereastră, strigă el. Știi, niciodată nu poți fi sigur de nimic.

— Au plecat deja, grăi Naum.

— Niciodată nu poți fi sigur, repetă gemenul, somnoros.

Bronek se mișcă dincolo de cercevele, privind spre stradă. Era pustiu, domnea o tăcere deplină. În nemișcarea asta totală, singurul semn de viață era adierea caldă a serii, stîrnită de vîntul dinspre Vistula, care mătura străzile cu rafalele lui mărunte, lente. În clădirea din față, care era — ori poate doar părea — cu desăvîrșire pustie, la etajul al treilea atîrnau prin geamurile sparte niște perdele albe. Fluturînd clipă de clipă, făceau impresia că-și scot capul afară spre stradă. Casa aceea exala o duhoare de arsură, deși nu

fusese incendiată și nici nu ardea. Poate că mirosul venea de la alte case, din strada întreagă, deși aveai impresia că el vine, în mod special, din ferestrele ei inerte. Bronek le vedea ca un fel de ochi mari, negri, larg deschiși spre el și cu aceeași întrebare, cu aceeași uimire ce se putea citi în ochii albului Naum sau în cei ai gemenilor îmbrățișați, Bronek se lăsă pe vine sub fereastră. Se așeză pe pardosea, căci aici cel puțin ajungea suflarea vîntului ce punea în mișcare fumul și perdelele, avînd însă și ceva din puritatea îndepărtată a apei. În sala întreagă domnea duhoarea unor trupuri de mult nespălate, asudate în decursul celor cîteva ore de luptă intensă, de spaimă și de bucurie. Duhoarea era foarte puternică și, deși Bronek se obișnuise de-acum cu mirosurile grele, totuși nu o mai putea suporta.

— Ce zici, Bronek, te-ai fi așteptat la așa ceva ? spuse lîngă el un glas slab.

Observase că lîngă locul unde se culcase Zaczek se așezase un om de statură scundă, dar puternic, un hamal care îi servise cîndva ca model. Singurul model viu, după care desenase cîteva schițe în gheto.

Bronek nu răspunse, ci doar întinse mîna și-l strînsese pe Zaczek de braț.

— Ai ucis un neamț ? întrebă Zaczek.

— Nu știu, răspunse Bronek, am tras la întîmplare. Încă nu m-am obișnuit.

Zaczek suspină.

— Omul nu se poate obișnui cu astfel de lucruri, zise el mai mult în șoaptă, dar cu convingere.

— Uite, vezi, zise Bronek. Dar nemții ? Îi vezi cum ucid ei, mașinal, ca un automat.

Zaczek se mișcă și gemu ușor.

— Nemții sînt altfel zidiți, spuse el, ei sînt așa încă din născare. Pe ei pămîntul n-ar trebui să-i poarte.

— Ai dreptate, făcu Bronek. De ce gemi ?

— Mă doare, sînt rănit.

— Cum așa, doar s-a spus că nu există răniți.

— De ce m-aș fi lăudat, adăugă Zaczek, am fost împușcat în talpă. Desigur, un ricoșeu.

— Te doare tare ?

— Eh, puțin.

În clipa aceea intră în sală, dinspre scara din afară comandantul lor, Nuchim. Om înalt, zvelt, iar de ieri și mai zvelt (avea în picioare cizme germane) el strigă din prag :

— Bronek !

Îndispus, Bronek se ridică într-o poziție ce nu era deloc militară și se duse la Nuchim care-l prinse de mînă.

— Vino, zise el.

Îl trase spre scară și îl întrebă :

— Tu știi unde este casa aceea ?

— Ce casă ?

Bronek nu avea putere nici să se mire.

— Casa care are o trecere spre oraș.

— Există o astfel de casă ?

— Da, există.

— Și ce dacă ? Nu știu.

— Trebuie să te duci acolo.

— E departe ?

— Cîțiva pași. Vei trece pe sub ziduri. De altfel, nemți nu mai sînt, iar poliția evreiască s-a ascuns ; nu te va acosta nimeni.

— Și dacă se leagă de mine ?

— O ! se impacientă Nuchim. Bronek se uită atent la fața lui mare, albă, care lucea în umbră, parcă ar fi fost fosforescentă. O, vei spune parola. O cunoști ?

— Tu vrei să le știu pe toate ?

— De, dacă te cheamă pe tine ?

— Mă cheamă ? Pe mine ?

— Așa mi-au spus. Trebuie să te duci la casa aceea, Muranowska 6. Te cheamă, au adus arme pentru tine.

— Arme ?

— Pentru tine și tovarășii tăi.

— E ceva monstruos ! zise Bronek dînd din umeri.

— Du-te, îl îndemnă Nuchim și-l împinse ușor. Sînt doar cîțiva pași. Muranowska șase, chiar lîngă zid. Să nu iei însă pe nimeni cu tine.

— Și dacă ?

— Și nu vorbi cu nimeni, înțelegi ? E secret militar.

— Am înțeles ! oftă Bronek.

— Și fii atent la statul major. E casa cu steag.

— Și de ce-i roșu ? întrebă Bronek.

— Hai, du-te, burjui ce ești.

Pe stradă aerul era și mai îmbătător. Bronek mergea foarte încet pe sub zidurile caselor. Mergea ca la plimbare, pe Corzo. Cu cine ? Ce Corzo...

Din strada Miła și pînă la Muranowska erau cîțiva pași. Bronek se balansa de pe un picior pe altul, ca un marinar, coborît de pe navă pe țărm. Repetînd parola :

— „Jan — Warszawa“, „Jan — Warszawa“, întocmai ca într-o povestire pentru copii. „Și

cînd te gîndești, cugetă el, că astfel de lucruri există cu adevărat !"

Își aduse aminte de romanul lui Przyborowski — *Bătălia de la Raszyn* pe care i-l citea, cînd era băiețaș, bătrîna lor bucătăreasă, spre disperarea doamnei Zlota.

— Bucătăreaso, nu-i împuia micuțului capul cu asemenea prostii.

— E o carte foarte frumoasă, răspundea aceasta, adăugînd răspicat : și-i atît de poloneză !

Acum, aici, în strada Miła, înainte de a trece spre Muranowska, Bronek se gîndea :

„N-avem oare de-a face cu o influență a cărților poloneze ? Răscoala asta ? Moartea asta ? Căci numai în Polonia moartea, așa cum reiese din cărți, este un rezultat concret.

Își zîmbi sie însuși.

„Și în *Bătălia de la Raszyn* există o astfel de trecere subterană."

La Muranowska îl aștepta un evreu-luptător, înalt. Fu condus într-o pivniță, apoi printr-un pasaj îngust — unde de-abia se putu strecura — ieși într-o pivniță mai spațioasă, fără podele, în care ardea un bec electric, iar pe doi saci cu cartofi, aduși, se vede, de asemenea nu se știe cum (căci de zid nu se putea nimeni apropia, iar casa asta „liberă" era lipită chiar de zid) ședeau doi inși. Unul din ei se sculă cînd apăru Bronek, și-i întinse mîna.

— Eu sînt, rosti Andrzej.

Celălalt ins se depărtă și el îndată, ca și ghidul lui Bronek. Rămaseră singuri.

Bronek, fără să rostească vreo vorbă se tot uită la Andrzej, neștiind ce să-i spună. Nu se putea concentra și tăcea.

— Eu sînt, repetă Andrzej, am adus arme pentru ai tăi și-i arătă un cufăr mic, de lîngă saci.

— Cam puține, grăi Bronek, scoțînd cuvintele parcă cu cleștele.

— Armele astea sînt ale noastre, personale, glăsui Andrzej, ale mele și ale lui Hubert. Le-am păstrat pentru noi înșine.

— Veți primi altele.

— Poate, răspunse Andrzej, astea sînt însă armele lui Hubert. Încă de pe timpul fabricii „Splonka".

Bronek zîmbi.

— Pe tata l-ar fi amuzat lucrul ăsta.

— Da, așa-i, îngăimă Andrzej nedumerit (nu se știe de ce), așa se întîmplă cîteodată.

— De, ai dreptate, dar, adăugă Bronek, cum te-ai strecurat pînă aici ?

— E o poveste lungă. Am să ți-o povestesc acolo, „în libertate".

— Frumoasă libertate, halal să-i fie, scăpă Bronek, fără să mediteze asupra cuvintelor lui Andrzej, ce mai libertate !

— Nu filozofa, se oțărî acesta pe neașteptate, du armele la ai tăi și vino înapoi. Te voi aștepta. Bronek dădu din umeri.

— Să aștepți ? Ce să aștepți ? Pînă vom începe să tragem ? Asta nu se va întîmpla însă imediat.

Apropiindu-se de el, Andrzej îi mărturisi :

— M-a trimis după tine Helenka. Urmează să te conduc acolo.

Bronek se dădu un pas înapoi și o clipă căută în ochii lui Andrzej.

— Helenka ? Cine-i asta ? zise el.

Andrzej avu senzaţia că încremeneşte.

— Nu face pe prostu. Nu-i momentul potrivit, spuse el nerăbdător. Şi se apropie din nou de Bronek, încercînd să-l prindă de mînă.

— Nu mă atinge, strigă Bronek, eu put.

Şi într-adevăr, în nările lui Andrzej pătrunsese de cîteva clipe duhoarea din jurul lui Bronek, de sudoare, de excremente şi de umezeală, de ceea ce francezii numesc mirosul oamenilor săraci. Iar sub toate duhorile astea se ascundea mirosul greu şi pătrunzător de cadavru, de fum, de arsură.

— Eşti un prost, rosti Andrzej mînios, cu toţii puţim cînd sîntem închişi. Du-te, du armele şi întoarce-te. E deja după ora fixată de poliţie. Ne vom strecura pînă la Bracka. Am cheia de la poartă. În centrul oraşului patrulele sînt destul de rare, iar aici, cum o vrea Dumnezeu. Trebuie să te conduc pînă la Bracka. Ai un loc rezervat undeva acolo, la Otwock. L-a găsit Hubert. Hai, mişcă.

Bronek, subit, se aşează pe sacul cu cartofi.

— Află că sînt obosit, vorbi el pe un ton cu totul firesc, nu sînt obişnuit să trag cu puşca ; mă doare groaznic mîna, iar braţul mi-e strivit. Mă tem că trag ca un orbete.

Andrzej se aşează pe celălalt sac.

— Spune, îl întrebă Bronek, ce mai e nou pe la voi ? Ce face mama, Helenka ?

— Imaginează-ţi, îngăimă Andrzej neştiind cum să înceapă, n-am aflat nimic despre toate astea. Hubert a venit de-abia în timpul concertului, după-amiază... De dimineaţă eu am fost la instrucţie.

— Ce concert ? făcu Bronek, curios.

— A cîntat Elźbietka. În localul ei. Mama a ţinut să mă duc cu ea.

— Mama se simte bine ?

— Destul de bine. Nu vorbeşte niciodată despre Antek.

— Da. Asta înseamnă că mereu se gîndeşte la el.

— Cred că-i aşa. Mama l-a iubit mai mult decît pe mine.

— Aşa ţi se pare. Şi ce-a cîntat doamna Elźbieta ?

— Chopin, Moniuszko, Edgar. A cîntat foarte frumos.

— Şi ce-a cîntat din Edgar ?

— Uite, au găsit acum două cîntece necunoscute. Pe versuri de Kochanowski, din psalmul : *La apa Vavilonului.*

Bronek rîse :

— *La apa Vavilonului!* Mereu, tot evreii ăştia !

Andrzej se mişcă din loc.

— Mai rămîi puţin, glăsui Bronek pe un ton simplu, natural, stăm atît de bine de vorbă !

Andrzej zîmbi.

— Eh, mai las-o, zise Bronek.

— Mai spune, ce mai faci ? Ieşi desigur la instrucţie cu ai tăi. Lucrul ăsta e acum plăcut. Avem, azi, o zi nespus de frumoasă, nu-i aşa ? Am ieşit şi eu de curînd şi totul mi-a părut primăvăratec, deşi la noi nu se vede nici măcar o frunză.

Andrzej vîrî mîna în buzunar.

— Uite, vezi, şi-i arătă în palmă o frunză verde, mică, am rupt-o din grădina Krasiński.

— Dă-mi-o, îl rugă Bronek.

Andrzej i-o dete. Bronek o cercetă o clipă și apoi o ascunse în buzunar, întrebîndu-l jumătate serios, jumătate în glumă.

— Te pomenești că joci cu cineva „de-a frunza verde“ ?

Lui Andrzej i se lungiră trăsăturile.

— Ai înnebunit ? Cu cine aș putea să joc „de-a frunza verde“ ?

— Ai dreptate, își reveni Bronek. Mi-a vorbit Helenka.

— Nu prea îmi arde de-așa ceva...

— Da. Dar ai rupt frunza. Bine ai făcut. Foarte bine. Foarte, foarte bine. Ai rupt frunza.

— Lucrul ăsta nu înseamnă nimic.

— Desigur. Nu înseamnă nimic și, totuși, înseamnă.

Bronek se ridică.

— La revedere, zise el, simplu. Uite, întîlnirea noastră m-a înviorat. Eram atît de obosit. Și, recunosc, puțin nedumerit. Ne-a mers prea bine în primele zile. A fost un semn rău.

Andrzej tăcea.

— Iar dacă ar fi fost un semn bun, ce-i ? grăi Bronek mai departe. Frunza asta-i un semn bun. Dar păcat de cufărașul ăsta, adăugă el luîndu-l în mînă, se va strica ; și-i atît de frumos !

— E un cufăraș vechi, al tatălui meu, zise Andrzej.

— Și ce-i cu tatăl tău ?

— E în Brazilia, am primit știri de la el pe o cale foarte ocolită.

— E departe, zîmbi Bronek ; așa ne-am risipit cu toții. Rămase puțin pe gînduri și adăugă : Căci și eu sînt foarte departe.

Apoi îi dădu mîna lui Andrzej și, mișcînd atent cufărașul greu, se îndreptă spre trecerea îngustă. Din deschizătură își întoarse fața spre Andrzej :

— Dar muniție este în cufăr ?

— Puțină, dar este, răspunse Andrzej, mașinal, stînd nemișcat.

— La revedere, grăi Bronek, aproape voios și în clipa în care dispăru, rosti : Salut-o pe Helenka !

LOCUL RETRAS

I

Pînă în toamna anului 1943 Janusz se aciuase în Komorów și acolo trăise în tihnă. Era, firește, o tihnă cu totul relativă. Personal, de Janusz nu se agățau, deși el avea mereu de-a face ba cu o întîmplare, ba cu alta. La Sochaczew funcționa centrala deportărilor în Germania și în lagăre, bunurile mai mari fuseseră luate pentru *„liegenschaft“*-uri, iar în pădurile din apropiere Dumnezeu știe ce se mai întîmpla. Tinerii trebuiau salvați din mîinile *„Arbeitsamt“*-ului și Janusz mergea personal cu brecul pentru astfel de treburi sau altele asemănătoare. Observînd însă că nici el, nici avutul lui nu erau prea cunoscuți la oficiile germane, încetă să mai intervină, în dorința de a rămîne și pe mai departe în anonimat. Acum îi trimitea la district pe Ignacy sau pe Jadwiga, dar de cele mai multe ori pe domnul Fibich, care, ținînd seama de numele lui, putea fi socotit un *„volksdeutsche“*. Domnul Fibich rezolva de asemenea pentru Janusz toate repartițiile de materiale ce-i erau necesare, în condițiile de atunci, la extinderea gospodăriei.

Avuseseră parte în anii războiului și ocupației de vreme frumoasă și recolte bune. Îndată, chiar din primul an și imediat ce dobîndise con-

vingerea că un obiectiv așa de mărunt cum era Komorów-ul nu va fi luat de administrația germană, Janusz începu să construiască o seră mare, cu niște bani găsiți cu greu (ajutat fiind în această privință și de domnișoara Tekla). Mica instalație existentă și cunoscută încă de la prima conversație cu Zosia, fusese dărîmată din porunca lui. Nu-i plăceau lucrurile ce-i aminteau de ea.

După cum s-a putut repede convinge, investiția pentru sera de mari proporții fusese foarte rentabilă și, cu toate că nu era ușor, întotdeauna, să se obțină cotele de cocs, cultura roșiilor pe scară mare începuse să aducă bune venituri, toamna fiind consacrată numai culturii florilor. Deși Komorówul era departe și de orășel și de gară, domnul Fibich organizase vînzări și livrări lesnicioase, cu autocamioane închiriate „pe sub mînă“.

Jadwiga, cu o mînă energică, menținea și ea gospodăria femeiască ; găinile, gîștele și rațele tăiate ajungeau adeseori chiar pînă la Varșovia, iar fata știa să se comporte așa încît jandarmii nu se legau de ea. Dintre toți locuitorii din Komorów, Jadwiga era aceea care pleca cel mai des la Varșovia ; venea acum aici mai des decît înainte de război și de fiecare dată se oprea în casa din Bracka, aducînd provizii pentru doamna Gołąbek și pentru domnișoara Tekla.

În toamnă, într-una din seri, Jadwiga se întoarse de la Varșovia, întovărășită de cineva. Stînd la fereastră în „prima“ cameră Janusz zări, în amurgul nesigur, că din brec coboară încă o persoană măruntă și bănui, mai degrabă decît o recunoscu, pe Helenka.

Fata intră în odaie în chipul cel mai obișnuit din lume, îl salută pe Janusz ca și cum ar fi

plecat din Komorów abia de-un ceas și fără a zice măcar o vorbă despre cauza sosirii ei.

Îndată după ea apăru și Jadwiga spunînd :

— Domnișoara Helenka va locui la noi cîteva zile. Bine ?

Janusz se uită la Helenka fără să se mire și răspunse ceva mai tîrziu.

— Admirabil. Vei avea, Jadzia, societate...

Jadzia nu părea însă încîntată de societatea asta. Consimțise s-o ia pe Helenka la Komorów la rugămintea insistentă a domnișoarei Tekla, față de care avea un sentiment de respect și chiar un soi de spaimă. Nu-i plăcea frumusețea încruntată — dar impresionantă — a Helenkăi și preferase dintotdeauna pe Andrzej.

Acum însă, cu o expresie senină, aduse tacîmurile și servi masa întîrziată.

Janusz, ca de obicei, vorbi puțin cu Helenka. Îi puse doar cîteva întrebări cu privire la cei de-acasă. Era cît pe-aci s-o întrebe și de Antek. Pentru o clipă uitase că nu mai trăia. Helenka, mîncînd cotlete cu varză de Bruxelles, întrebă pe un ton indiferent :

— Dar nemții nu-și vîră ei nasul aici, la unchiu'?

Helenka nu-i spusese niciodată pînă în prezent lui Janusz „unchiu'". Începuse acum să-l imite pe Andrzej. Desigur, rudenia asta fictivă îi putea folosi la ceva.

Janusz negă. Nu veniseră niciodată.

Se obișnuise să nu pună întrebări. Nici mai înainte nu fusese curios și cu atît mai mult acum. Helenka ocupă una din odăile de la etaj, de unde cobora numai la masă, lucru ce nu-l interesa pe Janusz aproape deloc.

Îl neliniștise, la început, prezența ei la masă. Nu se putea obișnui cu frumusețea și mai ales cu asemănarea ei cu Józio Royski care-l împiedica să converseze cu ea liniștit, fiecare cuvînt, fiecare zîmbet al Helenkăi trezindu-i vise de mult uitate. Dar după cîteva zile se obișnui și cu asta.

Privind ochii luminoși, ai Helenkăi, ridicați oblic în sus, își reamintea mai degrabă de vorbele spuse în munți : „Tu nu vei mai fi niciodată cu ei", decît de timpurile mai vechi. Firește, atunci n-a putut fi cu ei. Din clipa în care a observat că Helenka nu mai este ca atunci — voioasă și capricioasă —, că poate fi sora lui întru tristețe, decepție și nefericire, simți față de ea o simpatie de neînlăturat. Nu mai era așa de frumoasă ca în urmă cu cîțiva ani, dar părea oarecum mai apropiată. Diferența mare de vîrstă dintre ei se estompase puțin ca urmare a nefericirii. De aceea, după cîtva timp, observă unele schimbări în el.

Deși de la începutul războiului, ba chiar mai dinainte, de la întoarcerea din Spania și Roma, Janusz se adîncise într-un fel de prostație — o stare de spirit care putea fi ușor rezumată în cuvîntul „nu merită" — peste cîteva zile își dădu totuși seama că, după sosirea Helenkăi, s-au schimbat multe în Komorów. Se schimbase lucrul cel mai important : atmosfera. Și dacă atmosfera se schimbase, atunci s-au schimbat și toate celelalte. Nu se mai resimțea melancolia pasivă, pe care o răspîndea Janusz în juru-i și față de care se subordonau toți lucrătorii lui. Ceva se întîmplase în casa asta. Janusz nu știa cui s-o atribuie : frumuseții Helenkăi sau pur și simplu tinereții ei. Toate celelalte preocupări de

viață erau doar urmarea prezenței acesteia în casa lui.

Janusz observă și în el însuși o anumită schimbare. Un fel de trezire spre ceva nou. Ceva ce semăna cu o umbră a unei umbre de speranță. Te pomenești că nu va fi atît de rău, cu toate cele întîmplate, cu războiul și în general cu omenirea întreagă ?

Cînd tustrei ședeau la masă, lui Janusz îi era de-ajuns să se uite la șuvița aurie fluturînd în inele deasupra frunții „miouței", la raza de lumină care se reflecta în încolăcirile acelei șuvițe, la luciul zilei de toamnă răsfrînt în pupilele ei, spre a resimți schimbarea. Erau clipe cînd gîndea că nu există război, că nu există nici monstruoasa teroare ce se dezlănțuise în toamna aceea cu toată furia, ci doar acest soare de toamnă răsfrînt în sclipiri luminoase din părul tinerei fete. Janusz nu conversa aproape deloc cu Helenka. Era foarte ocupat cu lucrările din seră și de construcția unor noi aripi ale acesteia ; de asemenea, schimba de-abia cîteva cuvinte cu Jadwiga : s-a expediat cutare și cutare lucru ? Cineva va pleca la Sochaczew ? Nu trebuie să meargă cineva la Varșovia ?

Jadwiga nu se lăsa însă păcălită de indiferența asta și-i zise, într-o zi, cînd rămaseră singuri în odaie :

— Poți să-mi spui de ce stai la masă ca vițelul la poarta nouă ?

Janusz dădu doar din umeri.

— *Je t'embête, oui !* [1], exclamă, încruntată, Jadwiga și ieși trîntind puternic ușa.

[1] Te plictisesc, asta-i ! (fr.).

„Asta îmi mai lipsea", își mărturisi Janusz în gînd.

Seara însă, la cină, își reaminti :

— V-am văzut cîndva în munți, la Hala Gąsienicowa...

Helenka se uită la el atent.

— Cînd ne-ai văzut, unchiule ? întrebă ea.

— Chiar în ajunul războiului. Erai cu Andrzej și cu încă un băiat brunet...

— Era Bronek.

— Mergeați spre Krzyźna ?

— Da. Andrzej voia să ne facă o surpriză și nu ne spusese ce priveliște ai în fața ochilor, uitîndu-te de sus...

— Frumoasă priveliște.

— O întreagă panoramă.

— Ați avut o mare surpriză...

— Da, zise Helenka ca și cum ar fi fost năpădită de gînduri, de fapt în drumul ăsta am avut una și mai mare...

— Care ? întrebă Janusz.

Helenka se învioră pe loc. Janusz nu o văzuse nicicînd așa și lucrul îl puse, la început, pe gînduri, apoi însă înțelese. În groaznica viață a unei tinere fete, în timpul ocupației, excursia de atunci constituia o amintire luminoasă ; singura întîmplare la care voia să revină cu gîndul era plimbarea aceea pe jos împreună cu fratele ei și cu prietenul acestuia care, desigur, atunci a devenit iubitul ei.

— A fost o excursie nespus de plăcută, zise ea zîmbind și lepădîndu-se parcă de gravitatea de conspiratoare a unei fete ce știe atît de multe lucruri.

„Sînt curios să știu dacă are la ea cianură de potasiu ?“, se întrebă, fără voie, Janusz, în gînd, în clipa aceea.

— A fost o excursie nespus de plăcută, repetă Helenka fără să se uite la Janusz, dar îndreptîndu-și privirile spre fereastră, ca și cum ar fi văzut acolo drumul făcut odinioară : căci am mers pe jos... Bronek spunea mereu : „Am mers pe jos de la Cracovia pînă la Zakopane“, afirmație însă inexactă, căci pînă la Myślenice am călătorit cu autobuzul... iar de-abia apoi am pornit pe șosea.

— Ați mers mult ? întrebă Janusz.

— Trei zile, răspunse Helenka și, uitîndu-se la Janusz, adăugă cu un suspin : Au fost zilele cele mai fericite din viața mea.

— Și care a fost surpriza de care ai pomenit ?

— Am trecut nu pe șoseaua care duce direct la Klikuszowa, ci am cotit spre Rabka. Nu fusesem nicicînd în Rabka și nu știam cum este acolo. Ai fost cîndva la Rabka, unchiule ? adăugă ea cu un neașteptat interes.

Janusz o privi atent. Era cu totul schimbată, parcă era o altă fată. Trăsăturile ei fermecătoare își pierduseră rigiditatea de lemn — zîmbetul lăuntric o făcea să radieze. Își umfla gura splendidă, în jurul ochilor i se formau încrețituri fine și apărea acea gropiță singuratică pe obraz, care era unul din farmecele ei de-atunci.

— Nu, n-am fost niciodată răspunse el. Și ce-ai găsit acolo atît de interesant ?

— Ah, a fost o adevărată surpriză, cînd ne-am apropiat de vechea biserică ! Eram foarte obosită și m-am prăbușit ca o văcuță sub primul copac de la margine. Știam că arborii sînt

bătrîni și imenși, dar nu observasem că sînt chiar atît de mari...

— Cred că erai tare obosită. E o trăznaie s-o pornești așa razna pe jos...

Janusz își dădea silința să vorbească în stilul Helenkăi, în timp ce ea își uitase de expresiile ei obișnuite și vorbea într-o limbă literară foarte curată, lucru ce-l izbi pe Janusz.

— Arborii, ca arborii, continuă ea, dar cînd m-am uitat la biserica însăși, am înlemnit de admirație, l-am apucat doar pe Bronek de mînă și am strigat : „Privește, privește...“

— Este o biserică de lemn ?

— De lemn de zadă. Dar, cînd o vezi prinsă între tei și frasini înalți, uriași, pare ceva cu totul nefiresc. Construită parcă dintr-o altă materie, nu din lemn. Face impresia pur și simplu că este ridicată toată din draperii de mătase. Îți vei rîde de mine, unchiule, glăsui deodată Helenka, șovăind, poate chiar mă vei disprețui căci cu adevărat, eu n-am văzut încă nimic ; mi se pare însă că biserica asta e nemaipomenit de frumoasă. Oriunde, ar fi fost o minunăție.

— Desigur, confirmă Janusz gustînd schimbarea neașteptată a Helenkăi : desigur. Lucrurile astea sînt foarte frumoase.

— Și nu în înțelesul unei frumuseți arhitecturale, continuă Helenka, cel puțin așa spunea Bronek ; ci în acela al frumuseții materiei. Pe tema „frumuseții materiei“ Bronek era înnebunit. Vorbea așa despre tot. Și despre biserica din Rabka și despre frasinii de lîngă Klikuszowa... Îl încînta materia. Spunea că numai Constantin Guys fusese în stare să redea această „frumusețe a materiei“. Mereu îl pomenea pe Guys.

— Dar tu ai văzut, vreodată, desenele lui Guys?

— Eu, habar n-am avut, unchiule, mărturisi Helenka pe un ton vizibil mai domolit.

— Andrzej a fost cu voi? întrebă Janusz, cu un sentiment, oarecum, de gelozie.

— Da, a fost.

— În vacanța aceea nu s-a dus la Puste Łąki?

— Ah, nu; făcu Helenka cu o seacă malițiozitate. Iubita lui tocmai se măritase. Iar pe soțul ei îl turnaseră la dubă... Se temea de vreo ispită.

Zîmbi, cinic. Janusz era nedumerit.

„Jermena" chicoti, privind la Janusz triumfătoare, ca și cum ar fi vrut să-i spună: „Vezi cum sînt copiii ăștia?" Dar... nu spuse nimic.

Janusz își pironi ochii în farfurie simțind cum i se strînge inima. De-abia după o clipă răbufni.

— Helenka! nu ești deloc bună...

— Nimeni nu-mi cere să fiu bună. Și mai ales cu ceea ce se petrece în jurul meu, grăi Helenka destul de aspru. Pe fața ei stăruia un zîmbet răutăcios. Andrzej, el este cel bun. El a putut fi ridicol de îndrăgostit de o fată simplă, de cea mai simplă fată din lume.

— Vai de mine, cum de le știi tu pe toate, Helenka, spuse Jadwiga, puțin șocată. Îți minte tot ce a fost în urmă cu patru ani. Dar de ce oare n-ar fi permis să iubești și pe fetele „simple"? adăugă ea după o clipă.

Helenka nu răspunse nimic. Se duse în odaia ei și în ziua aceea nu mai coborî.

Zilele treceau în conversații aspre sau într-o tăcere și mai aspră. Abia după cîteva săptămîni

Janusz și-a dat seama că dorea ca tăcerea asta să dureze o veșnicie, ca și *conversațiile* în doi peri de la masă, ca și *hîrșîitul* ușor de sus — semn al vieții de la „etaj", pînă atunci mereu pustiu, iar acum locuit de cineva. Nu voia să recunoască în sinea lui că în cursul toamnei ăsteia, cînd soseau vești tot mai rele nu numai din Varșovia, dar și din Sochaczew, avea în inimă senzația plinului, pe care n-o resimțise de mult și o atribuia știrilor ipocrit de bune de pe fronturi, ceea ce nu-l împiedica să urmărească fiecare pas al Helenkăi.

Cu încetul se convinse că șederea ei la Komorów nu era o fugă din Varșovia și înțelese că Helenka are de îndeplinit o misiune. Ieșea la îndepărtate plimbări în direcția Sochaczew, dar pornea și spre păduri, în direcția opusă. A văzut-o într-o zi plimbîndu-se pe alee însoțită de un tînăr, lucru ce l-a mîniat. I se părea chiar că ar trebui să fie furios din cauza acestei afișări, prea fățișe, a micuței.

— Și asta numesc ei conspirație? se întrebă el adresîndu-se Jadwigăi.

Menajera îl examină atent și apoi plecă fără să răspundă, tăcere de care Janusz nu fu prea mulțumit.

— N-au decît s-o numească cum le place, mormăi ea, cînd el îi repeta altădată același lucru.

În Komorów nu era un secret pentru nimeni că în pădurea de dincolo de Brochów și de Kampinos staționează un detașament de partizani. Era unitatea cea mai apropiată de Varșovia dar, după cît se părea, extrem de activă. Janusz bănuia că Helenka era agentul de legătură dintre

acest detașament și Varșovia. Ulterior se convinse însă că nu.

La sfîrșitul lui octombrie avură zile călduroase, însorite. Pădurea părea o sculptură în aramă. Dimineața, cerul senin de culoarea safirului biruia ceața.

Sentimentul *plenitudinei* se întețea. Încerca să înfrîngă tot ceea ce era „provizorat". Privea întîmplările ca din înălțimea unui munte, știind totodată că aceste senzații obiective se vor contopi în scurtă vreme înlăuntrul lui. Se hotărî să-și noteze cîte ceva. Acum, dimineața se așeza la birou unde scria, iar alteori schița.

În dimineața aceea lucrase, de asemenea, preț de vreo două ore. Obosit, se decise să trebăluiască puțin și în seră. Ieși bucuros în curte, lăsînd hîrtiile pe birou dar, ajuns în seră, Ignacy îl anunță că două femei insistă să-l vadă.

— Ce femei? zise Janusz impacientat, care femei?

— Femei din pădure, domnule. De dincolo de Brochów.

— Și ce vor?

— Au venit, domnule, din Lucyna.

— Din Lucyna? Ce-i asta?

— Un sat, zise Ignacy, în fundul unei păduri. Unde, știți dumneavoastră, conașule...

Ignacy îi făcu cu ochiul în chip semnificativ. Janusz știa că omul citea gazeta subterană și asculta în șură posturile de radio, și înțelese la ce face aluzie.

„Lucyna, își aminti el, este un sat uitat în adîncul codrului și stăpînit în întregime de partizani."

— Hai, cheamă femeile, rosti el resemnat.

Intrară două femei înalte, bronzate, vorbind tare. Erau ciudat de îndrăznețe și foarte simpatice. Janusz le zîmbi chiar din primul moment al apariției lor. Femeia mai înaltă așteptă pînă ce Ignacy ieși din seră și începu fără nici o introducere:

— Noi am venit aici, conașule, cu o rugăminte.

— Nu-i rugămintea noastră, adăugă femeia mai tînără.

— Dar a cui?

— A celor din pădure, spuse femeia mai vîrstnică, pe șleau.

— Ce anume vrei? întrebă Janusz rece.

— Uite, conașule, ei au acolo doi englezi și nu se pot înțelege cu ei...

— Însemnează că trebuie să mă duc acolo, la „oamenii din pădure"? Să le slujesc drept tîlmaci?

— Au rugat să veniți de îndată, e ceva foarte urgent. Pe englezii ăia trebuie să-i expedieze, sau așa ceva... Ei nu se pot înțelege în nici un fel.

— Pînă acolo însă e departe, chiar foarte departe, nu-i așa?

— Eh, un fleac pentru piciorușele dumneavoastră. Doar vreo doisprezece kilometri... Numai că ei vă roagă să veniți pe jos, neapărat. Căci brecul și calul, și toate celelalte bat îndată la ochi... Dar... cu adevărat nu-i departe, doar doisprezece...

— Ce vorbești acolo, o întrerupse femeia mai tînără, pînă la Lucyna sînt opt kilometri, iar de acolo încă vreo doi, trei...

— Trebuie să ocolim... nu prin sat. Așa că tot vreo treisprezece... Cale de două ore.

— Dar cum să nimeresc pînă acolo? întrebă Janusz, din ce în ce mai indispus.

— O să vă conducem. Doar de-aia am venit.

— Care va să zică să mă pregătesc și să pornim îndată?

— Da, conașule, pînă-i cald și lucește soarele. Noi vom porni înainte...

— Numai să nu pățim ceva...

— Și dumneavoastră, după noi. Noi vom întoarce mereu capul, să vedem dacă țineți pasul.

Femeile rîseră. Janusz se simți jignit.

— Nu vă temeți, zise el, mai am încă putere în picioare.

— Noi vom merge numai pe mejdină, hop, hop, ca iepurii.

— Pînă aici, n-am făcut mai mult de o oră.

— Dacă-i așa, și eu voi merge pe mejdină, spuse Janusz zîmbind. Trebuie însă să luăm și ceva de-ale gurii. O zi întreagă o s-avem de furcă.

— Nu merită, conașule, căci doar acolo o să vă dea de-mbucat cîte ceva. Și la noi, în Lucyna, veți fi ospătat. Nu merită să vă împovărați la drum.

Janusz nu mai ieșise la cîmp deschis de mult. Acum pășea vioi după cele două femei vesele, care înaintau ușoare ca niște țigănci. La început doar, i se cam oprise puțin răsuflarea de iute ce porniseră. Își tot întorceau capul și se tot răsuceau, de parcă ar fi fost într-o expediție erotică. Și i se părea ridicol să gonească prin brazde, „pe mejdină", „hop, hop, ca iepurii", pe urma femeilor. Cu toată vremea de toamnă, simțise, pe neașteptate, un element nou, ce-i pierise de mult din minte, noțiunea de iubire, de prietenie, de lucru amabil, frumos.

Nu spuse nimănui unde merge. Helenka și Jadwiga, întîlnindu-l în grădină, se neliniștiră puțin de expresia lui încruntată. Trecu pe lîngă ele fără să le spună ceva și, îndreptîndu-se spre deschizătura din îngrădirea de piatră a livezii de pomi, ieși pe cîmp, unde văzu că cele două femei stăteau la cotitura zidului, căutînd în direcția lui. Spre a le liniști le făcu un semn cu mîna.

Femeile nu porniră însă direct spre codri ci, printr-un ocol mare înconjurară Komorówul, traversară șoseaua și de-abia de cealaltă parte o luară spre fîșiile de pădure galbene și sinilii, către orizont.

„Mă voi putea întoarce prin aleea de castani, își spuse Janusz în gînd, aproape alergînd pe mejdină; în felul ăsta ele scurtează o bună bucată de drum."

Femeile se îndreptaseră spre ogoare. Mergeau pe mejdine, iar de departe păreau că merg chiar de-a curmezișul lor. În curînd dispărură printre primele lăstare de stejăriș, dar broboadele lor negre-verzui răsăreau din cînd în cînd printre tulpini.

Janusz își întinse picioarele, simțind cum aerul proaspăt îi accelerează circulația sîngelui. Respira așa, de parcă i se împuținaseră anii, încetînd cu desăvîrșire să se mai gîndească la ceea ce-l aștepta. La început nu fusese prea bucuros de întîlnirea cu partizanii, de convorbirea desigur dificilă cu parașutiștii sau cu aviatorii englezi rătăciți. Ajuns în pădure pe cărarea dintre stejari, uită însă cu totul scopul excursiei.

Nu știa de ce — și desigur n-ar fi fost în stare să concretizeze asociațiile astea — îi tot venea în gînd tinerețea lui de demult. Dar...

poate că știa? Un drum asemănător, însă cu mult mai puțin nisipos, ducea, firește, de la Mańkówka la Molińce. Trebuia să mergi tot așa, pe un drum șerpuit printre stejari bătrîni. Un astfel de vechi stejăriș nu era un lucru obișnuit nici în Ucraina și nici aici. Janusz privea stejarii înalți și le admira culoarea de aramă a frunzelor, care se zbîrceau din ce în ce mai mult, dar nu cădeau. Domnea liniștea și nu sufla nici măcar vîntul care ar fi putut să le împrăștie în văzduh. Deasupra pădurii de bronz se întindea cerul fără nouri, albastru-închis, de nuanța safirului și nespus de înalt: cer italian.

Janusz își reaminti de plimbările lui zilnice între cele două case ale copilăriei. De cîte ori nu făcuse el drumul — uneori chiar de mai multe ori pe zi — cînd era în Mańkówka. Bătrînul Myszyński îl tot trimetea la familia Royski cu tot felul de treburi mărunte: un bilet către domnul Royski cu rugămintea să-i împrumute puțin zahăr, ori pentru schimbul ziarelor, deoarece la cele pe care le citeau membrii familiei Royski nu se mai abona și Myszyński.

Nici nu trecuse poate un sfert de ceas de cînd mergea prin pădure și iată, nu mai știa nici unde se află — deși fusese nevoie de multe întîmplări ciudate și chiar îngrozitoare pentru a se găsi aici, iar nu între Mańkówka și Molińce.

Cu totul firesc, timpul scurs îl ușurase — ca și cum mîinile cuiva i-ar fi luat din cîrcă povara vieții lui aspre și triste — transformîndu-l iarăși în tînărul Janusz, îndrăgostit nu atîta de Ariadna, cît în general de viață, în tînărul Janusz ce alerga prin pădure dintr-un loc într-altul. Începu să fluiere încet motivul *Concertului nr. 2* de Chopin și chiar să miște mîna, în mers,

așa cum obișnuia să facă atunci cînd în tinerețe mergea la plimbare. Învățase acest gest la excursiile gimnaziale din Zytomierz. Atunci toți băieții dădeau din mîini așa după pilda soldaților țarului.

Zîmbi.

Se simțea foarte bine în pădurea aceea. Cu adevărat bine. De mult nu se mai simțise atît de fericit. Firește, fericirea izvora din faptul că cineva îi luase povara vieții de pe umeri. I-o luase așa ca pe o manta, estompîndu-i toate încercările suferite în viață, moartea celor mai apropiați, decepțiile, rigiditățile, temerile, tot ce i se întîmplase în Spania. Îi lăsase doar credința mare și marea bucurie din ajunul plecării lui din Molińce la Odesa, cînd își repeta în sinea lui:

„Totul va fi bine, ai să vezi, dragă Janusz, totul va fi bine."

Și atunci își spusese chiar pe nume: „dragă Janusz", în clipele de liniște supremă.

Acum adăugă însă:

„Iubite, va fi bine."

Și iarăși zîmbi, deoarece cuvîntul ăsta îi reaminti de Jan Wiewiórski, de marea lui bunătate, de radiația ochilor pe care i-a închis apoi el însuși cu mîna lui. Nu, nu i-a închis, căci toate astea n-au fost... Încă n-au fost.

A fost doar amarul tinereții, avînd gustul primei frunze de mesteacăn mușcată cu dinții.

Și lucru ciudat: viața deplină lipsea. Scăpase de o strivitoare povară. Mergea atît de ușor, atît de ușor — și nu simțea deloc oboseala. Nu se gîndea că trebuie să meargă în urma unor femei și pășea pe urmele lor parcă instinctiv. Și, deși viața asta nu era el, ea exista în afara lui și se întindea între tulpinile mestecenilor și

stejarilor, ca o mare cuvertură. Privea, acum, la întreaga ei întindere, la viaţa imensă, lungă — cum i se părea — şi întru totul nerodnică, şi o vedea ca un tot întreg. Îl uimea faptul că-i atît de împovărătoare, atît de grea, deşi nu conţinea o mare cantitate de muncă creatoare, că era pustie şi grea ca plumbul. Atît de grea poate, fiindcă era pustie.

La un moment dat, pe negîndite, se opri şi exclamă :

— Doamne, uite, povara e atît de mare ! Viaţa lui cuprindea atîtea necazuri şi frămîntări deşi îşi dăduse toată silinţa să le împuţineze. Dar, din prima clipă a vieţii... Care fusese oare prima clipă a vieţii lui ? Evident, vederea Ariadnei în rochie albă pe treapta de sus a scării straniei locuinţe a familiei Tarlo din Odesa... Din prima clipă a vieţii totul îi mersese „pe dos". Din te miri ce se isca o problemă, iar toate problemele astea nu-şi găseau o rezolvare, ci se prăbuşeau, nesoluţionate, în prăpastie, ca nişte bucăţi răsucite de fier vechi. Iar întrebările zăceau într-un atît de mare număr — amestecate şi încolăcite — în adîncul vieţii lui. De fapt, nu ştia pentru ce se căsătorise cu Zosia, şi mai puţin ştia de ce o pierduse. Şi de ce, după pierderea asta, totul mersese de-a-ndoaselea. Călătoriile absurde, cu gîndul la zîmbetul micuţei Malwinka. Nu numai nerozie, dar chiar crimă ! Acea groaznică şedere în Spania... Dar moartea Ariadnei ?...

În clipa aceea simţi un soi de cutremur, căci viaţa ce se desfăşura în ochii lui ca ceva străin, indiferent şi plictisitor, devenise pe neaşteptate şi din nou propria lui viaţă şi-l strîngea puternic de gît. Ariadna — dedesubtul automobilului

care, impudic, îi sfîşiase şi-i ridicase fusta — zăcînd într-o baltă roşie, cu ochii deschişi şi dintr-odată morţi, nemişcaţi, ca la un iepure împuşcat — nu putea să-i fie ceva străin, îndepărtat. Era atît de adînc pătrunsă în însăşi existenţa lui, încît în nici un chip nu se separa de propriul lui eu. Nu o putea smulge şi din cauza ei nu putea să-şi recapete inocenţa lui tinereţe, uşurătatea plimbării între Mańkówka şi Molińce. Pretutindeni, chiar cînd păşea prin pădurea de stejari a tinereţii — purta toate cadavrele astea pe umeri.

Numai Janek Wiewiórski rămăsese oarecum în afară, nu-i pătrunsese în viaţă ca un piron bătut în palmă — şi doar la el se gîndea acum — tot mergînd înainte — şi oarecum cu bucurie. Simţea un fel de uşurare că — dacă nu chiar înlăuntrul vieţii lui — undeva totuşi existase un astfel de om, cu părul lui bălai-gălbui, cu ochii lui albaştri şi cu vorba lui plină de bunăvoinţă.

„Iubite", repetă el.

Şi atunci, stejarii îngălbeniţi se transformară sub vraja cuvîntului fermecat din *O mie şi una de nopţi,* în arbori verzi, primăvăratici. Tot mergînd aşa prin pădure de timp îndelungat, Janusz fu cuprins de nerăbdare : „De ce, fir-ar să fie, n-o văd pe Mańkówka aia ?" Şi... numai cînd tulpinile se răriră, cînd ieşi la margine şi văzu pajiştea largă din mijlocul codrului — unde fumegau căsuţele Lucynei — îşi dădu seama că-l înconjură un peisaj de toamnă.

Femeile, oprite lîngă o troiţă la încrucişarea drumurilor, făcură semn de departe cu mîna, să dea ocol satului. Acum, una numai mergea de-a lungul mejdinei spre pădurea de dincolo de sat,

cealaltă, cu pasul ei elastic ţigănesc, îndreptîndu-se spre casa din hogeacul căreia se ridica un fum gros, pufos.

Femeia cea tînără ocoli zăplazul şi o tuli dincolo de sat, iarăşi spre pădure. În locul acela codrul fiind mai tînăr arborii lui creşteau mai des.

Cînd Janusz intră sub bolta de frunze, misterul i se păru şi mai mare. Îşi dădu seama, pur şi simplu, că încet-încet se apropia de sediul partizanilor. Dar merse prin lăstare încă vreo trei sferturi de oră. Nu-şi mai aduse aminte de nimic şi nici nu mai făcu vreo reflecţie. Spori doar atenţia să nu piardă cumva urma femeii, a cărei broboadă lucea din nou, ici şi colo, printre arbori. Pinii se amestecau cu stejarii, iar pe alocurea erau şi tei înalţi, bătrîni, mai bătrîni decît toată pădurea.

„Ce lucru absurd, gîndi Janusz, să meargă mereu înaintea mea cînd aici puteam foarte bine să mergem împreună."

Şi deodată îl cuprinse dorinţa — mai ales că se simţea tînăr şi vioi — să se plimbe prin pădurea verde cu femeia asta, să meargă cu ea mînă-n mînă, să glumească prosteşte şi să rîdă de orice fleac. Într-un cuvînt, să fie tînăr. Ar fi putut să sacrifice chiar şi luna — ca în romanţa ţigănească — şi tocmai astăzi, cînd, pe deasupra, era lună plină...

Na proşceanie şali s kaimoiu
Tî zaviajeş na grudi,
Kak konţî iego s soboiu
Mî shodiliş eti dni... [1]

[1] La despărţire şalul cu chenar îl vei lega / pe piept, aşa cum legi capetele lui, aşa am / fost noi legaţi în zilele acelea... (rus.).

Şi-l cuprinse o nesfîrşită jale după tinereţea pierdută, după iubirea pierdută. Deşi — gîndi el „drept consolare" — n-avusese o tinereţe adevărată, dar nici o iubire adevărată... Cu nimeni nu fusese atît de puternic „legat" cum erau capetele şalului de pe pieptul Jadwigăi. Nu o iubea pe Jadwiga, Helenka venise prea tîrziu. Da, hotărît lucru, acum îşi dădea seama bine — ori i se părea doar că vede bine — niciodată nu fusese stăpînit de un sentiment adevărat. Sau poate, altfel spus : niciodată nu avusese parte de o iubire fericită... (E o deosebire.) Întotdeauna totul a fost sau un lucru nereuşit, sau suspendat în vid. Atunci, singura dată — cînd Zosia l-a sărutat pe gură, îndată după căsătorie —, simţise o nelinişte deosebită. Dar... lucrul nu s-a mai repetat niciodată. Şi poate că n-a fost deloc fericire ? Iar ceea ce a fost cu Ariadna — învăluit cum era de pulberea uitării, de zgura timpului, de cotidianul cenuşiu al zilei de azi nu-şi mai aducea aminte.

Eto bîlo davno,
Ia ne pomniu kogda eto bîlo...
Mojet bîti, nikogda ? [1]

Poate că n-a fost niciodată ?

„N-a fost ? Slavă Domnului că n-a fost — zise în sinea lui cu glas tare. N-a fost Ariadna ; n-a fost iubirea ; n-a fost moartea. N-a fost moartea Ariadnei, n-a fost automobilul alb «Lincoln», nici balta de sînge. Ce-i mai bine ? Să nu fi fost nici iubire şi nici moarte ? Sau să

[1] A fost demult,
Nu-mi amintesc, cînd a fost...
Poate că niciodată ? (rus.).

fi fost o mare, o minunată iubire, iar apoi — moartea ?“

În clipa aceea dădu de călăuza cea tînără; stătea de vorbă cu un partizan care-i cerea, după cît se pare, un bilet de voie formal, în timp ce femeia executa totul pe bază de ordine date prin viu grai.

— Mi-au poruncit să-l aduc, l-am adus, tunrui ea energic, e moșierul de la Komorów, și urmează să stea de vorbă cu englezii voștri. Hai, lăsați-ne să trecem, pentru Dumnezeu! Faceți atîtea fasoane, de parcă n-am fi la noi.

Janusz se apropie de tînărul partizan. Era un om scund, blond, frumușel, însă de o frumusețe comună. Avea ochi albaștri mari și favoriți de culoarea paiului. Lui Janusz omul i se păru îngrozitor; simți față de el o antipatie de neînfrînt.

— Mergeți înainte, zise el în sfîrșit, adresîndu-se lui Janusz pe un ton foarte aspru, pe cărarea asta, drept înainte.

Și-l conduse, ca la o execuție prin împușcare.

Ajunseră la zaplazul dincolo de care se afla sediul agentului silvic, o casă de proporții nu prea mari, vopsită în cafeniu, acoperită cu șindrilă. Prin curte se mișcau oameni cu o înfățișare destul de mohorîtă.

La fîntînă scîrțîia cumpăna.

„Ca în romanele lui Sienkiewicz“, gîndi Janusz.

Un partizan mai vîrstnic se apropie și-l conduse pe Janusz într-o clădire mică, ciudată, ce semăna cu o magazie de lemne sau mic depozit. Pe pereți atîrnau zăbale și hamuri. Omul cu favoriți atinse în trecere niște zurgălăi, care

sunară reamintind de iarnă și de săniile ce lunecă. Erau și carabine acolo.

— Ehei, strigă omul vîrstnic din pragul magaziei către cineva care se învîrtea prin curte, condu-l pe conașu' la armurărie.

Janusz fu dus la un scăunel în fața unei mese de lucru, pe care desigur reparau hamurile și carabinele. Aici era o grămadă de bucăți negre de piele, cîlți murdari, ștergătoare de țevi și șuruburi ruginite.

— Ședeți aici, zise omul mai vîrstnic, în timp ce partizanul cel tînăr se postă în fața ușii, ca santinelă improvizată în pripă. Lucrul acesta nu-i plăcu lui Janusz.

— Uite, adăugă interlocutorul, trebuie să le explicați că azi sau mîine va ateriza avionul pe șoseaua din apropiere, ei urmează să se urce și să plece spre Rusia, spre *„matușka Rasia“*, înțelegeți? Și să nu-și închipuie că pot fi transportați la Londra. Lucrul e imposibil. Nici în vis să nu-și închipuie așa ceva.

— Dar cum au ajuns aici? întrebă Janusz.

— Iac-așa, au căzut din cer, răspunse omul vîrstnic.

Deodată santinela, omul cu favoriți, interveni și el cu o voce răgușită și foarte neplăcută:

— V-aș sfătui să nu puneți mereu întrebări.

— Vorbiți cu mine, domnule? întrebă Janusz, uitîndu-se la el foarte mirat.

— Dar cu cine? răspunse soldatul pe un ton ordinar, poate cu mămica dumitale?

— Liniștește-te, Zbyszek, grăi vîrstnicul, vizibil jenat. De ce faci așa pe grozavul?

In clipa aceea introduseră pe cei doi „domnișori“. Într-adevăr erau ca de la Picadilly. Unul era blond, suplu, cu nasul scurt, în genul lor-

dului Douglas. Îngeraș. Al doilea era mai scund și mai brun, cu ochi negri, de tip mai bărbătesc. Se opriră de partea cealaltă a mesei de atelier și dădură din cap în același timp în direcția lui Janusz.

— *Good afternoon* [1], ziseră amîndoi odată, ca doi băieți cuminți.

Janusz cu greu își reținu zîmbetul.

În anturajul straniu și brutal, printre partizanii hăituiți și colțoși, deasupra cărora moartea atîrna de un fir de păr, cei doi englezi politicoși păreau într-adevăr ridicoli și înduioșători. Erau atît de siguri de valoarea lor!

Unul din ei purta în jurul gîtului un fular scoțian colorat, iar din buzunarul trenciului celuilalt scotea capul un volumaș legat în marochin cenușiu. *Biblia* sau poezii?

„Desigur, *Paradisul pierdut* de Milton“, gîndi Janusz și le zise:

— Domnilor, pentru Dumnezeu! De unde ați picat aici? Ce faceți? Trebuie să plecați de-aici cu prima ocazie. Se pare că veți avea acest prilej zilele astea. N-ar trebui să faceți nici un fel de fasoane, ci să vă urcați în avion și s-o ștergeți!

— *All rigt*, zise brunetul, noi însă cerem, în calitate de ofițeri activi, să fim trimiși în Anglia.

— Bine, bine, consimți Janusz, vă înțeleg, dar trebuie să țineți de asemenea cont de posibilități. N-avem legătură cu Anglia...

— Noi însă nu vrem să plecăm în Rusia, spuse blondul, căutînd la Janusz cu o expresie jalnică.

[1] Bună ziua (engl.).

— Dacă nu putem pleca în Anglia, atunci preferăm să rămînem aici, adăugă brunetul.

— Acum însă e război, le explică Janusz, aici nu puteți rămîne.

— De ce?

— Aici este primejdios.

— De ce?

Janusz lăsă să-i cadă brațele în jos.

— De ce? De ce? Nu pricepeți oare în ce situație vă găsiți?

Atunci, santinela de la ușă, uitîndu-și din nou funcția, se apropie de masă și se adresă lui Janusz, pe un ton aspru:

— Ce le îndrugați atîtea? Îi învățați „Tatăl nostru“ ori vreo altă trăznaie? Trebuie să le spuneți că vor pleca în Rusia și gata.

Janusz se uită mînios la tînărul cu favoriți și, ridicînd de asemenea tonul, strigă și el:

— Vorbesc cu ei așa cum trebuie, iar dacă nu aveți încredere în mine, nu trebuia să mă chemați.

— Ce vor ei de la dumneavoastră? întrebă blondul cu teamă. Soldatul ăla, zise el, arătîndu-l cu degetul, se poartă foarte neplăcut cu noi.

— Dă-i pace, Zbyszek, încercă din noul omul mai vîrstnic să domolească pe soldatul de pază. Astîmpără-te, nu mai face pe grozavul.

— Eu n-aș avea încredere într-unul ca ăsta, mormăi Zbyszek și se retrase din nou la ușă.

Janusz se adresă aviatorilor englezi cu toată amabilitatea de care era în stare:

— Din păcate, nu pot discuta mai mult cu dumneavoastră. Sarcina mea a fost să vă comunic că urmează să plecați cu cel mai apropiat prilej. Am impresia că mai degrabă ar trebui să

cedați. Nu există altă ieșire. Iar opunerea în cazul ăsta nu este indicată.

— Adică cum ? De ce nu este indicată ?

— Este primejdioasă, răspunse Janusz, pe un ton categoric.

— Adică ne vor ucide ? întrebă brunetul.

— Ai înnebunit ! se indignă blondul. Doar noi sîntem ofițeri ai Forțelor Aeriene Regale și ne aflăm în mijlocul aliaților noștri. Nu ne poate amenința o atare primejdie.

— Da, dar dacă nemții înconjoară pădurea, se impacientă Janusz, vor masacra în bucăți întreaga unitate de partizani, și atunci ce va fi ? Vă sfătuiesc, domnilor, să ascultați de sfatul ce vi se dă. Vă aflați într-o țară ocupată. S-ar putea spune că sînteți un fel de prizonieri...

— Sîntem printre prieteni, spuse răspicat blondul idealist.

— Da, însă..., zise Janusz lăsînd mîinile în jos. Eu mi-am îndeplinit misiunea. Nu vă mai pot spune nimic. Și, adresîndu-se omului care-i condusese pe englezi, declară : Gata, am terminat.

— Gata, mergem, se adresă el străinilor, mergem.

Capetele „domnișorilor" se aplecară scurt din nou, asemenea unor păpuși chinezești.

— *Good bye !* ziseră în același timp și ieșiră liniștiți, cu pași egali, din „armurărie".

Janusz rezumă convorbirea cu englezii în fața partizanului mai vîrstnic, care făcea impresia că este cel mai de înțeles din întreaga societate de acolo.

Partizanul ascultă relatarea și ieși îndată.

Atunci Janusz se adresă tipului cu favoriți, care continua să stea ca santinelă la ușă :

— Misiunea mea fiind încheiată, pot pleca acasă ?

— Așteptați, răspunse tipul mohorît, și, spre marea uimire a lui Janusz, îl lăsă singur lîngă hamuri și carabine, destul de îndelung.

„Mereu aceeași pierdere de timp" oftă Myszyński.

În sfîrșit, Zbyszek, cu favoriții lui, se întoarse și-i spuse oarecum cu tristețe :

— Da, asta-i totul. Nimeni nu mai are nevoie de dumneata.

II

Un partizan tînăr, cu aspect de urs, surd de-a binelea la încercările de a intra în vorbă cu el, îl conduse pe Janusz pînă la locul unde se despărțise de femeia care-i fusese călăuză. Din punctul acela Myszyński merse singur.

Se opri în sfîrșit la marginea pădurii și se uită în direcția satului. Lucyna era liniștită și, în lumina soarelui de toamnă, părea pustie. Dincolo, se întindea din nou pădurea, prin care trebuia să treacă spre a ajunge la Komorów.

Se gîndi că nu simte nici o spaimă, deși, desigur, îl pîndeau și aici destule capcane.

Șederea la oamenii din pădure îi înlăturase sentimentul primejdiei directe. Dacă n-a pățit nimic acolo, apoi cu atît mai puțin aici.

Voia să pornească mai departe, cînd fu oprit de un glas. Se uită în jur fără grabă. În sine, simțea nevoia de a medita și de a fi singur ; un glas de femeie îl scoase din starea asta.

Căută și văzu femeia ce-l condusese la sediul partizanilor.

— Dragă domnule, vorbi ea, de ce v-au lăsat să plecați așa, ca niște păgîni? Desigur că sînteți flămînd, ați umblat o bună bucată de drum. Poftiți, veniți cu mine. Vom merge în căsuța mea.

Janusz observă că, de data asta, femeia — poate unde era lipsă tovarășa ei — i se adresa într-un limbaj mai ales, în care nici expresiile, nici vocabularul n-aveau accente vulgare.

Nu știa nici el de ce, dar faptul ăsta făcu asupra lui o impresie negativă.

— Desigur, dumneata te afli aici după terminarea studiilor? întrebă el.

— Eh, așa studii..., răspunse femeia.

Janusz, fără să fie prea bucuros, o urmă.

Merseră în direcția satului Lucyna. Deasupra căsuțelor fumul se ridicase drept în sus.

— Ce vreme frumoasă, grăi Janusz.

— Ce vreți, domnule? E toamnă. La noi toamna este frumoasă întotdeauna.

Vorbe groaznic de banale.

— Soțul nu-i acasă, a plecat la Varșovia, dar noi cu vecinii („În sfîrșit o expresie cît de cît umană", își zise Janusz în gînd) am pregătit cîte ceva pentru dumneavoastră. Am știut din capul locului că partizanii ăia n-o să vă ofere nimic.

— Ceva mi-au dat, zise Janusz, gîndindu-se însă la cu totul altceva. Nu la pîine.

Mai departe merseră în tăcere. Satul făcea impresia unei așezări curate, dar sărace.

În căsuța a treia de la margine intrară singuri. Nu întîlniră pe nimeni în cale, nici vreun copil și nici chiar vreo altă viețuitoare. Nu lătră nici măcar un cîine.

Se pomeniră singuri într-o încăpere destul de întunecoasă. Ferestrele erau umbrite de tufe și de copaci înalți — așa cum creșteau aici pe lîngă căsuțe — ca urme vizibile ale fostei păduri.

— Voi veni îndată..., zise gospodina și dispăru în cealaltă parte a casei.

Janusz rămase singur. Nu voia s-o recunoască pe față, dar tabăra de partizani făcuse o impresie puternică asupra lui.

O mare impresie făcuseră asupra lui și englezii. Și atitudinea lor naivă față de situație. Voiau să ajungă neapărat în Anglia — și doar era știut că nu puteau fi transportați acolo.

„N-au decît să li se pară că zboară spre Anglia, cugetă el, iar cînd vor ateriza la Saratov, lucrurile se vor aranja... într-un fel."

Și gîndi mai departe: „Oare, într-adevăr, vor fi ei trimiși la Saratov?"

I se făcu milă de englezi și-și imagină mutra ce-o vor face „domnișorii".

Căci, părăsind tabăra partizanilor, se mai întîlnise încă o dată, pentru cîteva momente, cu ei.

De cînd fusese părăsit de santinelă și pînă să întîlnească femeia ce-l strigase, trecuse pe lîngă niște tufe dese de aluniș, apropiindu-se de poiana unde era satul Lucyna. Într-un tufiș, stăteau, aproape nereali, cei doi englezi. În spatele lor se profila o siluetă, probabil a partizanului celui bun, care le permisese să se mai întîlnească, pentru ultima oară, cu Janusz. Acesta intră la ei în mijlocul tufelor de aluni, care mai purtau încă frunze dese, chircite, de culoarea bronzului.

Cei doi tineri erau pur și simplu înecați de tufe, de lumina irizată a crengilor dese ca și

de restul frunzelor de toamnă. Petele de soare le cădeau pe obraji ca într-o acuarelă.

Fără să spună vreun cuvînt — mormăind doar un *„good bye“*, îi vîrîră în mînă două obiecte. Unul — cel tînăr — volumaşul legat în marochin („Shelley“, spuse el), iar celălalt — un pistolet „Colt“ mare, rece, plat.

Acum, şezînd în căsuţă şi aşteptînd gustarea, Janusz îşi mărturisi :

— Iată-mă înarmat, pe viaţă şi pe moarte.

Şi trebuie recunoscut că pistoletul vîrît în buzunar avu darul să-i schimbe oarecum starea de spirit.

Era obosit şi i se cam părea că visează.

Cercetă din ochi încăperea : cîteva scăunele şi un pat. Şedea lîngă o masă netedă, veche, lustruită de îndelungată folosinţă. Era ceva firesc, ca pe o astfel de masă să apară o bucăţică de pîine neagră şi o ulcică de lapte acru. Călăuza însă, care se numea Sabina (după cum află Janusz mai tîrziu) aduse un platou mare, alb, de casă mare, iar pe el o gîscă friptă, bine mirositoare şi înconjurată de cartofi prăjiţi. Era şi o bucată de costiţă, ceapă tăiată în felii subţiri, pătlăgele roşii.

Fireşte, apăru şi pîinea, albă, precum şi puţin rachiu într-o sticlă.

Abia acum simţi Janusz cît este de flămînd şi se apucă să înfulece de zor.

— Iată, domnule, vedeţi, v-aţi fi întors flămînd. E bine că ne-a venit în minte ideea, mie şi Zofiei, să vă ospătăm omeneşte.

— Straşnică mîncare, constată Janusz.

— Eh, la noi altceva nu există. Doar sărmanele astea de păsări, pe care le tot tăiem, le tot tăiem. Cînd nu-i raţă, e gîscă, iar cînd nu-i gîscă, e găină. Chiar şi făina pentru tăieţei lipseşte în ultimul timp.

— Ouă aveţi ?

— Cînd în apropiere este o astfel de tabără, e greu să poţi strînge un ou. Le scotocesc singuri în zorii zilei prin coteţe... O adevărată pacoste...

Gospodina nu gustă nimic, în schimb ciocni paharul cu Janusz o dată, şi încă o dată.

— Sînt de mult aici ? întrebă Janusz, prudent.

Sabina se uită la el atent. Dar în privirea ei nu era vreo bănuială, ci mai degrabă o tristă indulgenţă.

— Da, sînt, sînt, răspunse ea, sînt de mult. De la începutul iernii.

— De fapt pentru mine e totuna, adăugă Janusz, dîndu-şi seama că întrebarea fusese lipsită de tact, am întrebat şi eu aşa, într-o doară. În timpurile noastre eu ştiu că-i mai bine să nu pui întrebări.

Sabina zîmbi oarecum ciudat, auzind spusele lui Janusz.

— Dumneavoastră sînteţi un om atît de învăţat, zise ea, un om cu studii înalte...

Janusz se cam impacientă.

— Nu vă mai prefaceţi, doamnă, glăsui el, bănuiesc că aveţi şi dumneavoastră studii.

— Nu prea înalte, zise Sabina, zîmbind din nou.

Zîmbetul ei era într-un fel cordial, poate, gîndi Janusz, chiar matern. Îi păru rău că-i vorbise cam aspru. Era vizibil că nu voia să vorbească despre sine. Era un lucru cît se poate de firesc.

— Ce-ați vrut să spuneți ? o întrebă el mai blînd.

Rachiul i se urcase deodată la cap. Băuse pe stomacul gol două pahare mari. Simți un fel de comuniune cu femeia asta și gîndi că amîndoi urmăresc același lucru.

— Nu, nu. Tocmai eu am vrut să vă pun o întrebare, spuse Sabina, dar dacă spuneți că în timpurile noastre nu trebuie să punem nici un fel de întrebări...

— Depinde ce fel de întrebări, încercă Janusz să o domolească.

— Tocmai, că întrebarea mea e destul de complicată, preciză Sabina, apropiind platoul de Janusz. Poftiți, serviți-vă, domnule, îl îmbie ea, mai aveți cale lungă de făcut. Eu și Zofia v-am spus că nu e lungă doar așa... Ne-am temut că veți refuza.

— Mult aș fi vrut să pot refuza. De altfel am și fost primit nespus de neospitalier. Aveau oare bănuieli în ce mă privește, ori era altceva ?

— Nu-i de mirare ; ei trebuie să fie prudenți față de oricine... Sînt doar siliți să se ascundă tot timpul.

— Da, așa-i, recunoscu Janusz fără a fi însă prea convins.

— Și tocmai vroiam să vă întreb, continuă Sabina, ce credeți ? Vor putea ei să se mențină oare încă mult timp aici ?

Janusz rîse.

— Doamnă, credeți că-s atoateștiutor ?

— Cum, nu știți ?

— Dragă doamnă ! Stau închis în casă cu patru zăvoare și nu știu nimic. Dar chiar dacă aș fi stat la Varșovia, sau la Londra, sau la

Moscova, încă n-aș fi putut răspunde la întrebarea asta.

Sabina se cam miră.

— Locuiți în Komorów, nu-i așa ? Și apoi adăugă : Și nu faceți n-i-m-i-c ?

Janusz era puțin nedumerit.

— Ce-aș putea să fac ? Nu știu dacă toată conspirația asta are vreun sens.

Sabina căzu pe gînduri.

— E posibil să nu facă mare ispravă... dar n-ai încotro, fiecare bărbat vrea să meargă. Soțul meu nu este la Varșovia, ci cu totul în altă parte...

— Nici n-aș vrea să știu, spuse Janusz.

— Dar dumneavoastră, cine sînteți ? întrebă Sabina.

Janusz nu răspunse.

Tăcură cîteva clipe.

— Poftiți, domnule, mîncați, îndemnă Sabina.

— Nu mai pot.

— Vă voi servi îndată un pic de cafea. Mai am puțină. Aici nimeni nu bea, voi putea să vă fac o cafea.

Și dispăru de cealaltă parte a pridvorului.

Janusz căută din nou în jurul lui. Rachiul băut acționa și observa acum în incăpere cu totul alte lucruri decît cele văzute la început.

Pe pereți erau atîrnate fotografii, vederi din Sochaczew, o poză din Zelazowa Wola.

„O căsuță sentimentală“, gîndi el.

De fapt, căsuța era sentimentală deoarece Janusz fu cuprins de cu totul alt soi de gînduri. Puțin îl făcuseră să mediteze și cele spuse de gospodină : „Și nu faceți nimic ?“

Ar fi putut face și el la fel ca cei pe care-i vizitase cu cîteva clipe mai înainte. Simțea

totuși — cu toată părerea de rău față de sărmanii ăștia de oameni — un fel de antipatie și, constatînd prezența unui atît de urît sentiment, se rușină și porni chiar să se cheme la ordine.

Deopotrivă nu era în stare să înlăture nici sentimentul unei nepotriviri de ordin moral, ceva ce nu constituia un mister și pe care nu-l putea domina. Avea o înnăscută repulsie pentru tot ce este acțiune, constată el acum și, evident, nu pentru întîia oară. Iar acțiunea din tabăra militară și pregătirile pentru luptă îl făceau să simtă și acum aceeași repulsie. Cugetă la Andrzej. Era convins profund că firea acestuia seamănă cu a lui. Convorbirea lor de sub stejarul din Komorów, în anul treizeci și nouă, fusese plină de subînțelesuri? Pricepu însă că luînd oarecum asupra lui sarcina de a acționa pentru el, acceptînd deci povara răspunderii, Andrzej se căznea să-și violenteze propria lui natură.

„Da, și pe undeva a și reușit", își zise el în gînd.

Își reaminti ce se spunea de ultimele acțiuni întreprinse de Andrzej (i le relatase Jadwiga la întoarcerea ei din Varșovia) și care, toate, îl amărîră fiindcă ținea nespus de mult la Andrzej și știa perfect de bine că nu-i fusese ușor să se transforme într-un ucigaș, că, desigur, îndură și el chinuri, în sinea lui.

„Va trebui să-i retragi împuternicirea dată, gîndi el. Trebuie să-mi asum eu însumi toate treburile", adăugă el.

În urechi îi răsuna încă întrebarea Sabinei: „Dar dumneavoastră cine sînteți?"

Voi să mediteze asupra ei, dar firul ideilor i se încîlci, oarecum. Ce-ar fi putut răspunde la întrebarea asta? La drept vorbind cine este el? Ce înseamnează prezența lui în lumea asta atît de stranie, de cruntă? Ce semnificație are existența lui? „Cine se gîndește la mine? Cine își aduce aminte de mine?"

Și gînduri nespus de ciudate îi veniră în minte: poate, că își aduce aminte de el — undeva acolo în îndepărtata Rusie — Volodia, prietenul din întîmplarea aceea neverosimilă. Începu să-și imagineze care putea fi în fapt, în clipa asta, poziția lui Volodia față de societatea polonă. Ce gînduri are el acum cînd armatele sovietice se îndreaptă spre frontiera polonă.

„Desigur, își aduce aminte de convorbirile noastre de la Odesa, de întîlnirile noastre neașteptate și atît de stranii, ca și de toate lucrurile acelea pe care am apucat să ni le spunem.

Desigur, își reamintește și de unele lucruri pe care n-am apucat sau n-am cutezat să ni le spunem, lucruri pe care nu ni le-am spus pînă la capăt, dar care au avut o adîncă pondere asupra istoriei prieteniei noastre întregi."

„E o chestiune foarte ciudată, își spuse el în gînd, cînd pe prieteni îi desparte ceea ce n-au cutezat să-și spună. Tot ceea ce a rămas în fundul frazelor, în fundul inimilor, în fundul cuvintelor și care, de fapt, în convorbirile lor, nu însemnau ceea ce ar fi trebuit să însemneze."

Volodia nu-i prea iubea pe polonezi și nu ascundea lucrul ăsta față de Janusz. Nici chiar nu-i prea prețuia, deși recunoștea bucuros că-s buni ostași. În schimb, în toate convorbirile, Janusz avusese întotdeauna impresia că era fascinat de Polonia, că nu spunea niciodată ceea

ce simţea, ci numai ceea ce i se părea că ar trebui să spună. Îl fascina originea lui, căci purta doar şi un nume polonez.

„Şi Ariadna recunoştea că este de origine poloneză", îşi mărturisi el în gînd.

Iar numele ăsta : „Ariadna", spus cu jumătate voce, în împrejurări atît de specifice, îl făcu să-şi dea seama de întreaga ciudăţenie a situaţiei lui. Ceva mai mult : îşi reaminti de ciudăţenia vieţii lui — atît de mult neadaptată la realitatea care de atîţia ani îl înconjura. Viaţa i se părea nemeritată, nepoloneză, înscrisă oarecum pieziş pe marginea a tot ceea ce se petrecea. Astăzi scrisese o epistolă lui Alo, lăsată neterminată pe masă. Şi acum, şezînd aici într-o căsuţă ţărănească, săracă, între pădure şi tabăra partizanilor, scrisoarea asta care se referea — o, Dumnezeule ! — la întreaga istorie poloneză, i se părea artificială, inutilă şi în realitate nezugrăvind întru nimic situaţia lui. Cel mai rău lucru era, de fapt, chiar neadaptarea asta : a te gîndi la problemele externe — cum făcuse în faţa partizanului cu favoriţi —, a-ţi făuri o lume artificială asaltată de realitatea polonă, a acorda însemnătate propriei tale vieţi şi o semnificaţie pe care aceasta nu numai că n-o avea, dar nici măcar n-ar fi putut-o avea ! Ce importanţă putea să aibă viaţa lui individuală faţă de satul ăsta, de partizanii ăştia, de colectivităţile acelea ce dispăreau şi ele în înghesuiala generală ? Atribuise întîlnirii cu Ariadna o nemăsurată însemnătate, deşi ştia chiar în clipa de faţă — cînd pronunţă numele ăsta ciudat în pustia căsuţă ţărănească — că atît întîlnirea cît şi toată viaţa ei nu avusese nici o însemnătate.

„Aşa... nu se mai poate", cugetă el.

Şi gîndi că scrisoarea către Alo nu era decît efortul de a da însemnătate pustiei lui vieţi. O încordare a tuturor forţelor intelectuale şi a tuturor simţămintelor, ca să lase după el urme — aşa cum nu lăsaseră, generaţii după generaţii, cei ce se născuseră, munciseră şi muriseră în Lucyna, în casa asta. Doar straturile de cochilii — ce formau zăcămintele cretacice —, numai ele rămaseră pe loc. Se îngrozea văzînd că-i doar o efemeridă, o vieţuitoare de o clipă — dar simţea că asta-i destinul lui.

— Să te revolţi împotriva destinului ? Este cu neputinţă, zise el din nou, cu jumătate voce. Şi, totuşi, o astfel de revoltă...

Chiar atunci se auziră în pridvor paşii gospodinei şi Sabina intră cu o mină destul de misterioasă.

Ducea în mînă ibricul nu prea mare, cu cafea. Îi turnă lui Janusz într-un pahar. Lichidul avea o culoare deschisă, dar Janusz, care nu mai băuse de mult timp cafea, se bucură de trataţia asta.

— Eu am crezut, vorbi Sabina, aşezîndu-se în faţa oaspetelui, că dumneavoastră sînteţi un om foarte învăţat.

— Învăţat ? se miră Janusz.

— Da, aşa se spune aici, în sat. Cu alte cuvinte, că sînteţi un om care a citit mult, cum spuneţi dumneavoastră.

Janusz cercetă femeia cu neîncredere. Făcea tot mai puţin impresia unei femei de la ţară şi tot mai mult se vedea în ea cineva ce se aciuase doar în sat. Începu deci să fie ceva mai prudent.

— Şi ce anume am citit ?

— De altfel termenul de „om citit" nu are aici nici cea mai mică însemnătate, preciză Sabina,

liberîndu-se oarecum de resturile aparenței ei sătești, și nu-i vorba de lucrul ăsta. Dar aș fi vrut să știu cum apreciați, la nivelul și cultura dumneavoastră, situația noastră.

Janusz zîmbi.

— Am impresia, doamnă, că ați greșit adresa cu desăvîrșire. Ați văzut doar cum locuiesc. Acolo, la mine, nu pătrunde nici chiar ecoul războiului, cu atît mai puțin ajung niște chestiuni politice mai esențiale. Nu mă ocup de politică.

Sabina dădu din umeri.

— Asta-i numai un fel de a vorbi, spuse ea, turnîndu-și cafeaua. Oricum, trebuie o oarecare concepție.

Janusz întinse mîna spre ea.

— N-aș vrea nici măcar să vă amintesc concepția asta. E foarte pesimistă.

— Pesimistă ?

Janusz, socotind că n-a înțeles cuvîntul, vru să-i dea lămuriri. Sabina îl opri însă cu o mișcare a mîinii și-i zise :

— Am absolvit gimnaziul !

— Uite, doamnă, vedeți, de la început trebuia să vorbiți așa. Bănuiesc că aveți și bacalaureatul. De altfel, nu mă interesează. Dar soțul ?

— Soțul meu este un țăran adevărat, în privința lui nu încape nici un ascunziș.

— Aha, făcu Janusz, în semn că a înțeles.

— Deci, de ce pesimistă ? insistă Sabina. În prezent doar e limpede de partea cui va fi victoria.

— Tocmai. Dar eu pot să afirm că-i cunosc pe ruși.

Sabina deveni nerăbdătoare.

— Cum îi puteți cunoaște pe ruși ? Ați fost acolo, desigur, la începutul revoluției, ați fost

un latifundiar, n-ați avut de-a face cu poporul. Nu aveți nici o idee despre ei.

— Dar dumneavoastră ?

— De, nu știu nici eu nimic despre ei.

— Deci cum se poate formula o ecuație cu atîtea necunoscute ? Cu un întreg popor necunoscut, ce va deveni peste cîteva luni un popor al învingătorilor și va dicta întregii Europe voința lui ?

Sabina sorbi o înghițitură de cafea, în care turnă rachiu.

— Sorbiți prelung, după cîte văd, doamnă.

— Asta înlesnește situația, zîmbi femeia. Cred că vă imaginați, domnule, că situația mea este foarte dificilă. Care a fost contactul dumneavoastră cu revoluția ?

Janusz medită.

— Tocmai mă gîndeam — cît ați lipsit din încăpere — la timpurile acelea. Mi-am reamintit de prieteniile și gîndurile mele de atunci. N-au fost, evident, prea înțelepte, din moment ce m-au dus la o viață de pustnic și în poziția de a nu putea răspunde limpede la întrebările pe care mi le-ați pus.

— La care dintre ele ? Eu v-am pus mai multe, iar dumneavoastră ați avut grijă să nu răspundeți la nici una.

Janusz rîse sincer.

— Nu cu intenție. Pur și simplu, la întrebările acestea eu nu sînt în stare să-mi dau nici mie însumi un răspuns și evit să cuget asupra lor.

— Ce lucruri ?

— Să parcurgem pe rînd întrebările examenului dumneavoastră.

— Vi le-ați întipărit pe toate în minte ?

— Da, fiindcă am avut impresia că mi le puneţi după un anumit plan.
— Anume ?
— Încă atunci cînd eraţi o ţărancă mi-aţi pus întrebarea cea mai importantă: „Cine sînteţi dumneavoastră, domnule ?"
— O repet şi în noua mea ipostază.
— Da, asta-i. Dar dacă v-aş pune şi eu aceeaşi întrebare ?
— Evident că în clipa de faţă n-aş putea să vă răspund. Dar aş putea să-mi dau mie însumi, fără şovăire, un răspuns. Eu ştiu cine sînt.
— O, ce fericită persoană sînteţi! Aş putea într-adevăr să vă invidiez, dacă...
— Dacă ce ?
— Dacă aş crede cît de cît în asigurările dumneavoastră. Nu-i de loc uşor să-i defineşti unui intelectual polonez esenţa existenţei lui.
— Nu consider că fac parte dintre intelectuali... Şi nu dintre intelectualii polonezi...
— Nu vă simţiţi poloneză ?
— Cred că nu. Încă înaine de război am căpătat repulsie pentru genul ăsta de definire.
— Bine. De ce vreţi însă să aflaţi cine sînt eu ?
— Pentru că aş vrea să mă pregătesc puţin pentru timpurile care se apropie.
— Veţi ieşi din anonimat ?
Sabina căzu pe gînduri.
— Sînt, adică voi fi, desigur, într-o situaţie cam falsă.
— O femeie poate să iasă din orice situaţie.
Desigur, voind să cîştige timp pentru răspuns, Sabina întrebă :
— De ce nu turnaţi rachiu în cafea ?

Janusz răspunse făţiş :
— Dacă-i vorba de aşa ceva, aş prefera rachiul gol.
— Îmi rămîne deci întrebarea a doua, zise ea uitîndu-se atent la Janusz.
— Care a fost a doua ?
— N-o mai ţineţi minte ? Şi v-aţi lăudat că aveţi o memorie bună. Ea a fost doar foarte uşoară : care a fost contactul dumneavoastră cu revoluţia ? O întrebare de simplă memorie. Aveţi o memorie bună, rămîne doar să vă reamintiţi.
— Dar dumneavoastră ? Veţi putea ţine bine minte tot ce vă voi spune ?
— Fiţi fără teamă. Nu chiar aşa de bine. Nu vă voi aduce aminte... mai tîrziu.
— Dar, nici nu mă tem, deloc. N-am nimic pe conştiinţă. Poate doar o poziţie prea rece faţă de prieteni... ori poate prea fierbinte... M-am îndrăgostit. Şi ăsta a fost lucrul cel mai rău.
— Era primăvară ? întrebă Sabina, nu fără oarecare perfidie.
— Întrebările dumneavoastră devin tot mai caustice. Încă vreo cîteva expresii de astea şi voi putea răspunde definitiv la prima întrebare... mie însumi. Evident, era primăvară...
— Vă gîndeaţi numai la dumneavoastră ?
— Nu. Tocmai că mă gîndeam numai la ea.
Janusz simţi că rachiul acţionează. Se aplecă peste masă şi zise :
— Ascultaţi, doamnă. Vă voi spune totul. N-am vorbit de mult despre toate astea.
Luă în mînă paharul cu rachiu şi se uită la el.
— De altfel, n-a fost în primăvara revoluţiei. A fost un an mai tîrziu. În anul 1918...

Sabina se așeză mai bine pe scaun, ca și cum s-ar fi pregătit să asculte o povestire interesantă.

— A fost chiar atît de frumoasă ? întrebă ea.

Janusz se gîndi cîteva clipe, uitîndu-se mereu la paharul pe care-l ținea în mînă, ca și cum ar fi zărit acolo portretul Ariadnei. Nu al Ariadnei de mai tîrziu, un pic cam greoaie, cu trăsături estompate și pe care timpul — fără a-i răpi aspectul tineresc — le lipsise tot mai mult de frumusețe. În mintea lui niciodată Ariadna nu fusese o femeie rotofeie, pe cale de îmbătrînire, cum o văzuse la Roma. Pentru el fusese întotdeauna fata tînără în rochie albă și în sclipirea podoabelor artificiale.

O, tiomnîi parus
V zeleonoi dali... [1]

— Firește, nu pot să vă povestesc cum a fost ea. Am în fața ochilor imaginea tinereții ei. De altfel, în urmă cu cîțiva ani am fost la Odesa. Am întîlnit acolo un minunat fenomen : era nepotul ei. Cînta pe scenă... Era cu mult mai frumos decît ea, dar nici despre el, cum arată, nu pot spune nimic. Am impresia că cea mai mare calitate a Ariadnei...

— Se chema Ariadna ?

— Ariadna Tarlo. Am impresia că cea mai caracteristică trăsătură a frumuseții ei era un farmec special, nu acela al femeii, ci vraja pe care o au numai rusoaicele... Originea ei era poloneză, mai tîrziu în Apus a vrut să fie considerată poloneză, dar era rusoaică în semnificația deplină a cuvîntului...

[1] O, velă întunecată
În depărtarea verde... (rus.).

— A fost artistă ?

— Nu știu. Nu. Cred că nu. Tot ceea ce face un artist adevărat este pe măsura lui, îi îmbracă mîna ca o bună mănușă. Iar la Ariadna totul era neverosimil. Nu chiar neverosimil, ci artificial. *Factice,* cum spun francezii. Toată viața ei a fost neverosimilă.

— Cum poate fi viața neverosimilă ?

— Uite, doamnă, nu puteți înțelege lucrul ăsta. Viața dumneavoastră este foarte îngrozitoare — și interesantă și fierbinte — și cît se poate de adevărată. Din nefericire. Toate momentele trăite de dumneavoastră sînt veridice. Nu știți lucrul ăsta. Nu-l puteți pricepe — Janusz se gîndi o clipă — dar, cu un oarecare efort reușiți totuși să-l înțelegeți. Fiindcă poate că experiența v-a învățat — să zicem în munca dumneavoastră — ca uneori să spunem că se întîmplă ceva și de fapt să se petreacă altceva. Nu, altfel. Cînd nu simțim ceea ce facem, nu avem un contact lăuntric cu fapta noastră. Omul care simte ceea ce face este un om armonios. Fratele ei a fost întru totul armonios. Făcea revoluție. Făcea ceea ce simțea, cum înțelegea și ce înțelegea. Între sentimentul lui de adevăr și fapta lui nu există contradicție. Eu am reținut aspectele astea deoarece vă interesează desigur în raport cu viața proprie.

— Da, mă interesează.

— Cred că cel mai bun lucru este ce poate simți omul : ca să nu fie în contradicție. Iar la Ariadna totul era cu totul altfel. Ce făcea ea : la început a declamat, apoi a făcut artă plastică, decoruri la teatrele pariziene — toate

astea ea nu le simţea, săvîrşind marea eroare de a fugi din calea destinului. Niciodată nu poţi fugi din calea propriului destin.

— Credeţi în Soartă ? Sau în Dumnezeu ?

— Nu cred în cuvintele mari. Să nu le folosim doamnă.

— Ah, mie nu-mi plac cuvintele mari. Nu cred în ele.

— O ! mi-am închipuit cu totul altfel. După aspect, cuvintele mari ar fi trebuit să vi se potrivească.

— În clipa asta ?

— Clipa asta-i trecătoare.

— Dar le va influenţa pe următoarele...

— Se prea poate. Uneori trebuie să ne liberăm de clipele trecătoare. Nu, să nu folosim mari comparaţii. Cînd bei rachiu, poţi uşor să aluneci spre vorbe patetice.

— Nu, nu-i nevoie de vorbe patetice, răspunse doamna în negru (care cu cîteva clipe mai înainte era încă o ţărancă în negru).

— La ea — prin prisma asta — totul părea fals. Chiar şi ceea ce simţea cu adevărat.

— Şi ce simţea ea cu adevărat ?

— Aha ! Tocmai asta nu ştiu ; gîndesc că era religioasă cu adevărat.

Janusz suspină.

— Dacă aş fi ştiut asta la timp, poate aş fi fost acum mai liniştit.

Sabina se uită la el atent.

— Şi acum sînteţi neliniştit ? De ce sînteţi neliniştit ?

— Nu, nu vă legaţi de un cuvînt al meu, zise Janusz, ca şi cum ar fi avut în faţa lui mai mulţi interlocutori (în afară de cazul că începuse să vadă dublu). Nu sînt neliniştit. Numai că...

— Aveţi mustrări de conştiinţă ?

— Nu. Pentru aşa ceva n-am nici cel mai mic motiv.

— Oare n-aţi apucat şi dumneavoastră pe o altă cale decît cea predestinată ?

— Vreţi să spuneţi că ar fi trebuit să rămîn în Rusia ? Vedeţi, doamnă, pe vremea aceea, în toiul evenimentelor, încă nu se putea şti, mai îndeaproape, ce va ieşi.

— Unii ştiau.

— Da. Unii. Şi Volodia ştia. Dar eu nu. Eu eram un mic polonez de rînd şi aveam impresia că trebuie să plec altundeva. Nu, destinul meu nu era acolo. În afară de cazul...

— Niciodată nu putem şti.

— Evident. Aşa că poate am greşit drumul, dar... n-am abandonat-o, acolo ; dimpotrivă, am plecat după ea, aici. De altfel, nu i-am făcut vreun rău. Mai degrabă mi-a căşunat ea mie, prin plecarea în Apus, prin toată legătura ei cu ofiţerul... Iar eu am iubit-o cu adevărat, adăugă el, în pofida gîndurilor pe care şi le mărturisise în pădure, mai înainte.

Sabina mai turnă rachiu şi se apropie de masă, ca şi cum ar fi vrut să marcheze că preţuieşte pe deplin intimitatea neaşteptată a confesiunilor.

— De altfel, astea sînt expresii sentimentale, folosite fie din obişnuinţă, fie în lipsa altora... „L-a nedreptăţit, a nedreptăţit-o...“, „am iubit-o“, „l-a iubit“... De fapt, ele nu însemnează nimic, sau... prea mult... La drept vorbind, viaţa fiecăruia păşeşte strîmb. Chiar şi viaţa dumneavoastră...

Sabina se mişcă neliniştită.

— Vă rog să nu vorbiţi despre mine. Despre mine nu ştiţi chiar nimic.

— Şi nimic nu trebuie să ştiu. În faţa mea văd un obraz bun şi plăout, spuse el, privind-o binevoitor, o persoană care m-a condus pînă la partizani. A fost vorba oare, într-adevăr, să explic englezilor lucruri pe care şi aşa ei nu le-au înţeles ?

— Domnule, sînteţi bănuitor, răspunse calmă Sabina, n-ar trebui să vă faceţi chiar astfel de gînduri.

— „Chiar astfel“ poate nu, dar „astfel“ ?

— Nu, repet, zise ea, pe un ton blajin, nu trebuie să vorbiţi de mine. Chiar v-aş ruga, domnule, să nu vă gîndiţi la mine.

— Să nu mă gîndesc ?

— Să nu vă gîndiţi... cînd vă veţi întoarce acasă.

— Ah, aşa ! Fireşte. Voi avea multe alte subiecte la care voi fi silit să mă gîndesc.

Sabina se ridică în picioare şi-i puse lui Janusz pe farfurie şuncă şi ceapă.

— Mîncaţi, este grasă, face bine după alcool.

— Nu sînteţi cumva artistă ? întrebă Janusz.

Sabina puse degetul pe buze.

— Ne-am înţeles să nu vorbim de mine.

— Şi nici măcar să nu ne gîndim, rîse Janusz. Într-adevăr, poate nu mă voi gîndi la dumneavoastră, aşa cum nu ne gîndim la ceea ce am visat alaltăieri noapte. Nu-i doar decît un vis.

— Am fost artistă, mărturisi Sabina, care se vede că voia şi ea, contrar aparenţelor, să se destăinuiască, dar nu mai e nimic de făcut.

— Nimic ?

— Credeţi că după un astfel de război omul mai poate să-şi recapete echilibrul, mai poate să cînte iarăşi ? Niciodată...

— O, omul este o vită vîrtoasă, cum spun unii... Revine la treburile lui uneori chiar de foarte departe.

— Nu, nu, domnule. După cum aţi văzut, trăiesc aici foarte aproape de partizani. Nu numai că am fost la ei, dar am şi trecut prin foarte multe încercări. Aţi văzut vreodată lanuri pline de cadavre — oameni nevinovaţi şi fără apărare ? Credeţi că dacă după război aş ieşi pe scenă şi aş începe să cînt din Mozart sau Schubert...

— Cîntăreaţă ? întrebă Janusz aproape în şoaptă.

— ...nu mi-ar răsări, pe loc, în faţa ochilor, cadavrele acelea, sîngele lor şi mîinile întinse spre mine ?

— Nu ! nu, glăsui calm Janusz. Doamnă, nu vorbiţi aşa. A fost vorba să nu fim patetici. Iar ceea ce spuneţi e cum nu se poate mai patetic. Aşa ceva nu se întîmplă niciodată. Veţi ieşi pe scenă şi vă veţi gîndi la Mozart sau Schubert, şi chiar la acel do diez înalt din final, dacă va ieşi bine. Din păcate, omul este numai om. *Perdrices, perdrices,* cum spunea sfînta Tereza, observă Janusz. Rachiul acţionase şi asupra femeii care, sub influenţa alcoolului, ajunsese la tonul acela patetic... nedorit. Şi-şi zise în gînd : „Desigur, n-a priceput ce-am spus despre Ariadna ; şi ea are o oarecare artificialitate. Nu este ca Elźunia.“

— Doar şi dumneavoastră aţi văzut asemenea lucruri, adăugă Sabina.

Janusz, scărpinîndu-se în cap, zise :

— Am fost în Spania...
— Cum ? se cruci Sabina.
— Nu, nu, nu vă mirați. În calitate de corespondent.
— Aha, întotdeauna... ca observator.
— Uneori omenirea are nevoie de observatori. Nu-i așa ?
Sabina tăcu.
— De altfel, locuiesc în Polonia, iar războiul durează de patru ani. Am văzut destule.
Sabina reveni însă la tema care o interesa.
— Dar de ce v-ați dus în Spania ? Ați stat liniștit la Madrid, în calitate de corespondent. Mergeați la plimbare și vi se spunea doar că ăsta-i frontul. Ați fost pe cîmpul de luptă.
— O singură dată, dar am fost.
— Spuneți, cum a fost acolo ?
— Cum să fie, foarte simplu. Au venit la mine cu parola. Am predat scrisoarea și... am rămas. În calitate de ziarist. Apoi m-au ajutat să mă strecor prin contrabandă la Madrid.
— Ați fost chiar în stare de așa ceva ? întrebă Sabina ironic. Ați avut preocupări strict intelectuale, o punere la încercare a sensibilității...
— Pentru acele timpuri grele poate că a fost chiar bine...
— Și cum a fost în Spania ?
— A fost groaznic. Janusz se ridică de la masă și se plimbă prin casă. Înțelegeți, doamnă, îngrozitor. Firește, ai impresia apoi că nu vei mai putea trăi, dar... trăiești... N-a fost un război adevărat... Cînd nu aveai în cine să tragi, trăgeai în ai tăi. Mi se părea chiar că omul poate găsi plăcere în ucidere. Fiecare om... Și apoi, omul continuă să trăiască, așa cum vedeți,

doamnă. O viață ca vai de ea, dar... într-un fel... totul durează... Te lași stăpînit de toate rînduielile pe care le creează viața omenească zilnică.
— Omul trebuie să fie uneori crunt, rosti Sabina, cu o expresie mohorîtă a feței.
— Aici nu-i vorba de cruzime. Firește, toate astea-s îngrozitoare, niște locuri bombardate, un cîmp de bătălie — cum au fost aici lîngă Sochaczew... niște dealuri, cadavrele unor oameni tineri, nu, nu de asta-i vorba. Ceea ce vreau să spun, e că la toate asasinatele astea unii vin și-și etalează ideile. Înainte sau după. De sub îngrozitorul instinct de asasin apar niște scopuri superioare. În privința asta ai exemple (sub influența alcoolului Janusz începuse să vorbească „per tu“ cu Sabina) în tot ceea ce ne înconjoară. Doar e bine știut că toate „ideile“ lor pornesc de sub coada diavolului. Iar uneori chiar și coada asta este falsă, este lipită. Nu-i vorba aici de cruzime, ci de cinismul lor. O descompunere totală...
Sabina își încrucișă mîinile, ca și cum s-ar fi mirat.
— Aveți niște păreri destul de ciudate. Pe om nu-l vedeți așa cum ar trebui. Poetizați puțin lucrurile. Nu scrieți cumva versuri ?
Pe loc și părînd încurcat Janusz se porni să înfulece repede din șunca grasă și să muște din roșii, parcă spre a demonstra că nu-i poet, că-i un om cît se poate de obișnuit, ce se hrănește ca toți ceilalți și căruia îi place șunca grasă și pătlăgelele roșii.
— Cîndva... am încercat.
— Da, zise Sabina atentă, nu sînt sigură, dar așa mi s-a spus cîndva... Am impresia că lu-

crurile astea trebuiesc separate. Dacă scrieţi versuri, de ce v-aţi mai dus în Spania ?

— Poftim, din nou întrebări ! Oare mi se ia aici un interogator ?

— Ferească Dumnezeu ! Însă, oricum, nu vă înţeleg.

— Într-un cuvînt, mereu întrebarea : „Cine sînteţi, domnule ?“ Ar fi mai bine să repetaţi întrebarea cu acelaşi accent ca orice babă din sat. Sînteţi de acord ? Aşa cum m-aţi întrebat şi la început.

Sabina rîse şi repetă „ţărăneşte“ :

— Dar... cine-mi eşti dumneata ?

— Nu ştiu şi nu spun. Nu vreau să fiu informatorul dumneavoastră, mai ales în ceea ce priveşte propria mea persoană.

Sabina rămase pe gînduri, uitîndu-se drept înaintea ei.

— Uite, mă gîndesc : cum aţi fi fost astăzi, dacă n-aţi fi trăit clipele revoluţiei în Rusia, dacă n-aţi fi fost în Spania, dacă, acum, n-aţi fi avut contactul cu nemţii...

— Cu nemţii n-am nici un contact.

— Nu de asta-i vorba. Dar nu mi-aş fi putut închipui un om atît de impermeabil ca dumneavoastră. După atîtea încercări prin care aţi trecut, continuaţi totuşi să fiţi închis în dumneavoastră, izolat de tot ce vă înconjoară...

— Cîtuşi de puţin. Atîta doar că ştiu... ştiu că totul trece şi încă nespus de repede. Nici chiar nu trece, fiindcă revoluţia doar n-a trecut, totul însă se schimbă foarte repede. Iar viaţa omului este aşa de scurtă, scurtă de tot şi-mi dau silinţa să rămîn — în tot răstimpul ăsta aşa de scurt — neschimbat. E oare un păcat ?

— Faţă de schimbările ce vă frămîntă, poate că nu-i prea bine.

— Văd că sînteţi o femeie tare învăţată. Mă tem însă că preţuiţi mai mult teoria decît practica. Daţi importanţă excesivă unor lucruri, care — din păcate — pot fi supuse nespus de uşor schimbărilor...

— Anumite principii vor rămîne neschimbate.

— Altele însă ondulează ca valurile mării. Aşa este, doamnă Sabina. Cu adevărat. Puteţi da crezare unui om mai vîrstnic, încercat.

— Mai vîrstnic, de acord, zise Sabina zîmbind (în sfîrşit !), dar încercat ?

Janusz nu răspunse zîmbetului tot printr-un zîmbet. Dimpotrivă, se uită grav la mîinile Sabinei, întinse acum pe masă.

Mîini îngroşate, murdărite, în întregime ţărăneşti, dovadă a muncii zilnice, grele. Se putea ghici că au fost cîndva frumoase, dar cît de înăsprite, cît de acoperite de bătături, de degerături. Şi... poate că purtau nu numai urmele muncii gospodăreşti.

— Trebuie să vă spun, mărturisi el, că mi-am schimbat cu desăvîrşire opinia asupra fiinţei dumneavoastră. Am impresia că stau de vorbă, în clipa de faţă, cu un ostaş. Oare pe mîinile dumneavoastră nu există şi urme de... carabină ?

Sabina căută la mîinile ei de parcă i-ar fi fost cu totul necunoscute.

— Nu ne cunoaşteţi viaţa. Nici nu bănuiţi, domnule, ce fel de femei se află în rîndurile partizanilor.

— Cum să nu, ştiu foarte bine : dintre cele mai felurite. Vă văd şi pe dumneavoastră în rolul ăsta.

— Lucrul ăsta nu poate fi nicicînd un „rol“.

— Firește, mă exprim ca la balul sfîntului Vincent a Paulo. Așadar ?

— Nu, nu. Cu adevărat nu. Cel mult am purtat cazanul cu supă de arpacaș.

Sabina, printr-o mișcare bruscă, își sumecă mîneca bluzei albe. Pe antebraț se putea vedea un număr șters.

— Ah ! exclamă Janusz și se așeză din nou. Dumnezeule, ce faceți ?

— Mă ascund, zise Sabina zîmbind și făcînd aluzie fățișă la o anecdotă cunoscută.

— Nu, nu, dar de ce-mi arătați semnul acesta ? Nu trebuie să vorbiți nimănui despre lucrul ăsta.

— Eu și așa am unele intenții în ce vă privește, șopti Sabina destul de misterios, oricum, trebuie să vă destăinuiesc unele lucruri.

— Nu prea înțeleg.

— Trebuie doar să vă gîndiți că va veni cîndva o vreme cînd toate dărămăturile, văgăunile subpămîntene, tranșeele vor înceta să fumege... Peste ruine va crește iarba. Totul va înverzi. E adevărat că va fi așa ?

— Da, firește.

— Și aș vrea să știu care va fi atunci rolul omului.

— Din nou „rolul", de data asta de pe buzele dumeavoastră. Categoric, jucăm un fel de teatru.

— E posibil, făcu Sabina, dar sub fiecare rol, sub fiecare teatru trebuie să fie o căptușeală. Vă spun pe șleau că la dumneavoastră eu nu văd căptușeala asta. Sau mai degrabă văd că-i invariabilă.

Janusz se ridică din nou, brusc.

— E admirabil, exclamă el, e tocmai așa cum spuneți. Doar trebuie să existe cineva care să-și mute căptușeala dintr-o epocă în alta. Dacă-i vorba de cultura omenirii, ea trebuie să fie continuă. Eu răspund de mutarea dintr-o epocă în alta a propriei mele căptușeli. Involuntar, ați definit acest lucru singură. Ați răspuns singură la prima întrebare, cine sînt eu ?

— Nu știu dacă am făcut-o involuntar, răspunse Sabina rar, lăsînd să-i cadă privirile pe mîinile ei prăpădite. Am știut de mult.

— Ce-ați știut ?

— Că scrieți versuri.

Janusz rîse.

Începu să vorbească puțin cam ironic, dar și puțin cam emoționat.

— Nourii se vor risipi și soarele va străluci. Florile înfloresc și păsărelele cîntă, toate mormintele din codrul Kampinoski sînt acoperite de vegetație suculentă. Și atunci, în poiana plină de margarete, intră Orfeu, adică Janusz Myszyński... Intră, cîntă, ține în mînă lira de aur, iar tovarășa Sabina îi spune :

— Ce-i spune ?

— N-am să vă spun, doamnă, ce-i spune. N-aș vrea să vă pricinuiesc o neplăcere. Dar nu-i va plăcea nici lira, nici cîntecul și nici nu va iubi margaretele...

— Nu-i adevărat, exclamă Sabina violent, desigur că nu-i adevărat. Margaretele trebuie să înflorească.

— Da. Dar eu voi scrie versuri despre război.

Sabina zîmbi ironic.

— Despre război să scrii e foarte greu, drăguțule, grăi ea pe un ton deja foarte colegial. Știi cum a scris Tihonov despre Spania :

Ce-ai spune despre chinurile astea,
Nu-i nici aşa, nici altfel şi-i... prea puţin...
...Acelaşi lucru poţi spune despre fiecare
război.

Janusz repetă :

— „Nici aşa, nici altfel şi-i... prea puţin".

— Prea puţin, prea puţin, prea puţin, strigă Sabina, cuprinsă parcă de isterie.

— Da. Pentru a vorbi despre război, trebuie să ştii unde se află hotarul războiului, glăsui Janusz.

— Cum aşa ? Ce este hotarul războiului ?

— De ! războiul este război. Şi alături de el, în om, există şi instincte ce păşesc dincolo de problema războiului... Iată ceea ce aş vrea să ştiu.

Sabina se uită atent la Janusz.

— Nu mai beţi, zise ea.

— De ce, doamnă ? Îmi limpezeşte creierul. După vizita asta în tabără, mă simt înviorat. Ei sînt întotdeauna atît de dezagreabili ?

— Au o viaţă dezagreabilă, observă Sabina.

— Şi încă cum, recunoscu Janusz.

Apoi, pe neaşteptate, adăugă.

— Viaţa în general este dezagreabilă. Pune în faţa noastră probleme surprinzătoare.

— De exemplu ?

Janusz se gîndi o clipă.

— De exemplu. S-a întîmplat ceva ; e mult de-atunci, omul aproape că a uitat că s-a întîmplat ceva. Şi, pe neaşteptate, porneşte să gîndească că totul a fost cu totul altfel decît i se păruse....

— Nu pricep, mărturisi Sabina.

— Uite, doamnă, este ceva care nu mă lasă nopţile să dorm. V-am spus că ea era cu totul alta... cînd am întîlnit-o după mai mulţi ani. Nu mai era frumoasă, era insuportabilă, isterică. Ne-am întîlnit la Roma. Şi...

— E captivant, zise Sabina pe un ton plictisit, pe care însă Janusz nu-l observă.

— Şi ne-am oprit într-o zi la Monte Pincio, chiar pe bordura trotuarului — şi, şezînd la masă, arăta situaţia cu ajutorul a două cuţite şi o furculiţă. Eu am văzut doar că automobilul se apropia. Se apropia, uite aşa ! Atunci ea făcu pasul acela (tacîmurile îi căzură din mînă pe masă cu zgomot mare, dar fără să i se acorde vreo atenţie). Eu aş fi putut-o opri, apucînd-o de mînă. Dar... n-am făcut-o. N-am făcut-o intenţionat...

Janusz, pe scăunel, nu se uita la Sabina, care dădea din cap.

— Şi acum vă năzare aşa să înşiraţi la fantezii.

Janusz îşi ridică ochii şi se uită la ea.

— Da, asta-i fantezie, dar ea nu mă lasă să dorm nopţile... Aş fi putut-o opri şi n-am oprit-o. Şi... din cauza asta am simţit o bucurie... Am iubit-o pe soţia mea şi am iubit-o şi pe ea. Deşi nici una nu mai trăia, pe amîndouă le aveam acum, la discreţie.

— Trebuie să luaţi valeriană la culcare. Altfel nu veţi ajunge departe, îl povăţui Sabina.

Se ridică şi începu să strîngă masa. Janusz şedea îngîndurat, cu capul plecat.

— Am impresia, zise el după o clipă, cînd Sabina se întoarse din bucătărie, că nu va ieşi nimic din lira asta şi nici din margarete.

— Eh, mare scofală, rosti ea sentenţios.

Janusz se indignă.

— Văd că mă luați așa, peste picior! Aș putea să mă supăr și să fug. E deja tîrziu.

— Într-adevăr. E tîrziu, făcu Sabina. Va trebui să plecați îndată. Iar eu, la drept vorbind, n-am ajuns încă la sîmburele problemei.

— Vorbim, vorbim, ca și cum nici n-ar fi război, spuse Janusz. Dar oare e posibil ca într-o astfel de conversație „să ajungi la sîmbure"?

— Dar nici nu mă gîndesc la sîmburele filozofic, răspunse Sabina, firește însă că-i o vorbărie goală. Nici unul din noi nu va ajunge mai înțelept după o astfel de conversație.

— De, nu știu, răspunse Janusz, eu unul m-am ales cu multe.

— Adevărat? Cred că nu din cuvintele mele?

— Nu, nu din cuvintele dumneavoastră. Dar din cuvintele mele. Unele din lucrurile ce-am spus mi-au dat mult de gîndit. Și-apoi rachiul ăsta? E din secară?

— Nu, din zahăr. V-a plăcut?

— De plăcut, nu mi-a plăcut. Oare, poate plăcea astfel de rachiu? Mi-a înviorat însă gîndurile. Mi-a dat, cum am mai spus, de gîndit. Presupun că a descătușat în mine multe... Dar... pînă la ce „sîmbure" ați vrut să ajungeți?

Sabina se așeză la masă, ca și cum s-ar fi apucat din nou de o discuție serioasă.

— Am vrut să vă cer un sfat, mărturisi ea.

— În ce chestiune?

— Într-o chestiune foarte importantă. Firește, importantă pentru mine. Nu poate avea nici o influență asupra lucrurilor generale, dar aș fi vrut să-mi spuneți ceva.

— Bine, doamnă Sabina, de acord. Dar ce rost are pregătirea asta atît de lungă?

— Conversația noastră întreagă n-a fost decît o pregătire. Am vrut să mă orientez...

— Cine sînt? Nu-i așa?

— Întocmai. Și dacă mă pot încrede,

— Și la ce rezultat ați ajuns?

— Cred că-i favorabil. Ascultă, domnule Janusz.

Pentru întîia oară îi spusese: „domnule Janusz", iar cuvintele avură un răsunet solemn.

— Aici am pe cineva, la adăpost.

Janusz se aplecă pe scaun.

— De ce-mi spuneți lucrul ăsta? Cred că-i bine ascuns!

— Da, dar el nu vrea să se ascundă.

— Cum așa? Oare nu-l amenință primejdia la orice pas?

— Nu-i evreu. E ofițer rus.

Janusz sîsîi.

— Și dumneavoastră îl adăpostiți?

— Da. Stă bine ascuns, nimeni, dar absolut nimeni nu știe, și ar putea sta pînă la sfîrșitul războiului în ascunzătoare. Dar... nu poate să mai rabde.

— Se plictisește?

— Da, desigur, e un om foarte tînăr. A fugit din lagărul de prizonieri sovietici de lîngă Sochaczew.

— Cum a fugit?

— E secretul lui; nici nu l-am întrebat. Probabil în timpul transportului.

— Trebuie să fii norocos...

— Uneori reușești... alteori nu, grăi Sabina uitîndu-se, trist, la Janusz.

Amuțiră pentru o clipă.

Sabina se sculă.

— Am să vi-l arăt.

— Este aici ?
— Da, aici, în prispă.
Sabina se sculă, deschise puţin uşa şi zise încet :
— Kola, vino...
Apăru un om mărunţel, încă foarte tînăr, zvelt şi nu prea frumos. Purta resturile unei tunici, dedesubt o cămaşă poloneză colorată, cu un guler prea lung. Făcea impresia unui om bolnăvicios.
Îi întinse mîna lui Janusz fără să spună o vorbă. Trăsăturile lui subţiri se colorară de un zîmbet sincer, simplu şi cordial de parcă în încăpere se făcuse mai multă lumină.
— Dragă doamnă — Janusz se adresă Sabinei — atît de plăpînd şi cum a fugit ?
— V-am spus că nu ştiu.
Ofiţerul se adresă Sabinei :
— *Cito on govorit ?* [1] *Cito on govorit ?*
Sabina traduse, deşi avu unele dificultăţi cu cuvîntul „plăpînd". Kola rîse.
— *A vî ne piote ?* [2] îl întrebă Janusz, arătîndu-i sticla de pe masă.
— *Kak je, ocevidno piu* [3], răspunse ostaşul cel mărunţel.
Lui Janusz îi era foarte greu să-şi închipuie că are în faţa lui un ofiţer. Sabina turnă în pahar puţin rachiu.
— N-ar trebui să bea, glăsui ea, adresîndu-se lui Janusz.
— Multe lucruri n-ar trebui făcute.
Tînărul se aşeză pe scaunul liber.

---

[1] Ce spune ? (rus.).
[2] Dumneavoastră nu beţi ? (rus.).
[3] Cum nu, sigur că beau (rus.).

— Mă bucur foarte mult că vă văd, rosti el, fireşte, în limba rusă, cu atît mai mult cu cît dumneavoastră vorbiţi admirabil ruseşte.
— Am terminat gimnaziul în Jitomir, lămuri Janusz.
— Nu ştiu nici măcar unde vine localitatea asta, eu, preciză Kola, sînt din Siberia.
— Unde nu-i împrăştie războiul pe oameni ! spuse Sabina.
În limbajul ei reveni accentul „ţărănesc". Se ascundea oare şi faţă de Kola ?
Micul ofiţer se strămută în faţa lui Janusz, pe scaunul unde şezuse mai înainte Sabina. Începu să povestească, viu şi răvăşit, despre patria lui siberiană. Se vedea bine că-i foarte mişcat de întîlnirea cu un necunoscut, comportarea lui mărturisind că n-avea prea des prilejul să vadă oameni.
Janusz nu-i prea asculta destul de lunga lui povestire, în schimb îl privea foarte atent.
Deşi mărunţel, era puternic, avea faţa lunguiaţă şi neregulată, iar ochii lui mari şi nespus de albaştri luceau acum de o mare înviorare, sclipirea lor crescînd pe măsură ce povestea, pe măsură ce se topea şi rachiul din pahar.
Nu avea nimic neobişnuit, dar, în acelaşi timp, era ceva exotic în el, ceva proaspăt. Privirile lui curate şi sigure de sine n-aveau nimic dintr-un vînat fugărit. Nimeni n-ar fi putut să bănuiască măcar că-i un om „ce se ascunde".
„Iată, el este noul care se apropie, el este victoriosul", gîndi Janusz, care-l şi întrebă întrerupîndu-i povestirea :
— Aţi fost la Stalingrad ?
— Nu, răspunse Kola puţin mirat şi-şi curmă povestirea, văzînd că pe Janusz nu-l interesează.

— Deci tocmai despre asta-i vorba, interveni Sabina, el nu știe ce are de făcut.
— Ce să facă? Să stea!
— El spune că nu poate.
Janusz dădu din umeri. Nu pricepea despre ce-i vorba. De ce i l-a arătat?
Sabina se așeză la masă pe un scăunel.
— Vrea să vă întrebe, zise ea în limba polonă, dacă trebuie să se alăture partizanilor la care ați fost.
— Vrea să meargă la partizani? deschise larg ochii Janusz.
— E doar limpede, grăi Sabina, nerăbdătoare, vrea să facă parte dintr-o organizație.
Janusz își încrucișă mîinile.
— Și ce-aș putea eu să-i spun? Să meargă...
Sabina se uită atentă la Janusz.
— Așa credeți dumneavoastră?
— Evident. Ar trebui să-l primească ca pe un frate.
Kola își îndreaptă privirile cînd la Janusz, cînd la Sabina. Înțelegea, firește, ce spun ei.
Deodată, Janusz simți că nu el poate hotărî pentru altcineva și-i spuse Sabinei. Aceasta, vădit nedumerită de atitudinea lui, zise:
— Eu nu l-am lăsat.
— Ce vorbă-i asta, făcu Janusz, firește, trebuie să meargă...
Kola înțelese pe deplin cuvintele. Se ridică repede de pe scaun și se năpusti să-l îmbrățișeze pe Janusz, strîngîndu-l puternic, copilărește, în jurul gîtului.
— Doar asta-i tot ce vreau, grăi el, cînd în sfîrșit îl lăsă pe Janusz să-i scape din îmbrățișare.

III

Fără să spună ceva, Jadwiga și Helenka, după ce-l văzură pe Janusz plecînd din Komorów, se întoarseră acasă într-o ciudată stare de spirit.
Au mai rămas cîtva timp la cotitura zidului, privind cum înconjoară ferma, într-un arc, cum traversează șoseaua și se îndreaptă spre pădure. Amîndouă au bănuit ce înseamnă lucrul acesta, cu atît mai mult cu cît, deși văzuseră cum cele două femei trec pe acolo, nu-și făcuseră însă nici un fel de prepus, pe tema asta.
Jadwiga merse la treburile ei gospodărești, iar Helenka în odaia „de jos“, la cititul lui *Lord Jim* [1] și așa le trecu timpul pînă la prînz. Dincolo de ferestre se profilau copacii îngălbeniți și lumina cerului albastru, însă liniștea din natură o tulbura pe Helenka. Literele cărții îi săreau în ochi și uneori își dădea seama că nu înțelege ce citește.
La prînz se așezară la masă pe la ora unu. Pe Helenka o mira faptul că Jadwiga era foarte amabilă cu ea; o invita să mănînce, îi așeza mîncarea mai aproape. Helenka nu prea avea foame în ziua aceea. Legumele excelente, cultivate de domnul Fibich și preparate de Jadwiga după metoda franceză, fuseseră luate de pe masă aproape neatinse. De asemenea, Jadwiga mîncă puțin. Nu pomeniră deloc de Janusz, nici de ciudata lui expediție, deși era limpede că și una și cealaltă nu se gîndea decît la asta.
După masă, Helenka se duse sus în camera ei, se culcă pe canapea, ținînd mereu cartea în

[1] Roman de Joseph Conrad (1857—1924), scriitor englez de origine poloneză.

mînă, fără însă să citească. Crengile merilor înalţi atingeau ferestrele şi, din pricina frunzelor lor îngălbenite, în cameră parcă era mai luminos, mai însorit. Helenka şedea însă posomorîtă şi nesigură. Nu-i plăcea expediţia lui Janusz, nu pentru motivul că s-ar fi temut să nu păţească ceva — ea avea doar inima oţelită — dar îi era frică să nu fie „luaţi cu toţii la ochi" din cauza asta. Un cît de mic pas greşit al lui Janusz putea avea atîtea urmări şi, mai ales putea atrage Gestapoul în această odăiţă în care şedea ea acum, lucru ce nu putea avea un sfîrşit bun nici pentru ea, nici pentru prietenii ei.

Trăsăturile Helenkăi reci, contractate, se zgîrciseră parcă în efortul concentrării de gîndire. De la moartea lui Bronek nu-i mai păsa de nimic. Mai degrabă devenise calculată. Calculul ei din acea clipă n-avea însă rezultate bune.

„De, n-am ce face", îşi zise în gînd.

Deschise uşa sobei şi, pentru orice eventualitate, începu să ardă unele hîrtii. Jadwiga o găsi tocmai în cursul acestei operaţii.

Jadwiga nu venea niciodată aici. De altfel, Helenka nici nu se aştepta la posibilitatea unei astfel de vizite. Lăsase uşa deschisă.

— Arzi hîrtiile ? întrebă gospodina cu nelinişte în glas.

— După cum vedeţi, răspunse Helenka cu un ton neplăcut, ard...

— Tu încă ne poţi expune la ceva rău, zise Jadwiga şi, neinvitată, se aşeză pe un fotoliu. Helenka, aplecată la uşiţa sobei, o măsură cu o privire răutăcioasă. Înţelese din comportarea ei că vizita va dura ceva mai îndelung. Tăcu o clipă.

— Tocmai de aceea ard hîrtiile, grăi ea după o clipă, umflîndu-şi dispreţuitor buzele, ca să nu vă expun la ceva rău.

Jadwiga examină în tăcere lucrul Helenkăi.

— Unele hîrtii le pui de o parte, zise ea, nu le arzi pe toate.

— Da, pentru că pe unele nu mi-e permis să le ard, răbufni Helenka, le voi purta la mine.

— Te aştepţi la vreo percheziţie ?

— Nu. Dar nu-mi place expediţia lui Janusz.

Cîteva clipe tăcură.

— Ascultă — glăsui în sfîrşit şi cam cu greutate gospodina — oare n-ai putea să-ţi muţi întreaga ta muncă în altă parte ? Trebuie neapărat s-o desfăşori în Komorów ?

Uitîndu-se la flăcări, Helenka zîmbea. Luciul roz al focului îi limpezea luminos faţa ei severă, iar zîmbetul îi înmuia trăsăturile sculptate în lemn. Cu oarecare spaimă Jadwiga îi observa frumuseţea.

Helenka nu răspundea.

— De ce taci ? reveni Jadwiga.

— Vă temeţi ? întrebă în sfîrşit micuţa. Aveţi teamă ?

— Ştii bine că nu. Eu cel mai puţin... Aici nu-i vorba de politică....

— Dar de ce-i vorba ? întrebă Helenka cu indiferenţă, aruncînd în foc o nouă hîrtie.

— Ştii prea bine, grăi Jadwiga cu un ton tragic.

Helenka se uită la ea din nou, cu o privire fugară. Scîntei rău prevestitoare i se aprinseră în ochi.

— Vai de mine, doamnă, răspunse ea, la aşa ceva nu m-am aşteptat.

— Janusz nu-i bătrîn... şi-i văduv.

— Doamnă, credeți că vreau să mă mărit cu Janusz? Ar fi ceva grozav. Doar el e mai vîrstnic decît mama. Cum de pot să vă treacă prin cap astfel de lucruri...

— Janusz poate încă să mai placă, mult de tot, șopti Jadwiga cu convingere.

— Ar putea să placă? Da, pentru că vă place dumneavoastră! Glasul Helenkăi răsună de o reținută indignare. Ciudate idei aveți, doamnă!

Cîteva clipe Jadwiga rămase tăcută.

— Da, desigur, îmi place, mărturisi ea, în sfîrșit, mi-a plăcut o viață întreagă.

Și apoi continuă, stăpînită oarecum de un sentiment de încîntare și fără să-și dea măcar seama dacă Helenka o asculta sau nu.

— Încă din prima clipă cînd l-am văzut la Paris mi-a plăcut atît de mult, încît plîngeam în hohote... Nici eu nu știu de ce am plîns. Am spus, așa, că-i o temă dificilă, tema era însă ușoară. De aritmetică. Tema însă de a pătrunde aici, la Komorów, a fost nespus de grea. Și migăloasă. Și acum n-am să cedez, mă înțelegi, micuțo, n-am să cedez...

Helenka se uită încă o dată, cu dispreț, la Jadwiga.

— Vă deplîng, doamnă, zise oftînd și se ridică din fața sobei, scuturînd rochia murdărită de hîrtiile arse. Am terminat cu hîrtiile, restul am să-l port asupra mea.

Se așeză pe sofa, destul de departe de Jadwiga. După expresia feței se vedea bine că abia așteaptă s-o vadă plecînd. Ochii-i păreau și mai pieziși și, jucîndu-se cu cartea, lăsa impresia că ar vrea să înceapă din nou s-o citească.

Deodată, determinată de o hotărîre neașteptată, Jadwiga se mută de pe fotoliu pe sofa, foarte aproape de tînăra fată. Instinctiv, Helenka se îndepărtă, fața ei — cu toată stăpînirea de sine — reflectînd o expresie de nerăbdare și poate chiar de aversiune.

— Draga mea, începu Jadwiga să vorbească repede (vorbea greu, ca și cum expresiile amabile și frazele lungi i-ar fi fost ceva cu desăvîrșire străin), draga mea domnișoară Helenka, te rog să nu mi-l iei! Te rog să mă crezi, și pentru el e mai bine să mă aflu lîngă el. El n-are doar pe lume nici un suflet binevoitor, și n-are lîngă el pe nimeni. Pe nimeni. Și spune numai așa că n-are nevoie de nimeni; nu există pe lume om care să n-aibă nevoie de nimeni... Are nevoie, are nevoie și are chiar foarte mare nevoie. Dar ce i-ai putea da dumneata? Nu-i bun să-l iei de bărbat. Pe Zosia a chinuit-o; la drept vorbind, ea a fost o femeie nefericită. A chinuit-o cu adevărat. Așa se va întîmpla și cu dumneata.

Cu o grimasă de aversiune Helenka își puse palma pe mîna Jadwigăi.

— Dragă doamnă, grăi ea, ce rost are vorbirea asta? N-am nici cea mai mică intenție față de Janusz. Nu vreau nimic de la el. Liniștiți-vă, doamnă!

Cu o mișcare destul de aspră Jadwiga împinse palma Helenkăi și porni să-i vorbească tutuind-o:

— Eu știu, da, eu știu, repetă ea, l-ai avut pe evreul ăla al tău.

Helenka se cutremură și se înfășură mai bine în șalul cu care fusese tot timpul acoperită, în odăi fiind rece, din pricina cărbunelui care se economisea. Jadwiga o domina prin forța ei naturală. Ca, de altfel, de fiecare dată.

— Tu, micuțo, zise ea ridicîndu-se și părăsind cu desăvîrșire tonul folosit mai înainte, tu nu te mai chirci și nu te mai preface că ești o mică inocentă. Pe Bronek al tău nu-l va mai învia nimeni, dar, pînă una-alta, poți deveni contesa Myszyńska. Pentru o domnișoară Gołąbek este o partidă nespus de bună. Tata cocea torturi și prăjituri... Doar am lucrat și eu la tăticul tău. Va fi bine chiar și atunci cînd vor veni aici bolșevicii. Contesa Prăjitură...

Helenka își înalță trupul, zvîrlindu-și șalul. Făcea impresia că se pregătește de apărare și vrea să aibă mîinile libere. Gîfîia groaznic.

— Încetați doamnă, rosti ea forțîndu-se să se stăpînească, și părăsiți odaia. Nu vreau să mai ascult stupida dumneavoastră vorbărie. Înțelegeți ?

În mijlocul odăii, cu trupul încordat și drept ca o strună, Jadwiga părea imensă. Ochii îi sclipeau.

— Tu, viperă, exclamă ea, tu, mucoaso ! Dacă nu te cari imediat...

— Ce, dacă ?

— Dacă nu te cari, fir-ai să fii, atunci știu eu cum stă treaba !

— Ce știți, doamnă ?

— Văd eu cum te privește Janusz... Dar tu, fată, să nu te joci cu focul...

Și... aplecîndu-se deasupra fetei care ședea pe sofa, ridică deasupră-i amîndouă palmele, strigîndu-i într-o șoaptă înăbușită.

— De nu vei pleca de-aici, voi chema gestapoul... voi informa jandarmii despre tine, sînt în stare să fac și așa ceva. Afară din curtea mea...

— A dumitale ? exclamă Helenka, cu dispreț.

— Da, a mea... Prin munca mea îndrăcită am dobîndit toate acestea, prin truda mea, fir-ar să să fie...

— Ați înebunit, doamnă ! glăsui Helenka. V-ați pierdut mințile ? Ce vreți, doamnă, de la mine ?

În clipa aceea se auzi un zgomot pe scări și cele două femei săriră spre ușă, izbindu-se una de cealaltă. Ușa fu deschisă violent de fiul lui Ignacy, acum adolescent. El era acela care aducea, de regulă, ca un trimis al zeilor, veștile funeste. Acum se opri în prag cu același cuvînt pe buze :

— Nemții !

Jadwiga alunecă fără zgomot în jos. După ea se repezi Helenka, cu pardesiul aruncat pe umeri.

Jadwiga coborî repede la biroul lui Janusz, de unde luă hîrtiile aflate acolo. O scrisoare a lui Janusz — neterminată — o mototoli și i-o dădu Helenkăi.

— Ce-i asta ? întrebă Helenka.

— Zboară, îi zise Jadwiga, peste zid, în direcția pădurii.

— Aveți ce-ați dorit, doamnă, rosti Helenka, pe șoptite.

Jadwiga nu dădu însă atenție acestei șoapte.

— Avertizează-l pe Janusz, grăi ea repede și încet, dacă-l vei întîlni. Iar eu voi avea grijă să fiu în aleee... dacă va fi posibil.

Helenka se năpusti spre fereastra ce dădea în livadă.

Jadwiga o opri însă apucînd-o de mînă :

— Și ține minte, Helenka, n-am făcut-o eu. Ține minte, nu eu.

— Nu se poate ști, spuse ea.

— Nu eu, ţine minte, nu eu. *Bonne chance* [1], adăugînd văzînd cum fata deschide fereastra.

Pe prispă se auzea deja bocănitul cizmelor şi glasurile puternice ale celor sosiţi. În timp ce Helenka, sărind de pe fereastră, se afundă în aleea din livadă care acum se întuneca, iar Jadwiga, făcîndu-şi cruce, ieşi în întîmpinarea nemţilor.

IV

Cînd Janusz porni spre casă, ziua — şi aşa scurtă — era pe sfîrşite.

După ce făcu cîteva zeci de paşi pe cărarea din pădure, zări cum din frunzişul galben al arborilor, de dincolo de orizont, răsare scutul lunii, mat şi alb, ca o anafură.

Din acel punct pînă la Komorów mai erau vreo opt kilometri, ceea ce nu era puţin lucru pentru un om ca Janusz, neobişnuit cu lungi preumblări pe jos. Dar... noaptea de toamnă care se apropia — cu frigul ei — ca şi primejdia crescîndă a unei astfel de drumeţii îl făcură să iuţească pasul. Înaintînd destul de repede, socoti că peste vreo oră şi jumătate va fi acasă.

Totuşi, răsunetul convobirii avute cu tînărul bolşevic, precum şi surescitarea alcoolului avură ca efect — după oarecare timp — încetinirea paşilor. Nu se mai gîndea la peripeţiile care-l pîndeau. Mergea ca la o plimbare, cu totul indiferent la primul frig de toamnă, pe care-l simţea însă tot mai mult. După o clipă îşi dădu seama că gîndul la convorbirea cu Kola era un fel de joc secundar, pe primul plan plasîndu-se plăcerea ce i-o dădea cărarea asta din pădure, uneori pietroasă, alteori ca nisipul. . .

În scurtă vreme cărarea şerpui pe marginea pădurii, aşa că-l despărţea de ogoare doar un singur şir de arbori — stejari impozanţi, puternici şi cu ramurile întinse. În spaţiile dintre arbori se vedeau ogoarele de toamnă, deja arate şi care, întinse pînă hăt departe, erau luminate de razele alburii ale lunii care tocmai răsărea, ca şi ale ultimelor luciri reci şi verzui ale zilei în amurg.

Janusz nu regreta ziua ce apunea, avînd chiar senzaţia — care i se întîmpla atît de rar — a ceva deplin şi care îl făcea să încerce un sentiment de bucurie.

Spaţiile dintre arborii negri păreau acum albicioase, făcînd impresia unor făpturi mari ce merg alături de el, pe aceeaşi cale — impresie ce i se impuse de la sine, aşa că începu să se întrebe în gînd care dintre morţi ar fi putut să-l însoţească în drumeţia asta, ce ar fi avut să-i spună fiecare în parte, şi ce anume ar fi putut să răspundă el însuşi fiecăruia. Îşi zise, în gînd, că, de fapt, cele mai multe lucruri i le-ar fi putut spune lui Józio, deoarece acesta ştia atît de puţine despre viaţa sa. Desigur, Józio s-ar fi crucit dacă l-ar fi văzut — douăzeci de ani după moarte — pe prietenul de odinioară umblînd stingher prin pădure şi iarăşi pe timp de război, după cum s-ar fi crucit văzînd cum acesta ducea din cînd în cînd mîna la buzunar, spre a simţi oţelul rece al pistoletului primit din partea paraşutiştilor englezi.

Unul dintre spaţiile albe dintre stejari îi reaminti de fiinţa lui Edgar, deşi nu ar fi avut ni-

[1] Noroc (fr.).

mic să-i povestească : s-ar fi temut să nu-l supere. Nu și l-ar fi putut închipui, pur și simplu, pe Edgar îmbătrînit și tot pe fundal de război, cu priveliști la fiece pas, atît de crunte și cu moartea hîdă pîndind de pretutindeni. Edgar avusese doar o moarte frumoasă — lucru despre care nu se îndoia nici o clipă. Nu știa că prietenul lui avusese gînduri frumoase înainte de moarte și că acestea se așternuseră — pentru somnul de veci — ca niște straie de mătase într-un minunat sipet de stejar, în bună ordine. Edgar avusese desigur o moarte frumoasă. Și... nici n-ar fi trebuit să știe ce fel de moarte avusese Ariadna. Pentru el fusese tot o moarte frumoasă. Nu-i așa ?

Își reaminti cum cîntase Elżbietka de mult *Erlkönig* și cu ce expresie dramatică îl liniștea ea pe copilul bolnav :

— *Mein Sohn, es ist ein Nebelstreif...* [1]

Dacă ar fi vrut să-i spună ceva despre coșmarul vieții și morții, Edgar i-ar fi repetat aceste cuvinte liniștitoare. Tot ceea ce-i îngrozitor în viață nu-i decît o iluzie, o fîșie de ceață.

„Mein Sohn, es ist ein Nebelstreif..." Tot repetînd cuvintele astea, zări între două siluete negre de arbori apropiindu-se un spațiu alb, mărunt. Era ceața de pe ogor, spre care ducea cărarea.

...Și din tot drumul parcurs numai în clipa aceea simți o neliniște, ceva asemănător unei ușoare strîngeri de inimă. Ce-ar fi putut oare să le spună ?

Dacă printre morții ăștia care-l însoțeau ar fi apărut în calea lui și femei, n-ar fi știut cum

[1] Fiul meu, nu-i decît o umbră de ceață... (germ.).

să reacționeze. Chiar față de Ariadna ar fi rămas mut. Ele nu l-ar fi putut înțelege acum. Nu l-au înțeles în toată viața. Poate că nici o femeie nu este în stare să înțeleagă neliniștea unui bărbat.

Se îndreptă drept spre spațiul acela mărunt dintre cei doi stejari, care avea forma unei femei scunde. Mergea de-a dreptul spre ea, ca și cum ar fi urmat să întîlnească acolo pe cineva, desigur să întîlnească... însă, cînd ajunse, spațiul acela își schimbă forma, devenind un simplu gol, dincolo de care se întindea cîmpul obișnuit, noaptea, lumina albă de pe crestele arăturii... Și preferă să iasă din pădure, deși își dădea seama cît este de primejdios. Într-o astfel de mărșăluire — prin ogoare bine luminate și deasupra cărora se înălța praful doar din cînd în cînd sub forma unui nour — ar fi putut fi zărită de departe mișcarea unui om.

Trecu dincolo de marginea pădurii. La rîndul lor acum stejarii de la margine i se păreau că-s tot ființe. Dar... nu din viața lui, ci prieteni morți : Edgar, Józio, Walerek, micul Sobański. Arborii voiau să-l oprească înlăuntrul lor, să-l ascundă, să tragă cu labele lor, jucînd rolul lui Erlkönig. Nu voiau, pur și simplu, să-l lase să trăiască.

Și doar pricepuse, cel puțin un lucru, că tot ceea ce fusese pînă în prezent, numai viață n-a fost, ci o simplă vegetare. Nu putea înțelege că — în răstimpul ce-i fusese predestinat — ar fi trebuit să poarte pe brațe un lucru atît de prețios, că ar fi trebuit să meargă, că acum ar trebui să înceapă acea numită „continuare". Nu, acum nu mai visa. Visase înainte. Acum se trezise.

Şi fără să stea mult pe gînduri — vru să reflecteze măcar o clipă — se întinse pe pămînt. Era rece, dar oarecum binefăcător. Îl simţi sub el ca un aşternut natural. Culcat cum era în mijlocul unui mestecăniş des, vedea — în lumina razelor lunii — desenul frunzelor lui rare, plăpînde şi înţepenite de frigul toamnei. Nu departe, la marginea pădurii, se profilau alţi stejari singuratici, în poziţii diferite. Se aplecau unii spre alţii şi parcă puneau la cale ceva... privelişte ce-i reaminti, însă, pe loc, altceva.

Trecuse pe aici în urmă cu cîţiva ani cu Adaś... Îl uitase cu desăvîrşire pe omul ăsta: Adaś Przebija — Łęcki... ca şi amintirea hoinărelii lor prin Cracovia, convorbirile de mai tîrziu, înmormîntarea lui Edgar... Adaś: un om ridicol. Nu însemnase nimic pentru el. Şi se sinucisese. Da, se sinucisese. Îşi luase viaţa pentru un motiv neverosimil.

Janusz zîmbi dispreţuitor: ce idiot!

Comoara asta — cea mai mare — nu-i un lucru „de luat". Acum ştie precis că a fost şi este cel mai de preţ lucru. Deşi trecuse prin clipe îngrozitoare, cu toate că păşise pînă acum ca prin vis şi că fusese înconjurat de o ceaţă de nepătruns — viaţa era lucrul cel mai de preţ.

Totul — şi războiul şi incendiul şi moartea celorlalţi — fusese ceva ameţitor, puternic, uriaş. Privea la nourii care se rostogoleau — ca nişte pînze de corabie sfîşiate — prin luciul lunii şi avalanşa lor îl pătrundea ca o înverşunată muzică.

Să suporţi toată vîltoarea asta, să trăieşti mai departe în pofida ei şi să simţi viaţa cu fiecare fibră a trupului tău! E un lucru atît de tulburător.

Comoara asta, incomensurabilă, era propria lui personalitate.

Brusc, se ridică din nou, gîndindu-se mereu la Adaś. N-avusese nici treizeci de ani, iar acum se făcuse pămînt, răsuflînd împreună cu iarba, cu frunzele.

Iar el, Janusz, avînd aproape cincizeci, înţelege de-abia acum ce înseamnă să trăieşti. În faţa morţii de fiecare zi a celorlalţi pricepuse valoarea vieţii.

Porni repede. Îl cam cuprinsese frigul cît stătuse întins pe pămînt. Iarba se întărise, ca şi cum gerul i-ar fi pătruns în adînc. Pasul lui grăbit — pînă la transpiraţie — îi descărca neobişnuita încordare senzorială şi-i împrăştia aburii alcoolului.

Începu să gîndească mai calm, mai raţional. Îşi dădu seama că se minţise pe el însuşi cînd spusese că a trăit ca în vis. Nu, tinereţea lui fusese reală. În ea nu fusese loc pentru vise; fusese o trezire dureroasă. Numai ultimii ani îl învăluiseră în negură: anii leneviei spirituale şi prostraţiei, ai aversiunii faţă de lume. Şi-o irosise, fără îndoială. Acum, va fi o altă viaţă.

Îşi aminti de privirea Helenkăi, uitîndu-se după el cînd pornise spre partizani; în general de Helenka îşi reamintea încă din clipa cînd o zărise prin fereastra cabanei Bustrycki. „Este ea oare un simbol al vieţii?", se întrebă el în gînd.

Dar Kola? El nu este oare prevestirea unei vieţi noi?

Janusz iarăşi se nelinişti, dar apoi paşii egali ai marşului îi treziră alte gînduri. Începu să reflecteze la ceea ce nu-i spusese pînă la capăt Sabinei. Voise să-i spună totul despre Volodia şi Ariadna, dar pe ea n-o interesau lucrurile astea.

Își aminti de întîlnirea din șură. Propriu-zis nici nu-și aminti, căci se gîndise la el în tot răstimpul ăsta.

Voia acum să precizeze care fusese conținutul esențial al întîlnirii de atunci. Despre ce au vorbit? Nu-și mai aducea aminte! Își reamintea însă de convorbirile lor de la Odesa, în locuința aceea îngrozitoare, unde o iubise atîta pe Ariadna. Și doar întîlnirea lor fusese importantă, și cît de puțin îi influențase viața! „Cum am putut să-l uit? Cum s-au scurs apoi anii unei vieți triste, inerte, acoperite de o negură deasă?" Acum nu va mai fi posibil. O va ajuta pe Helenka, îi va ajuta pe băieți, va fi împreună cu ei. Păcat de Lilek! Nu se va mai refugia în nici un colț liniștit. Va păși înainte purtînd — cum i-a spus Sabinei? — lira... Ha-ha-ha! Lira!

De-abia acum va începe viața, adică lupta pentru ceva important, nespus de important: pentru propria lui ființă.

Se opri o clipă. Își aminti de broșură. Nu citise nicicînd nimic din ea, în afară de numele autorului de pe copertă. Nu știa nici conținutul ei, căruia Volodia îi atribuise o atît de mare însemnătate.

Unde poate fi broșura asta acum? În ce sertar? A pus-o undeva împreună cu diferite însemnări inutile, din expediția de război și nici măcar nu-și mai amintește locul unde se află. Dar undeva există — desigur există — i se pare că nu de mult o și văzuse printre hîrtii. Acum trebuie s-o găsească.

Grăbi pasul și înaintă cu atîta încordare, ca și cum de citirea articolelor lui Lenin despre Tolstoi depindea însăși viața lui.

„Acum totul se va schimba", își spuse în gînd. „Am un scop!" gîndi el cu glas tare.

Deci tot ceea ce spuneau oamenii care aveau un scop în viață nu era o aiureală? Deci poți crede și trăi, iar nu numai să-ți visezi propria ta viață?

„Mai repede, mai repede", repetă el.

Acum mergea de-a lungul unei mejdine dintre pămîntul arat și o mare suprafață de cîmp, unde creștea iarba calului. Tulpini înalte — în care se cuibărise roua cu răcoarea și umiditatea ei — îl acopereau dinspre drumul pietruit, pe unde puteau trece patrulele și autovehiculele germane. Iarba calului, luminată de luna plină, lăsa o umbră lunguiață și adîncă, prin care Janusz s-ar fi putut strecura. Dîra asta însă nu ocupa un spațiu prea mare. În curînd ieși la cîmp deschis. Ar fi fost cu mult mai prudent să treacă repede, direct, pînă la șosea, să o traverseze sărind, să ajungă acasă dinspre cealaltă pădure, prin livada de pomi și să intre pe din dos fără a traversa curtea, dar... Janusz se grăbea atîta să caute broșura, încît nu se gîndi măcar să fie cît de cît prudent. Ajunse repede, pe mejdine, pînă la șosea, iar pe șosea — pe deasupra șanțului — cît putu de repede pînă la aleea care ducea spre așezarea din Komorow.

Era deja foarte tîrziu, meditațiile îi răpiseră mult timp. Luna urcase sus pe cer și Janusz resimțea o oboseală mare. Aproape întreaga zi o petrecuse în aer tare, de toamnă. Nu mai umblase de mult atîta.

În locul unde, de la drumul principal, se desprindea o alee secundară care ducea direct la Komorów, aproape de locul unde căzuse rănit

Janek Wiewiórski, cineva îl apucă tare de braț și-l trase în umbră.
Era Jadwiga.
— Ascultă, zise ea violent, fugi. În casă sînt nemții.
Janusz înlemni. Nu înțelese deloc ce-i spusese Jadwiga.
— Bine ai făcut că ai venit pe aici. Pe Ignaț l-au arestat în pădure și l-au vîrît într-un automobil.
— Cum așa? Au venit? Cînd au venit?
— În amurg. Te așteaptă pe tine. Fugi.
— Este desigur o confuzie, grăi Janusz, trebuie să mă duc acasă. N-am să pătesc nimic. Și se smulse din mîinile Jadwigăi. Îl ajunse din urmă pe alee, gîfîind din greu.
— Ai înebunit?! Te vor lua cu ei. Ignacy e în mașină...
— Unde este Helenka?
— Nu știu. S-a ascuns. A fugit cînd au sosit nemții. N-am văzut-o.
— Cum așa? Nu știi unde este Helenka?
— Nu știu... A fugit în livadă. Trebuia să te aștepte din partea aceea.
— Nemții n-au văzut-o?
— Nu știu. Te-am așteptat pe tine. Au vrut să mă înhațe și pe mine, dar... nu m-am lăsat. Am glumit. Unii vorbesc franțuzește. Ți-am adus un fular călduros și niște bani. Mai mult n-am. Ține...
— Eu trebuie să mă duc acasă.
Se smulse încă o dată din mîinile Jadwigăi, care se căznea să-l oprească. Se năpusti înainte pe aleea, neagră și albă succesiv, apărînd în fața femeii — care nu putea să-i țină pasul — doar

în spațiile dintre umbrele pomilor. Inima o durea, iar gîfîitul îi tăia respirația. În sfîrșit se opri. Îl urmărea fugind, ea însăși nemaiputîndu-se mișca din loc. Își frîngea mîinile și nemișcată, privea la omul ce se îndepărta.
— Spre două lucruri în viață s-a grăbit el așa, povestea apoi oricui sta s-o asculte: spre căsătoria cu Zosia aia a lui și atunci spre nemții ăia.
Iar Janusz, aproape în fugă, ajunse în dreptul porții.
În fața casei stătea o mașină neagră sub pază; nemții nu-l opriră. De asemenea nu-l opriră nici cînd trecu repede prin curte. Dinspre șoproane și șuri îl ajunse doar, din urmă un fel de șoaptă. Era, oricum, un avertisment.
Intră repede pe prispă și în odaia „de jos", la stînga.
Înainte de a-i vedea pe nemți, zări că biroul fusese scotocit de-a binelea, scrisoarea începută azi dispăruse, iar un vraf de hîrtii și hîrțoage zăcea pe podea îngrămădit, în dezordine. Chiar deasupra — văzu el cu precizie și totodată ca în vis — era broșura îngălbenită cu inscripția: „Lenin." Broșură din anul 1920.
Ridică ochii în sus și văzu stînd în dosul mesei un neamț cu cască și uniformă.
Neamțul salută în glumă.
— V-am așteptat mult, domnule, zise el foarte calm. Ce treburi aveți, domnule conte, în pădure? Și încă atît de departe?
„Mă caută adică pe mine, își zise Janusz în gînd, nu pe Helenka."
— Dar de unde știți că am fost departe? întrebă el.

— Pentru că v-am așteptat îndelung, răspunse, pierzîndu-și calmul, gestapovistul din spatele mesei.

Janusz nu acordă nici o atenție celor spuse de neamț. Vru să se aplece deasupra broșurii lui Lenin și să citească subtitlul. Oare într-adevăr era o broșură despre Tolsoi ? Dar pe copertă nu scria nimic de conținutul cărții. Vru s-o ia în mînă.

Dar... atunci neamțul strigă :

— *Hände hoch !* [1]

Myszyński nu se supuse ordinului. Se apleca în ciuda lui deasupra grămezii de hîrtii și apucă broșura. O ridică la ochii săi miopi și întoarse pagina cu titlul.

Germanul în uniformă se înfurie ca un dement :

— *Hände hoch ! Hände hoch ! Hände hoch !* începu el să urle isteric.

Janusz se uită la el cu spaimă, dar ca la o fiară neînțeleasă și ridică amîndouă mîinile în sus. În mîna stîngă ținea broșura.

Deodată, simți că din spate îl cuprind niște palme puternice care-l scotocesc de sus și pînă jos. Răsună un chicot sarcastic și mîinile care-l scotoceau scoaseră din buzunarul de la spatele pantalonilor lui Janusz un revolver englezesc lucitor.

„Am uitat, își spuse Janusz în gînd. Am uitat ca de moarte, trebuia să-l azvîrl undeva pe drum. În iarbă, sau sub un arbore... Acum sînt pierdut."

— *Na,* se auzi glasul omului care-l percheziționase, *da haben wir ein kleines nettes Spielzeug gefundet. Es stammt — glaube ich — aus dem Walde...* [1]

Neamțul, care stătea la spatele lui Janusz, aruncă revolverul pe masă, în fața ochilor colegului său. Glasul omului care-l percheziționase îi reaminti de glasul lui Schelting, lucru ce-i aduse în fața ochilor imaginea vechiului și preafrumosului Heidelberg. Își întoarse privirile în spatele lui.

— *Ruhing, sonnst schiesse ich !* [2] strigă neamțul din fața lui Janusz. Se putea simți și încă foarte clar că-și pierde stăpînirea de sine. Nu întîlnise desigur niciodată încă atîta neobrăzare la oamenii pe care îi percheziționase.

La spatele lui Janusz stătea un gestapovist înalt, tînăr, nespus de chipeș.

„Nu seamănă deloc cu Schelting, își mărturisi Janusz în gînd, doar accentul este același. Probabil că și el este tot din Heidelberg".

Și, dînd glasului tonul cel mai amabil, îl întrebă :

— *Sind Sie in Heidelberg zu Hause ?* [3]

Tînărul nu răspunse nimic ; îl izbi doar cu țeava revolverului în spate, împingîndu-l înainte spre acela care-l aștepta, la spatele mesei.

„M-am săturat de toate astea, își spuse în gînd Janusz, și așa totul e pierdut. Nici nu mă gîndesc să fiu un martir..."

Făcu încă un pas spre neamțul ce stătea în fața lui, cu casca pe cap și mutînd broșura din mîna stîngă în cea dreaptă îl lovi ușor cu ea peste nas pe gestapovistul care urlase.

---

[1] Mîinile sus ! (germ.).

[1] O, am găsit o splendidă jucărie. Socot că provine din pădure... (germ.).
[2] Nu mișca, că trag ! (germ).
[3] Sînteți originar din Heidelberg ? (germ.).

— *Ruhe!* [1] grăi el foarte calm, dar cu glas puternic.

Au fost ultimele lui vorbe pe acest pămînt. Răsunară două împușcături, asurzitoare, în odăița neîncăpătoare. Janusz se rezemă cu pieptul de masă, apoi, alunecînd, se prăbuși ca un manechin pe grămada de hîrtii. Sîngele începu să-i șiruie pe vraful de însemnări, notițe, ca și pe versurile — încărcate de inteligență — întotdeauna tăinuite. Izbuti încă să cugete că orice sfîrșit este atît de surprinzător de absurd.

— Și iată că n-am să mai pot face nimic, încercă el, chiar, să șoptească.

Dar... un nour mare, roșu, îi acoperi repede starea de conștiință, ca și cum mîinile morții ar fi rupt marginile propriului lui scut, iar apoi ar fi lovit în chiar mijlocul lui — și astfel totul se sfîrși.

— *Na, der ist fertig,* [2] zise neamțul înalt, chipeș, din Heidelberg.

---

[1] Liniște! (germ.).
[2] Ei, ăsta-i gata (germ.).

PRIMA ZI

I

Spychała locuise cîtva timp în casa din Bracka 20, în fosta odăiță a lui Janusz. Se mutase acolo pe cînd trăia încă Myszyński — cu asentimentul acestuia — care, în timpul ocupației, nu venise aproape niciodată la Varșovia. Însă, tocmai cînd Janusz pieri, Kazimierz se mută, cedînd odaia tatălui lui, spre marea indignare a domnișoarei Tekla.

Toamna tîrziu, în 1943, bătrînul Spychała apăruse la Varșovia cu mintea aproape rătăcită. Întreaga lui familie fusese asasinată de naționaliștii ucrainieni la Baranówka, unde continuaseră să locuiască. Bătrînul era plecat după cumpărături, petrecuse în oraș și se întorsese destul de tîrziu. Asta îl salvase de la moarte. În schimb, Sonka, mama lui Kazimierz, cu doi copii zăceau în casa incendiată — dar care nu arsese — cu gîtul spintecat într-un lac de sînge și cu ochii holbați. Sabina, cu geometrul ei plecase încă din anul patruzeci la Lwów și pierise undeva fără urmă. Bătrînul venise la Varșovia și, într-o zi de noiembrie, foarte mohorîtă, apăruse la Spychała. Cine îi dăduse adresa, cum ajunsese la hotărîrea să-și caute fiul era imposibil de aflat. Natura primitivă, de om simplu, a bătrînului, instinctele ei îl conduseseră din Baranówka de-

vastată pînă la Varșovia, iar aici pînă la micul palat al familiei Biliński.

Desigur, fusese vorba doar de instincte, căci prea puțină minte mai rămăsese în capul bătrînului. În primul rînd nu înțelegea nimic. Nu înțelegea cine i-a asasinat familia, ce legături puteau să existe între naționaliștii ucrainieni și germani, cine sînt bolșevicii, ce armată înaintează fără preget spre Apus... Nu înțelegea nimic! Toate problemele generale erau înăbușite de tragedia lui personală. În fața ochilor avea mereu cadavrele familiei asasinate și dacă vorbea — devenise nespus de vorbăreț — nu vorbea decît despre ceea ce văzuse. Domnișoara Tekla trebuia să asculte mereu, ore întregi, aceeași istorie.

„Din fericire, părinții mei n-au avut parte de o astfel de grozăvie", își încheie el povestirea pe un ton sentențios.

Și, lucru ciudat, în capul bătrînului Spychała totul se învălmășise în așa hal, încît i se părea că, laolaltă cu leșurile familiei ucise, rămăsese în casa scăpată de la focul ce-i fusese pus și cadavrul fiului lui mai mic, Jasio, care — se știa prea bine — răposase cu mulți ani în urmă pe cînd erau încă în Solowiówka, la căile ferate. Pentru Spychała, cel mai rău lucru era tocmai pomenirea asta a micului Jasio — a cărui moarte fusese cel mai groaznic moment din frageda lui tinerețe, după cum faptul că, în sporovăiala lui fără sfîrșit, bătrînul nu amintea măcar de uciderea mamei și a surorii sale, revenind continuu doar asupra morții lui Jasio, devenise ceva de nesuportat.

De altfel, Spychała avea prea puțin timp să asculte lamentațiile tatălui, întrucît lipsea de acasă mai toată ziua și adesea nu se întorcea nici noaptea. Locuia într-un mic budoar alături de dormitorul Olei, fără s-o vadă însă cu săptămînile. În schimb, bătrînul Spychała, mirosind că fiu-su nu putea fi ușor găsit, se scula din pat la diferite ore, coborînd jos în micul budoar — unde dormea Kazimierz — ca să „stea de vorbă" cu el. Pe Kazimierz îl jena nespus de mult faptul că bătrînul nu putea pricepe în nici un chip unde se află, că nu-și dădea seama de stările care domneau în casă și mai ales că Ola nu era una și aceeași cu Marysia Bilińska, și bănuindu-l chiar, mereu, că-i spune el doar așa, ca să nu se „dea de gol."

În dimineața zilei de 1 august 1944 — o zi însorită — bătrînul Spychała se sculă repede din pat, pe la orele cinci, se îmbrăcă cu ce găsi „la îndemînă" și, strecurîndu-se pe scările de serviciu ce scîrțîiau, se duse la fiu-su. Tare se miră cînd îl găsi pe Kazimierz deja îmbrăcat, bărbierit și gata să iasă în oraș.

— Ce-i, mă, cu tine de te-ai sculat cu noaptea-n cap? îl întrebă el așezîndu-se pe un scaun chiar lîngă ușă. Și încotro te grăbești așa?

Spychała tăcea.

— Și de ce nu răspunzi, măi, ca oamenii?

Bătrînului nu-i trecea deloc prin cap că, acum, nu se putea vorbi despre toate și că cel mai bun lucru era să nu pui întrebări.

Deodată bombăni.

— Unii spun că Rusek e la Praga.

Uimit, Spychała se uită la bătrîn. Nu-și putea închipui că el știe ce este cartierul Praga și cu atît mai puțin că are astfel de vești. De fapt, de ieri circula insistent zvonul că rușii au forțat trecerea lîngă Dęblin și că avangarda lor

ajunsese pînă la Praga. Îl nelinişti gîndul că bătrînul ar avea cunoştinţă şi despre alte lucruri.

— Cine ţi-a spus, tată ?

— Mi-a spus aseară... Tekla.

Iar apoi, gîndindu-se o clipă, adăugă :

— Unde-i Praga asta ? Departe ?

Întrebarea îl linişti pe Kazimierz. Prefera negura din capul tatălui său unei viziuni clare a stării lucrurilor. Îşi zise în gînd că, cu tot talentul varşovienilor de a răspîndi zvonuri şi cu toată neverosimila imprudenţă a acelor zile, ştirea despre hotărîrea luată ieri după-amiază nu ajunsese încă la „ştabul" Bracka 20. (Helenka denumea „ştab" compania domnişoarei Tekla, a doamnei Szuszkiewiczowa precum şi a bătrînului Spychała).

Îl expedie repede pe taică-su. Se grăbea, trebuia să plece şi nu voia să observe bătrînul cum scoate pistoletul din ascunzătoare.

— La revedere, tată, zise el, şi astăzi să nu ieşi din casă.

— Şi-apoi, de ce ? întrebă el pe fiu-su din prag.

— S-ar putea să se tragă, răspunse Kazimierz.

— Şi cine o să tragă ? se cruci bătrînul.

— Cine ? Nemţii, fireşte, glăsui Kazimierz.

Bătrînul se grăbi să plece, tîrşindu-şi picioarele spre scară.

Văzînd neliniştea lui taică-su, Spychała căzu pe gînduri. Neliniştea asta era ceva cu totul de neînţeles, de straniu. Bătrînul îi reaminti de pasărea care presimte furtuna.

Nu mai avea, de altfel, timp să-şi bată capul cu asemenea chestiuni pur personale. Ce-i drept, era ajutorul comandantului de sector, dar şi

unul dintre puţinii ofiţeri care de ieri seară avea în buzunar hîrtia respectivă.

„Alarmă. Către comandanţii de sectoare, personal. Ziua de 31 VII, orele 19. Ordon «W» pe ziua de 1 VIII, — orele 17..."

Simţea cum i se strînge inima şi fu cuprins pentru întîia oară în viaţă de ceva ce aducea a spaimă. Avea impresia că un nour mare, greu, se apropie de el. Dar... nu putea da înapoi. Îşi dădea bine seama de insuficienţa ordinelor ăstora, de tot felul. Înţelese că nu mai era nimic de făcut, că totul va decurge de la sine.

Se grăbea... încă o întîlnire. Deşi era foarte devreme văzu (sau poate i se păru) că pe străzile Varşoviei domnea o circulaţie mai mare ca de obicei pentru o oră atît de matinală. Trecu prin Marszalkowska şi prin Ogród Saski. Coti spre Elektoralna. Nu bănui că ziua se va face atît de frumoasă, ba gîndi chiar că îndată după-amiază nu va mai fi frumos. La începutul străzii Elektoralna era casa în faţa căreia se oprea adesea, casă în care locuia Antoni Malczeeski. Spychała îl simpatizase întotdeauna pe acest poet-ostaş. Între el şi Kazimierz nu exista nici un punct de contact şi totuşi se opri şi de data asta. Casa, deşi nu mare, era construită foarte armonios. „Ce pricepuţi au fost oamenii aceia", îşi zise în gînd Spychała... banal. Era totuşi un gînd pur exterior, „demonstrativ" (pentru el însuşi). Căci în spatele lui se ascundea un alt gînd împovărător. Spaima.

În locuinţa de pe Chlodna erau mai puţine persoane decît ieri seară. Zarurile fuseseră aruncate, dar nu prea ştiau despre ce ar putea discuta. Spychała avea impresia că se află într-o gară, conducînd pe cineva care porneşte într-o

călătorie îndepărtată (Bilińska ?), că trenul urma să se urnească de îndată — așa că discuția „esențială“ nu mai merită să fie începută, nimănui nemai arzîndu-i de banalități — și că stînd în fața vagonului și uitîndu-se în ochii femeii conduse... tăceau amîndoi. Într-o încăpere banală, printre domni neliniștiți care șed în fotolii, convorbirile... se întrerupeau de la un moment la altul, în așteptarea celor ce întîrziau sau nu veneau deloc, schimbînd între ei cuvinte indiferente. În sfîrșit și-au dat seama că n-au pe cine aștepta. Comandantul șef le vorbi despre chestiunile ce depindeau de desfășurarea acțiunii, ca și cum el însuși ar fi avut asupra lor o influență exclusivă, decisivă. Era vorba, de altfel, de amănuntele transmisiunilor. Cu acest prilej Spychala află, mirat, despre mutarea statului-major în cartierul Wola.

De cîteva clipe, în fața lui, la masă, observase un om pe care nu-l cunoștea și care nu fusese aici nici ieri, nici alaltăieri.

Era un ofițer (fiecare mișcare trăda în el pe ofițerul de carieră) de talie scundă, gras, chel, pe față cu pete de roșeață, și ai cărui ochi mici, convecși, foarte albaștri, i se păreau lui Spychała deosebit de cunoscuți.

Pe omul ăsta îl cercetă cu privirea în așa fel, încît nici nu auzi măcar cum de izbucnise cearta. Ofițerii își imputau reciproc superficialitate și incompetență, fără ca Spychała să poată înțelege care-i obiectul conflictului. Omul din față, și încă destul de vizibil, se interesa și el de persoana lui Kazimierz.

În larma iscată se auzi, pe neașteptate, mugetul sirenelor. Cineva căută pe fereastră, dar nu văzu nici un avion. Cei întruniți se uitau unul la altul fără să vorbească. Șuieratul sirenelor nu le spunea nimic. Poate că le spunea ceva nemților ?

Atmosfera deveni și mai încărcată. Cearta se întrerupse, iar după cîteva clipe se întrerupseră și conversațiile. Începură să-și ia rămas bun. Făceau lucrul acesta cu indiferență, fără a-și mai reaminti cele ce urmau să aibă loc după-amiaza. Spychała primi sarcina să fie lîngă clădirea PKO — Casa de Economii — la intersecția străzilor Swietokrzyska și Iasna.

Ca de obicei ieșiră cîte doi. Coincidența făcu să iasă împreună cu ofițerul chel și Spychała. Pe scară își reaminti cine era : Staś Czyż.

— Ce-i cu tine ? îl întrebă el cînd ajunseră afară.

— După cum vezi nimic deosebit, răspunse Czyż calm, zîmbind. Ne întîlnim în același loc.

— Cu singura deosebire că a trecut, de atunci, un sfert de veac.

— Un veac atît de neliniștit.

Porniră amîndoi. Czyż dădea însă semne de tulburare.

— Ar trebui să ne separăm, zise el lui Spychała, cu timiditate.

Kazimierz rîse.

— Uită-te numai în jurul tău, spuse el, nu noi sîntem cei ce facem larmă.

Cei doi ofițeri mergeau agale ; pe lîngă ei treceau oameni mai tineri mergînd cu pași iuți. Erau sute de tineri, bărbați și femei, ce grăbeau spre locurile lor de întîlnire. Numeroși băieți aveau cizme, canadiene și rucsacuri. Mai fiecare purta o valiză, un sac sau un pachet mare. Buzunarele le aveau pline pînă la refuz. Din cînd

în cînd treceau patrule germane care se prefăceau că nu văd nimic.

În strada Zabia intrară într-o cafenea mică (îi spuneau „Lula"), aproape pustie la ora aceea. Se așezară într-un colț și în tăcere se uitară unul la celălalt, descifrîndu-și din nou trăsăturile. Ale lui Czyź păreau înmărmurite. Liniile lor se concentrau în jurul gurii, care era crispată. Buzele trandafirii și destul de moi — pe care Kazimierz le ținea perfect de bine minte așa cum arătau la tînărul de atunci — deveniseră acum și ele înguste, crispate. Spychała constată că-s dezagreabile, pur și simplu, și regretă pe bărbatul de altădată, proaspăt, nespus de roz. În fața lui ședea acum cineva cenușiu, absolut necunoscut. Dar... Cu toată impresia asta, nu trase nici o concluzie din schimbările suferite de tînărul Staś, cel de odinioară — lipsă ce și-o reproșă mai tîrziu, pentru un diplomat o atare greșeală fiind într-adevăr de neiertat.

În cele din urmă, punîndu-și mănușile pe masă, alături de ceașcă, Spychała zise nerăbdător :

— Uite, vezi, fără să ne dăm seama am pierdut cel mai mare atu al acțiunii noastre : surpriza.

Staś Czyź, fără să rostească vreun cuvînt, se mișcă doar tulburat pe scaunul lui. Spychała, de altfel, nici nu aștepta vreun răspuns de la el.

— Hai, grăi el, adresîndu-se lui Czyź pe un ton poruncitor, spune, ce se întîmplă cu tine ?

— Ce pot eu să fac ? Am căzut aici ca o prună în băligar. Pînă acum am fost în pădure.

— Tocmai asta e. Nu te-am văzut.

— Da, pentru că mă aflu aici numai de cîtva timp. Nu ne-am întîlnit, pur și simplu.

— Aha, continuă Spychała cercetarea. Dar frații ?

— Au pierit. Doi la Katyn, unul la Oświęcim. Mai sînt doi : unul la Londra, al doilea aici.

— Uite, vezi, dar tu, tu ce-ai făcut în cei douăzeci de ani trecuți ?

— Mi-am pierdut vremea prin garnizoane mărunte : Kielce, Grudziądz...

— Te-ai plictisit ?

— N-am avut timp. Am avut soție, copil...

— Acuma n-ai ?

— N-am ! Sînt liber ca o pasăre.

— Aha ! Grozavă libertate.

— Dar tu ? Numele tău rar a ajuns pînă la mine. De la înălțime.

— Sper că ai uitat cum sună.

— Știu, ești maiorul Kotlarz.

— Da, chiar așa.

Se examinară atent unul pe celălalt.

— Și ce spui tu de toate astea ? îl întrebă Kazimierz.

— Are vreo importanță ? Nu sînt decît un minuscul cățeluș, făcu Czyź cu falsă modestie.

— Maică-ta a murit ? îl întrebă Spychała pe neașteptate.

— Da, a murit.

— Tatăl meu mai trăiește, vorbi Kazimierz, oarecum lăudăros.

— Adevărat ? grăi Czyź, indiferent, pe un ton din ce în ce mai rece.

— Hai, spune, ce gîndești de harababura asta ?

Nedumerit, Czyź dădu din umeri.

— Spun ba că răscoala nu va izbucni, ba că va izbucni. Dimineața într-un fel, după prînz

în altfel. Nici măcar ordinele n-au fost expediate la timp.
Din nou Czyż mormăi ceva.
— De ce? zise el apoi. Azi au avut o dimineață întreagă.
— Nu huli, omule, făcu Spychała frîngîndu-și mîinile, n-au avut decît cîteva ore! Aici doar e vorba de o adevărată mobilizare. Și, oare, ne putem noi gîndi la vreo ofensivă? Iar în defensivă nu putem face nimic, totul se va spulbera. Și gata!
— Și ăia sînt tineri, preciză Czyż, făcînd un gest nedefinit spre stradă.
— Și pentru că sînt tineri trebuie să piară? Îi vor căsăpi ca pe niște berbeci.
— Cel mult îi vor împușca, zise Czyż, tot mai rigid.
— Ai auzit, desigur, ce au spus și azi și ieri. De nu există destul armament, să li se distribuie topoare, tîrnăcoape și baroase. Auzi, Staś! repetă Spychała cu disperare în glas, topoare, tîrnăcoape, baroase. După șase ani de pregătire — o neașteptată improvizație.
Czyż nu-și băuse cafeaua. Ochii i se îngustau tot mai mult.
— Așa a trebuit să fie. Sovieticii se apropie de Praga. Trebuie să luăm în stăpînire Varșovia, înainte ca ei să sosească. Aici trebuie să fim noi stăpîni...
Spychała rîse.
— Mereu stăpîni..., glăsui el.
Ofițerul cel chel își înălță rigid puțintica lui făptură, iar fața îi deveni de piatră.
— Maior Kotlarz, grăi el, în șoaptă, ca pe scenă, semeni panică, maiorule. Trebuie să fii prudent, altfel...

Spychała se trezi.
„Sînt un idiot, cugetă el, ca întotdeauna, o supremă inabilitate. Nu știu măcar cine este el. Nu l-am văzut de peste douăzeci de ani. Și ce importanță poate să aibă colegialitatea născută în expedițiile unor imberbi... Atunci era doar o jucărie, iar acum e vorba de încleștări mortale. Cu oamenii din lumea asta e din ce în ce mai rău..."
Căută adînc, deschis, în ochii lui Czyż și începu să vorbească despre altceva.
— Uite, vezi, spuse el privindu-l atent pe Czyż, nu ne-am văzut de atîția ani. Eu am avut impresia că nu s-a schimbat nimic, că sîntem amîndoi tot ăia de acum douăzeci de ani. Și toate astea nu-s decît iluzii. Nu rămînem pe loc. Uite, să știi un lucru, adăugă pe un ton de confidență și aplecîndu-se deasupra măsuței spre Stanisław, niciodată nu trebuie să revenim la lucrurile apuse, din trecut. Încercarea se răzbună crunt. Astea sînt, crede-mă, cele mai rele decepții.
Celălalt nu înțelegea nimic. Clipea din pleoape, iar ochii lui mici, albaștri deveniseră două dungi subțiri.
— Maior Kotlarz, repetă el, nu mai vorbiți pe ocolite. Eu știu ce gîndiți.
Spychała își mărturisi în gînd că Czyż — cu ochii lui mici și cu genele lui albe — seamănă acum leit cu un porc. Și-și dădu seama totodată, că pînă atunci nu fusese cu nimeni atît de sincer.
„Arunc perle la porci", cugetă el.
Se trezi.
— Știi ceva, Staś, rosti el rar, te sfătuiesc să nu te legi de mine. Alții — mai grozavi — și-au frînt gîtul.

Cżyż amuţi.
— Maior Kotlarz, zise el, voi raporta comandantului.
Spychała se ridică; îşi luă mănuşile de pe masă şi zise:
— Adio, colega.
Şi ieşi trîntind uşa cofetăriei.

II

Dimineaţa era proaspătă şi luminoasă. Cerul azuriu se întindea deasupra oraşului, anunţînd amăgitor, vreme frumoasă, durabilă. Andrzej, gata să plece dis-de-dimineaţă, îşi aruncă doar ochii în odaia mamei. Domnişoara Tekla în „sufrageria mică" (cea mare fusese închiriată cuiva) pregătea dejunul de dimineaţă. Chiar şi interiorul micului palat — întunecos, fiind înconjurat din toate părţile de construcţii — respira văratic.
Spre uimirea domnişoarei Tekla, bătrînul Spychała se strecurase pe scara frontală — pe unde nu fusese niciodată văzut — şi se îndrepta spre ieşire.
— Încotro? îl întrebă domnişoara Tekla.
Bătrînul, mişcînd mîna, răspunse:
— Mă duc la Praga, vreu să văd tancurile sovietice.
— La Praga? Aţi căpiat? exclamă Tekla. Acolo e plin de nemţi. I-am văzut ieri, s-au scurs toată ziulica.
Dar bătrînul nu o ascultă. Uşa principală se închise cu zgomot.
— „Ştabul" se fărîmiţează, auzi domnişoara Tekla glasul ironic al Helenkăi, care traversa holul.

Andrzej apăru din nou.
— Domnişoară Tekla, zise el violent, cum obişnuia, repede cafeaua, mă grăbesc.
Domnişoara Tekla îmbătrînise în ultimul timp, se mişca tot aşa de maiestos ca şi mai înainte, dar scăpa totul din mîini. Şi acum, la ţipătul lui Andrzej, scăpă linguriţa care, lovind farfurioara, îi făcu o spărtură semicirculară.
— Mare necaz cu băieţii ăştia.
Andrzej nu avea cîtuşi de puţin aparenţa unui băiat. Era un bărbat voinic, chipeş, muşchiulos şi bronzat. Avea umerii largi, iar scurta din pînză de casă, frumoasă şi foarte lungă, stătea lipită de el ca pe un manechin.
— Spuneţi-i mamei că voi fi la cafenea, zise el sărind în hol.
Trînti apoi uşa, zbură peste cele cîteva trepte ale scării şi dispăru pe poartă. De cîte ori se uita la poarta asta deschisă, domnişoara Tekla vedea în ea automobilul cu care plecaseră în necunoscut Marysia şi Alo. De la Alo sosise o veste prin „cineva" (numele nu trebuia rostit nici măcar în gînd). Domnişoara Tekla avea în „biblioteca" ei o carte veche cu reţete pentru tot soiul de prăjituri, plină de scrisul decolorat al străbunelor ei din Podolia. Acolo era o reţetă „pentru cozonaci sacramentali — de la cineva". Domnişoara Tekla era obişnuită cu genul ăsta de anonimat.
În rochie de culoare deschisă coborî şi Ola. Era foarte calmă, deşi calmul ăsta lăsa impresia de ceva artificial. Îi zîmbi domnişoarei Tekla.
Biesiadowska ura din suflet zîmbetul ăsta ce cuprindea — în părerea ei — întreg parventismul doamnei Gołąbek. Cu tristeţe recunoştea că doamna Ola devenise oarecum mai frumoasă cu

vîrsta. Făcea o impresie tot mai plină de noblețe, ca și cum faptul de a locui într-o casă care văzuse în încăperile ei cîteva generații de mari doamne ar fi influențat-o și ar fi făcut din ea o matroană cu maniere și cu pas solemn, asemenea prințesei Anna Bilińska. Iar lucrul ăsta o umplea de nespusă amărăciune pe domnișoara Tekla. Culmea răului era însă faptul că Ola se încăpățînase, de cîtva timp, să bea dimineața fierturi de ierburi — ceaiul era îngrozitor și lipsea — preferînd mușețelul. Bătrîna gospodină considera lucrul ăsta — care ar fi fost o nimica toată pentru bătrîna prințesă sau pentru Marysia — drept o culme a pretențiilor, ce o făcea în sinea ei să turbe de ciudă.

— Domnișoară Tekla, o întrebă Ola, ceaiul meu de mușețel e servit?

— Am pregătit infuzia, răspundea laconic domnișoara Tekla. Și adăuga mormăind pe sub nas: „Domnișoară Tecia, domnișoară Tecia! Nimeni nu mi-a spus vreodată domnișoară Tecia... Doar Alo."

— V-ați îmbrăcat în albastru, doamnă Ola? glăsui ea, privindu-i rochia și punîndu-i ceașca de mușețel pe masă.

— Ce mai albastru! doar niște puncte invizibile pe un fond cenușiu.

De la moartea lui Janusz domnișoara Tekla își dăduse silința să fie întotdeauna îmbrăcată în negru, sau în ceva de culoare foarte închisă, ceea ce, de altfel, nu-i cauza nici o dificultate, dulapurile de sus fiind pline cu tot felul de vechituri. Rochiile bătrînei prințese — era secretul ei cel mai mare — le vînduse teatrelor germane. Doar Hubert avea cunoștință și Marysia Tatarska care făcuse pe intermediara, pînă

ce se prăbușise moartă în cafeneaua de pe Marszalkowska. Acum, se spune că a împușcat-o Hubert.

Faptul că Ola se îmbrăca în culori deschise, se coafa la frizer, umbla în halate cu dantele — îi lua domnișoarei Tekla somnul de pe ochi.

— Auzi... în același pat, îi șoptea ea doamnei Szuszkiewiczowa, în care dormise și Marysia, după ce petrecuse un an pe malul lacului Boden cu Staś Dygat și apoi apăruse din nou în casa din Bracka. Și cavalerul ăla cu ce se putuse făli? E doar slab ca o mîrțoagă...

— *Sans doute il possède des qualités secrètes!* [1] zicea doamna Szuszkiewiczowa, cu zîmbetul indulgent al femeii măritate.

Ola se impacientă ușor, auzind observația făcută de Tekla asupra rochiei sale.

— De altfel, v-am spus de atîtea ori, preciză ea, nu port doliu din cauza copiilor. Doresc să-și aducă aminte de mine ca de o femeie senină. Doliul adevărat, adăugă ea, se păstrează în inimă, domnișoară Tecia.

— Oh, din moment ce simți doliul în inimă, nu-ți mai arde, pur și simplu, să îmbraci rochie de culoare deschisă.

Ola se strîmbă.

— Domnișoară Tekla, continuă ea aspru. Am pierdut un copil, mai am însă încă doi. Trebuie să trăiesc pentru ei. Înțelegi, domnișoară? Trebuie să simulez în fața lor că nu sînt tristă, că nu mă tem...

— Dar pentru ce?

— Pentru că și ei s-ar teme.

[1] Are, desigur, niște calități ascunse! (fr.).

— Oh, desigur că copiii dumneavoastră nu s-ar teme. Nu vă cunoașteți copiii.

— Nici o mamă nu-și cunoaște copiii. De altfel, cu tinerii este atît de greu. Ei nu vor niciodată să-și recunoască propriile lor sentimente. Uneori ai impresia că nu au nici un fel de sentimente...

— Ah, doamnă dragă, au, au ! zise domnișoara Tekla și, deodată, se așeză la masă în fața Olei, parcă neputincioasă, parcă ostenită. Atît de mult se chinuiește omul cu ei, continuă ea pe un ton cu totul schimbat, pe tonul unei confesiuni... Cu Janusz, cu Alo... Și care-i rezultatul ?

— Janusz a fost o persoană nespus de nefericită, oftă Ola, iertîndu-i în clipa aceea domnișoarei Tekla toate aluziile neplăcute.

— Ah, ei sînt toți la fel..., răspunse domnișoara Tekla suspinînd... Și era greu de știut ce putea să însemne afirmația asta.

De cîteva clipe Helenka se așezase la masă și acum i se auzi glasul :

— Nu sînt de părerea asta, bombăni ea, Janusz a fost foarte fericit.

Doamna Ola, nevăzînd-o intrînd, tresări la sunetul aspru, plin, cu timbru profund, al glasului fiicei ei.

— De ce ? întrebă ea uimită.

— A fost atît de adîncit în buricul lui propriu, încît n-a văzut în jur nimic, răspunse Helenka. Și-i doar o adevărată fericire să nu pricepi nimic din ce-i pe lumea care te înconjoară.

— Dar tu, Helenka, înțelegi multe ?

— Mai mult desigur decît Janusz. Helenka continuă să păstreze tonul aspru : Știu, cel puțin, cum trebuie împinsă lumea pentru ca bombele să nu cadă în cap mai tîrziu...

— Slavă domnului, Helenka, zise domnișoara Tekla, cel puțin acum știm cine va cîștiga războiul. Domnișoara Helena Gołąbkówna... — și domnișoara Tekla pronunță pronumele fetei pe un ton foarte ironic.

— Acum, socot eu, nu există nici o îndoială cine va cîștiga războiul ! răspunse Helenka dînd din umeri.

— Da, dar în ce situație ne vom găsi noi ? întrebă Ola, neputincioasă.

— E ușor de ghicit, răbufni Helenka. Cu lațul de gît.

— Vai de mine, nu putem spune așa ceva, negă mama.

— Așa vi se pare vouă, tuturor...

— „Vouă“, „vouă“, repetă Ola, ce însemnează „vouă“ ? Dar tu ce faci ? Unde ești tu ?

Helenka tăcea.

Domnișoara Tekla se folosi de acest moment pentru a le comunica :

— Andrzej a spus că va fi la cafenea.

— Ah, adevărat, se repezi Ola, trebuia să mă întîlnesc acolo cu mătușa Royska.

— Doamna Royska este la Varșovia ? întrebă mirată domnișoara Tekla.

— Da, zise Ola puțin jenată, urma să sosească astăzi. Dar... din Zabia Wola, lîngă Zyrardów, unde se află de trei zile. Acolo a sosit cu un autocamion... cu vaci, cu provizii.

— A plecat din Puste Łąki ? glăsui Helenka mirată și ridicînd ochii spre maică-sa.

— Da, a plecat, zise Ola, crispîndu-și brusc gura, Puste Łąki nu mai există, continuă ea, rostind cu greu cuvintele.

— Cum așa? făcu Helenka cu un glas mult mai potolit.

— Acolo sînt deja bolșevicii. Tu nu pricepi lucrul ăsta? spuse doamna Ola.

Tekla, cu capul aplecat, se uita în farfuria din fața ei.

— Vin pretutindeni pe urmele noastre.

— Din fericire nu după noi, ci după nemți, preciză Helenka, cu un accent de triumf în glas.

— Doamna Royska n-a venit la noi..., constată domnișoara Biesiadowska, fără să-și ridice capul.

Ola se prefăcu că n-o aude. Ieși în antreu, și, luîndu-și doar umbrela, se îndreptă spre stradă.

Strada Bracka era scăldată în soare. Umbrele erau scurte și albastre. Ola se obișnuise deja cu strada asta, care era cu mult mai zgomotoasă decît strada Czacki. Îi plăceau mișcarea și magazinele ei pline de viață. În colțul cu strada Chmielna era magazinul Pakulski, care era în stare — chiar în clipele acelea grele — să expună în vitrine niște fructe și legume, și să vîndă și ceapă cu aspect — din cauza soarelui ce lucea aici — de mere aurii. Ola mergea gustînd voluptatea căldurii și clipind din ochi se uita la trotuarele tixite.

„Nimic nu ne poate doborî, gîndi ea, sîntem o forță vitală..."

Și tocmai sub soarele ăsta, în strălucirea lui văratică, îi veni în gînd Antoś. La drept vorbind el n-o părăsise nicicînd. Nu era o simplă frază cînd spusese domnișoarei Tekla că doliul se poartă în inimă. Ola avea cauze cu mult mai mari să fie în doliu, deoarece o mustra conștiința. Consimțise ca Antek să rămînă la țară

prea ușor și îi ceruse, categoric, să se întoarcă la Varșovia, prea tîrziu. De altfel socotise, cît se poate de sincer, că la țară va fi mai în siguranță. Totuși, e aici, rezultase pentru ea, și o stare de comoditate. Prezența unui fiu matur în casă, în casa nouă de pe Bracka, ar fi fost jenantă. Se temea de o convorbire fățișă cu fiul ei: violent, bărbat. În ochii lui Andrzej citea, din cînd în cînd, numai un reproș mut. Chestiunea „abandonării" tatălui pe șoseaua de lîngă Siedlce o discuta doar cu Helenka și numai atunci cînd voia s-o necăjească sau să-i facă în ciudă.

Porni cu pași domoli pe Chmielna.

Îngusta stradă era toată într-o umbră albastră. De amîndouă laturile străzii micile magazine erau pline cu tot felul de vechituri. Oamenii vindeau ce puteau ca să trăiască. Dar cine cumpăra? Cine putea să aibă bani?

Îi apăru în gînd Antek. Cel mai rău lucru era că nimeni nu știa cum a pierit. Anielcia îi adusese portofelul și ceasul. Era cu mult mai mîhnită decît te-ai fi putut aștepta de la o rudă îndepărtată. În pofida tuturor lucrurilor, Ola nu se putea împăca cu gîndul că în viața fiilor ei ar fi figurat și niște femei. Își imaginase însă totul despre Antek și Anielcia. Aceasta îi povestise îndelung că Antek locuise la ei îndată după începutul războiului, lucru despre care Ola avea cunoștință. Pe atunci Antek scria însă destul de des. Numai după aceea dispăruse fără urmă. De ce părăsise căsuța bunicii? Anielcia nu-i putuse explica lucrul ăsta, după cum nu-i spusese nimic despre cauza care-l făcuse să se găsească în casa familiei Targowski.

Pe Chmielna, colț cu Nowy Swait era o casă distrusă. Strada Foksal avea însă un aspect voios, cu copacii verzi și cu cerul ce continua să fie curat, făcînd impresia că-i iunie, iar nu august.

Ola intră într-un mic local al firmei Wedel, cafeneaua „Manilla" de pe strada Nowy Swait, iar apoi, prin local, într-o mică grădiniță. Sub umbrele mari în dungi albe și roșii ședeau la măsuțe mici amatorii de cafea bună. De unde provenea cafeaua asta în timpul ocupației, nu-și puteau imagina nemții, dar era, și încă de bună calitate. Andrzej o aștepta pe maică-sa într-un colț. Umbrela îi acoperea fața bronzată, iar după bărbieritul proaspăt obrajii îi avea albăstrui. Ola nu se întîlnise de mult cu fiul ei „în oraș", iar acum se uita la el ca la un străin. O uimi prin farmecul și prin maturitatea lui. Era un bărbat în toată puterea cuvîntului.

„Cînd s-a întîmplat ?", cugetă Ola, luînd loc la măsuță.

— Mamă, bei o cafea ? întrebă Andrzej simplu, dar și cu grijă.

Ola se uită la mîna lui așezată pe măsuță. În cealaltă ținea o țigaretă. Avea mîinile nespus de frumoase, cu degete foarte lungi. Degetul mic era aproape tot atît de lung ca și al patrulea. Unghiile lungi și convexe, tăiate foarte scurt. Pe mînă, deasupra, creștea un păr mărunt negru. Andrzej era totuși un brunet de culoare foarte închisă.

— Da, zise ea, aș bea cafea ; n-o mai aștept pe mătușa Royska. Mi-am dat întîlnire cu ea aici.

Andrzej își aplecă puțin capul și lăsă palma în jos, strîngînd între degete țigara care se stingea.

— Regreți Puste Łąki ? îl întrebă mama și regretă pe loc întrebarea. Andrzej își înălță ochii de la pămînt și o privi oarecum mirat, ori chiar speriat.

Îi veni în minte micuțul Andreiaș alergînd în fața casei din Puste Łąki. Îi văzu piciorușele slăbuțe și primele lui jocuri cu ciinii. Apoi, adolescent, cum îl zărise într-o zi — de pe cerdacul din Puste Łąki — îndepărtîndu-se în fundul parcului, spre pădure, împreună cu taică-su. Plecau așa, fără să se uite îndărăt. Atunci simți ea în inimă înțepătura invidiei, zicîndu-și în gînd că niciodată Andrzej nu se va înclina așa spre ea, mergînd pe stradă sau pe alee, că niciodată nu-i va arăta o astfel de încredere, că pentru ea are respect, dar mai puțină dragoste... mai puțină duioșie.

Și acum, cînd își privea în cafeneaua asta fiul, străin de ea, și care voia să stea de vorbă așa cum stă un fiu cu mamă-sa (așa își închipuia ea), văzu, pe neașteptate, distanța imensă ce-i despărțea, pe amîndoi, de vremea de odinioară. Răstimpul acesta întreg îl resimți transformat și oarecum concentrat în țigara aceea a lui fumată pe jumătate (cînd a început el oare să fumeze ?) ca și în privirea lui nemulțumită, întrebătoare față de indiscreția ei.

Din nou Ola își lăsă ochii în jos, spre mîinile lui.

„Niciodată n-am băgat de seamă că are mîini atît de frumoase. În copilărie n-a avut astfel de mîini... Sau de-abia acum mă uit eu la mîinile lui ?" își spuse Ola în gînd, repetînd într-o doară :

— Da, te rog. Comandă o cafea mică.

— Și prăjitură ?

— Da. O bucată de cozonac cu brînză.

Andrzej tăcu cîteva clipe; aștepta să i se aducă prăjitura și cafeaua, lucru ce urmă nespus de repede.

Oarecum lacom, ca un ostaș, Andrzej se aplecă asupra cafelei, încît Ola fu înduioșată. Apoi își ridică brusc trupul, îndreptîndu-și-l. În ceașcă rămăsese doar jumătate din licoare.

— Mamă, ai ceva să-mi spui? întrebă el deodată cu o aparentă indiferență. Și de-abia acum observă Ola la el o fărîmă de neliniște.

„Cît e de copilăros, gîndi ea, orice s-ar zice, e copilăros."

Apoi zîmbi.

— Desigur, placi mult femeilor, îi spuse ea (surprinzător chiar pentru ea însăși).

Andrzej se înroși. Fața lui brună deveni purpurie de tot și se uită la maică-sa cu reproș.

— Niciodată nu mi-ai vorbit așa, mamă, zise el.

Olei îi păru rău.

— Ah, dragul meu, mărturisi ea cu tristețe, ți-am vorbit așa de rar!

Andrzej se liniști. Lăsă ochii în jos, și-i acoperi cu pleoapele ce aveau gene așa de lungi, femeiești. Rumeneala îi dispăruse de pe față, iar chelnerița care strîngea ceștile care strîngea iar chelnerița, care strîngea ceștile de pe masa vecină, se uită la el cu admirație.

— Mai degrabă e vina mea. Eu ți-am vorbit atît de rar, mamă. Și tocmai despre lucrul acesta aș vrea să vorbim în șoaptă.

— Și tu ai vrut să-mi spui ceva?

— Evident. Altfel nu te-aș fi rugat să ne întîlnim la cafenea... doar așa pentru o plăcere.

Cu mine, mamă, n-ai umblat prin cafenele.

— Acesta n-a fost un obicei al meu.

— Da, așa-i, azi este o zi importantă: am fericirea să stau de vorbă cu mama!

— Andrzej, nu vorbi așa, făcu Ola, punîndu-și palma pe mîinile lui și simțind sub palmă pumnul lui osos, asemenea unui crab de mare, oarecum fragil, ușor de frînt.

„Asta-i mîna fiului meu?" cugetă ea.

— De ce oare copiii noștri ne sînt atît de străini? spuse ea cu glas tare. Niciodată nu știm nimic despre ei.

Andrzej se miră.

— Mamă, răspunse el voios, nu-i, cred, momentul să filozofăm.

— Asta-i mîna ta, zise Ola, continuînd s-o țină în mîinile ei, și doar sînt pete de sînge pe ea.

Andrzej deveni grav, își trase mîna din mîinile maică-si, ascunzînd-o oarecum fără să vrea sub măsuță.

— Despre asta ai vrut să-mi vorbești, mamă? întrebă el.

— Dar tu? răspunse mamă-sa printr-o altă întrebare.

— Nu, eu nu despre asta făcu Andrzej, țuguindu-și buzele întocmai ca Helenka.

— Dar despre ce?

— Acum îmi vine cam greu, vorbi Andrzej rar; cînd ai început, mamă, atît de patetic, m-am speriat. Căci eu vreau să-ți vorbesc simplu de tot. Nicicînd n-aș fi cutezat să spun lucrul ăsta...

Andrzej se întrerupse și, scoțîndu-și mîna dreaptă de sub măsuță, începu să-și privească unghiile. Se vedea bine că se chinuiește, dar

Ola nu putea să-l ajute deoarece nu știa ce vrea să spună. De-abia de presimțea ceva, dar se cam temea de ceea ce Andrzej ar fi vrut să-i mărturisească.

Fiul, luîndu-și ochii de pe unghii, se uită pe neașteptate drept la maică-sa. Ochii lui mari se deschiseră atît de luminoși și de imenși, încît Ola fu cuprinsă de emoție. Andrzej era în clipa aceea deosebit de frumos. Se uită la maică-sa cîteva clipe cu o cordialitate puțin ironică, ca și cum — undeva adînc înlăuntrul lui — și-ar fi rîs puțin, foarte puțin, de ea. Dar cu o imensă duioșie.

Apoi își acoperi din nou ochii cu pleoapele și zise, bîlbîindu-se puțin, ca doamna Royska :

— Astăzi însă pot vorbi.

— Ce ? întrebă Ola, tulburată.

— Ah, mamă, nimic. Am vrut numai să-ți spun că te înțeleg deplin. Ai vrut să ai în viață puțină fericire. Nu-i așa ?

Ola simți că-i vine să leșine. Lumea toată se năpustise parcă asupra ei prin glonțul acela mic, rece, ce-l simți sub inimă.

— Fiule ! zise ea pe jumătate implorîndu-l.

N-ar fi vrut să-i vorbească despre chestiunile astea, dar înțelese că-i hotărît să-i spună totul. Se mai uită la ea încă o dată și-i zise foarte înduioșat, cu glas mai îngroșat, ca și cum s-ar fi adresat unei iubite :

— Mamă, să nu-ți fie frică. Nu-ți voi spune nimic rău. Tu ești doar mama mea. Iar eu sînt un bărbat matur. Înțeleg totul. Nu te teme.

Ola ridică mîna înmănușată spre obraz, voind să-și acopere ochii.

— Liniștește-te, mamă, continuă Andrzej și mai cordial, oamenii se uită la noi. Nu te înduioșa — dar și el era înduioșat —, eu am vrut anume să mă întîlnesc cu tine la cafenea, ca să vorbim între oameni.

— Andrzej, grăi Ola, deja calmă, ce-ai vrut să-mi spui ?

— Ți-am spus tot, suspină Andrzej, nimic mai mult.

— E puțin, zîmbi Ola trist.

— Vai de mine, mamă, protestă Andrzej, e foarte mult. Tu nu înțelegi oare lucrul ăsta ? Cred că-ți închipui cît de greu mi-a fost să-ți spun ce ți-am spus.

— Greu, ce ?

— Cum ce ? Că nu-ți reproșăm nimic. Pentru mine e un lucru foarte greu, căci știi cît l-am iubit pe tata.

— Cum îl iubești.

— Cum l-am iubit. Doar nu-l mai pot iubi acum, cînd el e acolo, în Brazilia lui...

Faptul era surprinzător. Andrzej, cu un calm aparent, părînd deplin stăpîn pe sine, vorbea despre cea mai grea temă pe care o putea aborda un fiu într-o convorbire cu mama lui. Și cînd se porni să-și reamintească de taică-su, de faptul că-i părăsise, glasul îi tremura. Ola îl privea uimită.

— Vorbești așa, zise ea, de parcă în toate cele întîmplate el ar fi fost de vină.

— Da, așa-i, consimți Andrzej, ne-ați părăsit amîndoi. Dar nu sînteți vinovați de fapta asta. Asta am vrut să-ți spun, mamă.

— De ce tot revii la tema asta ?

— Fiindcă este tema... arzătoare. Este unica temă care m-a preocupat în ultimii ani... în afară de tema luptei... De ce părinții își părăsesc copiii ?

— Oare resimțiți voi atît de mult lucrul ăsta ? Și tu și Helenka ?
— Dar Antek ?
— Cum așa : Antek ?
— Doar Antek de aceea n-a vrut să se întoarcă la Varșovia, deoarece nu voia să-l întîlnească pe domnul acela pe care noi îl întîlneam zilnic.
— Fie-ți milă, Andrzej, gemu Ola.
— Da, întocmai. Cine știe, poate că Antek la Varșovia ar fi pierit dintr-odată ! Așa, a mai viețuit cîțiva ani, s-a îndrăgostit de Anielcia... Poate oare omul să știe cum, unde și în ce fel ?
— De ce-mi vorbești despre toate astea ? întrebă Ola cu disperare în glas — și încă tocmai azi ?
— Încearcă să ghicești, zise Andrzej, uitîndu-se atent la maică-sa.
Privirea ochilor lui limpezi era calmă și, oarecum, nespus de grăitoare. Iar în jurul gurii, așa de frumoasă, mică, subțire și reliefată, flutura un zîmbet. Era în el puțină ironie și puțin regret, adînc.
Ola îi întinse mîna ; el însă nu și-o apropie pe a sa. Acum zîmbea vizibil. Tristețea zîmbetului era și ea vădită.
— Ghicește, repetă el.
Ola se dădu înapoi și-și încrucișă mîinile pe piept.
— Nu-i cu putință..., șopti ea.
— Încet, mamă, fii calmă, zise Andrzej, fixînd-o mereu cu privirea.
— La ce oră ? mai întrebă Ola.
— La cinci, zise Andrzej. Sper că nu se va mai revoca de data asta. Ca ieri. Ola se uită la el, încremenită.

— Mamă, ne privesc oamenii, o avertiză Andrzej.
Ola începu să mestece cu lingurița cafeaua de mult răcită. Își aruncă privirea pe deasupra umbrelei la cerul albastru, ca și cum ar fi așteptat de acolo vreun semn.
— Acum trebuie să plec, zise Andrzej, rar, la postul meu... De aceea am vrut să-ți spun...
— Ai știut încă de ieri ?
— Da de unde ! Ieri s-a revocat. Închipuiește-ți, mamă, trebuie să-i conduc pe băieții mei ziua-n amiaza mare. Iar noi ne antrenasem mereu pentru un atac de noapte. Trebuie să-i conduc... Dar cum ? O să ne împuște ca pe niște rațe.
— Andrzej, cum poți vorbi așa ! șopti Ola.
— Crezi că nu se poate să fie așa ? Așa trebuie. Pe noi o să ne împuște, iar voi veți avea o Polonie oarecare. Aș vrea să știu, doar, cum va fi ea...
— Andrzej, nu te poți duce așa, zise Ola pe un ton aspru, trebuie să crezi.
— În ce ?
— În faptul... că veți învinge.
— Și dacă vom învinge, ce ? Ce va fi atunci ?
Ola își putu opri lacrimile cu greu, suspină și se dădu înapoi.
— Bine, bine, făcu Andrzej, trebuie să plec.
— Deja ? întrebă ea.
— Da, mormăi el și se uită la ceas, deja.
— La revedere, șopti Ola.
Andrzej se aplecă și-i sărută mîna. Cu trupul drept, Ola ședea și privea atentă la capul fiului ei ca și cum ar fi admirat o nestemată expusă într-o vitrină. Îi vedea forma capului, părul întotdeauna răvășit și ca și cum ar fi fost

sculptat în piatră, grumazul subțire, dar frumos, și culoarea de bronz a pielii. Nu-l sărută pe Andrzej; cu un mic gest, doar, îi atinse ușor părul negru.

Andrzej se ridică și plecă fără să-și întoarcă capul. Se putea vedea bine că este emoționat, deoarece se împletici printre scaunele goale din cafenea. Înalt și slab, se încovoiase puțin și Ola observă acest lucru pentru întîia oară.

III

Alo către domnișoara Tekla :

„Spitalul din Venafro, iunie 1944

Scumpă domnișoară Tecia,

Să nu vă speriați, n-am nimic, un mușchi de la coapsă atins de un glonț, osul julit, nu pot umbla, dar peste două săptămîni voi dansa. Scrisoarea mea va face cale sigură și, în plus, scurtă ; o veți primi grabnic.

Vă scriu dumneavoastră, dar vă rog să transmiteți scrisoarea lui Janusz, căci de fapt îi este destinată lui. Nu știu ce se petrece, n-am avut de la el nici un fel de știri. Un ofițer de la Monte Cassino mi-a spus unele lucruri rele, dar de unde a putut el să le afle ? L-am întrebat pe colonel, care le-a dezmințit. Mama este undeva aici, pe aproape, sau în Franța, ori a ajuns deja la Palermo, căci acolo voia să meargă. Nu știu pentru ce, mai ales că se afirmă că mătușa Roza a rămas la Varșovia, că n-a plecat de acolo nici cu diplomații și nici cu vreo misiune italiană. Gawrońska ar fi putut s-o ia, dar pare-se că n-a vrut. Sînt curios de ce.

Iubite Janusz, cred că trăiești, oameni ca tine nu pot pieri și încă uciși de vreun neamț. Cu greu aș putea da crezare relatării de aici ; nici n-o cred și drept dovadă iată că-ți scriu. Și-ți spun pe nume, fiindcă acum nu-mi mai ești unchi și nici eu nu-ți mai sînt nepot, ci... doi oameni. Dacă nu m-aș fi dezvățat definitiv de expresii patetice, aș fi scris : sîntem doi polonezi. Dar nu citi rîndurile astea așa cum sînt scrise ci cum le-am fi putut spune... însă în cu totul alte împrejurări.

M-am dezvățat să fiu patetic la Monte Cassino. Și nu numai atît, dar am renunțat și la toate gîndurile despre mine și despre oameni. Dacă oamenii reușesc să treacă prin astfel de împrejurări, care i-au pus față în față cu un alt om, atunci în general toate celelalte chestiuni dispar, nu mai există. Îmi vine să rîd uneori, cînd nu dorm noaptea (căci mă doare piciorul prea puțin ca să pierd capacitatea de a gîndi și prea mult ca să pot dormi) și atunci rîd cu glas tare că am vrut să mă fac pictor. Îți amintești cum, în urmă cu vreo zece-cincisprezece ani, am luptat pentru lucrul ăsta, cu ajutorul tău. Aș fi vrut să-l văd pe Edgar la Monte Cassino ; îmi imaginez ce-ar fi spus, ce-ar fi simțit. Căci pe tine chiar te și văd. Dintre aceștia au mai fost pe-aici dar s-au transformat, și-au pierdut aspectul omenesc și au murit la fel ca și ceilalți.

Știi, ce-i mai rău în toate astea ? Senzația neașteptată că toată atmosfera, întreg coșmarul bătăliei corespunde unor instincte și că imaginea înspăimîntătoare a trupurilor arse și deschiolate nu-i decît o priveliște din romanele lui Sienkiewicz.

Numai că bătrînul sadic vedea doar partea estetică. Eu însă n-am văzut-o, deoarece într-o bătălie nici nu există.

Ştii de ce am avut întotdeauna o aversiune şi un dezgust nespus de mare, de cînd eram încă în şcoală ? Şi ce-mi producea o senzaţie de spaimă şi de greaţă ? Era grupul de bărbaţi îngrămădiţi claie peste grămadă într-un efort comun şi care puţeau a sudoare şi murdărie. Era, uneori, o echipă de fotbal, sau o ceată îngrămădită pe o canapea la onomastica unui celibatar ; alteori, o haită care, după beţie, pornea spre bordel. În faţa unui astfel de grup mă cuprindea spaima, ca şi în faţa unei cete de sportivi sau a celor mai deştepţi băieţi din lume, care îndată nu-şi mai aduceau aminte de nimic.

Să nu-ţi închipui, iubite, că aş vrea să compar eroii ce mă înconjurau în cursul acestei bătălii cu masculii din bordel. Ah, nu, cîtuşi de puţin. Dar mirosul de sudoare şi de murdărie ca şi hohotitul acela bărbătesc erau acolo. Lucrul era şi mai îngrozitor cînd se amesteca cu intestinele smulse din burtă, cu cadavrele arse or cu cel mai rău lucru : moartea imediată a omului ce-ţi vorbise cu o clipă mai înainte. Vorba lui însemnase că simţea ca şi tine, că se temea ca şi tine, că voia să fugă ca şi tine, că pornea înainte, în iureş, ca şi tine.

Într-o trecătoare prin munţi, într-o prăpastie, am întîlnit un ostaş din geniu, care trebuia să fie în primele rînduri. L-am întrebat, pentru că îl cunoşteam : «Karolek, ce faci tu aici ?» El nu zise nimic ; se uită doar la soldatul care se afla în agonie şi se zvîrcolea pe cărarea noastră ca o ştiucă prinsă cu undiţa. «Karolek, îi spun eu, vino-ţi în fire ! Ce faci tu aici ?» El îmi răspunde : «Domnule locotenent, pe mine o să mă ucidă aici». Iar eu îi zic : «Ce-i cu tine, omule... Vino cu mine, înainte.» Am înaintat cîţiva paşi şi el căzu sfîrtecat în bucăţi, chiar lîngă mine.

Acum, cînd zac în spital, mă gîndesc numai la asta. Ce drept am avut eu să-i spun : «Vino cu mine !» ? Şi ce drept au avut să mă trimită aici cei ce m-au trimis ? Şi, în general, ce a însemnat toată treaba asta ? Ce a însemnat ea în obişnuitele categorii omeneşti ?

Spune-mi, deşi întrebarea nu-i din timpurile noastre : cît de departe poate merge dreptul omului asupra omului ? Oare fiecare judecată nu devine un furt al celui mai mare bun al altcuiva, al unei vieţi străine ?

Fireşte, în timpurile noastre viaţa omului nu mai are nici o însemnătate. Pentru mine însă viaţa mea are însemnătate şi va avea pînă la moarte. Pot eu oare să-mi hrănesc viaţa cu o viaţă străină ? Doar Karolek a pierit ca să nu pier eu. Proiectilul l-a nimerit pe el, ocolindu-mă ; realmente, oare, mai pot trăi fără a lua asupra mea viaţa lui Karolek ? Cum va fi viaţa mea în viitor ?

Uite, vezi — Janusz, tu, viu sau mort — Monte Cassino şi în general războiul m-au învăţat să privesc eforturile de a ne păstra viaţa ca ceva ce merită dispreţul. Lucrul ăsta, bănuiesc eu, nu are nici o însemnătate pentru colectivitatea întreagă, nici pentru omenire, nici pentru naţiune.

Şi am impresia că războiul — profesiunea asta a bărbaţilor care pier în flăcări — este doar un pretext în tendinţa lor spre neant. Lozincile sînt bune, dar e clar că nimeni nu le ia în serios. I-am spus-o şi unui prieten, care s-a indignat împotrivă-mi, el gîndea cu adevărat că ceea ce a

strigat ostașul în agonie despre patrie înseamnă în adevăr patria. Iar părerea mea este că totul, întreaga învălmășeală, nu-i decît o groaznică mascaradă, un teatru pe estrada morții, exhibiții, un ultim joc.

Nici nu-ți închipui cît mă doare senzația ce încerc. Căci am impresia că și eu am fost un impostor, că am vrut să fiu văzut, să vorbească oamenii despre mine. Proiectilul ar fi trebuit să nimerească, de fapt, în mine, iar Karolek să povestească el apoi despre mine. Dar lucrurile s-au întîmplat pe dos și iată de ce simt un fel de amărăciune.

Domnișoară Tekla — de aici încolo puteți citi din nou scrisoarea ce vă adresez. Mi-e tare dor de casă și aș vrea să fiu, în clipa asta, cu voi. Știu ce se petrece acolo, și îmi imaginez ce se va mai întîmpla. Dar nu face nimic, mă voi întoarce la dumneavoastră chiar de-ar trebui să mă tîrăsc în genunchi și să găsesc doar ruine. De-abia acum am înțeles că totu-i un fleac, dar... trebuie să fiu cu voi. Mă gîndesc la băieții Gołąbek ; am fost nedrept față de ei. Hub-huby e un băiat fain și Bronek la fel. Pentru el mă tem însă cel mai mult, mă cutremur cînd mă gîndesc la el. Sufăr de insomnie și în loc să număr oile sau sfecla, îmi vin în minte chinurile cunoștințelor din Varșovia. E un joc foarte bun, dar nu ajută la insomnie. Dimpotrivă, parcă alungă somnul de pe pleoape.

Încă ceva pentru Janusz : Știi ce-mi pare foarte greu de suportat în împrejurările de acum ? Că generația noastră nu e făcută pentru război. În general, oare, poate fi făcută pentru război vreo generație de oameni ?

Știi ceva ? În nopțile de insomnie îmi vine mereu în minte Edgar. Îți amintești cum citea el mereu din *Faust ?* Cu o încăpățînare de maniac. Iar eu n-aș vrea ca oamenii să-l citească pe *Faust,* fiindcă oamenii faustieni s-au înverșunat să-și creeze fala din suferință. Fala omenirii nu-i însă în suferință, desigur nu-i în suferință, nu-i în groaznica suferință a bătăliei, a stărilor de după bătălie. Fala trebuie să fie în realizarea fericirii, a liniștii, a gloriei însorite. Vecinii noștri de la răsărit visează la ea în mod rațional, dar și ei găsesc fala — fala victoriei și fala umilirii — tot în suferință.

«O, cîndva... spade trudite...», și așa mai departe. Oare suferința, faustismul, sînt indisolubil legate de om ? Oare întotdeauna trebuie să suferim unul pentru altul ? Pentru cine au suferit cei de la Monte Cassino, ca și cei din lagăre, care suferă încă în fiecare zi, în fiecare oră ? Fală lor ! Dar... omenirea nu este oare în stare să trăiască fără o asemenea fală ?

Janusz... spune și tu ceva, spune... Nu vreau să cred deloc că dormi, că nu-mi vei răspunde prin nici un cuvînt sau vibrație lăuntrică. Aș vrea să compari scrisorile mele anterioare cu scrisoarea de acum. Desigur, vei fi mulțumit de mine, unchiule.

Să trăiți cu toții, domnișoară Tekla, deoarece îmi sînteți de trebuință ca aerul.

Alo"

IV

La ora prînzului, la două, nu se prezentase nimeni în casa din Bracka. Faptul n-o neliniști pe domnișoara Tekla — în ultimul timp era ceva

frecvent — dar o făcu să-și piardă, într-o mare măsură, răbdarea.

„Acum va veni fiecare la altă oră și va cere de mîncare, cugetă ea, mișcînd energic cratițele din bucătărie. Ce mai obiceiuri în ziua de azi! Să fi îndrăznit cineva odinioară, pe vremea prințesei Ana, să nu fie prezent la masa de prînz!".

Timpurile prințesei Ana trecuseră de mult, dar pentru domnișoara Tekla parcă ar fi fost ieri. Cu lopățica în mînă, căzu pe gînduri. Se frămînta unde să meargă, pentru că atunci cînd vor începe să vină mofturoșii comeseni, să n-o găsească acasă, să fie siliți să-și încălzească singuri modesta lor mîncare.

— Andrzej e în stare, șopti ea, dar ceilalți?

Cum se gîndise la prințesa Ana, își aminti și de slujitorul ei credincios, bătrînul Stanislaw.

— Bine, zise ea din nou, dezlegîndu-și șorțul, voi merge să-l vizitez pe Stanislaw.

Bătrînul Wiewiórski se găsea de la începutul războiului (și de la moartea fiului său) în azilul din strada 6 August, fondat de o familie aristocrată, unde putuse fi plasat cu ajutorul rudelor prințesei Marysia Bilińska.

Cînd ieși în stradă, domnișoara Biesiadowska observă o mișcare neobișnuită. Și nici măcar nu era o mișcare propriu-zisă, ci — după expresiile fețelor trecătorilor — ceva greu de sesizat. La Bracka 5 văzu patru tineri ce stăteau parcă la pîndă. Unul era Hubert Hube — recunoscut după pletele lui byroniene care în chip așa de ciudat îi înconjurau capul.

„Cînd avea șaisprezece ani mai mergea... dar acum?..."

Ce-i drept, Hub-huby avea, în clipa aceea, puțin peste douăzeci, dar domnișoara Tekla — de cînd

Alo părăsise Varșovia — simțea o instinctivă aversiune față de toți oamenii tineri.

Se uită cercetător la tinerii postați acolo: toți aveau cizme și vestoane lungi.

— Nebuni, șopti ea.

Întîlnirea asta cu tinerii din poarta unei case o mai trezi puțin și începu să se uite mai atent la mulțimea trecătorilor. Bărbații tineri și femeile tinere mergeau în grupuri, grăbindu-se, desigur, spre locurile stabilite. Băieții purtau canadiene și vestoane lungi... la modă. Buzunarele balonzaidelor — a căror purtare nu prea era justificată pe un timp atît de frumos — erau pline, uneori, cu niște obiecte rotunde. Domnișoara Tekla văzuse obiectele astea la Andrzej: erau grenade.

Priveliștea nu o neliniști pe domnișoara Tekla, obișnuită cum era cu diferite stări de lucruri. În ultima săptămînă trecuseră pe Aleje Ierozolimskie, dinspre poduri, transporturi de materiale germane uzate, iar apoi, în direcția opusă, vehicule blindate și automobile de persoane pline cu ofițeri în uniformă, mișcare ce era urmărită — de pe trotuare — de un numeros public varșovian.

Întîlnirea din poartă, cu băieții, o făcu să se gîndească la nepotul lui Janusz. Biesiadowska repeta în gînd cuvintele din ultima lui scrisoare.

Cum mergea așa pe strada Bracka, iar apoi pe Mokotowska pînă la piața Zbawiciela, nu-și putea opri iureșul amintirilor, ce reveneau mereu la Alo. Îi revăzu succesiv copilăria și adolescența și-i trecură prin minte ultimii ani de dinaintea războiului.

Nu fusese mulțumită de favoritul ei. Snobismul, pasiunea vînătoarei, apoi școala aia de pictură, toate astea nu erau pe placul domnișoarei

Tekla, care-i reproșa Marysiei Bilinska că nu pretinde unicului ei fiu o viață mai echilibrată. Începu să se gîndească și la Janusz. Și el ar fi putut să fie mai atent față de nepotu-su.

La Janusz se gîndea, întodeauna, ca la un om în viață, așezat în ferma lui din Komorów, de unde nu venea niciodată la Varșovia.

„Cum ar fi putut să găsească el timp și pentru Alo, suspină ea, cînd Zosia aia îi răpea tot timpul..."

Nu se gîndea, de altfel, la Zosia (vie). Era, aici, o mare prescurtare a unui gînd ce însemna că întregul mod de viață dus de Janusz după moartea Zosiei (cu care n-ar fi trebuit să se însoare) era de așa natură încît nu-i permitea să se ocupe, cît de cît, de Alo.

Domnișoara Tekla se cufundase atît de mult în chestiunile astea, simțind, totodată, un dor atît de mare după micul Bilinski, încît nu băgă de seamă și trecu de poarta clădirii unde se afla aripa palatului ce servea azi drept azil de bătrîni.

Trebui să se reîntoarcă.

Aici era bine cunoscută și fu lăsată să intre îndată, deși nu era zi de vizită. O persoană ștearsă, cu bonetă albă, din camera de serviciu îi zîmbi, lăsînd să i se vadă gingiile palide.

— Stanisław al nostru, zise ea, se simte azi prost. Nu vrea deloc să se scoale din pat.

Domnișoara Tekla se miră.

— Vai de mine, dar ce i s-a întîmplat? întreabă ea retoric.

Stanisław era unul dintre marii privilegiați, avea camera lui separată, mică de tot, ca o cușcă.

Cînd domnișoara Tekla intră la el, o privi uricios, pe sub sprîncenile-i stufoase.

Își dădu însă seama că suferă.

— Cît de mult v-au crescut sprîncenele, zise ea după ce-i strînse mîna, de ce?

— De, se vede că așa-i de la natură, răspunse mormăind bătrînul lacheu.

Domnișoara Tekla înțelese că înainte vreme Stanisław își tundea și potrivea sprîncenele, considerînd, desigur, că un lacheu stilizat după moda englezească nu poate să aibă deasupra ochilor două streșini aplecate.

— Acum semănați leit cu Pilsudski, adăugă domnișoara Tekla, așezîndu-se pe scăunel.

— Ptiu! scuipă Stanisław, ați fi putut să-mi spuneți altceva.

— Ce, nu ții la Pilsudski?

Domnișoara Tekla neavînd altă temă întreținu conversația în jurul acestuia.

— Dacă n-ar fi fost Pilsudski, n-am fi suferit o mardeală atît de mare...

În cele ce spunea bătrînul lacheu răsuna nu atît jalea după armata înfrîntă, cît amintirea tragicei morți a fiului lui. Domnișoara Tekla își aminti din nou împrejurările morții și aversiunea față de Janusz, pentru amestecul lui în „asemenea treburi", îi cuprinse inima. Fără voie, ea reproșa lui Stanisław că ridicase o astfel de chestiune și, desigur, mai degrabă voind să se răzbune decît să schimbe tema conversației, întrebă:

— Cum vă mai simțiți, domnule Stanisław?

— Cum să mă simt? zise bătrînul și se mișcă neliniștit pe pat. Mă doare fiecare oscior. Priviți aici la ciolanele mele.

Și de sub pătura veche își scoase palmele lui de om bătrîn și le arătă domnișoarei Tekla. Erau deformate vizibil de artritism.

— Dar picioarele! Simt junghiuri în ele, de parcă mi le-ar sfîșia niște pisici cu ghearele lor. Atîta au umblat și s-au tîrșiit prin saloanele conților...

În ochii lui Stanisław luciră scîntei funeste. Domnișoara Tekla îl compătimi: se vede că suferă tare mult, dacă bătrînul vorbește așa. Căci doar esența vieții lor, a amîndurora, fusese slujba lor. Se hotărî să-l liniștească și totodată să-l consoleze.

— Ați fost un slujitor bun, domnule Stanisław. Alte case ne invidiau că slujeați la noi.

— Vă invidiau, vă invidiau răbufni moșul îndurerat, și aveau ce invida! Firește, am fost un servitor, un lacheu bun. Săream ca un cățel pe amîndouă labele. Și nimic mai mult.

Domnișoara Tekla se simți lezată.

— Și ce-ați fi vrut să mai fiți?

Stanisław nu răspunse. Se mișcă; era nerăbdător; totodată, simți o durere atît de mare încît gemu. De sub pernă scoase o cutie de tablă cu tutun și foițe și începu să-și răsucească o țigară.

— Parcă dumneavoastră, domnișoară Tekla, ați avut vreun folos de pe urma vieții? întrebă el brusc, aruncîndu-i o privire pătrunzătoare pe sub sprîncenele lui aplecate peste ochi. Ce folos ați avut? V-ați certat cu mine pentru fiecare lucru mărunt, pentru fiecare pahar de vin... Șervetele curate trebuia să le smulg din mîinile dumneavoastră. Și cu ce v-ați ales din toate astea? Nimic, nici în față și nici pe urmele dumneavoastră...

— Nici ei nu mai au nimic, încearcă Tekla să-și apere stăpînii.

— Dar au avut, exclamă sarcastic Wiewiórski.

Mînia se scurgea din el ca apa dintr-un burduf găurit. Domnișoara Tekla îl cunoștea bine, știa

că se mînie ușor și-i posac. Dar acum la el nu era o iritație superficială. Ea pornea din străfunduri și-i lumina ochiul cu focul unor porniri pătimașe.

Domnișoara Tekla suspină.

— Și nu vă mai aduceți aminte de casele din Ucraina? Cum era atunci? Cînd oamenii mergeau la culcare, în palat domnea liniștea, iar deasupra grădinii luna, ca o roată de moară. Și se lăsa atîta tăcere! În jur liniște, în suflet liniște. Vă mai aduceți aminte, domnule Stanisław?

— Da, tocmai acolo! Cum să nu-mi amintesc, și încă cum! Mă dureau picioarele, trebuia să curăț argintăria, și n-aveam timp nici să mă zgîiesc la lună...

— Dar vă zgîiați, vă zgîiați, zise Tekla rîzînd blajin, amintindu-și de nopțile calde de vară. Și de unde ar fi răsărit Jasio, dacă n-ar fi fost nopțile cu lună?

Stanisław se așeză pe pat. Era indignat.

— Janek n-a venit de acolo, zise el violent. El a fost din Varșovia. Și moartea, tot la Varșovia i-a fost scrisă, adăugă el, iar mîna ce ținea țigara îi tremură vizibil.

Domnișoara Tekla încercă să-l liniștească.

— Fiecare cu partea lui; pe lumea asta nu-i scris tuturor la fel...

— Pînă ce va fi la fel pentru toți, zise Stanisław, oarecum mai resemnat, se termină totul... la fel. Te bagă în groapă și te acoperă cu pămînt.

În ochii lui Stanisław sclipiră lacrimi. Tekla nu-l văzuse nicicînd plîngînd.

— Tuturor li-i scris la fel, repetă el aproape în șoaptă, zăcînd din nou întins pe perna joasă.

Teklei i se păru nespus de palid. Obrajii îi erau scofilciți, iar de la nas spre gură avea brazde adînci.

— Dar preotul vine pe aici ? întrebă Tekla, încercînd să schimbe vorba.

Stanisław se mișcă nerăbdător și o privi ca și cum ar fi vrut să scape de ea cît mai repede.

— Și la ce bun preotul ? Janek al meu a plecat pe lumea cealaltă fără popi...

— Întotdeauna mă gîndesc cu tristețe la asta, zise domnișoara Tekla dînd din cap, cîți dintre ei pier așa.

— Nu-i nevoie.

— Nu, nu, e nevoie, protestă cu glas mai tare domnișoara Tekla. Mor pentru noi toți.

— Mare scofală, pentru noi !

Stanisław își lăsă pleoapele în jos. Se săturase de această conversație.

Domnișoara Tekla nu se lăsă învinsă.

— De altfel, nu știm cum le este ultima clipă. Dacă se trezește în ei cel de pe urmă regret pentru păcatele lor...

Stanisław zăcea cu ochii închiși. Vorbea foarte încet :

— Și ce păcate a putut să aibă el ? Încă din tinerețe era altfel decît ceilalți. Tăcut, nu prea voia să învețe, dar era atît de ascultător : „Îndată, tăticule", sau : „Bine, tăticule". Numai că mai tîrziu n-a făcut bine că s-a dus în Silezia. „Răscoala, zicea el, răscoala." Ei se gîndesc tot mereu numai la răscoală... Și trecu la comună.

— Te-ai bucurat — începu domnișoara Tekla, deodată, să-i spună pe nume — te-ai bucurat cînd l-au băgat în dubă.

— Da, mi-am închipuit că de-acolo n-o s-o șteargă. Va sta cîțiva ani și va ieși mai deștept.

Era prost din fire, se vîra întodeauna unde nu trebuia. Și uite ce moarte și-a găsit.

Stanisław tăcu o clipă.

— A murit, zise el mai tare și fără a deschide ochii, eu nu pot deloc să-mi închipui lucrul ăsta.

Domnișoara Tekla dădu din cap.

— Și pe Janusz l-au ucis.

Stanisław ridică încă o dată pleoapele. Se uită cercetător la Biesiadowska.

— Da, zise el și adăugă îndată : Și Lilek s-a prăpădit și el... Era prietenul credincios al lui Janek.

— Deși comunist, suspină domnișoara Tekla.

Stanisław făcu, lăsînd mîna în jos, un gest. Nu se putea ști ce înseamnă : o înlăturare a vorbelor sîcîitoare și a gîndurilor și mai sîcîitoare ale domnișoarei Tekla, sau un semn că poate pleca.

Tocmai așa înțelese gestul și domnișoara Tekla, se ridică de pe scaun.

— Bine, șopti ea, mă duc. Și dumneata mai gîndește-te...

Nu-și termină vorba. Dar și așa, știau amîndoi la ce trebuie să se gîndească blondul Stanisław.

Bătrînul lacheu întinse mîna către veșnica lui dușmancă ; și le-au strîns în tăcere. De la ușă domnișoara Tekla își mai întoarse capul. Stanisław zăcea cu ochii închiși și răsufla din greu. Plapoma i se tot ridica pe piept.

„N-o mai duce mult", gîndi bătrîna gospodină, închizînd încet ușa după ea.

Cîteva clipe, rămase nemișcată pe coridor. Prin fața ochilor se rostogoleau la nesfîrșit rînduri de farfurii curate și de șervete proaspete, de argintărie strălucitoare, pe care le dăduse lui Stanisław pentru toate mesele și cinele. Îi veniră

în gînd mesele de Paști și din ajunul Crăciunului, mîncărurile și cozonacii, petrecerile, botezurile, nunțile... nunta Marysiei Myszyńska cu prințul Biliński și... toate ciorovăielile cu Stanisław și privirile singuratice aruncate pe furiș prin fereastra sufrageriei spre castanii în floare, spre teii înmiresmați, spre frunzele îngălbenite. Priviri aruncate pe furiș spre zăpezile și florile unei vieți searbăde și trudite.

Domnișoara Tekla nu fusese niciodată filozof. Iubise sau urîse. Aici însă, deodată, oftă și își lăsa pleoapele în jos.

— Nimic pentru sine, șopti ea, noi n-am avut nimic pentru noi înșine!

Și cu un gest mic, convențional, făcu o cruce pe ușa în dosul căreia îl lăsase pe Stanisław.

Ieșind pe stradă observă din nou o mișcare neobișnuită. Pe trotuarul din partea opusă mergea un grup nu prea mare de băieți. Îi atrăsese atenția fiindcă păreau oarecum organizați. Deși grupul mergea în neorînduială, modul lor de a se comporta lăsa impresia a ceva colectiv. Domnișoara Tekla se opri și se uită după ei. Mergeau spre Marszalkowska. La grup se mai alăturară trei bărbați, care ieșiră printr-o poartă. Unul din ei, cu o mișcare violentă și patetică — mișcînd un băț ca o coasă — flutură un steag alb-roșu. De uimire domnișoara Tekla deschise gura.

Deodată, dinspre Marszalkowska răsunară împușcături. Un om mai vîrstnic fugea din direcția aceea.

— Fugiți, doamnă, strigă el, către Tekla, trecînd pe lîngă ea, fugiți!...

— Ce s-a întîmplat?! întrebă Tekla mirată.

— A izbucnit răscoala! izbuti să strige omul cel vîrstnic și în glasul lui era atît consternare, cît și spaimă. Fugea în direcția Politehnicii.

Domnișoara Tekla, fără să se gîndească prea mult, porni repede după el, deși nu era deloc în drumul ei, ea trebuind să se întoarcă pe Bracka.

Lîngă Politehnică era liniște. Nu era nimeni, oamenii stăteau pe sub porți. Domnișoara Tekla trecu de partea cealaltă a trotuarului și alergă spre monumentul Genistului.

În cap avea un gol complet și nu știa de ce merge în direcția aceea. Din spital se strigase după ea: „Doamnă, doamnă, așteptați!“ Dar ea alerga mai departe, repetînd fără sens:

— Răscoală, răscoală...

Iar sub învelișul acestui nonsens se învolburau sentimente violente. Amintiri și spaime. Și în primul rînd gîndul la „copiii“ ei.

„Unde-i Andrzej? N-a venit la masă! Unde-i Andrzej? Se luptă? Dar unde?“

Apoi se gîndi cu înfrigurare la Helenka.

„Helenka, Helenka...“, repeta ea acum, fără să spună altceva. Spaima și neliniștea se amestecau la un loc. Și trebuia să pășească mereu înainte, repede.

La colțul Bulevardului Indepedenței o femeie o apucă de mînă și i-o scutură...

— Unde alergați așa doamnă? Acolo trag nemții din cazarmă!

— Ce cazarmă? repetă Tekla și se opri.

— Nu știu. Trag, împușcă. Hai să ne ascundem.

Femeia, într-un costum alb de pînză, părea ieșită aproape din minți. Repeta: „Să ne ascundem“, dar stătea pe loc în văzul tuturor și o ținea de mînă pe domnișoara Tekla. Deodată, traversă în fugă strada pustie, trăgînd-o după

ea pe Tekla și se rezemă strîns de postamentul monumentului Genistului. Făcea impresia că dorește să se contopească cu piatra monumentului.

Alergînd după femeia asta, domnișoara Tekla își dădea seama de nebunia faptei ei.

— Ce faceți, doamnă? Ce faceți? strigă ea.

Dinspre strada Wawelska, pe trotuar, de-a lungul caselor, alerga o unitate. Răsună o salvă, gloanțele lăsau urme rotunde, fumegînde în asfaltul străzii. Cele două femei strigau îngrozite.

— Doamnă, doamnă, m-a lovit un glonț, urlă femeia în costum de pînză, mai trează de data asta și alunecînd la picioarele postamentului, pe trotuar. Domnișoara Tekla se aplecă deasupra ei. Observă că pînza albă e pătată de sînge. Pata se făcea tot mai mare. Domnișoara Tekla văzînd cum culoarea roșie cuprinde tot mai mult din firele țesăturii, se aplecă și mai tare asupra femeii străine, care pălea din ce în ce mai mult și își strîngea tot mai puternic pleoapele: suferea.

Răsunară împușcături singuratice, de carabine: trăgeau nemții din fundul străzii. Unitatea din Bulevard se oprise pe loc; acolo se petrecea ceva. Poate au făcut un schimb de grenade, sau poate altceva?

Domnișoara Tekla își înălță trupul și făcu semne în direcția unității oprite.

— Băieți, strigă ea, aici zace o femeie rănită!

Dar glasul ei răsună așa de slab! Din nou izbucniră împușcături. Domnișoara Tekla se clătină, își flutură mîinile de parcă ar fi vrut să se înalțe în văzduh, în direcția Genistului — și căzu pe spate, lovindu-se cu capul de colțul postamentului. În jur se ridica praful, gloanțele lovind fără întrerupere în asfaltul străzii și în trotuare.

V

Pe clădirea „Prudential" flutura steagul alb-roșu, iar în Piața Napoleon zăceau cadavrele neridicate și rămase după cele două atacuri respinse asupra Poștei Centrale. Spre seară începu să plouă și întunericul căzu repede. Pe strada Szpitalna fumegau — arse pînă la incandescență — două tancuri distruse. Mirosea a fier încins.

Andrzej își lăsă băieții în poarta și la parterul casei de pe Baudouin unde era restaurantul „La Roza". Era localul în care Andrzej venea regulat — unde veneau și mulți germani — iar el făcuse acolo numeroase constatări.

Andrzej urcă repede la etajul doi și împinse o ușă care nu era închisă cu cheia. Holul era pustiu; în camera următoare văzu pe Elżbieta — strîmbîndu-se puțin și încrețindu-și nasul ei proeminent ca și cum ar fi fost ea însăși rănită — pansînd mîna unui răsculat, gol pînă la brîu. Tînărul se uită la cel ce intrase: era Hubert.

— Ei, zise Andrzej, te-au nimerit în lăbuță?

Hubert zîmbi și răspunse clasic, ca în „Trilogie".

— Un fleac. Doar o julitură.

— Frumoasă julitură, suspină Elżbieta, ne-a umplut toată pardoseala de sînge.

— Iar cămașa a luat-o naiba, adăugă Hubert, iată cel mai prost lucru.

— Helenka s-a dus în camera de baie, poate o va clăti ea...

— Dacă va fi apă, observă Andrzej.

— Ce, nu-i apă? exclamă Elźbieta speriată.

— Dacă încă este, în curînd nu va mai fi. Nu se știe ce se petrece la Filtre.

— Ai ceva știri? întrebă Hubert.

— Nici una. Nu există nici o legătură.

— Bună treabă.

— Da, bună, confirmă Andrzej.

În clipa aceea din fundul casei intră Helenka purtînd un platou cu sticle și carne rece. Se adresă Elźbietei :

— Am luat cît am putut. Restaurantul vostru nu va mai avea nevoie de prea mult. Roza nu voia să-mi dea.

— Ah, Roza, se întristă Elźbieta. Apoi se adresă lui Hubert. Gata, ajunge. Am făcut cum am putut.

Și netezi de cîteva ori pansamentul cu care înfășurase tot antebrațul stîng al lui Hubert.

— Admirabil, grăi Hubert care, ridicîndu-se de pe scaun, încercă să miște mîna, dar... gemu.

— Nu mai fi erou atît de mare, zise Helenka, uitîndu-se la el.

Apoi se îndreptă spre o altă cameră, mai mică, ale cărei ferestre dădeau către curte. Acolo era o canapeluță, iar în fața ei o măsuță scundă. Helenka așeză platoul pe măsuță.

— Mîncați. Nu cred că veți mai căpăta curînd o astfel de cină.

Hubert, gol, se așeză în fața măsuței. Nu era bine dispus, dar își turnă un păhărel de vodcă. Helenka îl examină o clipă. Avea fața înnegrită, de praf sau de foc, și cearcăne sub ochi. Corpul părea nespus de alb în contrast cu fața parcă unsă cu păcură. Cîrlionții îi erau răvășiți și bronzați.

— Cămașa o vei găsi la Henryk, adăugă Helenka.

— Cine este Henryk ? întrebă Hubert care, nedibaci, tăia o felie de pîine.

— Un chelner de aici, explică Andrzej, care cunoștea bine chestiile restaurantului.

Andrzej se așeză și el la masă. Helenka se duse la fereastră, dînd camuflajul puțin mai la o parte.

— Ce fac băieții tăi ? întrebă ea pe Andrzej.

— Așteaptă. Vor mai avea încă treburi de făcut.

— În cursul nopții ?

— Probabil.

— Fusese vorba să nu luptăm noaptea, observă Hubert.

— Cine poate ști ! La început era vorba să luptăm numai noaptea, apoi numai ziua.

— Iar apoi am văzut că și noaptea și ziua, zise Helenka.

Se retrase de la fereastră, se așeză la masă și își turnă și ea un păhărel de coniac. Andrzej zîmbi.

— E bine aprovizionat restaurantul ăsta. De unde au ei coniacul ?

— Roza..., oftă Helenka.

— Roza ? Prin neamțul ei ?

— Roza are un neamț ? întrebă Hubert mîncînd.

— A avut. A plecat deodată. Poate că l-a avertizat.

— L-a avertizat ? Înaintea acțiunii ? Atunci merită un glonț în ceafă.

— Liniștește-te ! Nu te repezi ! Ea singură nu știe ce face. E idioată.

— Dar dacă... ?

— Ești așa de pornit să împuști femei ? Nu face pe grozavul !

Andrzej observă în clipa aceea că mîna dreaptă a lui Hubert, în care ținea furculița, tremura

ușor. Nu lăsă să se vadă că a observat, dar Helenka nu fu tot așa de delicată.

— Ce ai, îți tremură laba, zise ea ironic, cu vocea joasă.

— Iar ție, zise Hubert, ți s-a schimbat glasul.

— Poate pentru că-ți văd goliciunea.

— Nu-i completă, rîse Hubert.

— Din păcate.

Tot ceea ce spuneau era nefiresc și oarecum rigid. Parcă recitau niște roluri, ca pe scenă, într-un spectacol de amatori.

În clipa aceea se stinse lumina electrică.

— Începe, făcu Hubert.

— A început de mult, zise, ca în vis, Helenka.

— Ele mai au aici, în cămară, o imensă rezervă de lumînări. Gospodine prevăzătoare, adăugă Andrzej, ridicîndu-se. Vă voi aduce îndată.

Hubert și Helenka tăcură cîteva clipe. Nu se vedeau. Hubert simți cum Helenka se apleacă și începe să-i netezească spinarea.

— Ai trup frumos, zise ea cu glas înăbușit.

— Și așa va putrezi. Vocea lui Hubert pe întuneric părea mai groasă ca de obicei.

Helenka își trase mîna.

— Atît de multe trupuri, șopti ea.

Andrzej se întoarse cu două lumînări într-un sfeșnic dublu, îl puse pe un raft, lîngă perete, dar ele luminau slab încăperea.

— La pîlpîirile lor avem o altă înfățișare, rosti Andrzej așezîndu-se la locul lui și începînd să înfulece.

— Arătăm oare ca niște învingători ? întrebă Hubert.

Nimeni nu-i răspunse.

Cînd nu vorbeau nimic, domnea o tăcere mormîntală. Li se părea cu atît mai grea și mai fără

viață, cu cît de-abia trecuseră printr-un schimb de focuri de trei ore fără încetare, care sau vuia, sau ricoșa pe zidurile orașului. Nu se obișnuiseră cu împușcăturile, iar țiuitul lor le vîjîia încă în urechi.

— Unde te-au pocnit ? întrebă Andrzej. În piață ?

— Chiar în fața poștei.

— Bine că numai la mînă, observă Helenka.

— Mai curînd... sau mai tîrziu.., oftă Hubert.

Apăru Elżbieta.

— Aveți aici și lumină ? Stați bine, zise ea.

— N-ai vrea să dai ceva de mîncare și pentru ai mei ? întrebă Andrzej.

— Ei își pregătesc ceaiul acolo, în poartă. Au aprins focul.

— Luminează ?

— În poartă nu se vede. Mai au ei și ceva rezerve de-acasă.

— Ca la excursie, conchise Helenka.

— Ai fost acolo, la ei ? întrebă Andrzej.

— Am fost. Pot să le dau pîine. Noi n-avem rezerve prea mari. Elżbieta făcu cîțiva pași prin încăpere. V-am mai adus ceva. Și puse pe masă trei bucăți de tort pe hîrtie ajurată : Mîncați, sînt ultimele.

Andrzej se uită la prăjituri cu o ușoară repulsie.

— Prefer vodcă, zise el și își turnă un păhărel mai mare.

Elżbieta ieși din nou.

— Ce ai, Andrzej ? întrebă Hubert.

— Halal întrebare ! dădu din umeri Helenka și din nou se apropie de fereastră uitîndu-se în curte. Se vede lumina din poartă, îi spuse ea lui Andrzej.

Acesta dădu din cap.
— Dă-le pace, zise el, să facă ce le place.
— Nu te temi de avioane ?
— Noaptea ? Nu.
— Dar ziua ?
— Vom vedea. Ar fi proști dacă n-ar zbura.
— Dar tu, unde-ai fost ? întrebă Hubert.
— Aici. Am oprit tancurile.
— Cel puțin ați reușit, observă Hubert cu amărăciune.
— Pentru prima oară am văzut tancuri în acțiune, zise Andrei încet, adevărați monștri. Dar micuții nu se tem deloc de ele.
— Au pierit mulți ?
— Mulți.
Se făcu din nou tăcere. Deodată, în curte răsună o împușcătură stingheră, ce făcu impresia unei explozii.
— De carabină, zise Hubert. Irosesc gloanțele.
— Un trofeu, rosti Andrzej cu o ușoară nuanță de mîndrie. Și din nou își turnă un păhărel.
Pe neașteptate se auzi un tropăit și în încăpere pătrunse grăbit un băiețaș cu capul și cu bluza udă. Se vedea că era înspăimîntat și totuși luă poziție de drepți.
— Domnule locotenent, exclamă el adresîndu-se lui Andrzej, vă raportez — și se bîlbîi — vă raportez, și din nou se opri.
Andrzej se ridică, dar nu prea se simțea sigur pe picioarele lui.
— Kacuś, ce s-a întîmplat ? întrebă el.
— Vă raportez, se repezi micuțul, că femeia a fost ucisă.
— Ce femeie ? se irită Andrzej.

Micuțul continuă însă de data asta ca un civil și aproape plîngînd :
— O femeie, în curte. Nu știu cine e. Caporalul Zbik a încercat o carabină cucerită. Glonțul a pornit și femeia fu ucisă... acolo în colț...
— Îndată, îndată, bombăni Andrzej. Întoarce-te la companie. Vin îndată.
Micuțul se întoarse tropăind, iar Andrzej dădu păhărelul plin pe gît.
— Ești tu oare sigur că unitatea ta este o companie ? întrebă Hubert.
Fără să vrea își mișcă mîna și se strîmbă. Îl durea.
— Nu sînt sigur, răspunse Andrzej și ieși.
Helenka se uită la Hubert.
— Te doare ? întrebă ea.
— Puțin, confirmă el.
— Dar tu ai febră !
— Eu ? Aș, de unde !
— Ai, desigur, și-i atinse fruntea. Ai, zise ea, dar nu prea mare.
— Ești o soră medicală grozavă : măsori temperatura fără termometru.
Hubert mai mîncă o bucată de carne.
— Dar poftă de mîncare ai.
— Să știi că așa-i de regulă la mine. Cu cît nervii sînt mai încordați, cu atît mănînc mai mult. La vînătoare — cînd o sfeclisem de două ori — am mîncat ca un lup.
— Da astăzi, la fel ai sfeclit-o ?
— Hm ! răspunse el indispus. Apoi însă se învioră : Cînd tragi în oameni ai o emoție cu totul alta decît atunci cînd tragi în iepuri, spuse el.
— Cred și eu, constată Helenka cu o falsă siguranță de sine.

Apoi căzu pe gînduri.

— Ai observat ? întrebă ea după o clipă, Andrzej nu-i în apele lui.

— Da, am observat, mormăi Hubert.

— A pierdut jumătate din elan.

— L-a consumat.

— Şi bea ? N-a băut niciodată.

— Ce vrei ? Vrei ca şi într-o astfel de zi oamenii să se poarte ca lumea ?

— Azi-dimineaţă încă era cu totul altul.

— Aşa-i în ziua de azi ! Cum se va întoarce însă din curte ?

Pe una din luminări apăru o lacrimă de ceară şi flacăra se lungi nespus de mult. Luciul luminii căzu pe două desene sub sticlă, în rame simple de lemn. Înfăţişau două nuduri de femeie. Fără să vrea Hubert privi desenele. Remarcîndu-le, se uită la ele cu toată atenţia.

— Sînt desenele lui Bronek ?

— Da, răspunse Helenka, privindu-l drept în ochi.

— Îmi plac foarte mult lucrările lui, recunoscu Hubert, socot că a fost cu mult mai talentat decît Alo.

— Desigur — Helenka vorbea molatic, ca în vis — dar în definitiv e greu să faci o comparaţie între doi artişti.

— Aşa-i. Iar pentru mine Bronek a fost un artist.

— Avea obsesii.

— Da. Şi tocmai în obsesiile astea era artist. Desenele lui înfăţişînd nuduri de femei... Mai făcea el oare şi altceva ?

— Mai picta cîte puţin.

— Toate lucrările au pierit ?

— Au pierit. Sau vor pieri, spuse Helenka.

Hubert tuşi uşor.

Între timp Andrzej se duse în curte şi-şi găsi „compania“ înghesuită în poartă. Băieţii, foarte speriaţi, se uitară la el cu spaimă şi curiozitate. Spaima asta din ochii tinerilor lui ostaşi îl impresionă neplăcut pe Andrzej. Caporalul Zbik [1] n-avea nimic din porecla lui. Era un tînăr uscăţiv, sfrijit ca un sparanghel, cu ochi incolori — fără inteligenţă — ce se mişcau într-una neliniştiţi. Unitatea se îngrămădise de parcă n-ar fi fost ostaşi.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă Andrzej.

Zbik se bîlbîi.

— Domnule locotenent... eu numai...

— Despre ce femeie e vorba ?

— A venit aici, zise speriat băiatul cu capul ud, care raportase întîmplarea, şi a întrebat de numele domnului locotenent. Eu nu i l-am spus. Ce nevoie avea ea de numele domnului locotenent ?

— Unde-i ea ?

Zbik, fără tragere de inimă, îi arătă colţul din curte :

— Acolo...

Andrzej se apropie de locul indicat, urmat de cel mai tînăr membru al unităţii, Kacuś.

— Vă voi arăta locul, domnule locotenent.

Şi întinse mîna în direcţia sacului sub care se schiţau formele cadavrului. Andrzej dădu însă la o parte mîna băiatului şi dezveli singur faţa victimei. O recunoscu pe Kasia.

Trase brusc sacul, mai departe, dezvelind pînă la brîu cadavrul femeii. Zăcea cu ochii deschişi, iar bluza ei simplă, scoţiană, pe care o purta,

[1] Zbik — motan sălbatic.

era foarte însîngerată. Fața însă — nemișcată, trasă — nu era deformată.

Aplecîndu-se mai mult, Andrzej îi atinse fruntea. Era caldă încă. Împușcarea avusese loc cu un sfert de oră în urmă. Trecu mîna de pe frunte spre ochi și-i închise pleoapele. Apoi, îndreptîndu-și corpul, rămase o clipă nemișcat, uitîndu-se la moartă. În sfîrșit, făcu un semn lui Kacuś rămas la pîndă lîngă el. Acesta trase repede sacul peste fața Kasiei.

Drumul din curte pînă la poartă i se păru lui Andrzej că durează nespus de mult. Trebuia să ia o hotărîre. Ce să facă cu Zbik? Chestiunea nu putea s-o lase așa! Un glonț în cap ar fi fost cea mai simplă soluție. Cea mai simplă oare?

— Este aici vreo pivniță? întrebă el.

Kacuś știa totul.

— Este, sări el, dar închisă.

— Trebuie deschisă, ordonă Andrzej, și doi oameni să-l ducă pe Zbik acolo. Să-l supravegheze.

Își dădu seama cît de lipsit de sens era ordinul, dar nimic altceva nu-i veni în minte și nici nu voia să se prăbușească băiatul aici, în curte.

— De unde răsărise femeia asta? întrebă el mai departe, de asemenea fără nici un sens.

— A venit... aducea niște provizii.

— Provizii? Și ce s-a întîmplat cu ele?

Băieții se uitară unii la alții și tăcură.

Andrzej se gîndi că e mai bine să nu scotocească toată povestea și se întoarse spre ieșire. Urcînd pe scări, alungă gîndul că „compania" ar fi ucis-o pe Kasia intenționat. Desigur, nu acum... dar peste cîteva zile?

Cînd intră în odaie, Helenka și Hubert tăceau. Cu toată lumina slabă a luminărilor care se consumau repede, observă pe fruntea lui Hubert picături mărunte de sudoare. Se așeză lîngă soră-sa și-și întinse lungile lui picioare.

— Ai febră, Hubert, spuse el. De ce ați amuțit așa?

Hubert tresări.

— Vorbeam de Bronek, răspunse el.

— Și despre Alo, adăugă Helenka, înțepat.

În gesturile și glasul lui Andrzej se putea vedea bine influența vodcii. Destul de agresiv se adresă lui Hubert.

— Nu mă pot împăca cu tine pe chestia lui Alo. Ce-ai văzut tu, întotdeauna, la aiuritul ăsta?

— Uneori a fost foarte energic, își reaminti Hubert.

— Te-ai purtat cu el, de parcă era cine știe cine, adăugă Andrzej dînd din umeri. Un snob ca oricare altul. Și toată pictura aia a lui...

— Nu totdeauna ai avut părerea asta despre el, preciză Hubert, enervat.

— Firește că nu. L-am considerat prieten. Dar lucrările lui lipsite de sens? Și... cel mai prost lucru e cînd ai un prieten care nu-i un autentic artist; nici nu știi ce să-i spui.

— Alo era înzestrat.

— Cum poți gîndi așa? se răsti deodată Andrzej. Înzestrat! Bronek da, a avut talent. În gheto a pictat încă și mai frumos. Adică a desenat, că el nu picta. Din păcate, a pierit... A fost însă un om talentat, tot ce făcea avea farmec... poftim, uită-te la femeia asta.

Ridică luminarea și lumină unul din nudurile lui Bronek. Reprezenta o fată măruntă, suplă,

cu ochi luminoși și puțin oblici. De-abia în lumina flăcării se putea vedea că este nudul Helenkăi. Andrzej tuși ușor și puse sfeșnicul la locul lui. Helenka ședea nemișcată.

— A pierit, repetă Andrzej. Pricepi tu cuvîntul ăsta ?

Hubert nu răspunse. În schimb vorbi Helenka.

— A fost o crimă să nu se reacționeze împotriva incendierii caselor. Focuri de artificii, iar alături un orășel vesel.

— Helenka consideră, zise Andrzej ca să-l lămurească pe Hubert, că ar fi trebuit să acționăm atunci, nu acum. Că nu trebuia să lăsăm ghetoul să fie distrus într-o atît de mare măsură.

Hubert, uitîndu-se la Helenka, zise :

— N-a depins de noi.

— Dar acum ? dădu Helenka din umeri.

— Nici acum nu depinde de noi.

— Dar ce depinde de noi ?

Andrzej, dînd și el din umeri, grăi :

— Nimic.

Hubert, ca și cum ar fi vrut să răspundă lui Andrzej la întrebarea pusă mai înainte, adăugă :

— Să pierim ? Nu-i oare totuna cum ?

Andrzej se concentră o clipă.

— Bine. Evident că-i totuna. Numai că cei ce pier, iau întotdeauna cu ei o parte din ceea ce ar trebui să știm cu toții. Ascund o parte din viața lor și, prin aceasta, și din a noastră. Bronek a luat cu el o sumedenie de tablouri, nuduri...

Și... căută la Helenka, care ședea cu sprîncenele încrețite și privea fix flacăra lumînărilor.

— Și apoi nu știm nimic, continuă el rar. Femeia aceea, împușcată în curte de băieții mei, era Kasia, o fată din Puste Łąki. Nimerise aici printr-o minune. De ce a venit, de unde a venit nu voi afla nicicînd. Am văzut-o în cursul războiului o singură dată. Și a dus cu ea totul...

— Kasia ? se miră Helenka. Prin ce minune ?

— Nu știu, repetă Andrzej. Iar dacă vreunul din noi va pieri — Andrzej devenise foarte vorbăreț — va lua de asemenea cu el o mulțime de lucruri, pe care nu le-a spus niciodată. Socot că în capul omului atins de glonț se concentrează toate lucrurile astea și ele rulează ca un film pus în mișcare cu o viteză de trei sute de kilometri pe secundă ; întregul film al întîmplărilor care n-au fost spuse. Vorbesc nu în sensul acelor lucruri pe care el ar fi trebuit să și le spună sie-și, ci în acela al lucrurilor pe care nu și le-a spus nici chiar sie însuși. Eu socot că cel mai mare blestem al omului este ceea ce nu și-a putut mărturisi lui însuși.

Helenka privea atentă la Hubert, care ședea cu ochii închiși și transpira tot mai mult... Apoi, dădu din umeri.

În pauzele dintre vorbele rostite de Andrzej — deoarece el nu grăise fără să răsufle, ci cu întretăieri de fraze și chiar de cuvinte — se auzea zgomotul ploii și clipocitul apei prin jgheaburi, lucru ce crea o atmosferă liniștită, de sat. Helenka își muta privirea de la Hubert la Andrzej, căutînd la el mirată : nu-l văzuse niciodată așa.

— Are omul atîtea „blesteme“, spuse ea.

— Iar cel mai mare este dorința de a cunoaște adevărul, zise pe neașteptate și pe un ton sec Andrzej.

Helenka rîse.

— Adevărul ! Ce este adevărul ? Adevărul l-a luat cu ea Kasia ta și galopează pe el printre nori. Cît ești tu, Andrzej, de naiv ! Cu toții sîntem ca într-o ecuație matematică — și nu noi, singuri, extragem rădăcina pătrată din noi. Lucrul ăsta îl face pentru noi istoria.

— Naivă ești tu ! se indignă Andrzej, eu nu sînt un simbol matematic, pe mine nu mă poate nimeni calcula. Eu exist.

Helenka dădu din umeri.

— Peste o clipă omul poate să nu mai existe.

— Desigur. Dar acum sînt și voi fi și voi simți că sînt pînă în ultima clipă. Sînt însemnează că sînt om. Simt că exist.

În clipa asta Hubert deschise pleoapele.

— Ești fericit, zise cu o voce schimbată, fiindcă eu tocmai, dimpotrivă, nu simt că sînt. Nu simt că exist.

— La ce poate duce irealul lumii ? întrebă Helenka, ca și cum și-ar fi pus întrebarea sieși.

— La irealul faptei, conchise Andrzej.

— Nu poți spune, cred, că faptele mele n-au fost reale ?

— Au fost jonglerie. Joc, nu realism.

— În clipa de față există asemenea jocuri : de-a hoții și vardiștii, zise Hubert.

Helenka căută la el cu spaimă.

Hubert se ridică și făcu cîțiva pași prin încăpere.

— Ascultă, Andrzej. N-are nici un rost să batem apa în piuă, spuse el ; ar fi ceva cu totul zadarnic. Nu-i așa ?

Andrzej privea atent flacăra lumînărilor.

Și deodată se porni să monologheze :

— În schimb vom trece în istorie. Cum se trece în istorie ? Nu știm. Ce însemnează istoria ? De asemenea nu știm. Atîta tot, că acțiunea noastră va determina unele schimbări în realitatea materială. Omul trece în istorie în măsura în care lasă după sine urme materiale. Noi vom lăsa după noi urma materială a unui oraș distrus. Atîta tot.

Stînd nemișcat, Hubert zîmbi, nesigur. Nu se putea ști semnificația zîmbetului lui.

— Eu îmi imaginez altfel istoria, făcu el.

— Poți să ți-o imaginezi cum vrei. Din momentul cînd am început lupta neantrenați și neînarmați, îmi este absolut totuna. Istoria bazată pe mistificare nu-i nici un fel de istorie. Sau, o istorie tristă.

— Istorie tristă, repetă Helenka.

— Și ce va fi cu noi ? întrebă Andrzej brusc.

— Poporul va supraviețui, glăsui Hubert cu jumătate de voce.

— Da ! Ce va fi însă cu mine ? întrebă Andrzej iritat. Ce va fi cu mine, personal ? Ce voi fi eu peste o zi, peste o clipă ? O bucată de stîrv. Nimic mai mult. Și ce însemnătate are, ce însemnătate poate să aibă lucrul ăsta ? Nu-i pentru istorie și nici pentru națiune. Astea-s vorbe prea mari pentru prosteasca mea înțelegere. Pentru mine, pentru Andrzej Gołąbek, în vîrstă de 23 de ani. Ce va fi cu mine ? Și ce însemnătate are lucrul ăsta pentru omenire ? Nici una. Cu adevărat niciuna.

— Încetează cu istericalele, interveni Helenka mînioasă, peste cîteva clipe va trebui să-i conduci pe băieți.

— Nu face pe eroul ca eternul Kordian [1], îl mustră Hubert.

— Nu ! Sînt Faust. Am încheiat un pact cu diavolul.

Helenka se uită la el, neliniştită.

— Asta-i, că n-ai încheiat nici un pact. Eşti singur.

Hubert se opri în prag.

— Aşteptaţi, zise el, poate voi mai stoarce ceva de la Elźbietka.

Şi porni înlăuntrul locuinţei.

— Ascultă, Andrzej, începu Helenka, nu mai merge aşa.

Dar Andrzej o întrerupse :

— Am stat de vorbă astăzi cu mama, zise el, cît se poate de concret.

Helenka se miră.

— Cu mama ? În ce chestiune ?

— Cum în ce chestiune ? dădu Andrzej din umeri.

— Ţi-ai găsit şi tu momentul potrivit !

— Tocmai că era potrivit. Mama trebuia să afle ce poziţie au copiii faţă de chestiunea aceea.

— Cred că ai vorbit numai în numele tău.

— Pentru Antek n-am putut vorbi.

— I-ai spus de ce nu s-a întors Antek acasă ? Ar fi putut să scape de n-ar fi rămas în locul acela blestemat.

— Tu crezi că la Varşovia nu poţi pieri ?

Amuţiră. Undeva departe explodă o grenadă, apoi încă două, una după alta. Andrzej îşi încordă auzul.

[1] Erou naţional al literaturii romantice poloneze. Dramă celebră cu acelaşi titlu de scriitorul clasic polonez Juliusz Słowacki (1809—1849).

— Uite, vezi, niciodată nu vom şti cine a pierit acum.

— Ce te poate interesa lucrul ăsta ! Ciudat mai eşti astăzi, vrei să le ştii pe toate.

— Fireşte, aş vrea să le ştiu pe toate. Să cunosc totul, să cuprind totul. În schimb, n-am nimic ! şi deodată Andrzej îşi strînse pumnii, toată obişnuita lui stăpînire de sine îl părăsi cu totul : Gîndeşte-te, am doar douăzeci şi trei de ani şi trebuie să renunţ la tot, la lumea întreagă. Înţelege, Helena, e îngrozitor !

— Tu însă vei trăi, spuse Helenka, fără convingere.

— Chiar dacă aş trăi. Crezi că mă pot împăca cu lumea asta, ce mişună în jurul nostru ? Helena, înţelege, chiar dacă aş scăpa, nu mă pot împăca cu lumea asta. Nu-mi pot măcar imagina cum aş putea trăi după ziua de azi ? Înţelegi tu ce zi e aceasta ?

— Astăzi am văzut mult entuziasm, zise Helenka, aşa ca o replică la o probă de teatru.

— Ăsta-i tocmai lucrul cel mai rău. Entuziasmul morţii. Pentru ce ? Ce poate avea o valoare egală cu a vieţii noastre ?

— Brrr !..., făcu Helenka, opreşte-te. Trebuie să-ţi fac o lecţie din Plutarh ? *Dulce et decor est pro patria mori.* [1]

— Pronunţi greşit, Helenka.

— Tu însă înţelegi greşit, ceea ce e şi mai rău.

— Eu nu raţionez, eu „simt."

Deodată, Helenka deveni o alta. Toată rigiditatea trăsăturilor ei se înmuie, iar expresia feţii i se schimbă. Andrzej căută la ea cu spaimă, se

[1] Este plăcut şi frumos să te jertfeşti pentru patrie (lat.) (Horaţiu — *Ode*).

temea că va izbucni în plîns. Dar nu, chipul i se transformă ca un peisaj primăvara și pe loc Andrzej zări fluturînd pe asprele trăsături ale soră-si zîmbetul bun și timid al tatălui lor. I se încleștă gura.

Iar Helenka se apropie de el. Punîndu-i mîna pe umăr, îi sărută capul aplecat. Cu un sărut scurt îi atinse părul cîrlionțat și-i zise :

— Nu trebuie să „simți" nimic, dragul meu Andrzej, pentru noi totul este „simțit" de mult.

VI

Între timp Hubert, gol cum era, o căută pe Elżbieta. Ședea în penumbra sufrageriei înghemuită ca o vrabie în ploaie, uitîndu-se în gol — fără vreun gînd — spre colțul încăperii. Aproape că n-o recunoscu.

— Ce vrei, Józio ? întrebă ea, cînd el se opri în prag.

Hubert zîmbi.

— De ce îmi spuneți Józio, doamnă ? întrebă el.

Elżbieta se fîstîci.

— Nu, nu, am încurcat numele fără să vreau, spuse ea repede.

În odaie era urît, puțină lumină. Lumînarea arzînd inegal, umbrele ei, neplăcute, alunecau pe pereți. Hubert își aținti cîteva clipe privirile insistente asupra Elżbietei care nu știa că are febră, nici că băuse cîteva păhărele ; fu deci uimită de comportarea lui. Se ridică din colțul ei și, fără nici un motiv, mută lumînarea de pe o măsuță pe alta, chipul ei reflectîndu-se, o clipă, în cele trei părți ale tripticului larg cu oglinzi, în fața

căruia erau sticluțele roz cu materiale cosmetice din străinătate.

— Doamna Roza este acasă ? întrebă Hubert după o secundă.

— Da, din fericire, răspunse Elżbieta, precipitat. Ce-ar fi făcut dacă ar fi rămas în oraș ? Este atît de neajutorată !

— Oare ar fi fost ea în stare să spună ceva unui neamț ?

Elżbietka se sperie și se întoarse, violent, spre Hubert.

— Nu, vai de mine, de unde ți-a năzărit așa ceva ?

— Am avut impresia că ați spus așa ceva, rosti Hubert.

— Nici prin gînd nu mi-a trecut !

Și, luînd sticla cu apă de colonie din fața oglinzii, își stropi palmele, apoi le mirosi.

Hubert se apropie de ea.

— Dați-mi-o, zise el.

Elżbieta îi oferi sticluța, dar el îi întinse palma deschisă. Ea o stropi. Hubert își șterse fața, gîtul, pieptul. Elżbieta — preferînd să nu se uite la el — începu să facă ordine în măruntișurile din fața oglinzii și brusc se întoarse spre Hubert.

— Dumneata ai pistol ?

Hubert zîmbi. De-abia acum Elżbietka observă mai de-aproape că băiatul are ochii tulburi de febră. El însă nu răspunse.

— Ai pistol ? repetă ea.

— N-aveți încredere în mine ? zise el în sfîrșit. Cred că pentru orice eventualitate am să-i trag Rozei una la glăvățînă...

Strîngîndu-și capul în palme, Elżbietka sîsîi :

— Dumneata ai ucis-o pe Marysia Tatarska ?

— Nu, dădu din umeri Hubert, dar merita să fie ucisă.

— Dumneata erai îndrăgostit de ea?

Hubert își întoarse fața spre luminare.

— Se spune, zise el rar, că-i ucidem pe cei iubiți. Și-și trecu mîna zdravănă prin șuvițele de păr — năclăite de urme de tencuială, de praf, de sîngele propriei lui răni — și care făceau impresia unor păstăi. Elźbieta căută cu neîncredere la șuvițele astea.

— Cum se procedează? întrebă ea.

— Ce?

— Asta...

— Ah, asta! Simplu.

Cu mîna zdravănă scoase de la buzunarul din spate un obiect negru, mat.

— Unu, doi..., zise el.

Elźbieta observă însă că mîna care ținea pistolul tremura destul de tare. Zîmbind, îi spuse:

— Dacă așa îți va tremura mîna, cu greu vei putea nimeri...

— Nu vă temeți, doamnă. În astfel de momente mîna nu tremură.

Ascunse pistolul.

— Trebuie oare să ucideți? mai încercă Elźbietka o întrebare.

Hubert însă nu răspunse. Se ocupa de lumînare. Îi potrivi fitilul, iar resturile de stearină adunate în jurul flăcării le grămădi, umplînd cu ele golul ce se formase. Lucrul ăsta îl făcu cu nespus de multă grijă.

Cîteva clipe Elźbieta tăcu și, neprimind răspuns la întrebarea pusă, trecu la altă temă.

— Cum stă pansamentul meu? Se ține?

— Da, se ține admirabil. Chiar mai bine decît la început, căci mi s-a umflat „rasolul".

— Nu-ți stau bine expresiile „glăvățînă", „rasol", zise Elźbieta.

— Într-adevăr? zîmbi Hubert. Ce-ați vrea, doamnă? Ați vrea să mă vedeți din nou cu cîrlionți à la Byron? Vedeți, doamnă, cum mi s-au „năclăit" cîrlionții?

Elźbieta rîse.

— Degeaba, domnule Hub, degeaba, orice ai face nu poți deveni un filfizon.

Hubert se îndreptă spre ușa din fund.

— Unde locuiește Henryk? întrebă el. Cămașa mea e la el. Trebuie să plec imediat.

— Unde vrei să te duci? întrebă Elźbieta neliniștită.

— Trebuie să mă duc la P.K.O.[1]. Nu știu ce voi găsi acolo.

— Acolo este Statul major?

— Nu știu ce voi găsi acolo, repetă Hubert apăsat.

— Boxa lui Henryk este lîngă bucătărie, preciză Elźbieta.

Hubert ieși. Elźbieta se apropie de pianul din colțul odăii, vizavi de oglindă, și se sprijini cu palma de capacul instrumentului. Fredonă ceva, îngîndurată. Hubert se întoarse peste cîteva clipe. Purta în mînă cămașa.

— Din păcate îi lipsesc doi nasturi, zise el. Va rămîne desfăcută într-un loc nepotrivit. Lipsesc nasturii din partea de jos.

Elźbieta se învioră.

— Am să-i cos eu.

Luă cămașa din mîna lui Hubert.

— Uite și aici este puțin ruptă. Îndată va fi în stare bună.

[1] Casa de Economii.

Și începu să tragă sertarele toaletei.
— Mă voi întoarce imediat, grăi Hubert și se duse la Andrzej și Helenka.
Andrzej stătea în mijlocul odăii și își strîngea centura. Era uriaș și suplu, umbra lui cădea pe perete și pe tavan, ca un fel de ornament. Își îndesă chipiul pe cap și își așeză cureaua sub bărbie.
— Ieșiți ? întrebă Hubert.
— Plecăm îndată, zise Andrzej.
— Așteaptă o clipă să plecăm împreună, zise Hubert și bău vodca din păhărelul ce se găsea, nefolosit, pe masă.
— O să-ți facă rău, răbufni Helenka, ce-i cu tine ?
Și, ridicîndu-se de pe canapea, adăugă :
— Trebuie să mă duc în piață. Sînt așteptat acolo, dar am timp pînă dimineața.
— Noi, nu. Hubert puse păhărelul pe masă, fără siguranță, căci mîna continua să-i tremure. Păhărelul căzu și se sparse în țăndări.
— Asta înseamnă noroc, spuse Andrzej.
— A fost un cristal bun, observă Helenka.
— Și unde ți-e cămașa ? întrebă Andrzej.
— Îndată, îndată.
Hubert se întoarse la Elżbietka.
Se opri în prag și privi în interiorul odăii.
Elżbietka ședea pe studio și cosea nasturii. Așezase lumînarea chiar în față, ca să vadă bine ce face. Își puse ochelarii și trecuse cu grijă — prin urechile acului — ața care strălucea în lumină ca pînza de păianjen. Flacăra răsfrîngîndu-se în rama neagră a ochelarilor, Hubert zări că argintul lucește și în părul neglijat, de pe tîmplele marii cîntărețe, care, cu ochelari, încovoiată și preocupată cum era, i se păru lui Hubert

tare bătrînă. O vedea din profil. Nasul, proeminent, se schița foarte clar iar gura părea răsfrîntă în jos, căzută. Ochiul mare, albastru, mărit și mai mult de lentilă, urmărea atent și cu oarecare efort lucrul acului. Bărbia, greoaie, atîrna în jos, iar gîtul, cel mai bine luminat din toată fața, scotea în relief o rețea de zbîrcituri și numeroase vine și tendoane. Pielea gîtului era însă mai departe albă și... *„granulée“*. „Așa spunea tata întotdeauna — *„granulée“*, îi veni în gînd lui Hubert.
Își reaminti de taică-su — în seara aceea cînd îl așteptase în fața Filarmonicii în automobil. Tata nu voise să-l ia la concertul Elżbietei. Domnul Złoty îl îndemnase să nu-l ia la concert. Și iată că nu mai există nici tata, nici domnul Złoty... A pierit și Bronek. Și, uitîndu-se atent la trăsăturile Elżbietei — crispate în efortul făcut de cusutul nasturilor —își zise în gînd :
„Altfel apăruse ea atunci, pe estradă“.
Privea atent la profilul unei femei pe panta bătrîneții, care nu-l simțise în momentul intrării, fiind ocupată cu vîrîrea firului în urechea acului. Hubert se aplecă înainte. De-abia acum observă el că Elżbieta fredona încet.
Se apropie. Ea îi auzi pașii, dar nu-și întoarse capul, acum netezind cu unghia materialul din jurul locului unde cususe nasturele.
— Ce fredonați, doamnă ? întrebă Hubert.
Întorcîndu-se ușor spre el, Elżbieta puse degetul pe buze.
— Încet, încet, șopti ea deodată, e în limba germană.
— Ce-i ? repetă, tot în șoaptă, băiatul gol.
— *Verborgenheit,* răspunse Elżbieta.

Și deodată, lăsînd cusutul, se ridică de pe canapea. Hubert luă cămașa și și-o puse cu greu, deoarece mîna bandajată nu putea trece prin mînecă. Îl duru puțin, dar „se obișnuise" cu durerea în decursul ultimelor ore. Cînd își scoase capul din gura cămășii, observă cu uimire o cu totul altă Elźbietă. Stătea lîngă pian, fără ochelari. Lui Hubert i se păru chiar puțin mai înaltă, dar observă mai tîrziu că ședea în vîrfurile picioarelor. Ridicînd capacul claviaturii atinse ușor clapele și se auziră niște acorduri nesonore ; în schimb bașii răsunară clar.

Apropiindu-se de ea Hubert auzi cuvintele mai mult spuse cu jumătate de glas decît cîntate :

...Oft bin ich nur Kaum bewusst
und die helle Freude zucket... [1]

Deodată, printr-un gest — neașteptat nici de el însuși — se apucă de gît, fiind cît pe-aci să-și rupă cămașa abia reparată.

„Doamne ! cugetă el, *hie helle Freude zucket...*"

Dar ăsta-i abisul și ea cîntă nemțește : *„helle Freude"*. Nu avu însă tăria să-i spună Elźbietei : „Încetați, doamnă !"

Febra îi crescuse și vedea totul ca prin sită.

Intră Andrzej. Cu trupul drept și liniștit, pregătit. Lui Hubert i se păru că are chiar urechile bine încordate : era curelușa de sub bărbie.

— Hubert, spuse Andrzej, ce faci ? Noi plecăm.

Elźbieta își întoarse capul spre el, întrerupîndu-se la cvartă („*o lass*") dar, fără a-și lua degetul de pe clapă, îi spuse lui Andrzej :

— Mama ta a cîntat aria asta atît de frumos !

[1] ...Adesea sînt numai de-abia conștient
și-o mare bucurie în mine palpită... (germ.).
(citat din Hugo Wolf : *Verborgenheit*).

Andrzej, apropiindu-se de pian, întrebă :

— Mama, a cîntat ea oare frumos ? Cu adevărat ?

— A avut o voce nespus de frumoasă, răspunse Elźbieta, și tot ce cînta, cînta cu pasiune. Totul ieșea *so innig.* [1]

— *Innig !* repetă Hube, ironic.

— Ah, îmi amintesc, zise Elźbietka (Hubert o vedea mereu ca prin sită) eu am învățat-o fraza asta. Apoi fredonă mai departe ; *...und die helle Freude zucket...*

Andrzej își aplecă capul, ca un cîine care ascultă, Elźbieta însă se oprise.

— N-am cunoscut-o deloc pe mama, mărturisi Andrzej cu tonul unui sfîrșit de capitol.

— Hei, veniți ? strigă Helenka din fund.

— Îndată, răspunse Andrzej și își pocni călcîiele în fața Elźbietei.

— La revedere — cu un gest puțin teatral Elźbieta îi întinse mîna. Mama ta este o femeie neobișnuită, adăugă ea, cuvinte ce sunară însă fals.

— Hubert, ia și tu vreun veston, zise Helenka în antreu, cămașa asta de chelner lucește noaptea ca o stea.

— Îndată va fi udă și se va stinge, ripostă Hubert, ploaia încă n-a încetat.

Ieșiră.

Băieții stăteau în poartă pe două rînduri. Focul se trecuse. Era întuneric și rece. Nu li se puteau vedea fețele. Andrzej îi conduse afară și-i postă în fața casei, pe trotuar. Ploaia fremăta monoton și calm. Picături mărunte îi învăluiră și udară dintr-odată cămașa lui Hubert.

[1] Atît de profund (germ.).

Tancurile de pe Szpitalna, cu toată ploaia, ardeau. Tabla încinsă se înroșea uneori mai tare — luminînd puţin strada întunecată — iar apoi se stingea.

— Unde îi conduci? întrebă Hubert în șoaptă. Îi era indiferent, dar simţi o dorinţă bruscă de a se apleca spre Andrzej, de a simţi contactul cu trupul lui, cu existenţa lui. În întrebarea pusă era și „pardon" și „la revedere". Dar Andrzej rămase cu trupul drept.

— La gimnaziul Górski, răspunse el.

Din poartă, Hubert o apucă spre stînga. Andrzej îl opri.

— Fii atent cînd cotești în strada Jasna, îl avertiză el.

Helenka porni drept înainte.

— La revedere, zise ea încet, și ridică mîna în sus, gest pe care nu-l văzu nimeni.

Andrzej rămase singur. Era liniște și întuneric. O singură dată trase cineva cu pușca în direcţia clădirii „Prudential". Băieţii stăteau în ploaie pe două rînduri. Andrzej se întoarse la ei. Simţea că nu prea sînt în apele lor.

— Hai, băieţi, zise el, înainte, după mine.

Cînd se apropiară de strada Hortensia, lîngă școala Górski, fură întîmpinaţi de o salvă. Erau așteptaţi.

VII

De-abia dispărură Hubert, Andrzej și Helenka în umbra albăstruie a nopţii ploioase, pornind în trei direcţii deosebite cînd, în restaurantul de pe strada Baudouin apăru Kazimierz Spychała. Ușa dinspre scară fiind deschisă, Kazimierz trecu prin

cîteva odăi — unele întunecate, altele luminate — și ajunse în sfîrșit în dormitorul Elżbietei. Cîntăreaţa ședea pe sofa, uitîndu-se fix la flacăra luminării așezată în faţa ei pe o măsuţă mică și făcînd impresia că-și pierduse cu desăvîrșire conștiinţa.

— N-au fost aici Andrzej sau Helenka? întrebă el.

— Ba da, răspunse Elżbieta, ca trezită din somn, au ieșit acum cîteva clipe.

— Încotro?

— Nu știu.

În clipa aceea răsunară împușcături dinspre școala Górski.

— Uite, spuse Elżbieta făcînd un gest vag cu mîna, desigur că s-au dus tocmai într-acolo de unde se aud împușcături. De altfel Andrzej era în uniformă.

— În ce fel de uniformă? zise Spychała, indispus.

— Avea vulturul pe chipiu.

— Vulturul! Spychała dădu din umeri.

— Nu-i totuna? zise Elżunia, întotdeauna vă puneţi voi ceva la chipiu și trageţi cu pușca unii într-alţii. Întotdeauna.

— Care noi? exclamă iritat Spychała.

— Voi, bărbaţii, făcu Elżbieta. Ridicîndu-se încet de pe sofa, luă luminarea în mînă, o așeză în faţa imensei oglinzi triple și începu să-și potrivească halatul verde de atlas de pe ea. Semăna cu Madame Butterfly. În sfîrșit întrebă:

— De ce-aţi venit aici? Nu-i doar un loc potrivit pentru dumneavoastră.

— M-a trimis Ola. Este neliniștită de copiii ei și știa că vor fi aici.

— Ola?

În tonul cu care Elżbieta articulă numele ăsta era atîta uimire, dispreț și aversiune, încît Spychała tresări.

— Și-a închipuit că vor veni aici. În ultimul timp Andrzej venea destul de des.

— Considera localul nostru drept taverna lui.

Spychała căută atent la Elżbieta. În glasul ca și în vocabularul ei, neobișnuit, era ceva alarmant. Bănui că băuse.

— Doamnă Elżbieta, zise el, ce-i cu dumneavoastră?

Elżunia întoarse capul de la oglindă și cu un gest mut îi arătă măsuța la care șezuse pînă atunci și pe care era o carafă de vodcă.

— Ați băut? vru să se asigure Kazimierz.

— Ce altceva am de făcut? rîse cîntăreața.

— Doamnă Elżbieta! exclamă Spychała indignat.

Elżbieta se întoarse direct spre el:

— Ce pot să fac? Ce mi-a mai rămas? De unde ați răsărit aici? Ar trebui să fiți într-un stat-major, ascuns comod, în timp ce alții pier.

— Sînt acolo unde trebuie să fiu, grăi Spychała rece. Am mers pentru o clipă în casa din Bracka, spre a afla ce-i cu copiii...

— Ola este acolo?

— ...Ce-i cu copiii Olei. Ola este acolo. E singură, domnișoara Tekla nu s-a întors. În casă nu-i nimeni.

— Nici aici nu e nimeni. Toți au plecat, chiar și Henryk. Stăm aici două femei bătrîne. Presupun că a început ultima noastră noapte liniștită. Ultima pentru mulți. Ce ispravă ați făcut voi?

— Eu? întrebă Spychała, rece, crucindu-se că stă și ascultă ce-i spune femeia asta cu capul amețit.

— Nu-mi place cînd veniți la noi, zise deodată Elżbieta, pe deplin trează, apropiindu-se încet de Kazimierz, nu-mi place cînd sînteți aici. Sînteți ca un corb. Aveți părul de pe tîmple cărunt, totuși sînteți ca un corb. Cînd am sosit odinioară la Odesa și v-am văzut lîngă Józio, mi-am zis în gînd: O, nu-i semn bun! Józio era atunci foarte frumos. Îmi amintesc că a intrat în salon, cînd eu cîntam și s-a așezat pe marginea unui scaun. Îmi mai amintesc că la un moment dat vocea mi-a devenit mai sensibilă. Înțelegeți, domnule? În cvarta de sus: *„O lass, o lass“*, am simțit deodată o mai mare ușurință, o mai mare sprinteneală, ceva ce venea de la sine, din gîtlej, din simțire. Înțelegeți, domnule? Nu, nu puteți înțelege lucrul acesta. N-ați cîntat niciodată. El era încă de pe atunci frumos — și cîți ani avea el atunci? De-abia cincisprezece... Apoi Ola a cîntat pentru dumneavoastră același cîntec, l-ați ascultat și ați plîns...

Spychała făcu cu capul un gest de negare.

— N-ați plîns, ați vrut numai să plîngeți, e totuna, continuă Elżbieta, apoi ați abandonat-o. Și a plîns ea. Plîngeam cu toții. Iar acum, atît de frumosul Andrzej, fiul ei atît de neobișnuit... L-ați văzut astăzi? Ați văzut cît este de frumos? Și acum se trage în el cu pușca. El stă în noapte, în întuneric și trag în el. Îl ucid. Și cine? Nemții? Nu, dumneata îl ucizi! Căci și pe Józio tot dumneata l-ai ucis! Înțelegi, domnule! Pe Józio l-ai ucis, l-ai ucis, l-ai ucis, dumneata, domnule... Pe Józio al meu dumneata l-ai ucis...

Elźbieta se deplasă chiar lîngă Kazimierz și pronunțînd cuvintele: „dumneata l-ai ucis pe Józio", îl lovi pe Spychała cu cotul ei mic, în braț, cu un gest disperat și isteric. Stînd așa lîngă el, cu fața aprinsă, cu părul cărunt răvășit, lui Spychała i se păru că-și pierduse capul. Îi apucă cotul cu care-l lovea și-l strînse în palmele lui mari, osoase.

— Nu mă mai loviți, doamnă, rosti el fără să zîmbească, n-am meritat deloc așa ceva.

— O meritați, cu toții. Ceea ce faceți e îngrozitor.

— Imperios necesar, preciză Spychała pe un ton serios.

— Singura comoară pe care o avem — e viața. Și Elźbieta se apropie din nou de oglindă.

— Viața proprie... și poate și a celorlalți oameni? comentă Spychała din nou pe tonul lui Hamlet.

— Sînteți îngrozitor, continuă Elźbieta, așezîndu-se pe sofa. Deopotrivă, am impresia că n-ați fost niciodată un om adevărat.

În clipa aceea ușa care ducea în interiorul locuinței se deschise și în ea se opri o făptură lungă, într-o îmbrăcăminte de culoare deschisă.

— Cine-i acolo? întrebă ea. Elźbieta, unde ești? De ce-i atît de întuneric aici?

— Sînt aici, Roza! Elźbieta se apropie din nou de oglindă și începu să-și examineze părul.

De unde vin împușcăturile? mai întrebă Roza.

— Nu știu, draga mea, s-a pornit răscoala.

— Dar cine trage așa, cu pușca?

— Nu știu. Desigur ai noștri și... nemții.

— Cine mai este aici? continuă contesa Caserty, holbîndu-și ochii aproape orbi.

— A venit domnul Spychała, spuse Elźbieta în silă.

— Domnul Spychała? Același care a venit și la Palermo împreună cu Marysia Bilińska?

— Același, făcu Spychała cu o voce de bas.

— O! vă mai aduceți aminte de Palermo?

Roza făcu cîțiva pași înainte ca un spectru. Era îmbrăcată într-un halat lucios, alb.

— Vă reamintiți de casa mea din Palermo?

— Nu prea, am fost acolo atît de puțin timp.

— Da. Cînd a murit mama. A fost atunci o încurcătură cu niște bijuterii. O iubeați foarte mult pe Marysia, glăsui contesa.

— Vai de mine, Roza, zise Elźbieta.

Roza pătrunse în lumina lumînării și, cu toată vîrsta ei înaintată, cu toate că avea ochii holbați și aproape orbi, lui Kazimierz i se păru încă frumoasă prin urîțenia ei aristocratică. Era ceva straniu.

— Dar de ce n-ați plecat cu Marysia? întrebă contesa pe neașteptate.

Spychała tăcu.

— De ce? Marysia este acum la Palermo. Alo i-a scris — cum îi spune? — domnișoarei Biesiadecka...

— Biesiadowska, o corectă Elźbieta.

— Da, așa Biesiadecka. Alo i-a scris, dar nu din Londra. Nu mai știu de unde. Și dumneavoastră aici, de ce? făcu ea și se întoarse brusc spre Elźbieta, ca pentru lămuriri.

— Caută pe Andrzej și pe Helenka...

— Aha..., spuse Roza pe un ton de parcă n-ar fi înțeles nici un cuvînt din frazele schimbate. Bine. Dar dumneavoastră ați iubit-o mult pe Marysia! Păcat că nu v-ați putut căsători cu ea.

— Roza, ești nespus de indiscretă, încercă să intervină Elźbieta.

— Nu, nu, de ce ? În timp de război toți trebuie să fim sinceri, continuă Roza, cu accentul ei străin, amuzant. Domnul Spychała a iubit-o pe Marysia. E ceva rău în asta ? Acum iubesc și eu. Niciodată în viață n-am iubit și acum iubesc. Sînt cu mintea pierdută din cauza acestei iubiri.

Elźbieta își pierdu răbdarea.

— Dragă Roza, spuse ea pe un ton violent, vorbești într-adevăr de parcă n-ai fi trează. Du-te mai bine în odaia ta. Culcă-te. *Andate in letto* [1], adăugă ea (erau desigur cuvintele dintr-o arie de operă).

— Contesa are curajul sentimentelor sale, spuse Spychała și — lucru surprinzător din partea lui — se așeză pe scaun.

Elźbieta se nelinişti.

— Într-adevăr, Roza, trebuie să te odihnești. Nu putem şti ce ne așteaptă mîine.

Ea însă n-o ascultă. Se așeză pe sofa în fața lui Spychała și îl apucă de mînă. Avea degetele transpirate, reci.

— Spune-mi, domnule, vă bateți ? Vă bateți ? Oare lucrul ăsta este foarte primejdios pentru nemți ?

Elźbieta se indignă.

— Vai de mine, Roza, cum poți vorbi așa !

Spychała se retrase instinctiv.

— Cînd două părți se bat într-un loc îngust, este primejdios pentru ambele...

— Eu am aici un prieten neamț, din familia bavareză Wittelsbach, o cunoașteți dumneavoastră. Mă tem de viața lui. *C'est un cousin de mon mari.* [2]

[1] Mergeți la culcare (it.).
[2] Este un văr al soțului meu (fr.).

— Ne interesează pe noi faptul ăsta ? grăi Elźbieta.

— Poate că da. Pe mine mă interesează că trageți în nemți, precum și că nemții trag în voi. Ce vreți ? Este o reacție naturală. Totul în viață e o reacție naturală. Cel mai important lucru este natura și acesteia nu i te poți opune — preciză ea cu tonul unei descoperiri deosebit de importante — iar noi, întotdeauna, ne opunem naturii. Natura m-a împins încoace : de ce oare am venit aici ? Vă reamintiți, domnule, cît e de frumos la noi, la Palermo, pe strada noastră, pe Via della Libertà. Înțelegeți, domnule : *della... della libertà...*

— *Tu divagues* [1], interveni Elźbieta.

— Fiindcă toți au înnebunit pe tema acestei *libertà*. La noi cămășile negre cîntau : *„della, della libertà“*...

Dînd să plece, Spychała o reținu.

— Doamnă, spuse el făcînd un pas spre ea, nu aveți cumva vreo știre de la Marysia ?

Roza se opri și-l măsură cu privirea din cap pînă la picioare.

— Nu întrețin corespondență cu doamna Bilińska, fu răspunsul, socotesc că nu pot face lucrul acesta din anumite motive.

Pierzîndu-și răbdarea Elźbieta îi zise :

— Oh, Roza, du-te, te rog, în odaia ta, și adăugă aproape plîngînd : Nu-i cu cale să vorbești despre astfel de lucruri.

— Cum vrei, făcu Roza, plec îndată. Așadar nu știi unde au fost împușcăturile ? adăugă ea la plecare.

— Știu, răspunse Elźbieta, cu totul pornită, în școala Górski.

[1] Aiurezi (fr.).

— Ce timpuri, oftă contesa ieșind, în școală se trage cu carabina.

— Domnule Kazimierz, continuă Elźbieta, vă rog să mă scăpați de femeia asta.

Spychała luă poziție de drepți.

— Trebuie s-o împușc ?

— Ah, nu. Hubert a vrut s-o împuște. Iar eu, idioată cum sînt, nu l-am lăsat.

— Exagerați puțin, doamnă, încercă Spychała să zîmbească.

Dinspre strada Hortensia se auzeau necontenit împușcături.

Atunci răsunară în odăile goale niște tropăituri violente. Pașii rătăceau pe întuneric și pînă la urmă cineva ajunse la ușa camerei Elźbietei, deschizînd-o printr-o apăsare cu cotul, bruscă, iar micul Kacuś era cît pe-aci să se răstoarne în prag.

— Doamnă, vă rog, doamnă ! strigă el aproape în neștire.

Avea palmele amîndouă pline de un lichid dens, roșu, parcă ar fi strîns, cu mîinile goale, un borcan cu dulceață. Elźbieta și Spychała se repeziră.

— Ce s-a întîmplat ?

— Ești rănit ?

— Nu. Nu e sîngele meu. Glonțul mi-a luat doar șapca. Dar, doamnă, veniți, domnule, vino..., se adresă el lui Spychała.

— Ce ? Încotro ?

— Îl conduceam pe domnul locotenent, dar el a căzut și acum zace, aici, lîngă Wedel și eu nu-l pot clinti. Veniți îndată, domnule.

Spychała porni.

— Hai, ia-o înainte, dar fii atent, că-i întuneric.

— Afară e mult mai multă lumină, spuse Kacuś cu un glas ceva mai normal, fiindcă tancurile ard încă.

Elźbieta parcă se mai trezi.

— E vorba de Andrzej ? întrebă ea.

— Da, cred că de el. Spychała se îndreptă spre ușă.

— Da, locotenentul Andrzej, care a fost aici acum cîteva clipe, răsună glasul lui Kacuś prin întuneric. Și doar pășea, iar acum zace și nu-l pot mișca din loc.

Pe scară, în umbră, era o grămadă de oameni. Kazimierz trebui să se strecoare cu greu printre ei.

— Ce faceți aici ? întrebă el.

— Așteptăm, răsună răspunsul. Glasul era încărcat de reproș și ironie.

În colț mai erau vreo doi oameni, care la lumina unei lanterne de grajd — cu o lumînare înăuntru — ce le lumina slab fețele aplecate jucau cărți. În mîinile lor foșneau hîrtii, iar o monedă de aur se ciocni — cu un sunet surd — de treapta de piatră. Erau zarafii de valută din piața Warecki.

— Ce așteptați ? mai întrebă Kazimierz.

— Timpuri mai bune, grăi un glas, dintr-un alt colț, tot atît de întunecos.

De-abia jos de tot, în poartă, Kazimierz simți contactul unei blăni pufoase. Alături era Elźbieta.

Aplecîndu-se, Kazimierz îi șopti :

— Întoarceți-vă, doamnă. De ce mergeți acolo ?

Elźbieta părea însă, din nou, cu simțirile rătăcite.

— N-am văzut cum a căzut Józio, rosti ea, n-am văzut cum a căzut.

Spychała, în întuneric, își crispă buzele.
— Józio a căzut peste un stog de lucernă, mărturisi el mai de grabă către sine, l-am văzut chiar după bătălie.

Kacuś alergînd înainte, repeta necontenit ca un automat, cu glas de jale, plîngăreț :

— Vine, vine.

Trecură prin strada Szpitalna, fără a lua vreo măsură de prudență. Lîngă magazinul Wedel Kacuś se prosternă la pămînt.

— Domnule locotenent, exclamă el cu un glas și mai pătrunzător, și mai treaz, domnule locotenent !

Spychała se aplecă. Andrzej zăcea pe trotuar cu fața la pămînt, fără chipiu și cu părul năclăit. Flacăra pîlpîitoare a tancurilor — pe cale de stingere — ajungea pînă aici. Elżbieta căzu în genunchi.

— Ce faceți, doamnă ? zise Spychała fără convingere și, vîrîndu-și mîinile sub trupul lui Andrzej, îl întoarse cu fața în sus. Elżbieta se aplecă deasupra lui. Andrzej nu mai trăia. Îndreptîndu-se, Spychała tuși ușor.

Kacuś tot nu putea pricepe.

— Domnule, repetă el, e mort ? Nu va mai putea face nimic ? Nimic nu va mai putea face ?

Spychała îi puse mîna pe umăr.

— Domnul locotenent a murit, zise el blînd.

Elżbieta se aplecă și mai mult deasupra chipului lui Andrzej. Ochii lui mari, albaștri, erau deschiși, reflectînd vîlvătaia trandafirie a tancurilor care se stingeau încet.

EPILOGURI ȘI ALTE EPISOADE

I

Era ora șase la Rio. Ca în fiecare zi la ora asta se lăsa amurgul, dens, albastru. Înainte chiar de a se aprinde felinarele, se putea încă vedea întinsul îndepărtat al mării, ca și crestele talazurilor oceanului ridicate din străfunduri și rostogolindu-se spre țărm. Deși plouase cu cîteva clipe mai înainte, era foarte cald. Domnul Gołąbek zăbovea pe prispa unei căsuțe înălțate pe dealul de deasupra colinei abrupte a Copacabanei și gîfîia din greu tot privind spațiile sinilii de dincolo de acoperișuri. De altfel, nu prea înțelegea la ce anume se uită, după cum nu prea știa nici ce se petrece cu el. Se hotărî totuși, ridică mîna și aprinse becul, care puse în lumină mobilierul de lemn și rogojina de pe prispă. În căsuță nu mai era nimeni. Wyczerówna și Kołyszko ieșiseră în oraș cu puțin timp înainte, fiind în pregătirea unui spectacol pentru care, înainte de plecare, se ciondăniseră zgomotos. Kołyszko explicase Halinei că n-ar trebui să angajeze pentru spectacolul ce pregăteau un anumit actor polonez, sosit în Brazilia de foarte curînd și care, fiind colaboraționist, se compromisese. Halina își bătuse joc de obiecțiunile lui Cherubin.

— Omule, ai înnebunit ! sărise ea. Ce-mi pasă mie că a colaborat ? Pot ști eu oare ce-ai fi fă-

cut tu, dacă ai fi rămas în țară ? Ea glăsuia cu vocea ei joasă, în timp ce-și punea, în antreu, pălăria și voaleta, ca și cum arșița monstruoasă a exoticului oraș n-ar fi avut nici o înrîurire asupra ei.

Kołyszko nu se da însă bătut.

— N-ai să mai poți juca în țară, cînd ne vom întoarce, ripostă el cu indignare.

Wyczerówna se opri în fața lui și-l măsură din cap pînă-n picioare.

— De ce tot îndrugi lucruri pe care nu le crezi ? întrebă ea accentuînd fiecare cuvînt printre dinții încleștați. Știi bine că nu ne vom mai întoarce în țară. Ce-aș putea face eu acolo ?

— Ți-a scris doar Szyfman, adăugă Cherubin de data asta mai puțin sigur.

— Nu-mi pasă mie de scrisul lui, nu vreau să joc pentru bolșevici, declara Wyczerówna categoric, voi juca aici !

— Nu cunoști limba portugheză, observă Kołyszko, ne aflăm aici de patru ani și n-ai învățat măcar o vorbă.

— Dar... voi învăța, spuse actrița energic, peste un an voi juca *Electra* în limba portugheză. Aici, n-au văzut ei încă niciodată *Electra*, și-ai să vezi cum or să urle...

— Domnule Franciszek, vorbi Cherubin adresîndu-se lui Gołąbek, noi mergem pentru cîteva momente la cafenea, unde vom hotărî definitiv în privința spectacolului Halinei. Vrei să rămîi acasă ? Gołąbek mormăi :

— Unde m-aș putea duce ?

— Dar la cină ce vom avea ? întrebă Halina pe domnul Gołąbek care, după cît se vede, juca în casa lor rolul unui intendent.

— Ce să mîncăm ? răspunse indiferent domnul Franciszek. Vom avea ceai, carne uscată, fructe, brînză...

— Pîine ai adus de la brutăria dumitale ?

— În primul rînd nu-i a mea, e brutăria unde lucrez, răbufni Gołąbek pe un alt ton, care nu semăna deloc cu acela blajin de odinioară. Dar pîine am adus.

Și, deodată, i se schimbă expresia feței și, zîmbind de data asta, zise cu un alt glas :

— Și nu numai pîine. Am copt azi cîteva torturi după vechile mele rețete. Să vadă și ei... Numai că făina aici nu corespunde... Am obținut însă puțină secară pentru stratul din aluat... Iar pasta dinlăuntru e cu cafea. Am adus și un mic tort din astea. Cafeaua, aici, este într-adevăr bună.

Halina se înduioșă și-l sărută pe domnul Franciszek pe amîndoi obrajii.

— Ești un om și jumătate, grăi ea, ce ne-am fi făcut noi aici fără dumneata ? Așa ceva nici măcar nu-mi pot închipui.

— Ce-i asta ? observă ea plicul alb din mîna domnului Gołąbek. O scrisoare ? Ai primit o scrisoare, domnule Franciszek ? De la cine ?

Oarecum buimăcit și parcă distrat, domnul Gołąbek se uită la scrisoarea din mînă și răspunse cu oarecare șovăială :

— De la soție.

— De la soție ? se miră Halina. Pentru prima oară după război ? Nu-i așa ?

— Prima oară, răspunse el nesigur.

— Și ce scrie ? întrebă actrița, de data asta numai de formă, căci se vedea că n-o interesează deloc chestiunea.

Gołąbek se fîstîci.

— N-am citit-o încă, zise el înroșindu-se, mi-e frică s-o deschid.

— Frică ? se miră naiv Halina și rîse scurt. Văd că dumneata ești cu adevărat un om ciudat ! Acolo pot fi doar știri importante.

— Desigur că pot fi, stimată doamnă, glăsui Franciszek legănîndu-se cînd pe un picior, cînd pe altul, și era limpede că devine tot mai nerăbdător, că voia să rămînă singur.

— Hai să mergem, zise Wyczerówna luîndu-l de braț pe Kołyszko, sînt curioasă să văd cum se va termina povestea cu spectacolul ăsta.

Și ieșiră.

Gołąbek se mai uită prin balcon ca să se asigure că au plecat de-a binelea, că n-or să-l tulbure în timpul cititului. Și îi văzu. Mergeau la braț, în jos, spre Copacabana. Formau o pereche ciudată, în jurul căreia alergau copiii de negri, arătînd-o cu degetul. Ea, într-o rochie neagră, lungă, cu o mantilă neagră pe umeri — brodată cu mărgele sclipitoare —, cu o pălărie tot neagră, demodată și cu o voaletă deasă, trasă peste ochii ei imenși, ca de Pallas Atena. Vedea slab drumul și călca cu băgare de seamă, de sus — — ca pe scenă —, ținîndu-se crispat de brațul lui Kołyszko. Cherubin, cu pălărie tare, cu o pelerină de vară și în mînă cu baston și mînuși purta nasturii închiși cu grijă pînă la gît, fiind atît de ridicol și în discordanță cu strada braziliană, încît chiar domnul Gołąbek zîmbi. Mergeau încet, asemenea unor spectre cenușii în amurgul azuriu și într-o arșiță de nemăsurat, pînă ce dispărură acolo jos, la vale, de unde se înălța — peste larma orașului și claxoanele mașinilor — freamătul întinselor talazuri ale oceanului. De aici, de sus, se putea auzi mai bine tumultul mării decît chiar pe țărm.

— Oameni ce nu-s de prin partea locului, mormăi Gołąbek în sinea lui. Desigur că nu sînt de pe aici — adăugă el după o clipă, ca și cum și-ar fi dat lămuriri lui însuși — ci de pe celălalt pămînt, de pe pămîntul meu.

Și deodată își reaminti cum „doamna Wyczerówna" venea la „localul" lui, cum cumpăra prăjituri și spunea cu vocea ei joasă, de bas : „Eu nu mănînc niciodată porcării d-astea, dar actorii mei sînt tocmai ca niște copii" și lua cu un gest frumos din mîinile lui cutia de carton, învelită cu grijă în hîrtie și legată cu șnur colorat. Spunea : „vă mulțumesc, domnule" și ieșea în stradă ; iar dincolo de fereastră era o zi însorită de vară, fără arșiță. A doua zi el urma să plece la Puste Łąki, la Andreiaș... „La Andreiaș", repetă el și continuă să n-aibă curajul să deschidă scrisoarea soției.

Știa ce conține, dar nu voia s-o citească cuvînt cu cuvînt, negru pe alb.

Puste Łąki ! Va merge la plimbare cu Andrzej, care-l va ține de mînă și va umbla puțin într-o parte, întinzîndu-și picioarele ca să țină pasul cu el — și-i va pune întrebări la care va răspunde foarte cu greu ; (mai tîrziu n-a mai putut să răspundă deloc întrebărilor lui Andrzej, care ajunsese mult mai înțelept decît el). În jur fremătau arborii parcului din Puste Łąki, iar prin parc era drumul ce ducea la biserică. Și dorul după toate lucrurile astea trecute și care nu mai puteau reveni îl strîngea de gît atît de tare, încît de-abia își mai putea trage sufletul.

Ieși pe prispa din spatele casei, colț ce-i servea drept cabinet și cameră de odihnă și, fără puteri, căzu în fotoliul de trestie, spunîndu-și aproape cu glas tare :

— De ce oare sînt eu aici ? Ce fac eu aici ?...

În cele din urmă se trezi, rupse plicul, citi toată scrisoarea dar... nu pricepu nimic.

Și rămase așa în balconașul acela, într-o arșiță îngrozitoare, uitîndu-se la cerul liliachiu.

„Nu, cugetă el, nu-i adevărat".

Și își imagină din nou că stă pe prispa casei din Puste Łąki, tot într-un fotoliu de trestie, că Andreiaș e la picioarele lui, că-i aproape întuneric, dar tot atît de liliachiu ca și aici, numai că-i ceva mai întunecos și mai evidentă parcă adierea nopții, rece, înviorătoare, așa cum există doar în Polonia. Iar Andreiaș, parcă ceva mai crescut, îl îndemna :

— Tăticule, trebuie să citești scrisoarea încă o dată.

— De ce ? grăia tare domnul Franciszek, și-așa eu știu totul.

— Citește-o încă o dată, tăticule, repeta Andrzej, căci tot ce scrie e adevărat.

— Nu, nu-i adevărat, insistă domnul Franciszek, eu vreau să te mai văd...

— Vai, tăticule, numai de-ar mai fi cu putință...

Și domnul Franciszek începu să plîngă. Lacrimile îl podidesc fără zgomot, îi umplu pleoapele, îi inecă ochii și i se preling pe obrajii ce nu mai sînt nici atît de rotofei și nici atît de roșcovani ca odinioară. Starea asta durează îndelung. Pe urmă, își scoate batista cu o mînă, își șterge fața, ochii... Își revine în fire...

În cealaltă mînă continuă să țină bucata de hîrtie. Scrisoarea era scurtă. Își șterge și ochelarii și citește iarăși delicatele cuvinte scrise pe hîrtie :

„Varșovia, 8 august 1945

Dragul meu Franio !

Pun data din Varșovia, dar scriu scrisoarea în Milanówek. Am fost astăzi la Varșovia, în strada Czacki, unde în tot timpul ocupației au locuit nemți. De-abia după răscoală au ars casa. Speram să mai găsesc acolo cîte ceva. Mă gîndeam mai ales la fotografii, căci n-am nici măcar fotografiile copiilor mei. La bătrînețe — căci acum mă simt puternică și tare, și bănuiesc că voi trăi îndelung, ca mătușa Ewelina — nu voi ști cum arătau. Am primit adresa ta de la Szyfman ; știu că locuiești împreună cu Wyczerówna și Cherubin. Nici chiar lucrul ăsta nu mi-l pot imagina. Cred că știi că toți copiii noștri s-au prăpădit. Veștile rele ne vin de totdeauna pe aripi de vînt. Dar tu de ce nu-mi dai nici o știre ? De ce nu-mi explici cum ne-ai abandonat lîngă Siedlce ? Știi că la numai zece minute de la plecarea noastră Antek a venit la bunica ? Mai tîrziu nu s-a mai întors la Varșovia, a rămas pe acolo ca dascăl conspirativ și a pierit în anul 42. N-am nici pînă acum date precise din ce anume motive Anielcia se află de cîtva timp aici. Mama ta a decedat nu de mult, în primăvara acestui an. Despre Antek, Anielcia nu știe nimic, doar că un coleg a înștiințat-o pe ea și i-a adus portofelul și ceasul. Nu știu nici unde a fost îngropat. Ceilalți copii ai noștri odihnesc la cimitirul Powazki. În mai a avut loc exhumarea lor, căci fuseseră îngropați în curtea din Bracka

20, în fața micului palat Biliński, unde am locuit în timpul ocupației. În cursul răscoalei am fost singură în casă, doar cu doamna Szyllerowa, care a răposat de moarte naturală. Copiii au pierit unul după altul, în două zile, Andrzej la 1 august, Helenka la 2 august. Cîteva zile au zăcut pe stradă. Abia mai apoi i-a adus Spychała și i-am îngropat. I-am îngropat împreună; a fost și doamna Szyllerowa și Elżbietka, care au stat cu noi împreună în zilele acelea îngrozitoare. Elżbietka se găsea întîmplător în Polonia în ultimele zile ale lui august 39 și apoi a rămas locului. Acum e la Londra. Copiii erau desfigurați, căci zăcuseră morți în soare cîteva zile. Spychała s-a ostenit tare pînă i-a adus; era noapte și împușcăturile mai rare. Apoi, nu l-am mai văzut. S-a dus la tabără, iar după război se pare că a plecat în Anglia. La cîteva zile după îngroparea copiilor am ieșit cu toții — adică femeile, căci bărbați nu mai erau — micul palat fiind incendiat de nemți. Înainte de răscoală, Helenka se ascunsese cîtva timp la Janusz, în Komorów, dar nemții i-au dat de urmă și a trebuit să fugă în codrul Kampinoski. Păcat că n-a mai rămas acolo; detașamentul din care făcea parte fusese dispersat și a trebuit să se întoarcă la Varșovia, ca agent de legătură. Trecînd prin Bracka pe bicicletă a fost împușcată de un neamț, de pe un acoperiș; glonțul a lovit-o drept în frunte, altă rană n-a mai avut. (Neamțul era un bun ochitor.) Atunci a fost împușcat, la Komorów, și Janusz. Jadwiga locuiește acum acolo și așteaptă întoarcerea lui Alo, pe care domnul Szuszkiewicz îl consideră drept singurul «moștenitor.» La ce lucruri se mai gîndesc oamenii!

Acum locuiesc la Milanówek cu Anielcia și de fapt sînt întreținută de ea, care lucrează la o fabrică în industria mătăsii. Koszekowa vine aici des și îmi dă o mînă de ajutor, căci locuința lor din cartierul Praga a scăpat, iar el continuă să lucreze în ramura mobilei, care acum este foarte căutată. Eu nu le prea pot fi de folos, doar mătur, așez lucrurile, șterg praful. (Anielcia nu prea ține ordine în casă.) Acum avem însă radio, iar uneori ascult muzică. Am albit de tot.

Mă gîndesc ce-ai să faci tu? Vei veni oare la noi? Îți simt foarte mult lipsa, e drept, dar... dacă vei veni, ne vom chinui aici amîndoi. Mă uimește lipsa de sens a oricărei munci. Andrzej, pînă la sfîrșit, nu ne-a putut ierta că te-am «pierdut» pe drum. Mereu ne imputa: ce-am făcut cu tata! Se certa pe tema asta cu Helenka, căci de fapt noi n-am avut nici o vină. De altfel am aflat că din anul 1940 te afli în Brazilia. Andrzej te-a iubit atît de mult! În luna asta ar fi împlinit douăzeci și cinci de ani și sînt curioasă să știu dacă s-ar fi însurat.

Helenka a fost foarte, foarte frumoasă și mulți băieți erau îndrăgostiți de ea. Unii spun chiar că și Janusz... dar poate că astea sînt bîrfeli pornite din ochii de lup ai Jadwigăi.

N-am putut să găsesc nimic în vechea noastră locuință: ruină totală. Doar în dulapul din perete, în antreu, am descoperit un mic ceainic de porțelan ce aparținuse mamei mele — fie iertată. Știi, unul cu desene albastre. Dar desenele s-au ars și au devenit cafenii. Ceainicul a rămas însă întreg. Am găsit în el și puțin ceai uscat. Atîta ne-a rămas din locuința noastră. Nu numai din locuință, dar din întreaga viață: doar un mic ceainic ars. Nu-i oare prea

puţin ? Totul mi se pare nespus de nedrept. Întoarce-te, vom merge poate împreună la morminte. Poate vei izbuti să găseşti mormîntul lui Antek. În fond, la ce bun ? Totul trăieşte în inimile noastre şi ei toţi, cînd erau mici de tot, apoi mai mari, în sfîrşit mari de tot, maturi, aşa cum tu nici nu i-ai cunoscut ! Au fost copii foarte buni.

Îţi trimit, soţul meu, salutări, te sărut, îţi cer iertare şi îţi mulţumesc.

A ta soţie, Ola“

Termină de citit şi din nou se uită la hăul albastru de dincolo de acoperişurile Copacabanei. Stinse lumina şi fără să închidă uşa ieşi... Trecu pe lîngă grădiniţă — unde totul părea atît de greoi, cu un iz umed şi copleşitor, iar gardeniile albe miroseau atît de tare, încît aproape puţeau. Printr-o mică străduţă udată de ploaie ce cobora dinspre „favela“ porni în jos pînă la Avenida Atlantica.

Din locul acesta — puternic luminat — al splendidei străzi, marea părea mai întunecată şi mai ameninţătoare decît de obicei. Se simţea destul de izbitor contrastul dintre vestigiile de civilizaţie omenească — cu felinare, trotuare şi case — şi întinderea nesfîrşită a forţei elementare a naturii. Căutînd scările cele mai accesibile, domnul Franciszek coborî spre plajă. Un brîu de nisip lat, argintiu, îl despărţea de valuri ; marea însă părea aici mai naturală şi nu atît de îngrozitoare. În intrîndul ghizdurilor plajei — asemenea Aidei şi lui Radames în templul subteran — se îmbrăţişa o tînără pereche.

Domol şi fără nici o preocupare în minte, domnul Franciszek trecu peste brîul de nisip şi

se opri în locul unde limbile de spumă se aşterneau pe ţărm răsfirate ca nişte evantaie. Privi orizontul îndepărtat şi întunecat. Nu se vedea nici linia ce despărţea marea de cer. Acolo se înălţa parcă ceva asemenea unor pînze de corabie — mari, rigide, drepte — şi care se îndreptau spre ţărm. Chiar în faţa brîului de nisip, pe pînzele astea se ivi un tiv alb, iar valul se rostogoli din dreapta spre stînga, căzînd cu zgomot şi izbindu-se de nisip cu toate puterile lui, tocmai la picioarele omului din faţă.

Apa umflată aducea cu sine duhoare de plante putrezite, precum şi mirosul acela brazilian, cu iz pătrunzător de farmacie, de care domnul Franciszek nu putuse scăpa din clipa sosirii în ţara asta. În acelaşi timp se simţea din plin cum apa tare încălzită răspîndea o dogoare ecuatorială.

Domnul Franciszek se aplecă să-şi afundă mîna în mare. Era ca într-o cadă. Nu observase că în mîna afundată ţinea scrisoarea Olei. Cînd ridică mîna scrisoarea, umezită, se prinsese în degetele lui ca un fluture. Maşinal, deschise palma, dar... scrisoarea nu se desprinse. Îşi afundă iarăşi mîna în apă şi... scrisoarea rămase pe undă.

— Ce fac ? spuse el cu glas tare.

Legănîndu-se, scrisoarea se îndepărtă de domnul Franciszek ; pentru o clipă dispăru în undă şi apoi apăru din nou.

— N-are decît să se scufunde, grăi sau gîndi el, şi aşa nu-i nimic important... totul e neadevăr.

Cînd însă scrisoarea dispăru în unda apei, pentru un timp mai îndelungat, el se repezi şi vru s-o prindă. Îşi udă însă pantofii,

Scrisoarea apăru înlăuntrul unui alt val și se retrase apoi din nou. Domnul Franciszek își întinse iarăși brațul, dar scrisoarea — ca un lucru viu — îi tot aluneca din mînă.

— Privește, auzi el în spate pe cineva care vorbea cu accent cariocan, tipul ăsta s-a îmbătat și a intrat îmbrăcat în apă.

Se vede că perechea ce se îmbrățișase ieșise din ascunzătoare și stătea acum pe plajă la spatele lui. Restul cuvintelor spuse de ei fu înăbușit de un nou val. Ca o vietate scrisoarea iarăși săltă.

— Nu, nu ! strigă domnul Franciszek disperat, cu glas tare și, tot sărind mai departe, intră în apă pînă la genunchi. Agita mîinile prin unde, dîndu-și însă seama pe loc că numai se preface că aleargă după scrisoare, cînd de fapt nici nu voia s-o prindă.

— Nu, nu, nu, repetă el tot mai slab și tot mai mult îndepărtîndu-se de țărm, dar fără să se scufunde, nivelul apei fiind același pe o mare întindere.

— Nu, nu, repetă el inconștient, chiar cînd apucă scrisoarea. Pășind mereu înainte, tropăind în apa care devenea tot mai adîncă, făcu sul hîrtia udă, o răsuci apoi cocoloș și, în sfîrșit, o făcu bucățele. Voia să distrugă cu desăvîrșire scrisoarea Olei, să o șteargă din viață, ca să nu rămînă din ea nimic.

Cînd... nu mai simți nici o fărîmă de hîrtie umedă în palmele lui spălate de unda sărată, ridică mîinile în sus spre vîrful capului și, cuprinzîndu-și țărănește fruntea și tîmplele, începu să le miște la dreapta și la stînga, repetînd într-una :

— Nu... nu... nu... Soartă... soartă... soartă...

Și ținîndu-se așa de cap, se culcă pe valul ce se apropia și care îl cuprinse deodată, îl ridică, îl aruncă în sus și apoi îl trase la fund.

De-abia acum tînăra pereche de pe țărm dădu alarma.

— Un om... un om... un om beat... s-a înecat !

II

În primăvara anului 1947 Alo se întoarse în Polonia. Se hotărîse greu să facă pasul ăsta, deși îl considerase just. La Gdynia sosise în ultimele zile ale lui aprilie, iar în primele zile ale lui mai — după sărbătorile marine — plecă spre Varșovia. Iarna nu prea voia să se ducă, iar primăvara, tîrzie și rece, se prelungea ca o naștere grea. De-abia mijiseră frunzele copacilor, bruma dimineții străjuia încă pe cireșii înfloriți ca un văl cafeniu ce-i ofilea, iar vîntul rece sufla zile de-a rîndul. Neînțelegînd mai nimic și nesimțind aproape nimic — în afară de uimirea că aude mereu în jurul lui limba polonă, Alo descinse în capitală într-o dimineață, devreme, dar tot în gara provizorie. În viața lui întreagă — de la prima sosire la Varșovia, de care, firește, nu-și aducea aminte — debarcase tot în „gara provizorie“, construcție mare de lemn, ridicată doar pentru cîțiva ani, adică pînă la construcția Gării Centrale. Cînd intră în hala aceea imensă și murdară, inima i se strînse.

„Au lucrat atîția ani la gara asta și n-a ieșit nimic, cugetă el, și iarăși : fir-ar să fie de provizorat.“

Trecu prin mulțimea de călători care i se păru atît de exotică — precum undeva în Orient —

și, cu sentimentul unui englez ajuns în cele mai neglijate colonii, ieși în fața gării. Un hamal îi sări în întîmpinare.

— V-ați reîntors... domnule ? întrebă el.

Se vedea bine că șovăise să-i dea un titlu.

— Iar dumneata... tot hamal ?

— Puține lucruri s-au schimbat pentru mine, răspunse omul care întotdeauna îl instalase pe Alo în trenul de „vînătoare". Și eu, adăugă el, m-am întors.

— De departe ?

— Am fost în Mauthausen, fu răspunsul.

Numele ăsta îi spunea prea puțin lui Alo. Știa doar că era denumirea unui lagăr de concentrare. Se urcă într-o trăsură hodorogită. De fapt nu prea știa încotro merge. În Varșovia nu mai avea pe nimeni. Orașul i se părea o ruină îngrozitoare, murdară. Singura adresă pe care o avea era a doamnei Royska, la Milanówek.

— Mai merge E.K.D.-ul ? [1]

— De ce să nu meargă ? A mers în tot timpul războiului, răspunse birjarul.

— Atunci duceți-mă la EKD, colț cu Nowowiejska.

Trenul spre Milanówek nu era în stație. De altfel Alo nici nu ținea să ajungă la doamna Royska atît de devreme, temîndu-se să n-o trezească din somn. Se duse deci la o cafenea mică lîngă stație, să îmbuce ceva și întrebă ce poate lua la micul dejun. Doamna care servea, și a cărei față i se păru foarte cunoscută de undeva — nu știa nici el de unde — îi zîmbi binevoitoare.

— Totul, răspunse ea.

---

[1] EKD — Trenul electric suburban.

— Ouă ! Se poate ? Și o bucată de șuncă ? Și ceai ? Alo înșirase toate astea ca pe niște lucruri imposibile. Cu toată șederea lui, de cîteva zile, pe litoral, nu se putuse obișnui cu ușurința de a obține de toate. În Anglia lucrurile se prezentau altfel.

— V-ați reîntors de curînd ? întrebă chelnerița, uitîndu-se la uniforma lui cu inscripția „Poland" cusută în fir.

— Astăzi, făcu Alo zîmbind.

— Dar mama dumneavoastră ?

Alo se uită la ea mirat. Da, nu se înșela, era Lila. O verișoară îndepărtată. O văzuse o singură dată în Dawidgrodek, la o vînătoare. Se ridică și o salută, dîndu-i mîna.

— *Comment ça va ?* [1] întrebă el într-o doară.

— *Comme tu vois*, răspunse ea. *Je suis contente. Je travaille.* [2]

I se păru foarte frumoasă. De mult nu mai văzuse o fată poloneză.

— Lila, dă-mi dejunul, izbucni el subit, sînt flămînd ca un lup.

— Cred că n-ar fi rău să mai flămînzești nițel, zise Lila, plecînd deîndată după mîncare.

— Ai vreo cunoștință aici ? Sau ceva rude ? De ce-ai venit ? întrebă ea aducîndu-i șunca.

— Nu, n-am pe nimeni. Chiar pe nimeni. Mă duc la Milanówek, la „mătușa" Royska.

Lila se strîmbă.

— Tu știi, Walerek...

— Știu, știu. Dar Royska ?

---

[1] Cum o duci ? (fr.).
[2] Cum vezi. Sînt mulțumită. Muncesc (fr.).

— Ah, firește o vei găsi. Cînd te întorci la Varșovia, să vii la mine. Locuiesc la Mokotów, și-i dădu adresa.

— Uite, vezi, am deja o casă cunoscută, zise Alo.

— Da! Dar acum nu-i timp pentru prietenie, constată sentențios Lila, alergînd după ouă.

Fereastra localului era deschisă. Prin ea pătrundea sunetul unei voci minunate, înalte, care cînta o arie din *Madame Butterfly*. Era un disc, pus în magazinul de vis-à-vis. Magazinul ca și birtul erau învecinate cu niște ruine mari, cu niște dărîmături. Puțin mai departe de stația trenului electric se auzeau sunetele pătrunzătoare ale „Capelei" de banjouri și chitare a invalizilor care cîntau *Stele pe Rio,* un tango dulce, ce-i amintea multe lucruri.

Un grup de femei stăteau sub fereastră cu coșuri imense de ridichii roșii. Tot udîndu-le cu apă, ele repetau: „Ridichi, ridichi, ridichi ca trandafirii... „Băieți, cu picioarele goale, doamne bine îmbrăcate, muncitori și funcționari de la EKD traversau repede strada. Zarva era mare, praf mult, soare și o circulație intensă. Și din nou cu o sporită și subită uimire, își dădu seama că nu înțelege nimic, că aici nu vede pentru el vreun loc. Dar... încercă să scape de starea asta de consternare.

— Aici nu va fi întotdeauna voie bună, îl asigură Lila la despărțire, invitîndu-l însă, încă o dată, la ea.

Ieși pe stradă. Dinspre Marszalkowska se auzea un cor de voci „brav." Pe partea carosabilă treceau soldați care, mărșăluind, cîntau un cîntec cu totul necunoscut.

„Cum așa? cugetă el, iarăși armată? Totul *da capo?*

Pe stîlpi și garduri văzu un afiș mare, alb. „Ansamblul de cîntece și dansuri sub direcția Barbarei Budna..." Zîmbi.

— Încă un nume cunoscut, zîmbi el.

Se urcă în vagonul trenului cu mica lui valiză și cu sacul ostășesc. La ora aceea călătorea puțină lume în direcția Milanówek. Trenul trecu cu mare zgomot prin aleea de ruine și impurități și se opri la bariera orașului. Priveliștea grămezilor de cărămizi fu schimbată cu aceea a unui cîmp verde. Alo se găsea tot timpul ca în vis; totul i se părea, ca și chipul verișoarei văzut cu cîteva clipe mai înainte — ceva foarte cunoscut, dar estompat parcă de vălul atîtor evenimente, care-l făceau oarecum străin. Astfel ajunse dincolo de Michalowice, unde peisajul — așa cum îl văzuse prin fereastra trenului — încetînd să mai fie suburban, devenise un peisaj pe de-a-ntregul rural.

La Nowa Wieś se ivi o luncă verde — destul de lungă, puternic luminată și cu o fîșie de undă albastră lunecînd spre orizont — pe care pășteau niște cai de culoarea bronzului, ce păreau însă aproape roșii pe fondul verde și în văpaia razelor. „I-aș picta în cinabru, gîndi Biliński pe neașteptate". La marginea luncii, chiar lîngă șinele căii ferate, un curcan uriaș, cu coada răsfirată, dar cu aripile tîrșîindu-se pe sol și cu gîtul plin de corale, tropăia cînd într-o parte, cînd în cealaltă, avînd în fața lui o găină cenușie, mică, uimită și speriată, cu capul proțăpit în sus, ca și cum vederea masculului splendid de neam străin ar fi consternat-o peste orice măsură. Alo rîse, de fapt însă priveliștea asta

— chiar de lîngă stația trenului electric — era înduioșătoare: și soarele de pe luncă, și caii roșcați, și șuvoiul ce alerga ca un fir albastru spre infinit. Vagonul porni, totul căpătă o altă perspectivă, priveliștea pierind, schimbîndu-se. Totuși, pretutindeni domina verdele, iar prin șanțuri calcea calului, galbenă și înflorită, se întindea tot mai densă. Din clipa aceea ceva se schimbă în Alo; de-abia aici — și întru totul pe neașteptate — simți că se află în Polonia. Deosebit de mișcat de sentimentul ăsta repeta în neștire: „Acasă acasă, acasă..."

Nimeni nu-l învățase că aici era casa lui. Nimeni nu-l aștepta în „casa" asta. Aici n-avea nici rude, nici prieteni. N-avea nici măcar un culcuș unde să poată dormi. Mama-sa rămăsese acolo, într-un *„mas"* exotic — o fermă ce și-o cumpărase în apropiere de Toulouse. Restul se spulberase; despre moartea unchiului aflase mai de mult. Micul palat de pe Bracka, deși restaurat, era ocupat de o instituție. Și, totuși, simți de-abia acum — după ce văzuse lunca aceea verde cu caii care o pășteau — că aici și numai aici poată să trăiască.

La Milanówek merse drept la adresa cunoscută.

Ușa vilei modeste de lemn îi fu deschisă de o fată tînără cam de cincisprezece ani, dar dezvoltată și foarte frumoasă, care i se recomandă.

— Royska, făcu ea întinzîndu-i mîna.

Alo căzu pe gînduri: ce fel de Royska putea fi ea?

În răstimp fata îi spuse că bunica nu-i acasă, fiindcă lucrează la o fabrică, însă aici, aproape, că o va chema și poate că cineva îi va ține locul.

„Desigur, e fata lui Walerek, gîndi Alo, au găsit-o."

Fata îl conduse într-o odaie nu prea mare, unde se aflau două paturi de fier și, în jurul unei mese simple, scaune de lemn.

— Să nu vă mirați, domnule, de locuință, dar lucrurile noastre, toate, au ars.

Alo se așeză pe un scaun.

— Eu mă duc, zise mica Royska. Să merg și la mătușa Ola, să-i spun că ați venit? Stă aici, aproape. Helenka, știți, a pierit, îl informă ea pe Biliński.

— Știu! Și băieții, spuse Alo.

— Helenka și Andrzej au pierit în timpul răscoalei, Antek la țară, într-o pădure.

Alo nu înțelese nomenclatura, trebuia să i se explice ce înseamnă „la țară, în pădure".

— Mătușa Ola stă aici cu Anielcia, adăugă micuța.

— Bine, du-te și la mătușa Ola.

Micuța porni alergînd. Alo își aruncă privirile prin odaie. Pe o comodă veche de lemn, în dosul unui buchet de margarete, era o fotografie mică într-o ramă albă. Înfățișa un băiat tînăr în cămașă și cu un chipiu gimnazial rusesc. Fața, fiind aproape complet ștearsă pe fotografia de amator, de altfel îngălbenită, Alo nu-i putu recunoaște trăsăturile. Dacă ar fi avut cunoștințele unchiului lui, ar fi știut că este una și aceeași fotografie cu cea de pe biroul doamnei Royska, din vila familiei Szyller de la Odesa.

„Se vede c-a scăpat de la foc, gîndi Alo așezînd fotografia la locul ei; aici însă nu-i nimic altceva din vremurile de odinioară."

Atunci auzi niște pași repezi și doamna Royska intră în odaie. De șaptezeci de ani trecuți,

avea mișcările încă vioaie, zveltă, numai că era foarte slabă și ușor cam încovoiată din spate. În ochii ei, frumoși și luminoși, lucea multă însuflețire. Îl îmbrățișă pe Alo, care tot atunci văzu și o altă persoană ce se afla la spatele doamnei Royska și care i se păru cu totul străină. Trăsăturile ei reci și calme erau înăsprite oarecum în mod neplăcut, iar părul alb ca laptele și pieptănat lins avea luciri de metal. Semăna cu o figură de ceară. El bănui doar că-i Ola.

— Uite, vezi, micuța Ziunia îmi spuse că un oarecare Biliński a sosit! Ce fel de Biliński? Alo, pur și simplu Alo, se adresă ea nepoatei. Stai jos, copilul meu.

Alo salută pe doamna Gołąbek și apoi luă loc. Se simțea nițel cam stingherit de privirile Olei, care se tot uita la el fără întrerupere. Fără să vrea își strămută privirea spre fetișcana ce stătea la spatele bunicii, pe jumătate stînjenită, pe jumătate cu zîmbetul pe buze. Și deabia acum își dete seama cît era de frumoasă: neagră, oacheșă, semăna cu o floare învoltă. Avea pieptul mic, zvelt.

— Lucrați, la fabrică, doamnă? o întrebă el pe doamna Royska.

— Da, aici, la doi pași. În industria mătăsii. Înfășor firele pe mosoare. E un lucru foarte ușor. Ea, o arătă pe Ziunia, învață încă la școală și așa... trăim și noi.

Alo căută atent la doamna Royska și i se păru că o umbră i se lasă pe față.

— Cum o scoateți la capăt?

Dar Royska nu răspunse la întrebare, făcîndu-se că n-o aude.

— Bine ai făcut că te-ai întors. La început îți va fi greu. Foarte greu.

— Da, dar sînt acasă...

— E adevărat. Te-ai întors... atîția alții însă... Janusz, Walerek al meu...

Fără să vrea Alo se uită la Ziunia. Se îmbujorase și își întorsese fața spre fereastră. Ola, pe scaun, cu trupul înțepenit, inexpresivă, avea ochii fixați pe tufele de iasomie din fața casei și nici un mușchi nu i se mișca pe față.

Doamna Royska, în schimb, vorbea într-una. Întrebările adresate lui Alo curgeau:

— Dar tu? Ce-i cu mama? Ce fel de căsuță aveți lîngă Toulouse? Am știut — acum chiar se bîlbîi — că nu se va mai întoarce. Cînd ai sosit? Și-acum ce-ai să faci? Ai fost la Paris, la Arhitectură? La fel ca Ziunia mea, care visează să se facă arhitect... Voiam tocmai să te întreb, cîți ani ai tu acum?

— Aproape treizeci, mătușă.

— Ohoho! ești chiar atît de bătrîn?

— Antek era cu doi ani mai tînăr decît Alo, spuse Ola cu glas firesc și deplin calm. Cei de față simțiră însă un fior rece. Tăcură.

— Cum o scoateți la capăt? se repetă Alo, negăsind altceva.

— Ce să spun? Oarecum merge. Cu scosul la capăt însă, puțin a mai rămas. Cine va avea grijă de Ziunia! O! dacă ar fi trăit Józio...

— Care Józio? întrebă, imprudent, Alo.

— Józio al meu, făcu doamna Royska, arătînd cu mîna spre fotografia de pe comodă. Din gest și din tonul glasului se putea deduce că Józio pentru ea este mereu un tînăr viu, așa cum era cînd a pierit, cu aproape treizeci de ani în urmă.

— Dacă ar fi trăit Józio al meu, repetă ea, sînt curioasă să știu ce ar fi făcut el?

În clipa aceea Ola își întoarse capul de la fereastră și s-ar fi zis că vrea să spună ceva. Dar nu grăi nimic.

— El a avut convingeri foarte progresiste, rosti cu naivitate doamna Ewelina și, deodată, parcă își reaminti ceva: Dar tu, desigur, ești flămînd? Ziunia, să pregătim ceaiul pentru Alo.

— Apa fierbe, făcu Ziunia și Alo cugetă că fata are un glas plin, cu rezonanță joasă, din piept. Ea se duse la bucătărie după ceainic, iar doamna Royska deschise sertarul comodei.

Se întoarse spre Biliński și Ola, cu fața de masă în mînă și deodată se opri. Ochii i se stinseră.

— E un obiect din Puste Łąki, glăsui ea arătînd fața de masă. Nu, se corectă apoi, e din Molińce. Uite, atîția oameni au pierit, dar fața asta de masă a rămas. A durat.

Ola se ridică.

— Mă duc s-o ajut pe Ziunia, și ieși spre bucătărie.

— Știi ceva, se adresă deodată și din nou voioasă doamna Royska lui Biliński, mi s-a spus că voi putea fi îngropată la Puste Łąki, la hotarul parcului și cimitirului, lîngă Józio. Acolo există chiar un loc în mauzoleul lui Józio, deși eu nu cutez să zac lîngă el...

— De ce? se miră Alo.

În clipa aceea intră Ziunia cu ceainicul, urmată de Ola.

— Vrei omletă, Alo? întrebă doamna Ola și ușor, oarecum pe furiș, îi atinse tînărului părul.

Pe Alo parcă îl strînse ceva de gît.

— Bine, mulțumesc, zise el cu oarecare greutate.

Doamna Royska întinse, îndemînatec, fața de masă.

— Unii oameni au răposat, alții mai trăiesc. Trebuie să trăim, Alo, e lucrul cel mai important. Trebuie să trăim.

Și stînd lîngă masă cuprinse cu privirea ceainicul, chiflele, pe Ziunia, pe doamna Ola și ochii ei scăpărară iarăși de un luciu tineresc.

— Fața asta de masă o am încă din Molińce. Apoi adăugă, zîmbind: Spun eu doar așa. Căci, într-adevăr, ea este doar asemănătoare cu cele ce au fost în Molińce. De acolo eu nu mai am acum nimic.

III

Cînd Ola ieși spre seară de la doamna Royska și ajunse acasă, Anielcia era de-acum în odaia ei. Pretextînd că trebuie să se scoale devreme ca să ajungă la timp la fabrică, se închidea seara întotdeauna în odaia ei, nu cina cu doamna Gołąbek și se pare că, în general, nu mînca seara mai nimic, deoarece, cu toată munca grea, începuse să se cam îngrașe.

De data asta însă Ola nu se putu culca fără să schimbe cu ea cîteva cuvinte măcar și intră în odaița ei. Voia să-i spună ceva despre Alo ori să-i povestească despre omul ăsta tînăr, pe care îl știa chiar mai înainte de a se fi născut băieții ei.

Intră în odaie fără să bată la ușă. Anielcia ședea pe pat și ținea în mînă un carton. Privi, plină de aversiune, la doamna Ola care, regretînd că a venit, nu voia însă nici să se retragă fără un motiv, fără să-i spună de ce venise.

— Iartă-mă, Aniela, grăi ea, dar aș fi vrut să stau de vorbă cu tine... Nu, nu chiar să stau de vorbă, ci doar să te întreb cum ți-a plăcut Alo.

Anielcia nu răspunse nimic; ascunse doar cartonul în sertarul mesuței de lîngă pat.

Doamna Ola se tulbură.

— Ce-ai acolo? întrebă ea.

Anielcia dădu din umeri.

— Vedeți doar, făcu ea, o fotografie.

— Ce fotografie? se miră Ola.

Anielcia, fără a spune un cuvînt, deschise sertarul și-i arătă Olei micul carton îngălbenit, pe care se putea vedea fața unui tînăr, puțin ștearsă (era de altfel o reproducere nereușită) ai cărui ochi mari și expresivi păreau îndreptați spre ea.

Ola tresări. O sutime de secundă sau o fracțiune și mai mică șovăi: nu-și dădu seama dacă-i Antek ori Andrzej! Totul durase într-adevăr peste măsură de puțin, dar... îi tulbură cu desăvîrșire conștiința. Avea îngrozitoarea senzație că nu-și mai recunoaște copiii.

Tăcea... ținînd fotografia în mînă. De emoție văzu negru în fața ochilor și cîteva clipe nu-și putu reveni. Inima-i bătea să se spargă. Anielcia socoti că totul se datorește emoției produse de fotografia lui Antek.

La urmă, doamna Gołąbek îi restitui fotografia, fără să-i spună un cuvînt și se așeză pe singurul scaun din odaie.

— Vezi, Aniela, grăi ea după o clipă, cînd se mai liniști, cît ești tu de rea? Nu mi-a spus niciodată că ai fotografia lui Antek. Și doar știai bine că eu n-am nici o fotografie a copiilor mei... De ce mi-ai ascuns?

Spunîndu-i toate astea — cu un glas destul de fals și deloc patetic — gîndea, în același timp: „O! Doamne, Doamne, Doamne, nici nu mai știu cum mi-arătau copiii, nu l-am recunoscut pe Antek, am crezut că-i Andrzej...".

Și la un moment dat simți chiar un fel de dezamăgire că a fost „numai" Antek, fiul ce se revoltase împotriva-i, regretînd chiar pentru o clipă că nu era fotografia lui Andrzej. Ah! ce n-ar fi dat să-i vadă fața lui Andrzej și mîinile lui, așa... ca atunci... la cafenea, cînd și-a luat rămas-bun de la el.

— Doamnă, glăsui Anielcia zîmbind fără plăcere, pe copiii dumneavoastră i-ați avut atîția ani în șir; eu... l-am avut pe Antek doar cîteva luni. Dumneavoastră le purtați imaginea în suflet, iar eu uit, uneori, și cum a arătat... el.

„Deci, cugetă Ola, memoria tuturor se stinge?" Și, suspinînd, se uită mai binevoitor la Anielcia.

— În definitiv, adăugă fata, am dreptul să am și eu ceva doar pentru mine. N-am vrut să vă arăt fotografia asta.

— Tocmai lucrul ăsta ți-l reproșez, și Ola se ridică și se îndreptă spre ușă, tocmai de aceea am spus că nu ești o fată bună.

Anielcia zvîcni pe neașteptate din locul ei și-i ațină Olei calea, în fața ușii.

— Trebuie să știți, doamnă, că în adevăr nu sînt bună! Și... nu v-am spus niciodată lucrul ăsta, dar să știți că totul s-a întîmplat numai din cauza mea.

— Ce s-a întîmplat din cauza ta?

Ola se opri și căută la fața schimbată a fetei. Trăsăturile astea crispate nu le văzuse niciodată pe chipul Anielei. În ele se citea su-

ferință și îndrăzneală, ceva nespus de neplăcut și de provocator.

— Dar nici dumneavoastră nu sînteți mai bună ! strigă Anielcia. Din cauza dumneavoastră Antek n-a vrut să se întoarcă la Varșovia. Din cauza dumneavoastră l-au ucis, l-au ucis... — și deodată se opri și, schimbînd tonul, șopti : și din cauza mea.

— Cum din cauza ta ? grăi Ola neliniștită. Ce tot spui tu, proasto !

— Eu le-am dat atunci nemților de știre. Ca să vină. Și... au venit...

Ola o apucă de umăr.

— Aiurezi ! De ce ? Cum poți tu să vorbești așa ?...

— Ce ? Să-și facă de cap cu Krystyna aia ? Mai bine în groapă.

Inconștientă, Ola zgudui cît putu de tare umărul fetei.

— Hai, vorbește odată, repetă ea fără sens. Vorbește...

— Și mai mult... am spionat totul... Pe fața Anielei toate fibrele se zgîrciseră ca urmare a unui foarte greu efort. Avea înfățișarea unei ieșite din fire.

— Ai înnebunit ? ! strigă Ola. Ai înnebunit ! !

— Atunci... da... înnebunisem. Atunci eram ca nebună... Dumnevoastră nu știți... Fugisem după Antek la familia Targowski... Am stat acolo pînă în ziua cînd au venit nemții. Eu, i-am urmărit pas cu pas.

— Ce ai urmărit, idioato ? țipă Ola împingînd-o de lîngă ea și de la ușă, dorind să plece cît mai repede.

Anielcia însă nu voia s-o lase.

Se apropie din nou de ea, pe vîrfurile picioarelor, ca și cum s-ar fi furișat și, mișcîndu-și degetul în dreptul nasului Olei, îi vorbi rar :

— Eu am avut grijă de tot, eu am avut grijă ca atunci cînd i-au îngropat, să nu-l îngroape împreună cu aia, cu Krystyna. Pe el l-au îngropat separat și asta au făcut-o nemții pentru mine. Separat... separat...

— Și tu ai știut unde este el îngropat ?

— Am știut.

— Și nu mi-ai spus nimic, tot timpul nimic ? ! Și fotografia ai ascuns-o ! Tu, tu...

Ola împinse pe Anielica spre pat.

— Culcă-te. Liniștește-te, idioato. Nu știi nici tu singură ce vorbești. Hai, culcă-te.

Și o lovi cu putere în spate.

Căzînd pe pat Anielcia începu să urle ca la o înmormîntare sătească.

— Ce nebună de fată ! mai strigă Ola încă odată și se duse în odaia ei.

Se liniști neașteptat de repede. De fapt nu o interesau de loc chestiunile astea. Totul era terminat, ca o carte închisă. Antek nu mai era, l-au ucis nemții — și din ce cauză ? E totuna !

„Mîrșavă fată ! cugetă ea, dezbrăcîndu-se. N-a vrut nici să-mi arate fotografia. Și aș fi putut doar să fac o reproducere..."

Se dezbrăcă, cu totul indiferentă și intră în pat. Cîteva clipe se gîndi la Alo.

„Ce va face aici ?"

Lua, întotdeauna, un somnifer puternic și adormea foarte ușor. Și de data asta pastila își făcu repede efectul. Nici nu simți cînd o cuprinse somnul. Deodată, se făcu că-i în fața curții din Molińce, în dreptul cerdacului și a

coloanelor grecești: conacul din Molińce avea, în adevăr, astfel de coloane, dar astea erau parcă mai înalte, mai puternice și dăltuite în marmoră.

Ola își zise în gînd:

„N-am băgat niciodată de seamă că sînt atît de mari coloanele astea". Și văzu apoi pe scări, de amîndouă laturile intrării, cum stau pitite, la baza coloanelor, niște făpturi.

— Cine sînteți voi? strigă ea, nesigură.

— Noi sîntem cei ce tăiem copacii, se auzi răspunsul.

Și într-adevăr îi apărură tulpinile stejarilor scurtate, ca niște scuturi risipite prin pădure — căci coloanele erau una cu pădurea. Începu să urce scările.

Ușa era tocmai ca la Molińce. Își reaminti — în vis — cum, copilă fiind, se dădea huța cu ea. (În realitate, nu făcuse niciodată lucrul ăsta, de altfel, ușa avea o astfel de formă și de construcție, încît nu te puteai legăna cu ea.) Iar în dosul ușii erau niște săli mari, pustii și cu cît mergea mai departe, cu atît Ola era mai mult cuprinsă de senzația golului și singurătății.

„Aici, cugetă ea, e o adevărată pustietate, dar lucrul e cît se poate de firesc, aici e doar Grecia".

„Firește, e Grecia. Întotdeauna am locuit în Grecia și chiar numele meu este grecesc: Helena."

Iar Ola era, în același timp, ea însăși și totodată era și Helena, Hela, răposata fiică a mătușii Royska, pe care o văzuse o singură dată în viață și asta în frageda ei copilărie.

Și așa, în dubla ei întruchipare, tot înainta prin coridorul lung, apoi prin amfilada sălilor și, în sfîrșit, ajungea în salonul din Mańkówka, odaie ce era cu totul altfel — semănînd cu o cameră de hotel — dar pe care Ola-Helena o știa bine că-i chiar salonul din Mańkówka.

„Doamne, gîndi ea, cum s-a mai schimbat și odaia asta! Poftim, odăile îmbătrînesc ca și oamenii!"

Dar... în salon era un șemineu și în fața șemineului un ecran, tocmai ca la Mańkówka, în casa familiei Myszyński. Numai că ecranul ăsta era în același timp și bătrîna Szyllerowa care-și întinse mîinile și, schimonosindu-și chipul, strigă către Ola-Helena:

— Pleacă de-aici. Pleacă de-aici, tu l-ai ucis pe Edgar.

Întorcîndu-și capul, Ola văzu pe Edgar cum sta parcă pe piedestalul unui monument în mărime naturală — și tot din marmoră albă — dar viu și zîmbindu-i fermecător.

Nu vorbea cu glas tare, Ola însă înțelegea fără cuvinte ceea ce-i spunea:

— Sînt Patrocle, prietenul lui Ahile.

Și-i văzu pe Patrocle și pe Ahile la picioarele piedestalului pe care trona Edgar. Unul lîngă celălalt, cu fața spre Ola și ținîndu-se de mînă, dreapta lui Ahile fiind în stînga lui Patrocle. Erau în armuri (sau în uniforme?), dar fără cască și se mișcau ca la gimnastică, ba ascunzîndu-se unul în spatele celuilalt, ba așezîndu-se unul lîngă altul cu fața înainte, într-un ritm nespus de precipitat. Ahile era în față, apoi Patrocle trecea în locul lui și executau mișcarea asta tot mai repede, încît fețele lor se suprapuneau, devenind o singură făptură, o singură față.

— Antek, Andrzej, încetați! le striga Ola, căci Ahile și Patrocle nu erau alții decît Antek și Andrzej.

Atunci răsăriră ei lîngă ea și o conduseră la braţ pe înaltele trepte.

„Am uitat cum arătaţi la faţă“, zise Ola în gînd.

— Nu face nimic, mamă, spuse Antek cu glasul lui duios și atît de cunoscut, vei cunoaște totul îndată.

— Așteaptă numai, să te oferim lui Spychała, adăugă Andrzej.

Într-adevăr, în capul scării stătea Spychała. Avea și el forma ecranului din faţa șemineului din Mańkówka, numai că era cu mult mai mare și creștea din clipă în clipă, repezindu-și — în fiece moment — mîna în sus. Avea pe frunte o șuviţă de păr, iar mustăţile lui erau în formă de fluture.

Ola încerca să se smulgă din mîinile băieţilor care o ţineau strîns. Începu chiar să geamă. Atunci Spychała — ecranul se uită la ea — glăsui ca odinioară la Odesa :

— Și de ce nu te-ai mărita cu domnul Franciszek Gołąbek ?

— Uite, el o să mă condamne la moarte, ţipă Ola, adresîndu-se fiilor.

— Nu face nimic, răspunseră ei.

Printr-o mișcare violentă Ola scăpă din strînsoarea băieţilor și porni să se rostogolească pe scări, în jos — era ea, în persoană, în același timp însă era și propriul ei cap retezat.

„Mă rostogolesc pe scări asemenea capului lui Mario Faliero [1], cugetă capul Olei, și totuși... sînt Helena.“

Și... ședea în barcă, propriu-zis îngenunchiase în fundul bărcii, care plutea încet pe apele rîului, rîu ce era larg, larg și liniștit. La proră, în faţa Olei, într-o rochie albă de mireasă, fiica ei —, tot Helena. Și iată că Ola nemaisimţind hotarul dintre ea și fiica ei, se apropie, tîrîndu-se în genunchi și o întrebă :

— Cu cine te măriţi ?

— Cu Józio, glăsui Helenka.

— Care Józio ?

— Cu Józio Royski.

— Ești prea frumoasă pentru el...

Și-și puse capul pe genunchii Helenkăi, simţi ciudata dulceaţă de a fi împreună cu copiii... Nu mai vedea nimic, simţea doar că barca pe care plutea se mișcă mereu înainte, iar sub obraji simţea genunchii de copil ai Helenkăi.

„Copiii mei“, cugetă ea.

Barca începu însă să dea de nisip, încetini mersul și iată că Ola era acum singură într-un pustiu întins și ars. În faţa ei barca, de fapt o albie fărîmată, cîteva scînduri putrezite, semănînd cu rămășiţa unui coșciug pe nisipul îngălbenit. Era singura culoare, și asta ștearsă, pe care o mai vedea în visul ei.

Se apucă cu mîinile de cap și, legănîndu-se înainte și înapoi, începu să repete :

— Pe nimeni, pe nimeni, pe nimeni...

Izbucnind în hohote de plîns, se trezi.

IV

Primind de la doamna Royska adresa lui Szuszkiewicz, Alo plecă din Milanówek direct la el. Acesta se instalase într-una din căsuţele nelocuite de pe strada Sucha, unde avea o locuinţă bună, la etaj — chiar cu două odăi — nu-

[1] Doge al Veneţiei, decapitat în 1355.

mai că erau nemobilate. Szuszkiewicz îl primi pe Alo cu brațele deschise.

Deși nu-l simpatiza pe bătrîn, totuși Alo se bucură că găsise, în sfîrșit, ceva concret, un om în stare să-i spună multe și deopotrivă să-l sfătuiască asupra celor ce ar putea face în viitor. Totul se înfățișa destul de clar. Komorówul era asigurat. În timpul ocupației, Janusz defalcase o parte din proprietate — și așa nu prea mare (căci avusese nevoie de bani pentru o seră nouă) astfel că mai rămăseseră în total vreo douăzeci de hectare, ca atare nesupuse naționalizării ori parcelării. Suprafața asta restrînsă se preta foarte bine la culturile speciale de plante medicinale. De altfel — cum îi spusese Szuszkiewicz — domnul Fibich începuse chiar cultura asta care prospera foarte bine. Jadwiga se întorsese și ea la vechiul cuib, așa că la Komorów lipsea doar Janusz, pe care el trebuia să-l înlocuiască.

Nu prea știa deocamdată cum se vor desfășura lucrurile, dar nici nu voia să-și bată capul cu ele. Fu de acord cu expunerile lui Szuszkiewicz — calme și extrem de concrete — și mai mult asculta decît vorbea. Înnoptă pe o canapea din hol, iar a doua zi dis-de-dimineață se supuse îndemnurilor doamnei Szuszkiewicz în vederea mobilării celor două odăi goale, ce urmau să-i servească de locuință. Atît Szuszkiewicz cît și soția lui se cruciră nespus cînd aflară că Biliński sosise fără o lețcaie. Își închipuiseră că din rucsac va scoate pachete cu dolari — groase cît *Biblia* — dar pînă la urmă se împăcară cu sărăcia lui. Sau poate că nu prea dădeau crezare cuvintelor lui Alo? Să fii în armată în cursul demobilizării și să nu faci bani, era ceva ce nu putea intra ușor în capul bătrînului om de afaceri. De altfel, de la sfîrșitul războiului trecuseră deja doi ani și poate că șederea la Paris, ca și studiile de arhitectură îi epuizaseră tînărului toate posibilitățile financiare?

Despre vechiul pistol — cumpărat de domnul Szuszkiewicz pentru Adaś Przebija-Łęcki — nu fusese nici măcar vorbă între ei.

Într-un mod destul de ciudat evitau să vorbească despre arma aceea, iar dacă o conversație, cît de indiferentă, aluneca pe panta asta, bătrînul Szuszkiewicz pornea pe loc să vorbească despre altceva și chiar nu prea *à propos*.

Din capul locului îi oferi însă o sumă însemnată, spunîndu-i că reprezintă veniturile de la Komorów pe doi ani. Alo primi bucuros banii și repede se aranjă în cele două odăi de deasupra lui Szuszkiewicz, căci atunci mobilă veche se mai putea încă găsi pe ici pe colo.

Cu oarecare neplăcere Alo observă că toată cordialitatea soților Szuszkiewicz, ca și toată buna lor dispoziție, neprefăcută, de a-i veni întru toate în ajutor, ascundea o notă de neliniște, de jenă, ca și cum parcă — simțea el — nu fusese spus totul între ei.

Szuszkiewicz nu prea știa nici cum să i se adreseze lui Alo. Firește, nu-l putea onora cu titlul ce-l avea, iar să-i spună „domnule" i se părea ridicol; așa că pînă la urmă îi spuse pe nume.

— Ascultă, îl îndemnase el îndată, încă din prima zi, trebuie să-ți cumperi niște haine. Măcar... din „pachete". În uniforma asta, cu inscripția „Poland" pe umăr, nu prea are haz să umbli.

— De ce? întrebă Alo naiv, fără să priceapă.

Szuszkiewicz zîmbi, zîmbet sub care ascundea însă o oarecare nerăbdare.

— Trebuie să știi că nu toată lumea se uită aici cu ochi binevoitori la oamenii care au fost sub comanda lui Anders.[1]

— Dimpotrivă, zise Alo, dînd din umeri, am avut impresia că societatea m-a salutat foarte cordial și pe stradă; pretutindeni sînt întîmpinat cu zîmbete amabile.

Szuszkiewicz tuși ușor.

— Societatea, poate. Dar sînt alții, alături de societate sau deasupra societății.

— Asta nu mă interesează deloc, mormăi Alo.

— Nu! Nu se poate vorbi așa. În orice caz mult mai puțin vei atrage atenția dacă vei fi îmbrăcat în haine obișnuite.

— Dumneata crezi că sînt urmărit?

— Evident, ridică Szuszkiewicz mîinile în sus. De asta nu mă îndoiesc. Dar, adăugă el, ai, desigur, conștiința împăcată?

„Asta te doare!" cugetă Alo și-i preciză:

— Conștiința, domnule, e un cuvînt prea mare. Dar... îți spun dumitale, cît se poate de sincer, n-am venit aici cu vreo misiune. Am vrut să mă întorc...

— *Je vous comprends*[2], interveni acum și Szuszkiewiczowa.

Alo înțelese că vorbele ei însemnau exact contrariul, că „franțuzita" asta nu era în stare să priceapă cum de s-a grăbit el să revină în Polonia asta îngrozitoare, cînd ar fi putut foarte bine să rămînă în Franța.

— *Entièrement*[3], își repetă ea, încă o dată, gîndul.

[1] *Władysław Anders* (n. 1892), general polonez, comandant al unităților poloneze de pe frontul occidental (1945).
[2] Vă înțeleg (fr.).
[3] Întru totul (fr.).

Vorba asta franțuzească părea — în conversația lor — cu totul nelalocul ei. Biliński își cam pierduse răbdarea tot gîndindu-se la chestiunile astea spuse pe jumătate și care subliniau aspectul de jenă, de falsitate a tot ceea ce-i mărturisea bătrînul Szuszkiewicz.

Așadar, este urmărit; bine! Va răspunde pentru că a luptat în Armata lui Anders. Dar... nu va putea explica niciodată, nimănui, ce a simțit după bătălia de la Monte Cassino. Despre asta vorbise cîndva într-o scrisoare adresată domnișoarei Tekla, care — după cum aflase de mult — fusese ucisă chiar în prima zi. Înțelegea că nu-i putea vorbi lui Szuszkiewicz despre toate astea și cu atît mai mult soției sale, care, ca autentică franțuzoaică, nu putea pricepe nimic din complexitatea poloneză.

— N-am ce face, spuse el, va trebui dar să răspund pentru ceea ce am făcut. Credeți-mă însă, n-am putut proceda altfel. Nici măcar nu poate fi vorba, aici, de „luarea unei decizii", fiindcă — pur și simplu — am venit.

— Și ce vei face aici?

— Voi încerca, deocamdată, să mă orientez.

— Firește, nu poate fi vorba să-ți pun vreo piedică la Komorów. Mă voi muta imediat de acolo. Avem doar aici locuința asta — o veche căsuță a noastră, pentru o singură familie și asupra ei avînd drepturi depline. Soția mea de altfel își petrece cea mai mare parte din vreme la Varșovia.

În modul ăsta află Alo că soții Szuszkiewicz locuiseră la Komorów de la răscoală și că venirea lui îi cam gonea de acolo. Gîndi totuși că nu asta era adevărata cauză a jenei pe care

Szuszkiewicz o simțea față de el. După o mai îndelungată convorbire conchise că bătrînul se temea pur și simplu de el. Se temea cu adevărat. Și nu pentru considerentul că i-ar fi putut cere socoteala asupra averii. Și Alo și Szuszkiewicz știau prea bine că nu acum era timpul socotelilor, socoteli ce se înecaseră pentru totdeauna în marea de sînge și foc. Ascultînd cuvintele lui Szuszkiewicz, Biliński zîmbi. Alo voia în definitiv să afle de la el ceva concret.

— De ce vă temeți de mine ? îl întrerupse el, pe un ton aspru, pe bătrînul om de afaceri. Mirată, doamna Szuszkiewicz căută la Alo.

— *Comme vous êtes changé*[1], șopti ea.

Biliński își examină vîrfurile cizmelor. Erau cizmele lui obișnuite, nelustruite de mult. Și, într-adevăr, recunoscu el în gînd, s-a schimbat mult. Aici a sosit un om cu totul altul. Nu mai era vorba de înfumurare, de vechile deprinderi, de fracurile și dineurile la ambasade, de vînătoare. Toate astea dispăruseră oarecum natural, de la sine. Alo se schimbase ca om, devenise cu totul altcineva. Ca după un cutremur, ieșiseră la iveală alte straturi geologice, din cele mai adînci stratificări, care se așezaseră la suprafață.

Szuszkiewicz se tot uita la el. Se uită atent, așa ca și cum ar fi fost gata să deschidă gura și să spună ceva ; dar nu zise nimic. Întrebarea lui Alo rămăsese suspendată în gol. Desigur însă că, tocmai în legătură cu întrebarea asta Szuszkiewicz pornise să se plimbe prin cameră, iar după ce se mai uită încă odată la Biliński, să-i spună :

— Începi — socot eu — să semeni cu Janusz...

Alo zîmbi.

---

[1] Cum v-ați schimbat (fr.).

— E oare un lucru rău ?

— Pentru timpurile noastre cred că e chiar foarte rău. Rău pentru tine personal, căci tocmai voiam să-ți spun... eu nu mă tem de tine, eu mă tem pentru tine.

— Asta înseamnează... ?

— Înseamnează că mi-e frică. Nu vei fi în stare s-o scoți la capăt, și cel mai important lucru este că acum nu vei mai avea nici o însemnătate.

— Credeți că eu vreau să am vreo însemnătate ?

— Fiecare vrea doar să-și aibă locul lui.

— Iar eu nu-mi voi avea locul ?

— Tot ce se poate.

— De ce ?

— Uite, am impresia că nu-ți dai seama că totul s-a schimbat acum. Că a început o cu totul altă epocă și că pentru epoca asta nu ești pregătit nici în cea mai mică măsură.

Alo se indignă.

— În ce-l privește pe unchiul meu, el pentru nici o epocă nu era pregătit. Dacă am considera perioada de douăzeci de ani dintre cele două războaie drept *ancien régime,* Janusz nici pentru asta n-a fost pregătit...

— *A propos,* zise doamna Szuszkiewicz, *où est la lettre ?*[1]

— Da, da, se fistîci bătrînul, i-o voi da la plecare.

— Și să-mi spuneți cum a început epoca nouă ?

Szuszkiewicz zîmbi.

— Noua epocă a început în mod cu totul obișnuit, răspunse el. Au sosit tancurile la Socha-

---

[1] A propos, unde este scrisoarea ? (fr.).

czew. Și încă dinspre apus... Și la Komorów se pripășiră niște prădători.

— Au fost greutăți ?

— Mai degrabă o spaimă. În casă nu era nimic, iar ei cereau de mîncare. Primiră niște arpacaș fiert în apă, dar fără grăsime.

— Jadwiga se temea să n-o omoare, adăugă doamna Szuszkiewicz.

— Și s-a întîmplat ceva ?

— Nimic. Au mîncat, au mulțumit și au plecat. Au fost foarte puțin pretențioși.

— Surprinzător, zise Alo.

— Oricum, a fost o adevărată eliberare, grăi Szuszkiewicz, pe un ton serios. Desigur că acolo, peste hotare, ai auzit altceva. Poate că în altă parte a și fost altfel. La noi însă se poate spune doar că a fost o eliberare, iar entuziasmul a fost general.

— *On a respiré*[1], preciză fosta domnișoară Potelos.

— În ultimele luni atmosfera de oprimare fusese aproape insuportabilă. Atît doar că a existat, întotdeauna, speranța...

— N-au vrut să vă gonească din Komorów ?

— De, eu eram un refugiat din Varșovia. Ăștia se bucurau de respect. Varșovia era pustie. Mergeam pînă acolo pe jos.

— Ați mers pe jos ?

— Eu ? Nu ; dar oamenii de la noi. Jadwiga alerga. A salvat pentru doamna Ola niște obiecte mărunte din Bracka, dar acolo — deși casa nu arsese în întregime — nu mai era nimic.

— Dar din lucrurile noastre ?

[1] Oamenii au respirat (fr.).

— Nimic. Încă din timpul evacuării Varșoviei totul fusese jefuit.

— Nimic, nimic ? Nici o hîrtie ?

— Nimic.

— Este aici pentru dumneavoastră o scrisoare, preciză bătrîna.

— Ce scrisoare ?

— Aha, își reaminti Szuszkiewicz și deschise cu cheia o mică ascunzătoare din vechiul birou-sertar, este ceva aici pentru dumneata.

— Ce ?

— O scrisoare. Dar foarte ciudată. E o întreagă poveste. În momentul în care nemții au intrat în casa lui Janusz, atunci cînd l-au ucis, Jadwiga a văzut pe birou o scrisoare neterminată. A luat-o repede și i-a dat-o Helenkăi, care a fugit în pădure prin grădină. Cînd Helenka a apărut din nou la Varșovia, mi-a dat-o s-o păstrez. Și a făcut bine, căci scrisoarea a fost salvată, iar Helenka...

— Ce fel de scrisoare ?

— Janusz a scris-o în ziua morții. Îți este adresată.

Szuszkiewicz îi predă un plic deschis. Aleksander scoase din el patru file, iar la fila a cincea manuscrisul fusese întrerupt. Nu era greu de recunoscut scrisul lui Janusz, mărunt și egal, dar nervos cu toată aparența calmă. Mișcat, se uită la începutul scrisorii : „Dragul meu Alo..."

În tot timpul scurs de la sosire fusese calm, nu-i trecuse prin minte să se emoționeze, în mod special, de ceva. Dar, în clipa aceea simți cum i se încleștează gîtul. Se ridică, luă scrisoarea și se duse sus în odăile lui, care, mai mult sau mai puțin, erau „deja mobilate."

V

Scrisoarea lui Janusz Myszyński către Alo :

„Komorów, octombrie 1943

Dragul meu Alo,

N-am nici un fel de temeiuri obiective ca să-ți scriu tocmai astăzi. Nu există și nici nu pot exista. Nu știu unde te afli, dacă ești viu, nici măcar dacă scrisoarea va ajunge la tine, poate, cînd eu nu voi mai trăi, iar hîrtiile mele vor fi fost înghițite de flăcări, așa cum s-au dus atîtea lucruri și încă se vor mai duce. În plus socot — și sînt aproape sigur — că scrisoarea va fi inutilă, deoarece simt bine că voi supraviețui tuturor acestora și că asupra temelor pe care le voi aborda aici vom mai sta de vorbă. Da, vom sta de vorbă ; dar, dacă ne vom mai întîlni pe lumea asta, va fi abia «după toate celelalte», care — ca și evenimentele ce-s azi la ordinea zilei — vor apărea însă atît de îndepărtate, încît, vrînd-nevrînd, le vom privi așa cum se privesc datele istorice. Nu le vom mai resimți, le vom înțelege însă și le vom viziona în cadrul general al desfășurării evenimentelor — ele devenind pentru noi parcă mai puțin reale, deoarece vor fi subordonate principiului general al unui adevăr și mai mare.

Desigur, știi bine, sau îți închipui poate, ce se întîmplă la noi. Este ca și cum o năpastă uriașă, de proporții biblice, s-ar fi abătut asupra noastră, ca și cum ceea ce ni se întîmplă n-ar fi o hotărîre omenească, ci un cataclism : declanșarea stihiilor elementare. Și eu — și cei ce mă înconjoară — nu văd în vrăjmașii noștri niște făpturi omenești, ci un soi de instrumente ale plăgilor egiptene sau ale nopților bartolomeiene. Îmi vine așa de greu să descopăr în inșii ăștia omul, după cum sînt pentru mine cu totul de neînțeles motivele acțiunilor, reacțiilor și în general a tot ceea ce se petrece în ființa lor. Căci, oricum, ceva tot trebuie să se petreacă. Și, dacă pînă acum n-am priceput lumea, lucru despre care am vorbit chiar cîndva (dar parcă mai mult lui Edgar), cu atît mai mult nu pot pricepe lumea de azi. E ceva ce nu poate fi înțeles.

Dar... cu toate astea și poate chiar pentru că n-o înțeleg — cum nu-i înțeleg nici pe cei ce împușcă și nici pe cei ce sînt împușcați — în mine s-a născut, de cîtva timp, o anumită euforie, fapt incontestabil de care trebuie să țin seama. Euforia asta este ca un extaz, ca o înaintare în fața întregii lumi — desigur pentru că simt bine cum pot pierde lumea asta în orice moment. În juru-mi ea se naște în fiece clipă și în fiece clipă se poate și evapora, în mod neașteptat, nesperat, întocmai ca o cortină ce se ridică dezvelind scena, mai înainte ca spectatorii să se fi adunat în sală.

Lumea ce mă înconjoară însemnează : Komorów-ul, arborii și florile lui, Fibich, Jadwiga, Helenka. Ei stăruie în ochii mei, în fiece secundă, ca într-un soi de foc bengal, iar în focul ăsta ireal îi văd de fiecare dată separat și din nou, ca și cum de-abia acum aș fi luat seamă că există, ca și cum teii și merii din Komorów s-ar fi născut chiar azi, deși îl văd doar dintotdeauna. Și de fiecare dată cînd îmi apar în focul ăsta bengal, mă uit la ei ca și cum ar fi venit pe lume numai cu o clipă mai înainte și ar fi încă legați, prin cordonul ombilical, cu lumea din care provin. Iar ei provin nu din lumea realită-

ților, ci din altă lume, aceea în care viețuiește, precum a și viețuit tot ceea ce a constituit — în anii mei de singurătate — cea mai esențială parte a ființei mele.

Surprinzător e faptul că, în momentul cînd omul atinge abisul mîrșăviei, cînd poate vedea grozăvia crimei și forța spaimei, cînd omenirea și-a ieșit din orbite — astfel că nici un lucru, nici o moarte, nici o luptă și nici o victorie nu mai are la baza ei premise logice — resimt plenitudinea vieții pe care desigur o încearcă naufragiatul în clipa cînd își pierde conștiința.

Imaginează-ți, rămîn aici în Komorów — unde la fiece secundă se poate ivi barbaria nedefinită, barbaria monstruoasă și fără chip de om, ca o invazie a unor roboți muți și fără simțiri — iar înlăuntrul meu simt cea mai adevărată bucurie a existenței. Bucuria că pot gîndi, că pot simți, că dincolo de fereastră e ziuă — ziua plină de razele toamnei poloneze, de obicei atît de minunate — bucuria că-ți pot scrie rîndurile astea ție, singurul om pe care «îl mai am» pe lume, singurul care — mai mult sau mai puțin — știe cine sînt. În definitiv, chiar dacă nu vei citi niciodată aceste cuvinte, pentru mine important este că le-am scris, prin ele cristalizînd tot ceea ce a fost pînă acum viața mea, atît de absurdă, de pustie.

Ceea ce mă domină, acum cînd îți scriu, este credința că totul se va termina îndată. Că se va termina nu subiectiv, pentru mine (de pildă că mă vor ucide astăzi), ci că se va termina obiectiv. Nu mă gîndesc la nici o metafizică și nici la alte chestiuni simbolice. Cuget concret și întru totul obișnuit : se vor termina războiul și teroarea hitleristă, nemții vor fi învinși și va fi o lume

nouă, care va trăi în pace. Cred profund că asta se va întîmpla curînd și că abia după aceea va lucra omul și pentru sine. Nu va mai ucide, deși bucuria de a ucide o văd la tot pasul. Și te pomenești, așadar, că uciderea va continua ?

În definitiv, n-are mare importanță. Nu-mi închipui, dragul meu Alexandru, că după toate grozăviile astea va începe o eră nouă, o splendidă lume nouă. Omul rămîne întotdeauna om. Evident, se mai schimbă și se mai perfecționează, dar în proporții nespus de limitate. Singur faptul însă că va respira dezjugat din mecanismul grozăviilor, va putea descătușa în el o mare cantitate de forțe noi. Și tocmai vreau să-ți spun că țin enorm ca și în tine să se elibereze forțele astea de sub presiunea nemaipomenitei tensiuni a marii aventuri mondiale căreia i se spune război — să se concentreze și să se perfecționeze. De bună voie, eu am renunțat la presiunea asta. Am evitat lupta. Voi, însă, cei tineri, ați fost siliți să vă supuneți ei, să admiteți ca ea să vă cotropească sufletul, care însă de acum înainte va fi sufletul oamenilor ce nu vor mai lupta siliți, ci vor fi luptători pentru om.

N-am avut nici forța, nici putința să mă compar cu voi. Deși doresc uneori foarte mult să mă las cucerit de torentul luptei iraționale, intransigente. În toată comportarea mea văd, întotdeauna, nepriceperea și neputința de a atinge măcar cel mai redus grad de perfecțiune. Am convenit de aceea ca voi să faceți asta în locul meu, voi, tinerii, voi, care veți ieși vii din acest infern. (Vii nu înseamnă doar cei care trăiesc, ci vii înlăuntrul lor, adică în stare de fărîma aceea de credință capabilă să devină germenele unei noi vieți.)

Cu Andrzej Gołąbek am încheiat un fel de acord. Este un băiat — am vrut să spun un om, căci e deja om — care înțelege renunțarea mea și care a preluat de la mine putința mea de acționare. Am încheiat cu Andrzej — trebuie să spunem lucrurilor pe nume — un pact, așa cum se încheie cu diavolul : un pact pe sufletul meu. I l-am dat și am rămas singur cu lipsa mea de suflet, adică cu rigiditatea, necredința și neputința de a acționa. Nu-i vorba însă de lipsa sufletului, ci doar de locul sufletului meu, aflat pe o treaptă foarte joasă, la un prag pe care nu-l voi putea trece. Și poate că tocmai constatarea renunțării ăsteia, definitive la suflet, mă face să fiu plin de bucurie și să consider drept o împlinire perfectă tot ceea ce resimt în singurătatea mea veșnică. Termometrul meu indică la linia de jos 35 grade și tocmai coloana asta de mercur, atît de coborîtă (dar care se poate ridica pînă la 40 de grade !), face impresia perfecțiunii estetice și etice.

Nu-mi pot închipui că, fiind în viață, n-ai să te întorci în Polonia. Orice om cu minte știe acum ce va fi și cine va învinge. Odinioară, prunc fiind, ți-ai pierdut averea. Îmi amintesc cum te-a adus — înfășurat într-un cojoc — cazacul familiei Biliński, o aventură surprinzătoare ce mi s-a întipărit în memorie pentru toată viața. Erai înduioșător de micuț și voiam să te îndrăgesc ca pe fiul meu. Dar, să nu rîzi, nu te-am îndrăgit. Aveam atunci, ca și mai tîrziu, atîtea preocupări. Iar cel mai important lucru era că nenumărate mărunțișuri făceau să mă simt epuizat cu desăvîrșire într-o stare exhaustivă, ca și cum cineva m-ar fi absorbit în sinea lui, nelăsîndu-mă — pur și simplu — să trăiesc, să mă ocup de treburi importante. Nici măcar de tine. De tine s-a ocupat mama ta și, trebuie să recunosc, că ai fost îngrozitor. Despre tine am discutat mult cu mamă-ta în cursul călătoriei noastre în Spania și asta a fost încă una din îngrozitoarele chestiuni ce m-a absorbit în tot cursul călătoriei ce semăna cu un coșmar. Am văzut, acolo, cum le place oamenilor să ucidă, chiar și pe cei ce le sînt dragi.

Îți scriu, și asta înseamnează că presupun, într-adevăr, că te-ai schimbat. N-ai putut doar rămîne micul Biliński care picta mici tablouri agreabile. Deși peisaje n-ai pictat niciodată, totuși ai putea oare să pictezi un peisaj de război ? O pădure obișnuită, de pildă, dar despre care să se știe că în ea a fost săvîrșit un asasinat în masă... O pădure, ca aici lîngă Komorów, sau un stejar înalt, sub care să se știe că zace ucis prietenul meu Jasiek Wiewiórski, el, Jasiek Wiewiórski, feciorul lacheului bunicii tale, prințesa Anna, cel mai bun om pe care l-am întîlnit pe pămîntul ăsta.

Presupun că te-ai schimbat, căci numai așa schimbat ai fi în stare să apreciezi ceea ce vei găsi aici : ruinele Poloniei înfrînte. Polonia a fost incendiată și înfrîntă, ori înfrîntă și incendiată și, desigur, va continua să ardă încă... Totul e atît de îngrozitor și de grav. Trebuie însă să te schimbi nespus de mult pentru a reveni la sînul ei, așa cum este ea acum.

Gîndesc că o vei îndrăgi, tot așa cum am îndrăgit-o și eu. Nu dintr-odată, căci este peste măsură de greu să îndrăgești conglomeratul ăsta al unei istorii absurde — al unor sîngeroase prigoane, al genialilor păstori poetici care au vrut, întotdeauna, să fie ceva mai mult decît niște

meșteșugari, al unor oameni mizeri, aspri și în mare măsură neînvățați cu orizonturile largi — talmeș-balmeșul ăsta de lucruri nu atît de rele sau josnice, cît de respingătoare pur și simplu. Și... mai ales istoria, lucrul ăsta pe care noi îl putem transforma, chiar retrospectiv. Tu poate vei izbuti să transformi timpurile ce vor veni în așa fel, încît chiar și cele deja trecute să fie și ele transformate. N-am dus niciodată lipsă de oameni, numai că și cei mai mari au avut și ei porniri josnice. Și uneori, alături de aceste porniri, și acel *quantum* de nerozie care a fost cu mult mai mare decît era strict necesar unui creator. Alteori n-a fost nici măcar nerozie, ci doar o orbire — ceea ce a fost însă cu mult mai rău.

Dragă Alo, desigur, tu vei birui toate astea, fiindcă tu îți dai bine seama ce este Polonia! Te-ai ales doar cu atît de puțin din balurile și vînătorile tale! Știu dar că o vei îndrăgi — așa cum eu însumi am îndrăgit-o — măduva acestui spirit polonez. Cînd am venit aici, de la Odesa, totul mi s-a părut îngust, mărunt. Singură bunica ta nu mi s-a părut așa; și nu mi s-a părut așa nici băiatul acela mărunt și tinerel, care — de sub scara de pe Bracka — a pornit la răscoala sileziană. Știam eu bine că răscoala din Silezia este doar o mistificare; el însă nu știa! Și poate tocmai de aceea răscoala sileziană n-a fost chiar o mistificare, deși erau acolo destui naivi, ca și destui vicleni. Jaś Wiewiórski însă a crezut! Iar eu l-am îndrăgit pe Jaś de la început. A fost ceva ce mi-a umplut viața cu un neașteptat conținut.

Firește că atunci ignoram toate astea. Le știu abia acum cînd Jaś zace în nisip, sub stejarul din Komorów și cînd așteptăm sfîrșitul războiului pentru ca să-l dezgropăm de acolo și să-l înmormîntăm „cum se cuvine". (Poate oare fi îndeplinit cîndva, cum se cuvine, acest groaznic rit?)

Uite, vezi, de cum s-a dus Jaś la răscoală am și început să înțeleg, puțin cîte puțin, că, dacă-mi este prea îngust și prea mărunt în Polonia, îngustimea și mărunțimea asta sălășluiește nu în Polonia, ci în mine; că dacă lățimea Poloniei este alta decît a stepei odesiene, asta n-o împiedică să existe, decît dacă nu vrei să-ți deschizi ochii.

Timp destul de îndelungat n-am deschis nici eu ochii, pe care i-am deschis de-abia acum, în timpul războiului. Și s-au deschis deplin, de curînd, la Sochaczew, cînd am văzut locul unde nemții au împușcat (pe Bzura) douăzeci și patru de polonezi, nu pentru că erau polonezi, ci doar pentru că și unii și alții erau oameni. Cînd ți-am scris, la început, că nu-i înțeleg nici pe cei împușcați și nici pe cei ce i-au împușcat, la ei m-am gîndit.

Vezi, gîndurile revărsate pe hîrtie pot să devină interesante, în timp ce cuvintele nu redau nici ceea ce omul gîndește, nici chiar ceea ce ar vrea să spună, ceea ce ar spune *viva voce*. Nici o clipă nu mă îndoiesc că-ți voi repeta toate astea. Nici că tot ceea ce îți voi spune cu voce vie — poate sub stejarul din grădină, lîngă groapa sărmanului Janek, sau în altă parte (numai nu pe Bracka, deoarece ar mirosi prea tare a trecut, iar eu vreau să vorbesc doar de viitor) — va căpăta semnificații, precum și o mai mare expresie și însemnătate decît semnele negre de pe hîrtia de scris (pe care, în plus, idioata aia de Jadwiga mi-a comandat-o cu coroană!). Adică, să nu te temi de viitorul ăsta. De viitor se tem omul și poporul numai dacă nu au un trecut, nu au nimic dobîndit printr-o experiență îndelunga-

tă ori multiseculară. Experiența polonă — consider eu — este atît de specifică, de uriașă, încît poate face față oricărei campanii de exterminare. Știi bine că acțiunea de deznaționalizare dusă de trei mari puteri, prin trei diferite mijloace, a eșuat. Deopotrivă de reduse vor fi rezultatele acțiunii de exterminare biologică totală, întreprinsă printr-o metodă puternică, barbară și necruțătoare, dar... stupidă. (Între noi fie vorba, orice distrugere este stupidă.).

Regret mult că nu ești aici, cu noi. Trebuie să vezi poporul nostru în clipa asta, ca să te convingi că va supraviețui. N-aș vrea să devin patetic, penița însă mă silește să folosesc cuvîntul : mare. Trebuie să mergi personal la piață și să auzi cu urechile tale ce vorbesc femeile, după cum trebuie să urmărești direct cursurile filozofului Milbrandt (la mine a fost, venise la Helenka, să se convingă că ori cîte crengi vor reteza barbarii, adîncile lor rădăcini vor dăinui).

Cunosc toate astea și cred în ele, deși aici sînt oarecum «într-un colț de țară» și, retras fiind, mă prefac că trăiesc separat de ei. Dar este cu neputință să nu viețuiești împreună cu ei. Mai mult ca oricînd trăiești acum laolaltă cu toată societatea. Toate legăturile cu exteriorul — atît individuale cît și colective — sînt doar întrerupte. Sîntem singuri și tocmai lucrul ăsta ne dovedește întreaga noastră măsură. Sîntem în fața crimei — străine și proprii — dar sîntem și în fața hecatombei de eroism din păcate numai al nostru — ce se înalță pînă la ceruri.

Păcat că nu-l poți vedea pe Andrzej. Acum e foarte frumos, tocmai prin simplitatea care-l învăluie ca o grație divină. În el nu există mînie, ci doar hotărîre. (La alții, mînia e amestecată cu amărăciune — ca de pildă la Helenka, care și ea este nespus de frumoasă.) Andrzej însă nu este singur, ca el sînt mii de Andrzej !

Îndată după război — și sfîrșitul lui nu-i departe, cum neîndoielnic este totul pentru ochii ce știu să vadă care va fi el — întoarce-te, oricum, chiar în pofida tuturor vrăjilor desfășurate în fața ta, de țara în care te vei afla. Numai de n-ar fi împărăția Persefonei [1] ! Gîndește-te cum va trebui atunci să ne întărim existența, cîte mărturii va trebui să dăm și cît de necesar ne va fi fiecare. Lumea de acolo e doar o lume în agonie. Cunoști destul de bine experiența făcută de mine în acele locuri și despre care ți-am vorbit adeseori, deși ai avut alte păreri. M-am gîndit și mai adînc, dar cu tine am discutat prea puțin... și de aici... scrisoarea asta care se revarsă peste maluri precum Vistula de Sfîntul Ioan, cînd duce cu ea arbori întregi, ca și rupturi de crengi mărunte. Trebuie să stăm față în față cu sarcinile majore — nu ale istoriei, ci ale istoriozofiei. Şi, mai înainte de orice să fim — trebuie — noi înșine.

Ai meditat vreodată asupra secolului nostru al XVII-lea ? Secolul barocului și al înfrîngerilor ? Nu ne-a orientat prea mult împrejurarea că, dacă în a doua jumătate a acestui secol — și cu toate stările existente —, au realizat ceva unii magnați (cum au fost strămoșii tăi, nu și ai mei, care au luptat de partea ucraineană), asta se datorește faptului că încă din prima jumătate a acestui secol ne-am statornicit în funcții, am reînnoit cele mai mari tradiții umaniste, ne-am întors ochii

[1] ***Persefona***, **fiica lui Zeus și a Demetrei. Răpită de Hades, trăia o parte a anului cu el, în împărăția umbrelor, iar restul timpului pe pămînt, lîngă mama ei.**

spre Boleslaw, spre Kazimir, spre Jagiello, spre Zygmunt cel Bătrîn [1]. Înșirînd numele acestea, nu mă gîndesc la fiecare în parte. Nu cred în autocrați, toți sînt trecători. Crede-mă și nu uita ; fie ca gîndul ăsta să-ți înlesnească întoarcerea în patrie : autocrații sînt trecători. Mă gîndesc la colectivitate, la epocile trecute, la mărturiile de existență și la renașterile repetate de fiecare dată cînd totul părea prăbușit în ruine.

Vai ! unde am ajuns pornind de la tristul meu Komorów ? Nespus de mult te rog să-mi ierți patosul, lucru pe care de-a lungul vieții mele am învățat să-l urăsc.

În viață m-am ferit de patos ca de foc, iar ea, în schimb, a trecut ca un vis ; n-am realizat nimic. Azi de-aș muri, nimic n-ar rămîne de pe urma mea. Mă pot făli însă cu un singur lucru : am știut să înregistrez fenomenele, am știut să constat faptele, să le rețin în mine și să le clasific, așezîndu-le în ordinea logicei lor legături. Cui însă poate folosi treaba asta ?

Uite, să știi că sînt acum atît de plin de zisele înregistrări, încît parc-aș fi o soluție saturată. Un fapt, o picătură de preaplin e de-ajuns pentru ca totul să se cristalizeze în mine. În ce anume ? Nu știu ! Am fost prea mult timp un observator adormit, pentru ca acum să mă pot elibera de lungul meu coșmar. Prea multe am să-mi reproșez, ca să-mi uit acum scrupulele.

Am totuși, impresia, că în mine se zămislește ispita de a mă măsura cu viața, cu viața atît de îngrozitoare și care acum s-a cocoțat deasupra tuturor. Să mă măsor și..."

Aici, epistola se întrerupe.

---

[1] Regi din istoria Poloniei.

VI

De-abia în toamnă se stabili Alo definitiv la Komorów. Soții Szuszkiewicz se mutară la Varșovia în tot cursul verii, „în etape", Alo nepunîndu-le nici o piedică, după cum nici nu se impacientase. Avea doar ce să facă la Varșovia, printre altele și cîteva audieri, care deocamdată nu-i pricinuiseră nici o neplăcere. Nici în preluarea fermei de la Komorów nu întîmpină vreo dificultate, toate treburile gospodărești, ca și consultările cu Fibich și cu Jermena — ea continua să rămînă pe vechiul său loc — amînîndu-le deopotrivă pentru mai tîrziu, pentru serile de toamnă, de regulă atît de plictisitoare. Între timp vizită destul de des Milanówek, petrecînd acolo ore întregi, în conversații cu doamna Royska și cu nepoată-sa.

Îndată după sosirea — definitivă — la Komorów, Alo se hotărî să procedeze la deshumarea celor doi prieteni îngropați în grădina fermei. Jadwiga dorea să-l îngroape pe Janek la cimitirul Bródno, iar Janusz urma să fie dus în cavoul familiei din cimitirul Powązki. Astfel că fură despărțiți.

În ziua deshumării — era chiar prima zi a instalării, în prezența anturajului atît de nou pentru Alo — Biliński își vizită întreaga gospodărie. Nici nu era cine știe ce. La sfîrșit, se opri și în dreptul stejarului lui Myszyński și Wiewiórski, de cealaltă parte a arborelui, privind spre cărare... Pînă să sosească însă medicul și sora din Sochaczew, începu deshumarea.

Mormintele nu erau mari, iar dezgroparea nu prezentă dificultăți deosebite. De treaba asta se ocupă Ignacy (întors de mult din Germania și

avînd acum gospodărie proprie) care, scuipînd puternic în pumni, înfigea cazmaua cu piciorul. Îl ajuta fiul său — trimisul zeilor — crescut mult între timp și fiind acum un tînăr viguros și cu părul bălai ; întrecea, ca înălțime, pe tată-su cu un cap.

Slujbașii sosiți din Sochaczew păreau cam plictisiți de neplăcuta lor sarcină, sora însă — în halat alb și cu mănuși de cauciuc — era în schimb plină de elan. Își ridică în sus mîinile înmănușate și se adresă lui Alo aproape cu încîntare :

— Ah, ce bine că sînt deja dezgropați...

Biliński nu prea înțelese de ce e atît de bine. Ceruse să se facă deshumarea, dar acum regreta. Simțea, pe suflet, o povară grea, deși văzuse în scurta lui existență atîtea cadrave. De altfel, își dăduse bine seama că, din moment ce urma să se instaleze la Komorów, nu putea să păstreze cele două morminte chiar la intrarea în casă.

Alături de banca de lîngă stejar se aflau două sicrie galbene, identice, pregătite anume pentru rămășițele pămîntești. Pe capacele lor erau cîte o cruce neagră și ghirlande rotunde în stil *empire*. Cel dintîi a fost dezgropat Jaś... Zăcuse la o adîncime destul de mică, înfășurat într-o pătură — ori într-o prelată — care nu se desfăcuse în fîșii, fiind în stare destul de bună. Cu ajutorul ei fu scos și restul leșului care, după toate aparențele, era tare descompus. Zăcuse în nisip vreme de opt ani și mirosea puțin.

Rămășițele fură repede așezate pe o pînză albă, iar sora, cu o mișcare îndemînatecă legă pînza în jurul corpului. Acum Janek părea tot atît de mic ca și legăturica de voiaj pe care doamna Wiewiórska o lua, odinioară, cînd pleca la Odesa.

Totuși, stînd lîngă groapă zări timp de o secundă craniul, pe care se păstraseră încă resturi de piele ; vîrful nasului nu mai exista, dar se vedeau orbitele goale, larg deschise.

Janusz, în schimb, fusese îngropat cu mult mai adînc și în nisip curat, alb. Cadavrul lui se păstrase cît se poate de bine — drept e că și zăcuse în pămînt mult mai puțin decît acela al lui Wiewiórski. Fusese înfășurat într-o pătură dungată, care se rupse cînd groparii îl apucară cu mîinile lor.

Ignacy și fiu-su trebuiră să pună pînză nouă sub rămășițe, apoi prelata deja pregătită de Fibich și de-abia așa scoaseră cadavrul lui Janusz la marginea gropii și-l așezară pe pămînt.

Și de data asta sora vru să vîre cadavrul într-o legătură bine făcută, dar Alo o opri. Apropiindu-se de groapă căută la rămășițele lui unchiu-su.

I se putea vedea fața, mîinile scoase din pătură, așezate pe piept, strîngînd o mică cruciuliță de lemn, precum și îmbrăcămintea cu care fusese îngropat, neputrezită. Numai că totul : și fața, și mîinile, și cruciulița, și îmbrăcămintea aveau aceeași culoare cenușiu-verzuie, ca și cum totul ar fi fost sculptat într-un bloc de mucegai, astfel încît leșul nu mai făcea impresia unui lucru real, ci părea opera de artă a unui coșmar.

Trăsăturile feței, crispate și slăbite, se distingeau limpede, ca și cum ar fi fost dăltuite în lemn de un sculptor medieval. Ochii i se lăsaseră în jos, sprîncenele dispăruseră, iar întreaga lui față exprima o adîncă tristețe, dar și o profundă adormire. Nasul lui Janusz — atît de scurt — devenise și mai scurt, se chircise, ca și cum ar fi tras pe nări vreo mireasmă, iar buzele lui sub-

ţiri aveau şi ele tot culoarea mucegaiului, ca şi fruntea, obrajii, mîinile şi costumul. Trupul i se păru lui Biliński ceva aşa de străin şi aparţinînd atît de mult pămîntului, încît inima-i fu cuprinsă de uimire, văzînd cum moartea poate fi atît de perfectă, de irevocabilă. Trupul acela nu mai era trup, ci umbră şi pămînt.

Biliński, lăsînd mîna în jos, cineva îl atinse uşor. Lîngă el stătea Jadwiga, cu privirile aţintite duios şi îndurerat asupra rămăşiţelor. Alo întoarse capul şi făcu cîţiva paşi în direcţia casei, iar cînd se uită din nou la scena de sub stejar văzu cum Ignacy, fiu-său şi Jadwiga depuneau în sicriu o legătură albă, lungă.

Al doilea sicriu fu şi el închis şi sigilat, urmînd să fie dus la camion, cînd... Biliński îşi mai aminti de ceva.

— Nu există aici nici un fel de flori ? întrebă el pe Fibich, zărindu-l în mulţimea curioşilor şi a celor doritori — băieţi fără treabă, argaţi şi fete — să fie de faţă pînă în ultimul moment.

— Avem în seră, crizanteme.

— Hai să le tăiem, trebuie să punem şi alte flori.

În răstimp sicriile fură aşezate pe camion, iar Alo, domnul Fibich şi Jadwiga se duseră la seră.

Alo nu prididise încă, după sosire, să viziteze serele. Ele se măriseră simţitor în timpul războiului. Janusz, în fiecare an — în tot timpul ocupaţiei — construise noi aripi, extinzînd galeriile existente. Biliński nu avea cunoştinţă de aceste construcţii. Cînd venea, odinioară, la Komorów, serele erau cu mult mai mici. Aici fusese doar o răsadniţă, care mai apoi fu şi ea dărîmată, iar acum erau patru rînduri de sere legate printr-un culoar de trecere, cu conducte de încălzit, alături

de care se ridica un coş : cuptorul de cocs. În sere era cu mult mai cald decît afară, fiindcă cuptoarele deja funcţionau. Deşi corpurile exhumate nu răspîndeau o duhoare de nesuportat, totuşi în jurul mormintelor se formase un aer greu, neplăcut. Umiditatea păturilor şi a hainelor pătrunse de umezeala solului, precum trupurile uscate în nisip, ca şi resturile de intestine putrezite exalau un miros pătrunzător, dezagreabil. Sub stejar stăruia un iz de moarte şi mizerie. Lucrul acesta Alo îl resimţi, de-abia aici, în seră, unde fu invadat de mireasma proaspătă şi camforată a frunzelor de crizanteme. Ca şi cum ar fi vrut să statornicească în el mirosul ăsta, rupse o frunză de culoare verde-închis, o frecă între degete, ridică apoi palma spre faţă şi-i aspiră aroma înviorătoare, care acţiona asupra lui — încă din anii cei mai îndepărtaţi — ca o amintire a timpurilor mai bune. Şi înţelese că mireasma crizantemelor fusese întotdeauna legată, pentru el, de Komorów. În vechea răsadniţă existau de asemenea — toamna — în perioada vînătoarei, doniţe cu flori mărunte, albe şi galbene, care acum deveniseră pentru el flori de doliu. Şi în vreme ce cadavrul văzut cu cîteva clipe mai înainte — cu toate trăsăturile cunoscute ale feţei lui cenuşii — nu-i reamintea întru nimic pe Janusz viu, aroma cu iz de piper a frunzei frecate între degete îi trezi în faţa ochilor imaginea, palpabilă aproape, a unchiului şi a soţiei lui, sărmana Zosia, moartă atît de tînără. Călătorind spre Varşovia, ori fiind la Milanówek, ca şi recent, în drum de la Varşovia spre Komorów, Alo nu-şi reamintea deloc de Zosia. Dar acum, în clipa asta, îi apăru în minte imaginea unei femei mijlocii, cu ochi frumoşi, cam speriaţi, aşa cum o zărise cîndva, mai

de mult, la un concert, stînd pe un covor purpuriu, pe scările Filarmonicii și adresîndu-i o întrebare la care el nu răspunsese. Astăzi nu-și mai reamintea întrebarea, dar... ține minte că nu răspunsese nici un cuvînt și că doar s-a înroșit pînă la urechi.

N-ar fi fost în stare să răspundă la nici o întrebare a morților. Dar... spre marea lui uimire constată chiar în secunda asta că fața îi fu năpădită de o roșeață fierbinte și atît de cotropitoare, încît lacrimi îi tiviră pragul pleoapelor.

— Florile nu sînt așa de învoalte, grăi domnul Fibich, înmînîndu-i foarfecele de grădină, deoarece noi le pregătim de-abia pentru Ziua Morților. Cele mai multe pot fi însă găsite în sera a patra, acolo unde-s florile mărunte, la care ținea atît de mult domnul Janusz.

Alo privi în jurul lui. În fiecare aripă a serei erau ghivece cu flori pentru morminte, de diferite soiuri. În prima erau unele rotunde, albe, asemenea unor bulgări de omăt, trecînd în a doua văzu flori învoalte, purpuriu-închis și cu mijlocul auriu. În a treia seră creșteau flori roze cu petale ascuțite, iar în ultima seră flori mărunte, galbene, liliachii, cafenii, dar, cele mai multe, albe. Cu foarfecele în mînă, nu tăia florile, ci se delecta cu priveliștea acestei mări de plante, ale căror unde aveau culori nobile și puțin adumbrite, ca un covor decolorat.

În a patra seră simți și o altă mireasmă foarte puternică, ca de portocali, ce-i aduse aminte de Africa. Cînd într-o parte, pe o măsuță mică văzu patru ghivece de tuberoze, înțelese de unde venea mireasma.

— Dar tuberozele astea ? întrebă el pe Fibich,

— Au rămas din recolta trecută. Sînt cam întîrziate. Am avut greutăți cu combustibilul. Aici, noi procedăm succesiv. Înainte de crizanteme au fost tuberozele, după crizanteme urmează ciclamenele. Uitați-vă, sînt deja pregătite aici.

Și-i arătă — sub mesele pe care erau îngrămădite crizantemele — o serie de ghivece mici, din care se înălțau frunzele ciclamenelor, în grămezi compacte, cu petele lor de culoare deschisă și de un verde lăptos.

— Domnul Janusz a construit o seră frumoasă, glăsui Jadwiga înduioșată, stînd alături de Alo cu o mare crizantemă în mînă.

Și ea și domnul Fibich își plimbară privirile prin sera splendidă, cuprinzînd într-o vedere de ansamblu totalitatea plantelor exuberante.

— Ne-a creat un splendid șantier de muncă, grăi bătrînul Fibich cu adîncă admirație, dar trebuie să avem grijă ca aici să domnească ordinea.

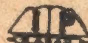
SFÎRȘIT

CUPRINS

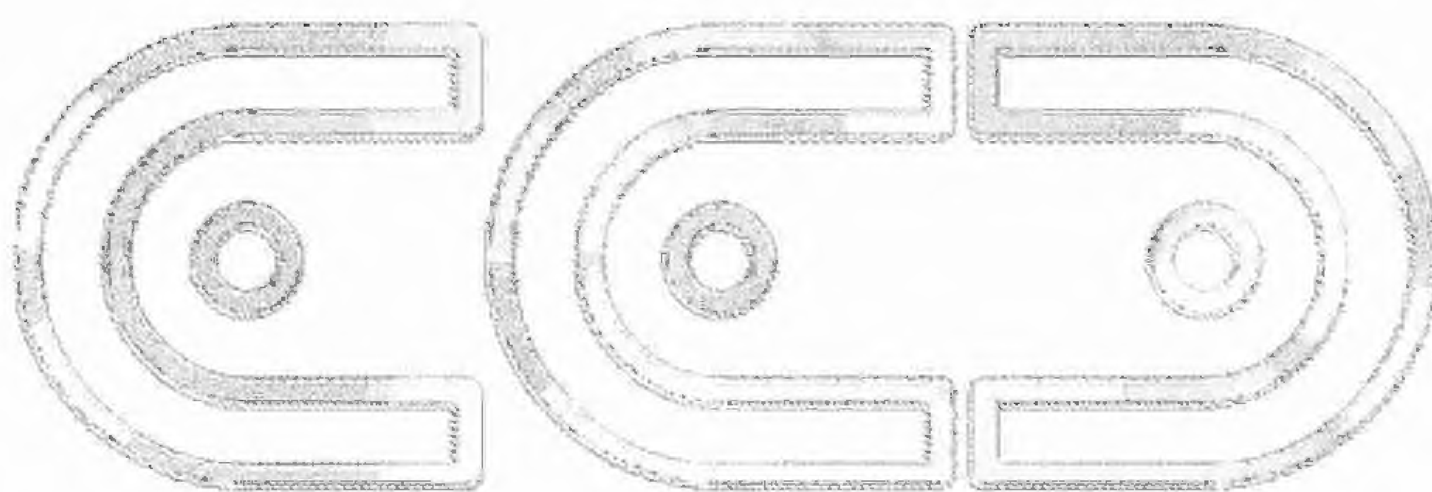
Lectori : TIBERIU AVRAMESCU şi
GABRIELA OMĂT
Tehnoredactor : POMPILIU STATNAI

Bun de tipar 3.08.1974. Tiraj 22.615 ex. broşate.
Coli ed. 21,71. Coli tipar 15,75.

Tiparul executat sub comanda nr. 1844/974, la
Întreprinderea poligrafică Bacău, str. Eliberării
nr. 63. — Republica Socialistă România.









Scanare și prelucrare digitală



de

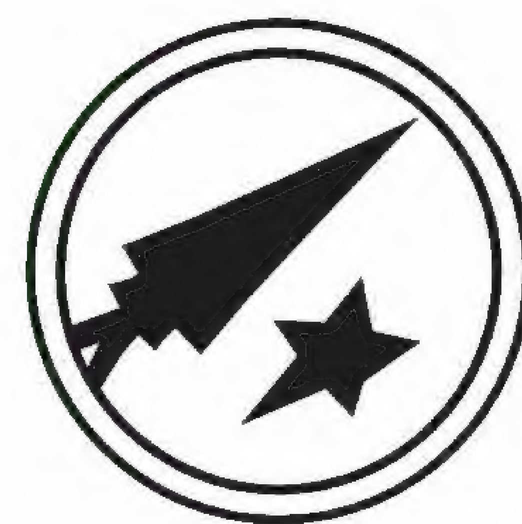




Anonim



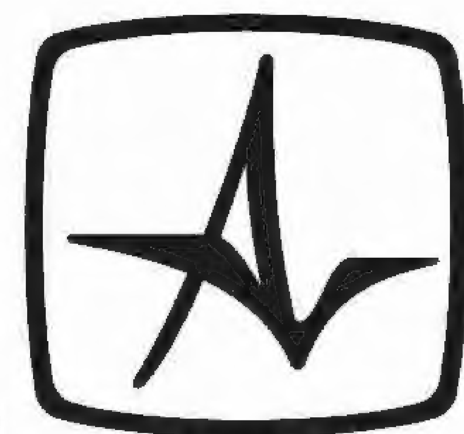
și



CAT Graur



Antwerpen





2024



